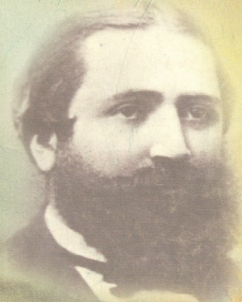

1610
2007

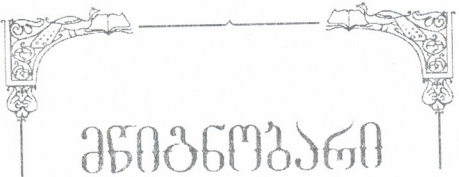
მხატვრობა

'07

56

მნიშვნელოვანი

'07

საქართველოს
ილია ჭავჭავაძის
სახელობის
მნიშვნელოვან
საერთაშორისო
პროექტების
ორგანიზაცია

გამოცემის
1980 წლიდან

თბილისი
2007

აღმანახი „მწიგნობარი“ მოგვიტოვებს
წიგნებსა და წიგნის შემქმნელებზე.
ბიბლიოთეკებსა და ბიბლიოფილებზე.
ძიებებზე წიგნის სამყაროში. სხვადასხვა
ქვეყნისა და მხარის მწიგნობრებზე.

მთავარი რედაქტორი
ნოდარ ტაბიძე

სარედაქციო საბჭო:

ლელი ავალიანი
შურთა კოზიაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი)
ლელი მინაშვილი
გივი შიძაძე
ლია ნადარეიშვილი
მინილ ქავთარია
მინილ ჭურღიაანი (მთ. რედაქტორის მოადგილე)
აქლო ღელაშვილი
როსტომ ჩხეიძე
ზურაბ ჭუმბურიძე

მხატვარი
ანზორ თოდრაძე

რუსთა კვანძი

წინასწარმეტყველი განთიადისა

„წინასწარმეტყველი“ და „წინამორბედი ახალი ცხოვრების განთიადისა“ - ასე უწოდა „ქართული პოეზიის იალბუხად“ აღიარებული, უკვდავი „განთიადის“ ავტორმა აკაკი წერეთელმა დიდებულ მგოსანს.

მართლაც, მრავალსაუკუნოვან ქართულ მწერლობაში, ნიკოლოზ ბარათაშვილის გარდა, არ არსებობს მეორე შემოქმედი. რომელსაც ასე ხანმოკლედ ეცხოვროს ამქვეყნად და პოეტური სიღრმის თვალსაზრისით ესოდენ მასშტაბური შექმედებები დაეტოვებინოს. მისი ღრმა, მხატვრული ინტერესები და დახვეწილი, ფაქიზი გემოვნება მხოლოდ იმას მოწმობს, თუ რაოდენ აქტიურად მოძარბოებულ შემოქმედებით მოვლენასთან გვაქვს საქმე. პოეტთან, რომელიც თავისი ნაწერებით ტოლს არ უდებს მსოფლიოში აღიარებულ დიდ რომანტიკოსთა მხატვრულ ხილვებსა და ნააზრევს.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი დაიბადა 190 წლის წინ (1817 წლის 15/27 დეკემბერს) თბილისში. პოეტის დედა, ეფემია, ჩვენი სახელოვანი მგოსნის, გრიგოლ ორბელიანის და ვახლათ. მისი სულიერი სიმდიდრე და ფიზიკური მოძვივრელობა თანამედროვეთა ყურადღებას იქცევდა და მოძალის თვალში მხატვრულად სამარადჟამოდ არის უკვდავყოფილი სათაყვანებელი ძმის ლექსით - „ჩემს დას ეფემიას“.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი სულიერი სინათლით სავსე დედის და სახელოვანი დიდუდის - ერეკლე მეფის შვილიშვილის - ხორეშანის ზედამხედველობის ქვეშ იზრდებოდა. ახლობელთა გადმოცემით, ამ მანდილოსანთა წყალობით ეხიარა მოძავალი პოეტი საღვთო წერილს. დავითნსა და სახარებას, მდიდარ ძველ ქართულ მწერლობას.

26/23

საქართველოს
პარლამენტის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ნიკოლოზ ბარათაშვილის მამა - მელიტონი - ბარათაშვილთა სახელოვანი გვარის შთამომავალი. არ იყო მდიდარი შემაძულე. მაგრამ თანამედროვეებში, როგორც ჭეშმარიტ ქართველს შეეფერება. ცნობილი გახლდათ თავისი ხელგამწილობით. პურადობითა და ალალ გულთან შერწყმული სიფიცხით. თუ მისი მამა და ტატოს პაპა - ნიკო. ანტირუსული ორიენტაციის პიროვნება იყო და შეურიგებელი დარჩა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის მომხრის, საერთოდ ახალი წყობილების პოლიტიკის, რისთვისაც ის იმპერიული ძალების რისხვას იმსახურებდა, მელიტონი თავისი შემრიგებლური ბუნებით გამოირჩეოდა. ის კარგად ფლობდა რუსულსა და აღმოსავლურ ენებს და ახერხებდა ახალ ხელისუფლებასთან თანამშრომლობას. მელიტონს იმდენი ნდობაც დაუმსახურებია, რომ ჯერ სამსახურში მაიორის ჩინამდე მიუღწევია, ხოლო შემდეგ სამოქალაქო კარიერის გზა აურჩევია, საიღუმლო მრჩევლად, თარჯიმნად უშუშავია და თბილისის თავადაზნაურთა წინამძღოლადაც დაწინაურებულია. ის კი არა, უმაღლესი ხელისუფლების წარმომადგენლობაში იმდენად ნდობით აღჭურვილ პირად თვლიდნენ, რომ საქართველოში ნიკოლოზ I-ის ჩამოსვლისას (1837) მისთვის იმპერატორის თარჯიმნობაც კი დაუვალეობათ.

ნიკოლოზ ბარათაშვილს ოთხი და - ეკატერინე, ბაბაღე, ნინო (ნინუცა), სოფიო (აპლიპუტილა) ჰყოლია. პატარა ძმა (დავითი), რომელიც მოგვიანებით შესძენიათ ეფემიასა და მელიტონს, დიდი სიხარულის მომტანი ყოფილა ოჯახისთვის. მაგრამ სამწუხაროდ მცირეწლოვანი გარდაცვლილა.

ოჯახში რიგიან, ტრადიციულ, ქართულ განათლების საწყისებს ნაზიარები ნიკოლოზ ბარათაშვილი თბილისის „კეთილშობილთა სასწავლებელში“ მიუბარებიათ. ეს სასწავლებელი შემდეგ გიმნაზიად გადაკეთდა. აქ სწავლის ბოლო პერიოდში ნიკოლოზი კიბიდან ჩამოვარდნილა და საბოლოოდ დაკოჭლებულია. ამ გარემოებამ ფრთები შეაკვეცა პოეტის ოცნებას - სამხედრო განათლება მიეღო და ცხოვრებაში ამ ხაზით დაწინაურებულიყო. მომავალ პოეტს გამნაზიაში იმ დროის მრავალი ცნობილი მასწავლებელი ასწავლიდა, მაგრამ განსაკუთრებული კვალი მაინც მის სულიერ

განვითარებაზე დაამჩნია გამოჩენილმა ქართველმა ფილოსოფოს-მა, ლიტერატორმა, გრამატიკოსმა, ჟურნალისტმა, მთარგმნელმა და პოლიტიკურმა მოღვაწემ სოლომონ დოდაშვილმა. ნიკოლოზ ბარათაშვილის მოწაფეობისდროინდელ მეგობართაგან შეძღვარებულ მრავალი ცნობილი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე გახდა. ასეთები იყვნენ: მიხეილ თუმანიშვილი, დავით მაჩაბელი, კონსტანტინე შამაცაშვილი, ლევან მელიქიშვილი, დიმიტრი ვიფიანი და სხვ. ჩამოთვლილ პირთაგან ზოგიერთმა, დიდი პოეტის ბიოგრაფიულ ცნობათა სიმწირის პირობებში, მეტად ძვირფასი მოგონება და ნაამბობი დაუტოვა შთამომავლობას.

ნიკოლოზ ბარათაშვილმა გიმნაზია 1835 წელს დაამთავრა. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოდან მოშორებული საყვარელი ბიძა - გრიგოლ ორბელიანი - ბევრს წუხს საიმედო მომავლის მქონე დისწულის გონებრივ განვითარებაზე, უნდა, რომ ის სახელმწიფო ხარჯზე საუნივერსიტეტო ცოდნას უზიაროს. არა იმდენად მელოტონ ბარათაშვილის ოჯახის ნიუთიერი ხელმოვლეობის, არამედ სწორედ შამის მძიმე ავადმყოფობის გამო, მისი დაქინებული მოთხოვნით, პოეტი სამსახურს იწყებს უხუცაეს სასამართლო პალატაში მოხელედ და, უკვე რამდენიმე მხატვრული შედეგის ავტორი იძულებულია, მძიმე მდგომარეობაში მყოფი ოჯახის ინტერესების ანგარიშგასაწევად, ყმანვილმა კაცმა დიდი მოთმინებით გასწიოს ყოველდღიური წვრილმანობებით აღსავსე ჩინოუნციის მძიმე უღელი.

„მსოფლიო სეუდის“ უთვალსაჩინოესი პოეტი საოცარი გულმოდგინებით ახერხებს ამ მომამბეზრებელი ტვირთის ტარებას და დღენიდაღ არ შორდება ფიქრი სამხედრო სამსახურზე; პოეტი გრ. ორბელიანის იმედით ცდილობს დაღესტნის სამხედრო დივიზიის უფროსთან, გრაფ პავლე იაკობის ძე რენენკამფთან სამსახურში მოწყობას.

როგორც ჩანს, გერმანული პუნქტუალობის რუსთა სარდალს არ აწყობდა სამხედრო ოპერაციებში კოჭლი მოხელე. ამის გამო, გრიგოლ ორბელიანი უგვიანებს პასუხს დისშვილს, რაზეც განაწყენებული ნიკოლოზი წერს თავის საყოველთაოდ ცნობილ სტრიქონებს: „ქართველი თავისიანს არ გამოადგება“...

1844 წლიდან ნეოლოზ ბარათაშვილი ნახჭევანში მშრის უფროსის მოადგილედ იწყებს მუშაობას. შემდეგ გადადის განჯაში მშრის უფროსის თანამშემწედ. აქ მას მძიმე, დაძაბული ცხოვრება უხდება. სამოქალაქო კარიერის კიდევ უფრო მაღალ საფეხურზე დაწინაურების პერსპექტივებიც ესახება. მაგრამ მალე იგი მალარიით დაავადდა და 1845 წლის 9 (22) ოქტომბერს გარდაიცვალა სრულიად მარტო. თითქოს ასრულდა მისი წინასწარმეტყველება: „დაე, მოვკვდე მე უპატრონოდ“...

მოწინავე ქართველობამ მწვავედ განიცადა ეს მძიმე დანაკლისი. გრიგოლ ორბელიანი, რომელსაც ერთხანს არც უძეღვენებდნენ მის გარდაცვალებას, ავადაც გამხდარა... გიორგი ერისთავი ლექსით ეხმიანება დიდი მგოსნის დაკარგვას, ხოლო ალექსანდრე ორბელიანი, დასტირის რა ამ გენიალური პოეტური მოვლენის ნაადრევ წახვლას ამქვეყნიდან, უწოდებს მას „უზადო პოეტს“, „სხემოსხმულ ნათელ სულს პოეტობისას“, „გენიის ღმერთას“.

ბევრი ფიქრობს, რომ ბარათაშვილი მარტოსული ადამიანი იყო და მას ვერ გაუგო თანამედროვეობამ.

ამ თვალსაზრისით, ქართველმა პოეტმაც გაიზიარა ყოველი დროის დიდ ხელოვანთა ხვედრი. მაგრამ არც ისე ყოფილა საქმე, რომ ნ. ბარათაშვილის ფასი და მნიშვნელობა დაუნახავი დარჩენილიყოს მის თანამედროვეთა მიერ. არა მხოლოდ ზემოხსენებულ ცნობილ ქართველ მწერლებს, არამედ პოეტის ახლობელთა რიგით წარმომადგენლებსაც კარგად ჰქონდათ შეგნებული. თუ ნ. ბარათაშვილის სახით რა დაკარგა საქართველომ. ამ მხრივ იხსენებენ ხოლმე გრიგოლ ორბელიანის ძმის. ზაქარიას მიერ 1845 წელს დაწერილ სიტყვებს: „საქართველომ მასში დაკარგა კაცი, რომელსაც იგი უყვარდა სრული პოეტური სულითა და ამ სიყვარულს ყოველ თავის მოვალეობაზე მაღლა აყენებდა. ყმაწვილი კაცი მშვენიერის და ბრწყინვალე ნიჭისა“.

ფაქტია, ყოველი კულტურული ქართველი „ჩუძის ნაღვლით“ ატარებდა ამ მართლაც მშვენიერი და „ბრწყინვალე ნიჭის“, მისი ღირსების შესაფერისად დაფასების მოთხოვნილებას; ქართველ საზოგადოებაში, ჯერ კიდევ გრ. ორბელიანის სიცოცხლეშივე,

მწიფდებოდა ახრი დიდი ქართველი პოეტის ნეშტის სამშობლოში დასაბრუნებლად, რაც მხოლოდ 1893 წლის 25 აპრილს განხორციელდა.

ახალი საქართველოს დიდმა შეილებმა – ილია ჭავჭავაძემ, აკაკი წერეთელმა, 60-იან წლებშივე ღირსეულად შეაფასეს საამაყო მგონის დამსახურება. ხოლო განჯიდან გადმოსვენების დღეს დიდუბის პანთეონში წარმოთქმული სიტყვებით კიდევ ერთხელ გაუსიგრძეგანეს მოზარე საქართველოს ნიკოლოზ ბარათაშვილის სიდიადე. პოეტისადმი მიძღვნილი გენიალური ვაჟას ლექსი კი ამ ეროვნული თავფრილობის გვირგვინად იქცა.

1938 წელს ერთხელ კიდევ დახარა თავი საქართველომ დიდი რომანტიკოსის წინაშე, როცა ილიას, აკაკის, ვაჟას... გვერდით, მთაწმინდაზე, როგორც გიორგი ლეონიძე იტყოდა, „დიდ მთაწმინდელთა“ გვერდით, მუშინა სამუდამო განსასვენებელი მას.

* * *

გამორჩეული ნიჭის მქონე ნიკოლოზ ბარათაშვილის სულიერი განვითარება ინტელექტუალურად სასურველ გარემოში მოხდა. ერთი მხრივ, ძველი, დამოუკიდებელი საქართველოს ბიოლოგიურ-ზნეობრივი ტრადიციების მატარებელი ოჯახი, რომლის ყოველი წევრი სამშობლოს „დიდების დღეთა“ დაბრუნებაზე ოცნებობდა. და მეორე მხრივ, სასწაულებელი, სადაც ღრმა ინტელექტის მასწაულებლები სწორ მიმართულებას აძლევდნენ გონიერი ფანჯისის ინტერესებს. ვერ ვიტყვით, რომ ნ. ბარათაშვილის დროინდელი თბილისის გიმნაზიის „საერთო დონე დაბალი იყო“ (აკაკი გაწერელია). პოეტ ვახტანგ ორბელიანის ცნობით, „ნიკოლოზ ბარათაშვილი გამოიწერთნა სოლიმონ დოდაშვილთან და პოლინელ პროფესორებთან შეიგნო მან მამულიშვილური მიმართულება“. ამ გარემოცვაში პოეტს დაკვირვებით უკითხავს „ეისრაძიანი“, „ვეფხისტყაოსანი“, „შავთელისა და ჩახრუხაძის ოღები. ისე, რომ „ზოგჯერ უცვლელადაც გადააქვს... თავის ღირიულ შედეგებში საზომები, ცალკეული ფრაზები და იშვიათად სიტყვებიც“. რაშიც სწორედ ს. დოდაშვილის კეთილისმყოფელ გავლენას ხედავენ (ა. გაწერელია).

თუ სასწავლებლის მოძღვართა წრიდან ეს დიდი პიროვნება ახდენდა გავლენას მოძვეალ პოეტზე. ახლობელ-ნათესავთაგან. გრიგოლ ორბელიანი იყო ის პიროვნება, რომელსაც ნიკოლოზ ბარათაშვილი არა მხოლოდ თავისი პიროვნული - ინტიმური ცხოვრების შესაიდუმლედ თვლის, არამედ თავისი შემოქმედებითი პროცესის შემფასებლადაც სახავს. ამის უტყუარი საბუთია ბიძისამდი მის მიერ ძმური სიფვარულით აღსავსე ბარათები და შესაფასებლად გაგზავნილი პოეტური შედეგები. ბუნებრივია, იგივე პიროვნებანი უკანასკნელ ადგილს არ იჭერდნენ ნ. ბარათაშვილის პოლიტიკური და, საერთოდ, მოქალაქეობრივი მრწამსის შემუშავებაში.

ნიკოლოზ ბარათაშვილს, ჯერ კიდევ გიმნაზიაში სწავლისას აღმოაჩნდა ის ერთუბიანში, რაც ჭეშმარიტ საზოგადო მოღვაწეს უნდა გააჩნდეს: მოსწავლეთა მიერ შედგენილი ლიტერატურული აღმანახი, რომლის სახელწოდებაა „ტფილისის გიმნაზიის ყვავილი“, სწორედ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ენერგიული თანამშრომლობით, მისი თაოსნობით გამოდიოდა. აქ მოთავსებულია როგორც საკუთრივ პოეტის კრიტიკულ-პუბლიცისტური ნარკვევები და ლექსები, ასევე გამოჩენილ ქართველ მწერალთა ნაწერები. ნიკოლოზ ბარათაშვილს უთარგმნია ლეინვიციის ტრაგედია „ოულიუს ტარენტელი“. მოგვიანებით ის თურმე ოცნებობდა საქართველოს ისტორიის საკითხავი წიგნის შედგენაზე. თანამშრომლობდა რუსეთის აკადემიასთან. აწვდიდა მას ინფორმაციებს ქართული კულტურის საკითხებზე (მის. ჩიქოვანი). გარკვეული წვლილი მიუძღვის პოეტს იმ თვალსაზრისის შემუშავებაში, რომლის მიზანი ბიბლიოთეკის. ქართული თეატრის და ჟურნალის დაარსება იყო.

ასეთი სერიოზული საზოგადოებრივი ინტერესების მქონე პიროვნება. „მერნის“. „ფიქრნი მტკერის პირას“. „უპოვე ტაძარის“. „სული ობოლის“. „სული ბოროტოს“. „ბედი ქართლისას“ და სხვა შედეგრთა ავტორი. ყოველდღიურ ცხოვრებაში სრულიადაც არ ტოვებდა დაღვრეპილი. სულით ობოლი ადამიანის შთაბეჭდილებას. დიმიტრი ყიფიანის თქმით, „მეგობრები იცნობდნენ ბარათაშვილს, როგორც საუცხოო ამხანაგს, რომელიც ყოველთვის აცოცხლებდა საუბარს, იცინოდა, აცინებდა, ენამახვილობდა. ერ-

თობოდა და სხვასაც ართობდა“. შეიძლება სწორედ ამ გარე გამოხატული თვისებებით არღვევდა ეს შესანიშნავი ნიჭის ადამიანი თავის პიროვნულ ტკივილსა და გაუხარებელ ყოველდღიურობას. ეს დაუდგრომელი ბუნების ყმაწვილი კაცი ზოგჯერ ცხოვრებისეული სიბრძნით დატვირთული ბერეკაცივით აზროვნებდა, ხან კიდევ ყმაწვილურად ცელქობდა; ყოფით ურთიერთობებში აქტიური აზროვნებითა და ნაწერებში ეს სხვათაგან მარტოსული პოეტი თავისი „გაუცხოებით“ შეიძლება მოგვეაგონებდეს მის დიდ ეროპელ თანამედროვეს, ეგზისტენციალიზმის ფუძემდებელ სიორენ კიერკეგორსაც კი. მველევართა დაჟინებული ცდა, პოეტის პიროვნულ ცხოვრებაში იპოვონ მისი ლირიკულ შედეგთა შექმნის საფუძვლები, მხოლოდ ნაწილობრივ შეიძლება აღწევდეს მიზანს. ნიკოლოზ ბარათაშვილის შთაგონების ობიექტად ქცეულა ეკატერინე ჭავჭავაძე და დელფინა ლაბიელი, ისტორიულ პირთაგან: ნაპოლეონი, ერეკლე II, სოლომონ ლიონიძე. „მერნის“ სახელწოდებით ცნობილი ლექსის შექმნის მიზეზად მისი მეგობრისა და ბიძის ილია ორბელიანის ტყვეობას ასახელებენ; ისევე, როგორც ლექსის „ჩხვილი“ საბაბი შეიძლება პოეტის პატარა ძმაც ყოფილიყო.

ეს და ამგვარი ფაქტები მხოლოდ იმაზე მიუთითებს, რომ პოეტური ხილვა – ფანტაზიის ასამოქმედებლად, ადრე დაგროვილ შთაბეჭდილებათა შემოქმედებითი რეალიზაციის პირობად შეიძლება შემთხვევითი სიხარულისა და მწუხარების, აღტაცებისა და სინანულის... გამოძხატველი მოვლენა გამოვიდეს. პოეტური განწყობის – ინსპირაციის დამანქარებელ ასეთ ფაქტორებად სხვადასხვა პიროვნება თუ შემთხვევა წარმოსდგეს და გზა მისცეს იმ უკვდავ განცდებს, რითაც ამ დიდი პოეტის ქმნილებებია მოცული. შემოქმედებით პროცესში ჩაძირული ნიკოლოზ ბარათაშვილი, ზოგჯერ, როცა საკუთარ მდგომარეობას აფასებს, შექმნილი პიროვნული შემოქმედებითი დამატულობისას, მრავალ ცნობილ ხელოვანთა მსგავსად აცხადებს: „მეც არ ვიცოდი რა მინდოდა“ და როცა შექმნის ახალ სინამდვილეს, ქართული „პოეზიის მარგალიტებს“. იტყვის: „ლექსები დაუწერე და თითქოს ამან რაღაც შეება მომცაო“.

აღნიშნული მხოლოდ იმას შეტყვევებს, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილისათვის შემოქმედებითი ცხოვრება არის ერთადერთი გზა ხსნისა მომავლურებული ყოფიდან, რათა ბოლოს და ბოლოს „მოკვდავთა ერთი“ მანც შეეჭიდოს „უკვდავთა გრძნობათ გამოთქმას“.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის პირადი წერილები კიდევ უფრო აფართოებს ჩვენს წარმოდგენას ამ დიდი მგოსნის აზროვნების სიღრმე-სა და გრძნობათა სიფაქიზეზე.

ფაქტი ერთია: ნიკოლოზ ბარათაშვილის სახით ქართველ ხალხს ჰყავს ისეთი პოეტი, რომელიც თავის თავში იტევს დიდ რომანტიკოს-თათვის ნიშანდობლივ ღრმა ფილოსოფიური ძველკარებით საყსე კითხვებს და ცალკეულ შემთხვევაში, ფხიზელი რეალისტის ხედვას.

* * *

არც ერთი ქართველი რომანტიკოსის სახელი და შემოქმედება არ გამხდარა ჩვენში ისეთი მომხიბლელი და ამავე დროს საყმა-ოდ მაცთუნებელი ლიტერატურული ასოციაციის წყარო, როგორც ბარათაშვილი და მისი პოეზია. ჯერ კიდევ ილია ჭავჭავაძემ მიგ-ვანიშნა ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზიის ევროპულ მასშტაბებ-ზე, როცა ბაირონისა და გოეთეს სახელთა გარეშოცვაში მოაქცია იგი. ამ დროიდან მოყოლებული, ვიდრე დღემდე, კი არ შენელებუ-ლა, არამედ უფრო და უფრო გაძლიერდა ინტერესი ნ. ბარათაშ-ვილის პოეტური სამყაროს დასაახლოებლად ცნობილ ევროპელ რომანტიკოსებთან და იმ პრობლემატიკასთან. რასაც ეს პოეტები ეჭიდებოდნენ. ამ მიმართულებით გაშლილმა ძიებამ საბაბი მისცა კრიტიკოსებს ემსჯელათ ბაირონიზმისა და რუსოიზმის შესახებ ქართულ მწერლობაში.

პოეტის ღრმა სულიერმა ინტერესებმა განსაზღვრა ის ფაქტი, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზია იმთავითვე განიხილებოდა და ახლაც განიხილება, როგორც ფილოსოფიურად მომართული და სოციალურად სადღეისოდაც აქტუალური შინაარსის მატარებე-ლი მხატვრული ფენომენი.

სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა ვითარებაში ნ. ბარათაშვი-ლის პოეზია შეუდარეს ა. მიცკევიჩის, ალფრედ დე მიუსეს, ლამარ-

ტინის, ლეოპარდის, ნოვალისის, ა. პუშკინის, მ. ლერმონტოვის, თუ სხვა საქვეყნოდ ცნობილ რომანტიკოს ხელოვანთა შემოქმედებით ნიშნულს.

ერთი იმ საკითხთაგანი, რომელსაც ნ. ბარათაშვილის პოეზია თანამედროვეობის წინაშე აყენებს, არის ადამიანის არსებობის აზრის ანუ სიცოცხლის საზრისის ძიების პრობლემა.

ადამიანის სიცოცხლის აზრის ძიების წყურვილით მრავალი ხელოვანის შემოქმედებაა ავსებული.

ოღონდაც, მრავალთაგან განსხვავებით, ნ. ბარათაშვილი, როგორც ცნობილია, (გრ. კენაძე) ის ხელოვანია, რომელიც ადამიანის სიცოცხლის გამართლებას მისი არსებობის ფაქტში ხედავს და მასთან, დიდი სოციალური შინაარსითაც ტვირთავს ადამიანის ცხოვრებას ამ ქვეყანაზე („ფიქრნი მტკვრის პირას“, „ხმა იდუმალი“, 1836).

ამ სამყაროში საკუთარი ადგილის პოეტის როულ გზაზე ნ. ბარათაშვილს, მისივე თქმით, „იდუმალი ხმა“, ანუ რაღაც მისტიკური ძალა უთვალისწინებს სამოქმედო პროგრამას, რომლის პათოსი ძიებაა, იდუმალი ხმა ჩასძახის მგოსანს: „ეძიე, ყრძაო, შენ მხვედრი შენი, ეინძლო იპოვნო შენი საშვენი“. მაგრამ გარე სამყაროში საკუთარი ადგილის პოეტის გადაულახავი სირთულე გაუკალი სევდა-კაემნის წყაროდ იქცევა პოეტისათვის, როცა ვკუთნება: „კაემანს ვერლა ვიშორებ“, რადგან „მხვედრსა ჩემსა ვერ ვპოვებო“!

ქართული ლიტერატურის კრიტიკოსთა და ისტორიკოსთა შრომებში საგანგებოდაა მითითებული და დახასიათებული ნ. ბარათაშვილის კავშირი ადრინდელ ლიტერატურულ ტრადიციებთან. მკვლევართა მიერ ხაზგასმულია ისიც, რომ ყველა შეთხვევაში დიდი პოეტი არის ღირსეული მემკვიდრე ჩვენი დიდებული ლიტერატურული წარსულისა.

ნიკოლოზ ბარათაშვილთან არა მხოლოდ შემოქმედებითი ცხოვრების დასაწყისში, არამედ მისი სიცოცხლის ბოლო წლებში შეიხზულ ლექსებშიც ამოატანს ხოლმე აღმოსავლური პოეზიის კვალი – „ბუღბუღი ვარდზედ“ (1833), „ენიან ბარათაევის აზარფეშაზედ“

(1842). ამ ლექსთა კითხვისას აშკარაა, რომ ნ. ბარათაშვილი ჩვენი სახელოვანი რომანტიკოსების. ალ. ჭავჭავაძის და გრ. ორბელიანის დარად, ცალკეულ შემთხვევაში, გარკვეულად მოქცეულია აღმოსავლური ხედვის გამომხატველ პოეტურ ატმოსფეროში. მსგავს ვითარებას გვიდგენს ლექსები: „ვარდი და ია“, „ნარგიზი და ყაყაჩო“ (1832). მაგრამ ნ. ბარათაშვილის რომანტიკული მხატვრული ხელვა სულ სხვა ხასიათის ნაწერებში გამოქვამდა. ამ მხრივ რაოდენობრივად მცირე, მაგრამ თვისებრივად და მნიშვნელობით ძალზე დიდი ღირებულების მქონე შემოქმედება დაგვიტოვა პოეტმა. მრავალნაირი, ურთიერთის საწინააღმდეგო კითხვები გააჩინა მან ჩვენს ლიტერატურულ ცხოვრებაში.

ნ. ბარათაშვილი მაძიებელი სულის პოეტიკა; მის წინაშე მუდმივად დგას კითხვა – როგორ და რატომ? ძიების გამომხატველი ამ კითხვების არსებობა უკვე თავისთავად ნიშნავს, რომ ნ. ბარათაშვილის პოეზია ფილოსოფიური ინტერესებით დატვირთული პოეზიაა.

„ჩვენი არსებობის მიზნით მიუწვდომლობამ, ადამიანის სურვილთა უსაზღვროებამ და ყოველივე ამქვეყნიურის ამოებამ საშინელი სიცარიელით აღავსეს ჩემი სული“. – წერს ერთგან პოეტი და ოცნებობს იმ სანეტარო თავისუფლებასზე, რაც ადამიანური არსებობის შინაარსია.

სწორედ ტრაგედიაა „წუთისოფლის ამოებახე“ ფიქრი და ბედნიერია ამქვეყნად ჩვილი ყრმა, რადგან „არ ფიქრობს იგი თავის ცხოვრებას. არ განიცდის საწუთროს ვნებას“ („ჩჩეილი“). მაგრამ ნ. ბარათაშვილის აზრით, საზღვარდებულია ადამიანის ბედნიერება მას შემდეგ, რაც გონი. ეს უმაღლესი ადამიანური ფენომენი. გაბატონდება და მართავს კაცს. ამ მომენტიდან იწყება წუხილი, ტანჯვა და ივარგება ბუნებისაგან ბოძებული თავისუფლებაც.

მაძიებელი ხასიათი ვერ ეგუება გარემოს და კონფლიქტში ძოდის საზოგადოებასთან. იმ წრესთან. რომელშიც მას უხდება ცხოვრება.

სამყაროს წვდომის, არსებობის მიზნის, სიცოცხლის საზრისის ძიების პროცესში „სულიერი სიცარიელის“ განცდა პოეტში იწყებს ცნობიერების შინაგან კონფლიქტს, რაც საბოლოოდ საზოგადოებასთან, გარე სინამდვილესთან მის კონფლიქტშია გადაზრდილი.

ასე ისახება ნ. ბარათაშვილის სულში სულიერი მარტოობის მოტივი. რაც თემატიკურ გამოვლინებათა სხვადასხვანაირი ვარიაციით ფორმირდება მის პოეზიაში „სულიერი ობლობის“ ანუ ახლა ესოდენ პოპულარული „გაუცხოების“ თემად. მრავალ მოაზროვნეთა და ხელოვანთა მსგავსად, ნ. ბარათაშვილიც ადამიანის არსებობის, მისი „მე“-ს განმსაზღვრელ თვისებად „მარტოობას“ თვლის და მიანიშნავს, რომ სულიერი ობლობა, მარტოობა უდიდესი ტანჯვის წყაროა. ამიტომაც მისთვის ფიზიკურ-მატერიალურ საგანთაგან დაშორება კი არაა, სულიერი მარტოობაა ამქვეყნიური უბედურება („სული ობოლი“, „ვპოვე ტაძარი“). ამის მიუხედავად, ამ სამყაროში ადამიანის მდგომარეობის განმამტკიცებელ ფაქტორად, როგორც მისი პირადი მიმოწერიდან ჩანს, პოეტი თვლის „მაღალ გრძნობას“, „ხეგარდმო ნიჭს“, „განსჯას“, „მშვენიერებას“ ანუ საერთოდ „სულის განვითარებას“ (იხ. წერილი მაიკო ორბელიანისადმი).

მარტოობის ყველაზე უმაღლესი სახეა სიკვდილი. „მშვენიერი მოვლილია სასაფლაო, აუცილებელია იგი, რათა მომაკვდავმა წაეციოთხოს იქ თავისი ცხოვრების ამბავი. ნუგეში უბედურთა არის ბედნიერების დასასრული“, – წერს პოეტი, რითაც ზოგიერთ მკვლევარში იწვევს იუნგ-ნოვალისის სახეთა ასოცირებას (ო. ჯინორია).

ნ. ბარათაშვილმა მხატვრულ შემოქმედებაში არა, მაგრამ მაინც წარმოაჩინა (პირად წერილებში) სიკვდილის, როგორც ადამიანის მარტოობის, მის აკვარგზე დამაფიქრებელი მოვლენის, ანალიზი. თუძვა-ლა აქაც სიკვდილი მიწიერ ტანჯვათაგან ხსნის გზად კი არაა ჩათვლილი, არამედ სასაფლაოს წიაღში მასზე ფიქრი მიჩნეულია ადამიანის ზნეობრივი არსებობის გამაწონასწორებელ ფაქტორად. რისთვის ვცხოვრობთ და რა ამინაარსიანებს ადამიანის სიცოცხლეს? რაა ადამიანის დანიშნულება ამქვეყნად და საითგენ მიისწრაფვის ადამიანი საერთოდ? – აი, ამ კითხვებს დასტრიალებს თავს ნ. ბარათაშვილი: „მაინც რა არის ჩვენი ყოფა-წუთისოფელი“? კითხვას სვამს პოეტი და იქვე მიუთითებს, რომ ადამიანი „ალუგებელი საწყაულია“ („ფიქრნი მტკერის პირას“) უკმარობისა.

მართალია, ნ. ბარათაშვილისათვის ტანჯვაა ეს ცხოვრება თავისი გაუტანლობით, სიმდაბლით, სიწვრილმანით, სულიერი უკმა-

რობის ნიადაგზე ამოზრდილი სევდით და ა.შ., მაგრამ პოეტი ფიქრობს, რომ თუ ადამიანი თვალს გაუსწორებს საკუთარ მდგომარეობას, დაინახავს, რომ მართალია, ამნაირი ვითარება აუტანელია, მაგრამ ადამიანზეკვა დამოკიდებული მისი გარდაქმნა:

„მაგრამ რადგანაც კაცი გვექვან - შეიღბი სოფლისა,
უნდა კალეცა მესღლით მას, გვესმას მშობლისა,
არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი შევდარსა ემსგავსოს,
იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა აზრუნვოს“.
(„ეფქრნი მტკერის პირას“).

აქ უკვე ყოველგვარი დეტერმინიზმისაგან თავისუფალი, „სოფლისთვის ზრუნვის“ ღრმად სოციალური შინაარსისა გადაქცეული ადამიანის სიცოცხლის საზრისად, ანუ იმგვარი სიცოცხლის შინაარსად, რომელსაც ამ ბოლო დროს ფაუსტურს უწოდებენ.

ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებაში ადამიანის არსებობის აზრის საკითხთან მჭიდროდაა გადაჯაჭვული ბედისწერის საკითხი. მრავალი დიდი ხელოვანის ქმნილებაში, ანტიკური დროიდან მოყოლებული, რომანტიკული მიმართულების წარმომადგენელ მწერალთა ჩათვლით, უმცხნოდაა მიჩნეული ადამიანის აქტიუობა. ცარიელი აქტიუობაა და სხვა არაფერი მისი მოქმედება, რადგან ბედისწერითაა ეს მოქმედება საზღვარდებული. „მერანში“ ნ. ბარათაშვილი კი ირწმუნება, რომ თურმე ადამიანის ამქვეყნიური არსებობის მიზანია „განახენს ბედისწერისა... ვუპასუხოთ ჯანყით“, ამიტომაც უწოდებენ ამ მოვლენას „სოციალური აზრის დაბადებას პოეტურ აქტში“ (მ. გოგიბერიძე). ნ. ბარათაშვილის ეს ლექსი ადამიანის ბედისწერის სიმბოლური გამოხატულებაა. უფრო მეტიც, „ბედი“. ბარათაშვილის გაგებით, მისტიკური შინაარსის მოვლენა კი არაა ადამიანის ცხოვრებაში, არამედ იგი პოეტისათვის სიცოცხლის იდეალის ეკვივალენტია.

ადამიანის სიცოცხლე და ადამიანური არსებობის შინაარსიც საერთოდ ისაა, რომ იოცნებოს და იმოქმედოს, იდეალი დასახოს და ამ იდეალისათვის თავგანწირვა სასიცოცხლო მოთხოვნისებდ აქციოს. ესაა სწორედ რაინდული სულის გამოხატულება და როცა

ნ. ბარათაშვილის პოეზიის ქრისტიანულ ლიტერატურასთან კავშირზე მსჯელობენ. ამოსავალ თვალსაზრისად ამ მომენტსაც უნდა მიენიჭოს გარკვეული მნიშვნელობა.

ასე, რომ ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში „ბედისწერა“ უთანაბრდება იდეალს. იდეალის შემქმნელი და მისი თანამდევნი კი ადამიანია. ამიტომაცაა, რომ ადამიანისათვის არის გამძნეული იდეალური ძერნის თუნდაც ტრაგეული ბედიც; ოღონდაც, ამ ტრაგედიას სოციალური აქტივობის ნათელი სხივი ახლავს და ანელებს მის სიმძიმეს. როცა პოეტი იმისთვის კი არ ეჭიდება „ბედს“, მხოლოდ გამარჯვების სახარული იგემოს, არამედ უფრო მეტად იმისათვის, რომ გვიოხრას:

„და ჩემს შემდგომად მოძმესა ჩემსა,
სამხელე გზისა გუაღუღლდეს.
და შეუპოურად, მას ჰუნე თვისი.
შავის ბედის წინ გამოუქროლდეს!“

...ე.ი. კიდევ უფრო მაღალი სულიერი შინაარსით აივსოს და დაიტვირთოს მოძაქლის იდეალი. ნ. ბარათაშვილის პოეტური იდეალი კი უკვდავებისაკენ სწრაფვაა. მაგრამ, მგოსნის წარმოდგენით მაინც რაში მდგომარეობს უკვდავების არსი? პოეტის აზრით, „თვით უკვდავება მშვენიერსა სულში მდგომარეობს“. მისივე თქმით, „დრო და ხანი“ ვერ „აბერებს“ სულის მშვენიერებას, რადგან მარადიულია სულიერი საწყისი. წარმავალია ფოველივე ხორციელი, მატერიალური, ფიზიკური. ამ ნიადაგზე ახდენს ნ. ბარათაშვილი „სილამაზისა“ და „მშვენიერების“ ცნებათა დეფინიციას. პოეტი თვლის, რომ „სილამაზეა ნიჭი მხოლოდ ხორციელების“, დროის მსახვრალი ხელი სპობს „სილამაზეს“. მაგრამ ვერ ერევა იგი სულის მშვენიერებას. ამ უმაღლეს ადამიანურ ფენომენს, რადგან „მშვენიერება ნათელია ზეცით მოსული“.

ნ. ბარათაშვილი ლექსში „რად ჰყვედრი კაცსა“ მშვენიერებაზე პლატონური იდეის ერთგვარ მოდიფიკაციას ახდენს. როცა „სულის მშვენიერებას“ მარადიულ მოვლენად სახავს. მართალია, ძნელია წვდომა „სულის მშვენიერებისა“, რადგან „მშვენიერი ძნე-

ლია“ (პლატონი). მაგრამ ამისათვის საჭიროა ადამიანურ ძალთა მობილიზაცია. შინაგანი ამაღლება მიწიერზე და დიდი სინათლე სულისა, უპირველესად კი, პიროვნების თავისუფლება.

ადამიანის არსებობის აზრის ძიება „სულის მშვენიერების“ ანუ უკვდავებისკენ მისწრაფების მარადიული სურვილითაა გაშინაარსიანებული: ნ. ბარათაშვილის გაგებით, თავისთავად ამ სამყაროში ადამიანთაგან „განწირულის სულისკვეთება“, ამ გზაზე სვლაა, რადგან პოეტისათვის ეს ქვეყანა მარტო კეთილი სულებით დასახლებული რიოდა. „მშვენიერი ობოლი სულის“ გვერდით არსებობს „ბოროტი სული“...

„ბოროტი სული“ ამღვრევს გონებისა და ოცნების სახით მოცემულ ყველაზე ნათელ ადამიანურ საწყისებს და ადამიანის „წრფელ ზრახვათა“ ღირებულებასაც აუფასურებს. ნ. ბარათაშვილის მიხედვით, ძალზე ძნელია ჭიდილი მის მიერ „ბოროტ სულში“ პერსონიფიცირებულ მიწიერ ამაოებასთან. მხოლოდ ძლიერ პიროვნებას შეუძლია მასთან შებმა და არა თუ ძაცღური ძალის დაძლევა, არამედ მისი სასიკეთო ენერგიად გარდაქმნაც. პოეტის შემტკევი ტონი: „განვედი ჩემგან, პოი, ძაცთურო, სული ბოროტო („სული ბოროტო“). სწორედ იქითკენაა მიმართული, რომ ადამიანებს ჩაუნერგოს ადამიანურის უძლეველობის რწმენა. ამ ზოგად საფუძველზე „ბედისწერის“ გამგებელი ძლიერი პიროვნებაა. ძლიერ პიროვნებათაგან განსაკუთრებული ინტერესი ჩანს ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში. აქ ძლიერ პიროვნებათა გავლენის ძალის შთაძგონებლად იხსენებს პოეტი „ქართლოსის საფლავს“, „დავითის სულს“, „ირაკლის ხმალს“ („...ში საქართველოს თავად-აზნაურ-გლეხთა პირის-პირ დაღისტნისა და ჩეჩნელთა, წელსა 1844-სა“), ირაკლის „წმინდა აჩრდილის“ წინაშე მუხლმოდრეკილ პოეტს ხიბლავს მისი გმირობა და სულის სიმტკიცე. მრავალ რომანტიკოსთა მსგავსად (ბაირონი, პუშკინი და სხვ.). ნ. ბარათაშვილიც მოხიბლულია ნაპოლეონით, ამ ჭეშმარიტად დიადი პიროვნებით.

ნ. ბარათაშვილის მიერ დახატული ნაპოლეონი ესაა პიროვნება, რომელსაც სწორედ თავისი სიდიადის გამო „სული გვაშში ვერ მოთავსებია“. პოეტის წარმოდგენით, ესაა სწორედ დემონური

პიროვნება, რომელსაც შეუძლია განაცხადოს: „თვითონ სამარც მკვიწროვოს, თუ ტოლი მყვანდეს“-ო.

ნ. ბარათაშვილისათვის სიყვარულის მშვენიერება „უკვდავ გრძნობათაგანია.“ იმდენად დიდია მისი სიღრმე და ძალა, რომ თვით მგოსნის „მოკვდავსა ენას არ ძალუძს უკვდავთა გრძნობათ გამოთქმა“ (1841). ამ ძალად გრძნობას „ვერ დასდვან კაცთა სახე-ლი“ („...ნა ფორტეპიანოზედ მომღერალი“, 1832).

ნ. ბარათაშვილი აპოეტურებს, ზეციურ სხივს ჰფენს მიწიერ არსებებს.

ნ. ბარათაშვილს, მრავალ დიდ რომანტიკოსთა მსგავსად, სულის ეულგარიზაცია უდიდეს ზნეობრივ დანაშაულად მიაჩნია: ამიტომაცაა ამაღლებული, განსულიერებული, ჰაეროვან არსებებად ქცეული მის პოეზიაში ქალი და ყველაფერი, რაც სიყვარულის გრძნობასთანაა დაკავშირებული.

სიყვარულის გრძნობის გამოხატვის ამ რომანტიკულ-იდეალური მანერით არა თუ შორდება ნ. ბარათაშვილი ევროპულ რომანტიკოსებს, არამედ უახლოვდება და ემსგავსება კიდევ მათ.

ნ. ბარათაშვილის სატრფიალო ლირიკიდან, იქნება ეს: „რად ჰყვედრი კაცსა“, „სული თბოლი“, „საურე“, „თავად ჭ...ძის ასულს ეკ...ნას“ და სხვ., ღრმა სევდა იღვრება, სევდა, რომელიც ტრაგიკული შუქითაა განათებული. ეს გასაგებიცაა, რადგან სიყვარულის არსიც ხომ ყველაზე მეტად ტრაგიკულ სიყვარულში მჟღავნდება.

შემდგომ და შემდგომ ნ. ბარათაშვილისათვის კიდევ უფრო მკაფიო ხდება სიყვარულის, როგორც „ზეცით მოსული“ „ნათელი მშვენიერების“ ღირებულება, როცა სულიერი საწყისი ხორციელის გამაძლიერებლად გამოდის და პირუკუ: ეს ქართულ გარემოში გამოვლენილი რომანტიკოსის ესთეტიკური მრწამსია; მრწამსი, რომელიც ნასაზრდოებია, ერთის მხრივ, ტრადიციით და მეორეს მხრივ, ახალი დროის ევროპული მწერლობის მონაპოვით. ნ. ბარათაშვილი ქართულ პოეტთა შორის ერთი პირველთაგანია, რომელმაც „სულის მშვენიერება“ უკვდავების სადარ ადამიანურ ფენომენად გამოაცხადა და თქვა, რომ „მხოლოდ კავშირი ესრეთ სულთა შობს სიყვარულსა“-ო.

26423

სამხარტველოს
პარლამენტის
ბიბლიოთეკა

ნ. ბარათაშვილის რომანტიკული ხედვის ცხადსაყოფად მკაფიო მასალას იძლევა მის მიერ გაცოცხლებული ბუნება. საზოგადოებისაგან იმედგაცრუებული, წინასწორი დადარღვეული პოეტის სული საკუთარი თავის ღირსებათა მსაჯულად, სიცოცხლის საზრისზე დაფიქრების საუკეთესო გარემოდ ბუნებას თვლის.

ბუნება ხალისს უბრუნებს და სულს უამებს დიდ საკითხებზე ფიქრით მოღლილ მგოსანს.

აღიარებულია, რომ ნ. ბარათაშვილი სწორედ საკუთარი სულიერი მოძრაობის ანალოგონს ეძებს და პოულობს ბუნებაში („შემოღამება მთაწმინდაზე“).

ფაქტია, რომ მთაწმინდა საერთოდ კი არაა „ვერანა და უდაბური“, არამედ ნ. ბარათაშვილის სევდიანი განწყობილების შთაგრძნობით იქცა ის „მწუხარე და სევდიან“ ბუნებად. რაკი პოეტი სევდიანია, ბუნებაც ასეთნაირადვე ეწეუნება მას. ესაა რომანტიკული ხილვა ბუნებისა და ამგვარი ხედვის სიმყარე ამგვარაა ყველა ქმნილებაში, სადაც კი ნ. ბარათაშვილი ბუნებას ასახავს.

* * *

თუ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ღირიყის უბრწყინვალეს ნიმუშთა ფილოსოფიური პრობლემატიკა და მათში მოქცეული განცდათა წყობა გარემოსადმი მის რომანტიკულ მიდგომას მოწმობს. კონკრეტულ სოციალურ-პოლიტიკურ საკითხთა, კერძოდ, ჩვენში მიძინარე მწვავე ეროვნულ პროცესთა დახასიათებისას პოეტმა მოვლენათა ობიექტური განსჯა იყისრა და ამდენად, ტრადიციული თვალსაზრისის თანახმად, რეალისტის ამპლუაში მოგვევლინა. აქ კიდევ ერთხელ გამოჩნდა ნიკოლოზ ბარათაშვილის გონებრივი სიმკვირცხლე და პოლიტიკური სიმწიფე. ერის სასიცოცხლო პრობლემათა მიმართ რეალისტური დამოკიდებულების უპირატესობის აღიარებით, რაოდენ მწარეც უნდა ყოფილიყო სინამდვილის ობიექტურად მიღება, ის გაემიჯნა ჩვენს პოეზიაში თავჩენილ ე.წ. რომანტიკული ისტორიოგრაფიის ყოველგვარ გამოვლენას და ერის ხსნის გზად ქართველთა მიერ განვლილი გზის იდეალიზაცია კი არა, მისი ანალიზი დასახა. პოემა „ბედი ქართლისა“. ლექსები: „საფლავი მეფის ირაკ-

ლისა“ და „სუმბული და შირი“ სწორედ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეროვნულ-პოლიტიკური კონცეფციის მხატვრულ ენაზე თარგმნის ბრწყინვალე ნიმუშებია. ტრადიციული შეხედულების მიხედვით, თუ პირველ ნაწარმოებში საქათრველოს რუსეთთან შეერთების პროცესია აღწერილი, მისი მიზანშეწონილობის პრობლემა ფიქციურად, მეორე ლექსში უკვე შეერთების შედეგია შეფასებული; ხოლო მესამეში კი, ალეგორიული ხერხით, თავისუფლების უმაღლეს ფორმად ჩათვლილია ადამიანის ისეთი მდგომარეობა, როცა ის თავის სამშობლოში, სახელდობრ, თავისუფალ სამშობლოში ცხოვრობს.

პოემა „ბედი ქართლისა“ ისტორიული ხასიათის პოემად შეიძლება ჩაითვალოს, რამდენადაც აქ წარმოდგენილი ისტორიულ პირთა ქცევა-მოქმედება, აღწერილი მიმდინარე ისტორიული მოვლენები თავიანთ კვალს ტოვებენ ჩვენი ხალხის სულიერ ცხოვრებაზე, გაელენას ახდენენ და დღევანდელ სამყაროშიც გარკვეულად განსაზღვრავენ ერის ფოფან-არყოფნის საკითხს. „შორით მოსულთა“ უფროდან საქართველოს „გამოხსნა-აღდგომის“ მოთხოვნა მრავალი ქართველი მწერლისა და მოაზროვნის წინაშე იდგა. საკმარისია ამ მხრივ თუნდაც გრ. ორბელიანისა და სოლომონ დოდაშვილის ნაწერთა გახსენებაც. მაგრამ, მხატვრული სიტყვის სფეროში მთელი სიგრძე-სიგანით განსახოვნება კონკრეტულად პრობლემისა, – თუ რამდენად მიზანშეწონილი იყო ჩვენი ქვეყნის რუსეთთან შეერთება, გრ. ორბელიანის პროზაული ნაწარმოების – „მოგზაურობის“... შემდეგ. უფრო მკაფიოდ ნ. ბარათაშვილთან დადგა. პოეტს ალტერნატიული თვალსაზრისის მატარებელ პერსონაჟებად პოემაში გამოჰყავს ყველა ქართველისთვის ცნობილი და საყვარელი ორი დიდი პოლიტიკური მოღვაწე – ერეკლე მეორე და სოლომონ ლინიძე. მათ სახეებშია პერსონიფიცირებული ქართული საზოგადოების წიაღში არსებული ის საპირისპირო შეხედულებანი, რომელიც, ერთი მხრივ, იწონებს და მეორე მხრივ, იწუნებს რუსეთთან საქართველოს დასაკავშირებლად ერეკლეს მიერ გადადგმულ ნაბიჯს.

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, არსებულ აზრთა სხვადასხვაობის მიუხედავად, სადღესოდ, უკვე გარკვეულია (გრ. კვიციანიძე), რომ თვით „ბედი ქართლისას“ განხილვის ფარგლებში ამ

ორ პერსონაჟს შორის გაშლილი პოლემიკის ანალიზით ნ. ბარათაშვილი ნათელყოფს: არ არსებობს საფუძველი, ეჭვი შევიტანოთ ამ მოღვაწეთა გულწრფელობაში, ორივეს მიზანი სამშობლოს თავისუფლებაა. ოღონდაც, ერეკლე მეფის მიდგომა წამოჭრილი პრობლემისადმი, მისი არგუმენტების სიუხვე მოწმობს, ქართველი ერის რეალური სასიცოცხლო პოლიტიკის თვალსაზრისით – მისი, როგორც მოღვაწის, შორსმჭვრეტელობას.

ერეკლეს, როგორც სახელმწიფოს მეთაურის მხრივ, ქართველთაგან „თავისუფლების განსყიდვა“, ანუ რუსთა მფარველობაში შესვლა ნაკარნახევია. ჩვენი ქვეყნის საშინაო და საგარეო ვითარების მკაცრი აუცილებლობით, ის არაა სასურველი, მაგრამ არის ისტორიული გარდაუვალობით განსაზღვრული აქტი, ანუ „ნაკლები ბოროტება“, რათა დაღუპვას გადაარჩეს ერი; ეს პოემაში მოტივირებულია იმითაც, რომ „დღეს იქნება თუ ხვალ იქნება, ქართლსა დაიცავს რუსთ ხელმწიფება“, ანუ ერთმორწმუნე სახელმწიფო. მაშინ, როცა სოლომონ მსაჯულის მსჯელობა უფრო ემოციურ პლანში მიმდინარე, გულმხურვალე, რომანტიკულად განწყობილი მამულიშვილის მსჯელობაა და არა მკაცრი რეალიზმის უნარით აღჭურვილი პოლიტიკოსისა.

მაგრამ უნდა გავიხსენოთ შემდეგი: ერეკლესა და სოლომონს შორის პოემაში ასახული აზრთა დაპირისპირების ისტორიული რეალობა იმთავითვე უსაფუძვლოდ ჩათვალა პატარა კახის შვილიშვილმა, ნიკოლოზ ბარათაშვილის უფროსმა თანამედროვემ. ცნობილმა რომანტიკოსმა ალექსანდრე ორბელიანმა.

მეორე მხრივ ფიქრობენ, რომ ეს მსაჯული მართლაც შეიძლება ჩაითვალოს ლეგალური ოპოზიციის მეთაურად მეფის კარზელიონიქე სასტიკი წინააღმდეგი იყო მონარქიულ რუსეთთან საქართველოს დაახლოებისა (ა.კ. გაწერელია).

თუ პირველ შემთხვევაში ეჭვქვეშ დგას ნიკოლოზ ბარათაშვილის მხრივ ისტორიული სიმართლის, მისი რეალობის დაცვა, მეორეგან ხაზი ესმება მის უტყუარობას.

აღ. ორბელიანის ცნობა თუ მჭრ-ნაკლებად სარწმუნოა, საპირისპირო შეხედულება, რომლის თანახმად, ისტორიულად სოლომონ

მსაჯული ერეკლეს პოლიტიკური ორიენტაციის ოპოზიციონერია, არ გამოხატავს სინამდვილეს. ისტორიულად ერეკლე და სოლომონ ლიონიძე ერთიანი სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური აზროვნებისა და პოზიციის მოღვაწეებია. ისტორიკოს-სპეციალისტთა აღიარებით (ნ. ბერძენიშვილი, ს. კაკაბიძე, ზ. ცქიტიშვილი და სხვ.), როგორც ჩანს, დიდმა პოეტმა მწვავე ეროვნულ პრობლემასთან ჩვენს სინამდვილეში არსებული აზრთა სხვადასხვაობის რეალური სურათის შესაქმნელად, მხატვრული თვალსაზრისით, ეფექტურად ჩათვალა ისტორიულად ერთ პოზიციასზე მდგომი ორი გამოჩენილი პიროვნების პოემაში საწინააღმდეგო პოლუსებზე წარმოსახვა; ასე, რომ როგორც ჭეშმარიტ ხელოვანს შეეფერება, ნ. ბარათაშვილის მხატვრულ აზროვნებაში ისტორიული ფაქტები ერთგვარ ტრანსფორმაციას განიცდიან; ნაწარმოებში პოეტი ისტორიის სულს, მის საზრისს გვიდგენს, პოლიტიკური ატმოსფეროს რაგვარობას აცოცხლებს და კონკრეტულ ფაქტთა სიზუსტეს იმდენად კი არ მისდევს, რამდენადაც ქართული საზოგადოების სულიერი წყობის რეალობას, მის ფსიქოსოციოლოგიური და ისტორიული ზოგადობის სიმართლეს იცავს.

ცნობილ ლექსში „საფლავი მეფის ირაკლისა“, უკვე „განსყიდული“ დამოუკიდებლობა, საქართველოს შეერთებაც კი რუსეთთან, როგორც შედეგი, შეფასებულია დადებითად, როცა ნათქვამია: „აჰა, აღსრულდა ხელმწიფური აწ აზრი შენი, და ვსჭამთ ნაყოფსა მისგან ტკბილსა აწ შენი ძენი“. აქ, როგორც ეს შენიშნულია, საქართველოს შიგნით მიღწეული შედარებითი სიმშვიდე და კულტურული ატმოსფეროა ჩათვლილი (აქ. გაწერულია) „ტკბილ ნაყოფად“ და არა პოლიტიკური სახელმწიფოებრიობის მოშლა. თორემ თუ ვინმემ იცოდა საქართველოში ეს, უპირველესად ნიკოლოზ ბარათაშვილმა, რომ „სამშობლოს ველს“ „განმორებული ყვაილი“ სიცოცხლისა „უწყვალს ხელით“ „უდროოდ ჭკნება“ („სუშობული და მწირი“).

დიდი ვალაკტიონის თქმით, „ნიკოლოზ ბარათაშვილის ენა უფრო უახლოვდება თანამედროვეობას“. თანამედროვეობის სულიერ მოთხოვნილებათა კონტექსტში სწორედ ამის გამო აღიქმება და მოიაზრება ნ. ბარათაშვილის პოეზია უადრესად აქტუალური შინაარსით დატვირთულ მხატვრულ ფენოშენად. თავის დროზე

ამიტომაც მიკუთვნა არა მხოლოდ XIX საუკუნის, არამედ ყოველი დროის საქართველოს აზრთა მპყრობელმა. დიდმა ილია ჭავჭავაძემ ნიკოლოზ ბარათაშვილი კაცობრიობის მუდმივ სულიერ თანამგზავრთა ანუ უკვდავთა რიგს, როცა აღნიშნა: „ნიკოლოზ ბარათაშვილი უკვდავია და უკვდავისათვის არც რაიმე ქვეყნიერებაზე გვიანია და არც რაიმე ადრე“. ხოლო აკაკი წერეთლის განცხადებით, ქართულ სინამდვილეში სწორედ რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილი და ილია ჭავჭავაძე „არიან მოსე და აარონი ჩვენის ლიტერატურისა“.

გენიალური ვაჟა-ფშაველას სიტყვით კი „მედგარი სულისკვეთების“, „ქართლის წყლულების მოზარე“ მგოსანი თავისი შემოქმედებით კულტურული სამყაროს წინაშე მარად დარჩება ქართული სულის ძლიერებისა და უკვდავების გამომხატველ ერთ-ერთ ფენოსმუნად.

მარალ თანამდევნი, უკვლავი

ბევრი დიდი მამულიშვილის სახელი ამშვენებს ბოლო საუკუნეების ჩვენი ქვეყნის ისტორიას. მათ შორის, პირველ ყოვლისა, მოჩანს მონუმენტური ფიგურა ილია ჭავჭავაძისა.

დიდი ილია სწორედ მაშინ მოევიდნა ჩვენს ქვეყანას, როდესაც მას უაღრესად სჭირდებოდა თავგანწირული წინამძღოლი (ანდა როდის არ სჭირდებოდა). მთელი ნახევარი საუკუნის მანძილზე ილია ჭავჭავაძე მოუქანცავდა წერტილია ქართველი ხალხის გონებასა და ზნეობას, როგორც მისი ხულიერი მოძღვარი; ილიამ რაინდულად ზიდა ერის თავკაცის მძიმე ტვირთი, ზიდა, ვიდრე არ დაეცა ქვეყნის საკუთრებულზე. ვიდრე საკუთარი სისხლით არ გაამყარა ის იდეა, რომლის განხორციელებასაც შეგნებულად შეაღია მთელი სიცოცხლე და თავს დაიდგა „დიდ წამების მან გვირგვინი მშვენიერი“.

ილია ჭავჭავაძის პიროვნული ცხოვრება, მისი დიდი საყრდენი-მოძღვრობა, მდიდარი შემეხედრობა ახლაც გვმოძღვრავს და მოქმედების გზას გვისახავს, მოძავალი თაობებისათვის საგაკეთილო მნიშვნელობას იძენს.

ილია ჭავჭავაძემ, როგორც დიდმა რეფორმატორმა, თავისი მოღვაწეობა არსებულზე უკვე მოძველებულზე შეტევით დაიწყო. სამოციან წლებში მან მძაფრი პოლემიკა წამოიწყო, რომლის მთავარი თემა ჩვენი სალიტერატურო ენისა და, საზოგადოდ, მწერლობის სასიცოცხლო საკითხები იყო. ამ დროისათვის ქართული სალიტერატურო ენის პრაქტიკაში დიდი დაბნეულობა და სიჭრელე სუფევდა. ეს შეეხებოდა როგორც ორთოგრაფიას, ისე, და უფრო მეტად, სინტაქსს და საზოგადოდ წერის კულტურას.

ილია ჭავჭავაძემ კატეგორიულად მოითხოვა ორთოგრაფიის გამარტაყება. უფუნქციო ასოების, რომელთაც შესატყვისი ბგერები არ გააჩნდათ, ხმარებიდან ამოღება, ხილო სალიტერატურო ენა-

ში. ნაცვლად ხელოვნური, დეკლარატიული ფორმებისა. ცოცხალი, ხალხის სამეტყველო ენის გამოყენება. „ხალხია ენის კანონის დამდები და არა ანბანთ თეორეტიკაო“, – განაცხადა მან. ილია ჭავჭავაძემ არა მარტო თეორიულად დაასაბუთა. არამედ, და უპირატესად, თავისი გამორჩეული ნიჭის წყალობით პრაქტიკულადაც გახდა ერთიანი ქართული სალიტერატურო ენის ფუძემდებელი.

ილიამ დაგმო ქართულ სინამდვილეში იმ დროისათვის გაბატონებული წარსულის რომანტიკული ჭკერუტა და პასიურობა. მან პრინციპულად წამოაყენა იდეა მოძრაობისა, აქტიურობისა, მოქმედებისა.

„მოვივლათ წარსულ დროებზე დარდი.
ჩვენ უნდა ვსდით ახლა სხვა ვარსკვლავს.
ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვით მყოობადი,
ჩვენ უნდა მივცეთ მომავალი ხალხს“.

– კატეგორიულად განაცხადა ილიამ ლექსში „ქართველის დედას“, ხოლო მოთხრობაში „მგზავრის წერილები“ თავისი პოზიცია მან ასეთი ფორმულით გამოხატა: „მოძრაობა და მარტო მოძრაობა არის... ჭკვენის ღონისა და სიცოცხლის მიძცეში“.

ილია ჭავჭავაძის მოქალაქეობრივი და მწერლური თვალსაზრისი ადრე ჩამოყალიბდა. საზოგადოებრიობას იგი წარუდგა, როგორც დიდად ერუდიტებული მწერალი და მოღვაწე, რომელიც იღგა მოწინავე ევროპული აზროვნების სიმაღლეზე და ამ გადასახედიდან განიხილადა ქართველი ერის წინაშე მდგარ პრობლემებს.

ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობა, სოციალურ-პოლიტიკური იდეალები იმ რწმენას ეფუძნებოდა, რომ ყველაფერი უნდა ერის საზოგადოების ინტერესებს დაუქვემდებარდეს. ადამიანი თავის ერს უნდა ემსახუროს. იზრუნოს მის გამდიდრებაზე მატერიალურად და სულიერად; მხოლოდ ამით შეუწყობს ხელს იგი საერთო საკაცობრიო წინსვლას. ასე უნდა იყოს ეს ყველა შემთხვევაში და, მით უმეტეს, ასე უნდა იყოს ისეთი პატარა ჭკვენის შემთხვევაში, როგორც საქართველოა.

ერის მმართველთ, ილიას აზრით, უპირველესად მოეთხოვებათ ჭკვენის, ხალხის სიყვარული და ერთგულება, ფურის მიგდება, გუ-

ლისხმობდა უნდა ახასიათებდეთ მათ. დღესაც გაფრთხილებად გაისმის ილიას სიტყვები:

„ვერა. ვერ მმართონ ვერხად ერი ამა მმართუელთა.
ვისც არ აქეთ ერის საყვარული და შეწყნარება“.

თანასწორობისა და თანაბარღირებულებების მოუღლეელი მოქა-
დაგე. სხვა ერთა პატივისმცემელი, ილია ჭავჭავაძე თავისი ერის
ღირსების თავგამოდებული გუშავი იყო. საქართველო სხვა ქვეყ-
ნების გვერდიგვერდ, მათ მხარდამხარ უნდა მდგარიყო ცოცხალი.
შეუზღუდავი, თავისუფალი. დიდი და პატარა ქვეყნების თანაარ-
სების პოლიტიკური იდეალი ილიას მიერ ფიგურალურად ასე
გამოიხატება – დიდი მუხის გვერდით რომ პატარა იაც ყვაოდეს,
იგი ამით არავის არაფერს დაუშავებს.

ქვეყნის ძლიერება ყველა წოდების მოწინავე წარმომადგენელ-
თა ერთიანი საქვეყნო ინტერესებით შეკავშირებას. შეერთებულ
თავისუფალ შრომას და ღვაწლს უნდა გამოეჭედა. ეს იყო ილია
ჭავჭავაძის მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური იდეალი.

ილია ჭავჭავაძე – მწერალი არა მარტო მხატვრული განსახიუ-
რებით კმაყოფილდებოდა. არამედ ლიტერატურისა და ხელოვნების
შესახებ თავისი მოსაზრებების გადმოსმლაც შეადგენდა მის მოთხ-
ოვნობას. ილია ჭავჭავაძემ XIX საუკუნეში პირველმა, სისტე-
მაში მოიყვანა და ქართულ საზოგადოებას მიაწოდა ჩამოყალიბე-
ბული. თავიდან ბოლომდე გარკვეულ ამოცანასთან შეფარდებულ
ლიტერატურულ-ესთეტიკური შეხედულებები.

დად ევროპელ მოაზროვნეთა კვალდაკვალ, მათი საკაცობრიო
მნიშვნელობის ნააზრვის გათვალისწინებით, ილია ჭავჭავაძემ დას-
ვა და ქართულ სინამდვილესთან შეფარდებით ახლებურად განიხი-
ლა. ზოგიერთ შემთხვევაში გააღრმავა და გააფართოვა საკითხები
ხელოვნების რაობის, მისი საზოგადოებრივი ფუნქციის, ხელოვან-
ის მისიის, ხელოვნებისა და ყოფის ურთიერთდამოკიდებულების,
შემოქმედებითი პროცესების, მხატვრული თარგმანის შესახებ.

ილია ჭავჭავაძემ კრიტიკის რაობის, მისი დანიშნულების სა-

კითხიც საგანგებოდ განიხილა. გარდა ამისა, იგი შეეხო დრამატურგიისა და თეატრის, მუსიკისა და კერძოდ კი ქართული ხალხური მუსიკის საკითხებს და ამ სფეროშიაც უაღრესად მნიშვნელოვანი მოსაზრებები გამოთქვა. ილია ჭავჭავაძემ ერთ-ერთმა პირველმა მიუთითა ქართული ლიტერატურის განვითარების ძირითად ტენდენციებზე. მან ქართული მწერლობის უმთავრესი წარმომადგენლებიც დაახასიათა და ამ მხრივაც სახელმძღვანელო მოსაზრებები გამოთქვა.

ხელოვნება, ისევე, როგორც მეცნიერება, ცხოვრების საჭიროებებისაგან წარმოდგება და ცხოვრებითვე განსაზღვრული. მაგრამ ხშირად საქმე გვაქვს ადამიანურ ან ცხოვრების მოთხოვნილებების ყალბ გაგებასთან, კერძოდ, ადამიანის ნაღვაწი, ხელოვნების ნაწარმოები არ არის პასუხი საზოგადოებრივი ღირებულების მოთხოვნილებებისა. ხელოვნება მაშინაა საზოგადოებრივი ყურადღების ღირსი, როცა იგი საზოგადოებრივ მოთხოვნილებას აკმაყოფილებს. ამ საზოგადოების სასიცოცხლო ინტერესებს ემსახურება და მისი მოძაველსთვისაა მოწოდებული. ხელოვნება, ლიტერატურა მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნება მოწინავე, როცა იგი მასალას ცხოვრების სინამდვილიდან აიღებს და საზოგადოებრივი ფაფით განისაზღვრება. ლიტერატურა და ხელოვნება საზოგადოებრივი გარდაქმნის ზემოქმედებითი ძალით უნდა იყოს აღბეჭდილი.

ილია ჭავჭავაძე თავის შეხედულებებს ტრადიციულ გემოვნებასთან, მოშეებულობასთან ჭიდილში აფუძნებდა და ამიტომ პოლემიკური ხასიათისაა მისი წერილები და სტატიები. იქნება ეს „ორიოდე სიტყვა თავად რეკავ შალვას მის ერისთავის მიერ კოზლოვიდგან „შეშლილის“ თარგმნაზე“; „პასუხი“, „ზოგიერთი რამ“, „რა მიხეზია, რომ კრიტიკა არა გვაქვს“, „ახალი დრამების გამო“, „აკაკი წერეთელი და „ვეფხისტყაოსანი“ თუ სხვ. ილია ჭავჭავაძე განსახიერება იყო მებრძოლი კრიტიკოსისა და პუბლიცისტისა. მან, როგორც მკვლევარმა და კრიტიკოსმა, ახალი გზები დაუსახა ქართულ ლიტერატურულ აზროვნებას და კრიტიკას.

ილია ჭავჭავაძის მხატვრული შემოქმედურობა, მართალია, უმნიშვნელოვანესი, მაგრამ მაინც ერთი ნაწილია მისი დიდი სულიერი

ნაღვანისა. მწერლის შემოქმედების პრობლემატიკა მყარია. მას აქვს თავისი გარკვეული ინტერესები. თქმები. საფიქრალი. რომელსაც კი არ ცვლის დროის დინებაზე აყოლით, არამედ მოღვაწეობის მთელ მანძილზე აფართოებს და აღრმავებს. აკვირდება და აანალიზებს სხვადასხვა ასპექტით. გამოვლენის სხვადასხვა საფეხურზე.

ილიას მთელ შემოქმედებას ერთი დიდი საკითხი მსჭვალავს – ეროვნული საკითხი. ეს საკითხი მასთან სამივე დროში დგას განუფენილად: წარსულში – რანი ვიყავით, აწმყობში – რანი ვართ, რას წარმოვადგენთ. რაშია ჩვენი ქვეყნის სასიცოცხლო ძალები; ამის გათვალისწინებას მწერალი წარსულის ღრმად გააზრების ნიადაგზე აწარმოებს: როგორ ვიარეთ, რომ გაეტელით, არ გადაუშენდით, მაშინ. როცა უდიდესი იმპერიები, უამრავი ქვეყანა საზოგადოდ აღიგავა პირისაგან მიწისა, რაშია ჩვენი ქვეყნის უკვდავების საიდუმლო. ვველაფერი კი მიმართულია მოძავლის განსაჭვრეტად – თუ რა მოგველის. თავისთავად ეს უზოგადესი საკითხი, როგორც ფიქსი, თავს უყრის სოციალურ საკითხთა დიდ წყებას, რომელთაც არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება როგორც კონკრეტულად ჩვენი ქვეყნის სინამდვილის, ასევე ზოგადსაკაცობრიო თვალსაზრისითაც; აქაა საკითხები ადამიანის არსებობის აზრის. მისი სოციალური აქტიუობის, ხელოვანის ფუნქციის, საზოგადოებაში მისი ადგილის შესახებ. თავისუფლების საკითხი. შრომის არსისა და მისი მნიშვნელობის, სხვადასხვა სოციალურ წოდებათა ურთიერთობის. მათი თანაბარუფლებიანობის და თანაბარღირებულების. საზოგადოებისა და მისი ცალკეული წევრის ურთიერთობის, მათი უფლებებისა და მოვალეობების. დანაშაულისა და სასჯელის საკითხები და ა.შ.

ი. ჭავჭავაძის შემოქმედებითი მოღვაწეობა ღირვით დაიწყო. ამასთანავე, საკუთარი გრძნობების გადმოცემას თანდათან შეუნაცვლა იმ ვითარების, მოტივთა ფართო დახასიათება. რაც მისი გრძნობების განმსაზღვრელად გამოდიოდა. ამან კი ეპიკური ჟანრები მოითხოვა.

ილია ჭავჭავაძეს თავიდანვე გაცნობიერებული აქვს, რომ ძლიერი პიროვნებაა, უჩვეულო ძალით დაჯილდოებული და რომ ქვეყნად არაჩვეულებრივი მისიითაა მოვლენილი, ტვირთი, რომელიც

მან უნდა ზილოს, მძიმეა, და თუ იგი ამ ტვირთს ვერ ასწევს, სხვაგვარად მის არსებობას ფასი დაეკარგება. ოცდასამი წლის ილიას ეკუთვნის ეს უდიდესი პიროვნული ძალით აღბეჭდილი სიტყვები:

„ღმერთთან მისთვის კლაპარაკობ,
რომ წარუვძღვე წინა კრსა“.

ილია ჭავჭავაძე შემოქმედებაში თავისი თვალსაზრისის გამოხატვას ისახავს მიზნად და მასალასაც შესაბამისად ირჩევს. იგი არაა ობიექტივისტი ხელოვნის ტიპი, რამდენადაც ამბის ობიექტივისტური თხრობით არასოდეს იფარგლება. ილია არაა მშვიდად განწყობილი იმისადმი, რასაც აღწერს. იგი ღელავს და ეს მღელვარება მის ნაწერებში ცხადად იგრძნობა. ილია ჭავჭავაძისათვის დამახასიათებელია მოვლენებისადმი, საზოგადოდ გარემოსადმი სრულიად ნათელი მიმართების დამყარების უწყვეტი მოთხოვნილება. ილიას, როგორც შემოქმედს, აქვს ერთიანი საფუძველი და ეს საფუძველი ღირსეულია ამ სიტყვის ფართო და ბევრის დამტყევი მნიშვნელობით.

ილიას ღირსეულობის სიცხადესთან ერთად, დიდი ემოციური დამაბულობაც ახასიათებს. ეს ისეთი ემოციუბაა, რომლებიც მძლავრ ინტელექტს ეყრდნობა და გარვეულობით ხასიათდება. ილია ღელავს, მაგრამ ამას გარვეულად არ იმჩნევს. იგი მაშინაც ღელავს, როცა დინჯად შეტყვევლებს. პოეტს შესწევს ძალა, მოერიოს, დაუფლოს თავის გრძნობებს. ილიასათვის შინაგანი მღელვარებაა დამახასიათებელი. მისი ლექსები გამოირჩევიან განცდილის სიღრმით, უაღრესად განცდილია, მაგრამ ამასთანვე უაღრესად თავშეკავებული. პირველ ყოვლისა, თვითდაკვირვებას ემყარება პოეტის შემდეგი ფრაზა: „ჭეშმარიტი, მართალი გრძნობა ყბელი როდია, პირიქით, იმოდენად თავშეკავებულია, იმოდენად სიტყვაძვირია, რამდენადაც უფრო ძლიერია და, თუ გნებავთ, ამ სიტყვაძვირობაშია მისი მიმზიდველი ღირსებაცა, იმის გულსაწვეფნი ზემოქმედებაც“ (ი. ჭავჭავაძე, თხზ. ოც ტომად, V. გვ. 500).

გენიალურმა ვაჟამ პოეტურ სტრიქონებში ზუსტად და ბრწყინვალედ განსაზღვრა არა მარტო ილიას ლირიკის, არამედ მოელი მისი შემოქმედების ხასიათი, როცა თქვა:

„საძირველად აზრი ჩააგდე,
ზედ დასდგა გრძნობის ტაძარი.
მან განაბრწყინა სხივებით
ჩვენი სამშობლოს შთა-ბარა“.

ილია ჭავჭავაძის ლირიკულ ლექსებში გამოხატული გრძნობები მის თვალსაზრისს შეესაბამებთან და სიმყარით ხასიათდებიან. შემოხვევითი და წამიერი შთაბეჭდილებები და განწყობილებები არ უქცევია მას ასახვის საგნად. კონკრეტულ ობიექტთან დაკავშირებული მისი ლექსებიც არ არის მარტო ამ ობიექტზე მიჯაჭვული. ეს გარემოებაც განსაზღვრავს ილიას ლექსების მჭერმეტყველურ დინებას. ლექსი, რომელიც მშრომელი კაცის მძიმე ხვედრს გეაცნობს - „გუთნისდედა“ - მარტო გუთნისდედის საფიქრალის გადმოცემით არ იფარგლება, არამედ იგი ადამიანის ჰიროზული ღირსების აღიარების, შინაგანი თავისუფლების მოთხოვნის შემცველია, რაც გუთნისდედის გარეშეც ფასეული და გამძლე იდეალია. ეს გამძლე იდეალი კი ამ ლექსის უკვდავებას აპირობებს.

ილიას ლექსების დახასიათებისას ერთხმად მიუთითებენ, რომ პატრიოტიზმია მათი ძირითადი მოტივი. პატრიოტული გრძნობა წარმართავს არა მარტო მის ლირიკას, არამედ მთელ მის შემოქმედებას და პრაქტიკულ-საზოგადოებრივ საქმიანობას. სწორედ ეს გრძნობაა ამოსავალი მის ნაწარმოებებში გამოხატული სხვა გრძნობებისა. ამ გრძნობის ნიადაგზეა აღმოცენებული, გაშლილი და განვითარებული პატრიოტული იდეალი, რომელიც განსაზღვრავს ყველა სხვა შემოქმედებით იდეალს.

ილიას ისეთი ლექსებიც აქვს შექმნილი, რომლებშიაც პატრიოტული, მაშულიშვილური გრძნობა თვითგაკიცხვის გზით ვლინდება. ლექსები: „ბედნიერი ვერი“, „რა ვაკეთეთ, რას ვშვრებოდით...“, „კითხვა-პასუხი“ იმის ნათელი მაგალითებია, თუ როგორია პოზიცია ერის შესატვისა, თუ რას ნიშნავს ჭეშმარიტი მაშულიშვილობა.

ილია ჭავჭავაძემ თავის პოემებში, ქართველი ხალხის ეროვნული თავისებურებების დახასიათების ფონზე, ბეჯითად იწყო მწვავე სოციალურ-პოლიტიკური პრობლემების განხილვა. მან ნათლად იგრძნო გადაგვარების ის საშიშროება, რაც ქართველ ხალხს ეროვნული ჩაგვრის და სოციალური უკუღმართობის პირობებში ემუქრებოდა. ილიამ XIX საუკუნის ტვირთად დასახა „ტყვედპყრობილი“ შრომის განთავისუფლება. მოძავლის საფუძველს იგი ერის პოლიტიკური თავისუფლების პირობებში თავისუფალ, შეგნებულ შრომაში ხედავს, შრომაში. რომელიც მარტო ვალდებულება კი არ იქნება, არამედ – პასუხი ადამიანის შინაგან მოთხოვნებზე და მისი ბედნიერების საფუძველი გახდება.

ილია ჭავჭავაძეს „მძღვარი კაკასის“ ხალხთა თავისუფლება, მათი ურღვევი კავშირი მიანნია საიმედო მოძავლის პირობად (პოემები: „აჩრდილი“, „ქართულის დედა“).

მამულის სიყვარულს, მისთვის თავდადებას, ყოველივე ძვირფასის, თვით სიცოცხლის მის სამსხვერპლოზე მიტანას მიიჩნევს პოეტი ჭკმძარიტი მამულიშვილობის საზოად. ასეთ სამაგალითო გმირთა სახეებს წარსულშიაც ეძიებს და მომავალშიაც ჭკერტს და სიყვარულით ხატავს („მეფე დიმიტრი თავდადებული“, „ქართულის დედა“).

ი. ჭავჭავაძის ეპიკური პოეზიის გვირგვინს წარმოადგენს პოემა „განდეგილი“. პოემაში ადამიანის საზრისის, მისი დანიშნულების მარადმტკივნეული საყითხია დასმული ყველა ქვეყნის ხელოვანთათვის მიმზიდველ განდეგილობის მასალაზე. ქართულ ლეგენდაზე დაყრდნობით პოეტმა გვიჩვენა, რომ ადამიანი არა თუ არ უნდა განდგეს ქვეყნიდან და ცხოვრებიდან (ამას ქადაგებდა ილია ადრეულ თხზულებებში, მაგალითად, მოთხრობაში „მგზავრის წერილები“). არამედ მას არც ძალუქს ეს. ადამიანი თავისი არსით სოციალური არსებაა, როგორც სულიერი წყობით, ასევე ბიოლოგიური აღნაგობით. ადამიანის ადამიანობა მის სოციალურობაში ვლინდება. ყოველგვარი ცდა საზოგადოებიდან განრიდებისა ილუზიაა. ადამიანის განდგომას არა თუ არ ამართლებს ქრისტიანულ-მორალური საფუძველი, არამედ თავისთავად შეცდომაა ქრისტიანობაში ამგვარი საფუძვლის ძიება. ილია სწორედ ქრისტიანული

პოზიციიდან მიიხწევს მიუღებლად განდგომას. ჭეშმარიტი ქრისტიანობის, როგორც ეთიუური მოძღვრების, საფუძველი განდგომის, განრიდების ქადაგებაში კი არ გამოიხატება, არამედ სულიერი სიმტკიცის და იდეალისადმი რაინდული ერთგულების მოთხოვნაში და ამ გზით საზოგადოებრივი გარდაქმნისათვის ზრუნვაში.

ილია ჭავჭავაძის პროზაული თხზულებებიდან გამოყოფენ „მგზავრის წერილებს“, რომელშიც უშუალოდ არის ასახული ილიას შემოქმედებისა და ეროვნული მოღვაწეობის პროგრამა. ილიამ მიზანდაქვემდებარებული მოქმედება მიიხნია ნამდვილი მამულიშვილის ცხოვრების აზრად და ყველაზე თვალსაჩინოდ სწორედ ამ მოთხრობაში გამოხატა ქართველი კაცის სწრაფვა – ერისა და პიროვნების თავისუფლება...

ილია ჭავჭავაძე თავის მოთხრობებში ძირითადად სოციალურ-ყოფით პლანში განიხილავს ზნეობრივ პრობლემებს. ილიას შემოქმედებისა და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის საფუძველი ქრისტიანული ეთიკაა. ეს კარგად ჩანს მთელ მის შემოქმედებაში, მაგრამ კონკრეტული გამოხატვის თვალსაზრისით ამ მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას მოთხოვს „გლახის ნაამბობი“ იქცევის, ერთი ქრისტიანული პრინციპების ქადაგება, მაგრამ სხვაა, როცა ამ პრინციპების პერსონიფიცირება, ინდივიდუალიზება ხდება გრძნობად-ესთეტიკურ პლანში. სწორედ ამ მხრივ არის განსაკუთრებული ზემოქმედების ძალით აღჭურვილი მღვდლის შთაბეჭდავი სახე.

ი. ჭავჭავაძის შემოქმედების მშენებლობა სატირული პროზის უკვდავი ნიმუში „კაცია – ადამიანი?!“ ამ მოთხრობაში მწერალმა გვიამბო ადამიანების სულიერი სიცარიელის ისტორია და მის გადმოსაცემად მოიმარჯვა ჩვეულებრივი, ყოველდღიური, ერთი შეხედვით. უინტერესო ყოფითი მასალა, მაგრამ იგი, ეს მასალა, ახალ სიმაღლეზე აიყვანა.

ერთი ოჯახის უაზრო, ყოველგვარ საზოგადოებრივ ღირებულებას მცლებული ცხოვრების ჩვენებით მწერალმა თვალნათლივ გვაგრძნობინა, რომ სოციალური ერთეული დარღვეულია, რომ ადამიანი გაცლილია ყოველგვარი მოვალეობის, პასუხისმგებლობის გრძნობებისაგან. იგი არ განიცდის თავს საზოგადოების წევრად.

თავის ერთადერთ დანიშნულებად ჭამა-სმა მიაჩნია. ცდილობს ღმერთი არ განარისხოს მხოლოდ იმ მოტივით, რომ მის თვითმყოფილ ცხოვრებას საფრთხე არ დაემუქროს. ერთი სიტყვით, არც თავის მოსვლით შემატოს ქვეყანას რაღაც და არც წასვლით დააკლოს.

ილია მოთხრობის დასაწყისშივე აღნიშნავს, რომ ის, რაც მოთხრობაშია ასახული, საზოგადო სატკივარია. „ჩვენ პირთან საქმე არა გვაქვს, ჩვენ საზოგადო ჭირზედა ვწერთო“. თუ „გლახის ნაამბობში“ განსახიერებელი ზნეობრივი დანაშაული აუღაგმავეი ჟინის გაბატონების, განუსაზღვრელი უფლებებისა და დაუსჯელობის შედეგს წარმოადგენს, „კაცია - ადამიანში“ აღწერილი სოციალურ-ზნეობრივი დანაშაული ერთი შეხედვით შეუძნეველიც კია. ეს არ არის აქტიური ბოროტება და მით უფრო სახიფათოა, რამდენადაც ჩვეულებრივ ყოფით ფორმაში ვლინდება. იგი გამოიხატება სიზარმაცესა და გულგრილობაში, დაუდევრობასა და მოშუკულობაში, სიცრუესა და ტრაბახში, თვითმყოფილებასა და ყოველგვარი მოვალეობისაგან გათავისუფლებაში, რაც, როგორც ცნობილია, შემდგომში „თათქარიძეობის“ სახელს დაუკავშირდა.

მოგვიანებით ი. ჭავჭავაძემ დაწერა პატარა შესანიშნავი მოთხრობა „სარჩობელაზე“. რომელშიც საზოგადოებისა და მისი ცალკეული წევრის ურთიერთობის, უფლებებისა და მოვალეობების, დანაშაულისა და სასჯელის მარადმტკივნეულ საკითხებზეა ფურადლება გამახვილებული. მწერალმა გვიჩვენა, რომ საზოგადოება, როგორც ერთეული, დარღვეულია. იგი გულგრილია ცალკეული წევრის ბედისადმი. პასუხისმგებლობას იხსნის ადამიანის საქციელზე. საზოგადოება ფაქტობრივად ადამიანს დანაშაულისაკენ უბიძგებს. სინამდვილეში საზოგადოება თვითონ ზრდის დანაშაულებს, რომ მერე იგი დასაჯოს.

ილია ჭავჭავაძის პროზის ბოლო ნიშანსვეტია დიდებული „ოთარაანთ ქერივი“, რომელშიც მწერალმა წოდებათა ურთიერთობის საკითხი გაამუქა ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებში და მიუთითა, რომ წოდებათა შორის იურიდიული თანასწორობის აღიარება სულაც არ ნიშნავს, რომ მიღწეულია თანასწორობა პრაქტიკულად. ერთია იურიდიული მხარე და სხვაა პრაქტიკულად

თანაბარღირებულების მიღწევა. სინამდვილეში ქვეყნის სოციალური ძალები გათიშულნი არიან და ერთმანეთის არა ესმით რა. არა და სხვადასხვა წოდებათა კავშირი, მათი ერთიანი ინტერესებით განმსჭვალვა არის აუცილებელი პირობა ქვეყნის ძლიერებისა.

ი. ჭავჭავაძე ფრთხილად ანალიზებს არა მხოლოდ მისი დროის საქართველოსათვის, და არა მარტო საქართველოსათვის, მტკივნეულ პრობლემას და მოძაქლის პერსპექტივასაც ფაქიზად, პოეტური სურათების სახით ხატავს. ხიდნატეხილობის პრობლემას „ოთარაანთ ქერიეში“ აქვს სხვა ასპექტიც: აქ აშკარად დგას პრობლემა საზოგადოდ ადამიანთა შორის გათიშულობისა, ადამიანის მარტოობის პრობლემა, რითაც მწერალი თანამედროვე ევროპულ ლიტერატურასაც ეხმიანება.

ილია ჭავჭავაძემ თავისი მრავალმხრივი მეჭვიდროებით უდიდესი ზემოქმედება მოახდინა ქართული ლიტერატურისა და საზოგადოებრივი აზრის შექმნაში განუითარებამდე. მისი გავლენა ქართულ მწერლობაზე, პირველ ყოვლისა, გამოიხატა ლიტერატურული სკოლის შექმნის სახით.

თუ ილია ჭავჭავაძემდე ქართველი მწერლები უცხო, უცნაური ამბებით იყვნენ გატაცებულნი, ილია ჭავჭავაძემ ეს ინტერესები შემოატრიალა და ადგილობრივი, ქართული მასალა გადააქცია ასახვის საგნად, მან ასწავლა ქართველ მწერლებს, რომ სრულიად ჩვეულებრივში, ყოველდღიურშია მნიშვნელოვანი. მისი ლიტერატურული მიდგომა, ამ აზრით, ეროვნულიც იყო და რეალისტურიც.

ილია ჭავჭავაძემ გამოიყვია პატრიოტული იდეალი. ეს იდეალი ქმდითაა ქართველი მწერლებისათვის და საზოგადოდ ქართველი ხალხისათვის. ილიას მიერ დახატული იდეალები – ადამიანის ღირსების აღიარების და მისი პატივისცემისა, ადამიანის სოციალური აქტიუობის, მოძრაობისა და მოქმედების, ერისა და პიროვნების თავისუფლების – ქართველ მწერალთა საერთო ხალტილველ იდეალებად იქცა. უადრესად პატრიოტულ-სოციალური შინაარსის გამძლე თემატიკა მისცა ილიამ ქართულ მწერლობას.

რეგორც აღინიშნა, ილიას საქმიანობა არ შემოსაზღვრულა მხოლოდ ლიტერატურით. ფაქტობრივად მისი მოღვაწეობა

მოიცავს საქართველოს ცხოვრების ყველა უბანს. მას უწერია ისტორიის, იურისპრუდენციის, ფილოსოფიის, განათლების, სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის... საკითხებზე.

ერთი მხატვრული ქმნილებაც რომ არ შეექმნა ილია ჭავჭავაძეს, იგი მაინც დარჩებოდა ქართული ლიტერატურის ისტორიაში, როგორც ფუძემდებელი ახალი ქართული ენისა. როგორც მისი დიდი რეფორმატორი.

ილია ჭავჭავაძემ მტკიცე საფუძველი ჩაუყარა პუბლიცისტიკას. „მწერლობის ამ სფეროს ილიამ მოუპოვა ახალ საქართველოში ნამდვილი მოქალაქეობრიობა და ისეთ სიმაღლეზე აიყვანა, რომელსაც ვერ წვდება ვერც ერთი პუბლიცისტური გამოსვლა XIX საუკუნეში“ (გრ. კეინაძე).

ილია ჭავჭავაძის გამოსვლები განსაკუთრებით მძაფრია, როცა იგი იცავს ქართველი ერის ღირსებას გარეშე თუ შინაური მტრების შემოტევებისაგან. როცა თავს ესხმის საქართველოს ისტორიის, ქართული კულტურის გამყალბებლებს, იცავს ქართველი ხალხის წმიდათა წმიდას, ეროვნულ საუნჯეს – ქართულ ენას, მის პრაქტიკულ უფლებებს. ამ მხრივ გამოირჩევა ილიას სტატიები და გამოცვლევები „კატკოვის პასუხად“, „ბ-ნ იანოუსკის წერილისა გამო“, „აი. ისტორია“, „ქვათა ღაღადი“ და ა.შ.

ილია ჭავჭავაძის მიერ დასახული გზა არის ქართველი ხალხის თვითმყოფადი სულიერი კულტურის, მისი ლიტერატურის განვითარების, ხაზოგადოდ, ერის ხსნის გზა. ეროვნული გრძნობის მოდუნების, სულიერი შეჭირვების ჟამს ნამდვილი ქართველის მაძიებელმა ილიამ საქვეყნოდ განაცხადა: „სად არის ქართველობა ან საქართველო?!“ და მანვე, XIX საუკუნის ყველაზე დიდმა ქართველმა, ერს ზვარავად საკუთარი თავი შესთავაზა, როცა თქვა: „მარად და ყველგან, საქართველოვ, მე ვარ შენთანა, მე ვარო შენი თანამდგევი უკვდავი სული...“

ასე გადაეჯაჭვა სამუდამოდ ერთმანეთს საქართველოსა და ილია ჭავჭავაძის სახელები.

ილია ჭავჭავაძის სტატიათა კრიკოზიზია

§1. პუბლიცისტური ტექსტის სიძლიერე მნიშვნელოვნად არის განპირობებული თხზულების სტრუქტურით, ნაწილთა ფუნქციონალური დატვირთვით, პასაჟების პოლიინფორმაციულობით, ცალკეულ მხარეთა გამახვილებით, დეტალთა გადაჯაჭვით და ა.შ.

ცხადია, იდენტურ მითხონებს ვერ წავუყენებთ ფელეტონსა და რეპორტაჟს, კორესპონდენციას და მიმოხილვას, სტატიას და ნარკვევს... უფრო მეტიც, გასათვალისწინებელია ჟანრის ქვესახეობათა სპეციფიკა და ისიც, ნაწარმოები საგზნითა თუ საკურნალო...

სტატია პუბლიცისტის ერთ-ერთი ძირითადი და წამყვანი ჟანრია, მასში ანალიზის, განსჯის საფუძველზე გარკვეულია პრობლემა თუ საკითხი.

სტატიაში სველა არის ზოგადიდან კონკრეტულისაკენ და არა პირუკუ, როგორც ეს კორესპონდენციაშია, არც დროითა და ადგილით ვართ შეზღუდულნი საილუსტრაციო მასალების შერჩევისას.

ილიას უურნალოსტურ მემკვიდრეობაში სტატიას პირველი და უმთავრესი ადგილი უკავია, თანაც არა მხოლოდ რაოდენობრივ თვალსაზრისით.

ეს აიხსნება, უწინარეს ყოვლისა, ეპოქის სპეციფიკით, ერის გამოსვლა და კონსოლიდაციისაკენ სწრაფვა ბუნებრივად მოითხოვდა საკითხ-პრობლემათა წამოჭრას და მათი გადაწყვეტის გზების ძიებას; შინაარსისთვის ადეკვატური ფორმის გამონახვა თავიდათავე ამოცანა იყო.

ილიას, როგორც საზოგადოების მესაჭეს, ევალეზობა ყურადღების გამახვილება არა იმდენად ყოფით დეტალებზე, რამდენადაც მაგისტრალური ხაზის გამოკვეთაზე.

მეორე მხრივ, გასათვალისწინებელია ილიას აზროვნების ხასიათი – ფუნდამენტურობა, განჩხრეკის მისეული მანერა და სტილი, იგი ბუნებით იყო მომართული არა ფიქსაციისაკენ, არამედ კვლევა-ძიებისაკენ.

§2. როგორია ილიას სტატიათა სათაურები?

მეთაური წერილები ტრაფარეტული სახელწოდებებით იბეჭდება: „ტფილისი, 3 იანვარს“, „ტფილისი, 29 იანვარს“, „ტფილისი, 15 ოქტომბერი“. თვეები ხან სახელობით, ხან მიცემით ბრუნვაშია და ა.შ. ი. ჭავჭავაძის თხზულებათა ანტოლოგიაში შეტანილ ამგვარ თხზულებებს ერთვის შენიშვნა: „დაიბეჭდა „უსათაუროდ და ხელმოუსწრაღად““. ტომებში ფიქსირებული სათაურები ეკუთვნის შემდგენელ-რედაქტორს ჰაველ ინგოროვს.

„როგორც წინა ტომებში დაბეჭდილ უსათაურო წერილებს, ისე ამ ტომში მოთავსებულ უსათაურო წერილებსაც ჩვენ მივეცით პირობითი სათაურები. როგორც ამის შესახებ უკვე გვქონდა საუბარი, პირობითი სათაურების მიცემა უსათაურო წერილებისათვის აუცილებელი ხდება, რადგან უსათაურო წერილების რიცხვი ძალზე დიდია და მათი უსათაუროდ დატოვება გააძნელებდა ილიას ლიტერატურული მემკვიდრეობით სარგებლობას, მითითებას ამა თუ იმ წერილზე და სხვა“¹.

მართლაც რომ უსათაურობა უკიდურესად აძნელებს მათ სიღრმისეულ, ამომწურავ ანალიზს. არადა, ილიას პუბლიცისტიკის ხერხემალს სწორედ მეთაური სტატიები ქმნიან.

ერთი სიტყვით, არავითარი მინიშნება თემისა და ავტორ-რედაქციის განწყობაზე. ამიტომაც ეს პირობითი სახელწოდებები („ტფილისი, 16 ივნისი“ და სხვ.) სუსტზე სუსტია, ერთადერთი, რაც დადებითად უნდა ჩაეთვალოს. ოპერატიულობის ხანგასმაა.

ამგვარი დასათაურება მთელ მსოფლიოში იყო დამკვიდრებული. ამიტომ გამორიცხული როდია, რომ მისგან გადახრას აუდიტორიის გარკვეული დაბნევა გამოეწვია.

პარალელი: მსგავს ვითარებასთან გვაქვს საქმე მიმოხილვასთან დაკავშირებით. ამ ჟანრის ნაწარმოებთა უმეტესობა ქართულ პრესაში („ივერიაში“) ქვეყნდება „მინაური მიმოხილვის“ სახელწოდებით. ფაქტობრივად რუბრიკას საკუთრივ სათაურის ფუნქცია დაკისრია. ილია ამ შემთხვევაშიც მიჰყვება აპრობირებულ გზას,

¹ ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად (ქვემოთ ვეულებ ამ გამოცემის ვერსიით), ტ. 8, იბ., 1957, გვ. 360.

მაგრამ გარკვეული ცვლილებები მაინც შეაქვს ტრაფარეტში. სათაურს აზუსტებს ქვესათაურებით. რომლებიც აკვლიანებენ მეთხველებს. ამგვარი დაკონკრეტებით, საერთო სახელწოდების ზოგადობიდან მომდინარე. კინი სუსტდება.

მართალია, სახელწოდებას დიდი ფუნქცია ეკისრება, მაგრამ იგი საგნის არსს როდი ცვლის. ამიტომაც არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება საზოგადოების შეშეცნებაში აღბეჭდილ კოდს.

მძლავრ შთაბეჭდილებას ტოვებს პოლემიკური სტატიების სახელწოდებები. პირველი წერილი ასეა დასათაურებული: „ორიოდე სიტყვა თავად რევან შალვას ძის ერისთავის კონსლოვიდგან „შემლილის“ თარგმანზედა“.

აქ კარგად ჩანს თემა და ნაწილობრივ მთარგმნელისადმი დამოკიდებულებაც.

სათაური შეიძლება გაჭიანურებულად მოგვეჩვენოს და კრიტიკული განწყობის საფუძველი გახდეს. ნუ აეჩქარდებით დასკვნის გამოტანისას. იქნებ ამ შემთხვევაში პუბლიცისტის უფრო ღრმა ჩანაფიქრთან გვექნოდეს საქმე. ვიდრე ერთი შეხედვით ჩანს.

ხომ არ შეიძლება ვიფიქროთ: სათაურის მრავალსიტყვიანობა ხელს უწყობს სიმღარის შთაბეჭდილების შექმნას. სიმღარე კი არცთუ იშვიათად სიღრმე-სიძლიერეზე მიგვანიშნებს. ამას მივუძღვით ისიც, რომ წოდებისა და მამის სახელის ფიქსირება ობიექტისადმი პატივისცემის გამოხატულებად აღიქმება.

მასხადამე. სათაური პუბლიცისტის თავდახრაზე მიგვანიშნებს და მეთხველსაც აქეთვე უბიძგებს. ეს წინასწარი შთაბეჭდილება კი იმიტომ ხომ არ იქმნება, რომ შემდეგ, ტექსტის გაცნობის საფუძველზე, რადიკალურად განსხვავებული განწყობა დაგვეუფლოს. ხომ არ იყენებს იღია მოსალოდნელი სიდიდის არარაობად გადაქცევის ხერხს. ამ შეძიხვევაში ეფექტი წარმოუდგენლად დიდია. მოულოდნელი დაპირისპირებით ნაუბარი უჩვეულო სიმძაფრეს იძენს.

დაუკვირდეთ სათაურის პირველ სინტაგმას. რატომ ორიოდე სიტყვა? ტექსტის საფუძველიანად აღქმის შემდეგ მოაზროვნე მეთხველმა საფიქრებელია ასეთი დასკვნა გამოიტანოს: თარგმანი ვერაფერი შვილია. მასზე ვრცელი საუბარი არ ეგების...

ეს აზრი შეიძლება ეპილოგის ერთმა ნაწილმაც გაუძლიეროს. დასასრულ. თუ მკითხველი ეყოლება ჩვენს სტატიას. მასთან ბოლოში ვითხოვთ ჩვენ: იქნებ იგი ჩვენს სტატიაში ერთს ჭკვიანურს განხილვას ელოდა და ვერ ჰპოვა. რა უფოთ? როგორიც მღვდელია, ისეთიც ურიაო. — ამბობს ქართული ანდაზა. როგორიც პოემა იყო ნათარგმნი. იმისთანაც. ღვთის წყალობა თქვენა გაქვთ. გამხილავით შეხვდა. ჩვენ ჩვენის ენის დამცირებამ დაგვაწერინა ეს სტატია, თორემ ჩვენ ვინა და კალამი ვინა?!”

სათაურ-დასკვნის ერთიანობაში გააზრების შემდეგ კიდევ უფრო მზრდება დაცინვის ძალა.

სრულიად განსხვავებულია „პასუხი“. იგი გამოჩენულია ლაქონიურობით. შეიძლება ვინმემ იფიქროს. რომ სათაური ზოგადაა. იზოლირებულად თუ განვიხილავთ. მართლაც. ასეთად მოგვეჩვენება. მაგრამ იგი აღქმული უნდა იქნეს არა მკვეთილად, არამედ კამათის უსწრაფესი განვითარების გათვალისწინებით. ნუ დავივიწყებთ, რომ „არიოდღე სიტყვა...“ 1861 წლის „ციცხურის“ მკითხველი ნომერში დაიბეჭდა. ამას მოჰყვა ბარბარე ჯორჯაძის „თ. ილია ჭავჭავაძის კრიტიკაზე“. გიორგი ბარათოვის (ბარათაშვილის) „წერილი რედაქტორს“ და რევაზ ერისთავის „პასუხად თ. ილია ჭავჭავაძის კრიტიკისა“. სამივე მეხუთე ნომერშია მოთავსებული. და კვლავ ილია. მისი „პასუხი“ შეეჭვსე ნომერში დაისტამბა.

ამრიგად, პოლემიკა დროში არ გაჭიანურებულა. ყველა მასალა ერთ რეალში მოექცა. ისინი. გარკვეული აზრით. ურთიერთს აესებენ და არსებითის შეხსენების საკითხიც არ ისმის.

ნურც იმას დავივიწყებთ. რომ ხსენებული სტატიის დასაწყისი ინფორმაციულად უხვია.

პოლემიკურია „კატკოვის პასუხად“. ეს სათაურშივე არის გამოვლენებული. საკითხავი მხოლოდ ის არის, მთავარი ადგილი მეგობრულ შენიშვნებს დაეთმობა. თუ უმძაფრეს კრიტიკას. გადამრდილს დაცინვაში.

ამ შემთხვევაშიაც საზოგადოებრივი აზრი იწინაძმდღვრა ილიამ, საერთო ინფორმაციას დაეგრდნო. მკითხველისათვის კარგად არის

1 ილია ჭავჭავაძე. ინხილუბათა სრული კრებული თბ ტომად. ტ. 3. თბ. 1953. გვ. 27.

ცნობილი რეაქციული გაზეთის „მოსკოვსკიე ველომოსტის“ ხელმძღვანელის სურვილები და ქმედებანი. მაშასადამე, აპრიორი ამ შემთხვევაში საკმარისია. დანარჩენი კი ტექსტიდან გაელერდება.

პოლემიკური სტატიების სათაურთა სიცხარე-ვნებიანობა, საერთოდ, განპირობებულია როგორც კამათის საგნით, ასევე დაპირისპირებულთა მიერ დისკუსიის წარმოების მანერით.

ცხადია, კარგი სათაური ტექსტის ბევრ ნაწილს ეხმიანება. მათი შემკრებ-გამაერთიანებელია და ეს ნამდვილად იგრძნობა თხზულების კითხვისას.

ახლა გადავხედოთ არაპოლემიკურ სტატიათა სახელწოდებებს. სუსტ სათაურად გვეჩვენება „პატარა საუბარი“. იგი თითქოს არაფერს ან ძალზე ცოტას გვეუბნება. მსგავსი სახელწოდება შეიძლება არა ერთ და ორ თხზულებას მიეცეთ, ხოლო სათაური, რომელიც შეიძლება ორ ნაწარმოებს მიესადაგოს, უკარგისია.

„პატარა საუბარი“ დამოუკიდებლად უტყვიან. იქნებ ტექსტის გაცნობის შემდეგ იტკივრობა ძლიურად? გაგვიჭირდება ამის თქმა. არადა, ტიცაინისა არ იყოს, „თაქვებ გვაწვება ზეაუად ილია“ და მისადმი თუნდაც მოკლე ირიბ გაღიშებას მკრეხელობად აღიქვამენ, ამიტომაც ვუძებ გამოსავალს. თითქოს ეპოულობ. იქნებ შესაძლებელია „პატარა საუბარი“ ამგვარად გაიშფოროს: საკითხი, რომელიც ამ ნაწარმოებშია წამოჭრილი, უმნიშვნელოვანესია – ქართველი დედაკაცის როლი და ფუნქცია საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

„ქართველებისათვის „დედა“ მართო მშობელი არ არის. ქართველი დეიძის ენასაც „დედა-ენას“ ეძახის. უფროს ქალაქს – „დედა-ქალაქს“. მკვიდრს და დიდ ბოძს სახლისას – „დედა-ბოძს“. უდიდესსა და უმაგრესს ბურჯს – „დედა-ბურჯს“. სამთავრო აზრს – „დედა-აზრს“. გუთანის გამგებელ მამაკაცსაც კი – „გუთნის-დედას“. რამდენად განდიდებულია მნიშვნელობა დედისა, რამდენად გამრავალგვარებული. გაპატიოსნებული, გაძლიერებული, გაღონიერებული და თავმოსაწონებელი!.. სიდიდე, სიმაგრე და სიმკვიდრეც კი აღნიშნულია დედობით!... ამანვე მეტი პატივი რაღა უნდა მოუტანოს სახელმა? სიტყვა „ქალი“ განა იძლიენას გვეტყვის. რასაც გვეუბნება დიდებული სიტყვა „დედა“ და მასთან ერთად „კაცი“!

ამიტომაც „დედაკაცის“ „ქალამდე ჩამოსვლა და „მამაკაცის“ „ვაჟა-მდე“ – ცხენოსანის დაქვეითებაა. დიდის პატარად გარდაქმნაა...“¹

ვითვალისწინებთ ყოველივე ამას და სათაურში ქვეტექსტს ვეძებთ. საკითხი უმნიშვნელოვანესია – იგი მოითხოვს ღრმა და სერიოზულ განსჯას. – ასე ფიქრობს ილია. ამჟამად ეს არ ხერხდება და მეც მხოლოდ მცირედით დავეკმაყოფილდით. ახლა „პატარა საუბარი“. შემდეგისთვის კი „დიდი საუბარი“.

გაიზიარებს კი ამგვარ წაკითხვას ყველა? ან შეეძლო კი იმდროინდელ საზოგადოებას ანალოგიური ქვეტექსტის აღმოჩენა?

სათაური „ზოგიერთი რამ“ ამავე ყაიდისაა. ამიტომ მასზე არ შევჩერდები.

§3. ილიას სტატიებში იშვიათად გვხვდება ეპიგრაფი. ეს იმითაც აიხსნება, რომ ამ ჟანრის ნიმუშთა უმრავლესობა, როგორც ითქვა, სარელაქციო ხასიათისაა და ტრაფარეტული სახელწოდებით ქვეყნდება. მაგალითად. „ტფილისი, 31 მარტი“. ასეთი „სათაური“ კი ნაკლებ იგუებს ეპიგრაფს (გამონაკლისი, რა თქმა უნდა, არის).

ეპიგრაფებს ილია უმეტესად პოლემიკურ სტატიებში იყენებს. ეპიგრაფი არა მხოლოდ შინაარსით, არამედ ფორმითაც გამოირჩეული უნდა იყოს. რათა ღრმად ჩაიბეჭდოს მკითხველის გულსა და გონებაში. არსებითია ისიც. ვის ეკუთვნის ეს ბრძნული და სხარტი გამონათქვამი. საზოგადოება ცნობს და ანგარიშს უწევს ავტორიტეტს. გარკვეულ შემთხვევაში შეიძლება მისი გვარი უფრო მეტყველი აღმოჩნდეს. ვიდრე ფიქსირებული დებულება.

ეს კარგად იცის ილიამ და ამიტომაც სახელოვან პიროვნებებს ან ზეპირსიტყვიერებას ეხესება.

„პასუხს“ შემდეგი სლოგანი მოსდევს: „Из нашей литературы хотят устроить бальную залу, и уже заывают в нее дам; из наших литераторов хотят сделать светских людей в модных фраках и белых перчатках, энергию хотят заменить вежливостью, чувство – приличием, мысль – модною фразою, изящество – щеголеватостью, критику – комплиментами“.²

¹ ილია ქაქავაძე, იხს. ტ. 3, თბ., 1953, გვ. 429.

² იქვე, გვ. 28.

ეს სიტყვები ბ. ბელინსკის ეკუთვნის, ბელინსკი კი აღიარებული იყო უდიდეს მოაზროვნედ. რუსული დემოკრატიული აზრის შესაჭვად.

ციტატა მრავალმხრივ საყურადღებოა. გამორჩეულია ტევაღობითა და განზოგადებული ნირით. აქ ერთი მხრივ. მინიმუმბაა ილიას ოპონენტთა სურვილზე – ჩაკლან კრიტიკა, დითირამბებით დაატკბონ ურთიერთი. მეორე მხრივ. ისიც ჩანს, რომ ქართულმა მწერლობამ დაკარგა სიძლიერე – დიდება, ვიწრო ნაჭკუჭში ჩაიკეტა. ჩვენი ლიტერატურა არ არის ხალხთა ინტერეს-მისწრაფებების გამოხატველი. იგი ვერ ახერხებს საზოგადოების ანთებას საგმირო საქმეთა ჩასადენად.

პარალელი დამაჯერებლობას მატებს საყვედურს.

სტატიას „კატკოვის პასუხად“ შემდეგი ეპიგრაფი წაუძმღვარა ილიამ: „მოყვარე ძტერი ყოველთა მტრისაგან უფრო მტერია“. როგორ უნდა გაიძიფროს ეს სლოგანი? დავესხსოთ ტექსტს.

ილია წერს: მამუზღრებმა ყველაფერი წაღვეკეს. „ეგენი არიან მოხელენი, რომელთაც რუსეთის სიყვარული კი არ ამოქმედებს, არამედ მათი საკუთარი დამძეული კუჭი. ეგ იმისთანა მოხელენი არიან, რომელთაც თავისის ბორატმოქმედებით იძოდენად შეურცხვენიათ თავიანთი თავი. რომ თვით ყოვლადმძნენარეულს ამგვარებში მთავრობას ვეღარ შეუწყნარებია იმათი სამსახურში ყოფნა და გამოყურია. ან კიდევ იმისთანათი, რომელნიც ჯერ კიდევ თავის ადგილას სხედან და საღერღელი-კი აშლიათ მალლა აცოცვისთვის. ვერასგზით-კი ვერ აცოცვილან. ან კიდევ იმისთანანი, რომელნიც თავისის უხეირობით და უნიჭობით ვერას გამხდარან და უნდათ თავი როგორმე გამოიჩინონ. თვალი ჩვენ უფრო გვიჭრისო და შორს ჩვენ უფრო ვხედავთო.¹

სლოგანით სტატიის დატვირთვა გაიზარდა. ილია ხელისუფლების წარმომადგენლებს აყრთხილებს. არ წამოეყინ ანკესზე, არ მიენდონ მამუზღრებს.

ამრიგად, წერილში სამი ტენდენცია გამოიყვეთა და ამით მისი მნიშვნელობაც გაიზარდა: ა) კატკოვისა და მისი დამქაშების უსასტიკესი კრიტიკა, ბ) ქართველთა გამოფხიზლება, ეროვნული თავმოყვა-

¹ ილია შავჭავჭავაძე, ოხზ., ტ. 8, თბ., 1957, გვ. 9.

რობის გამძაფრება, გ) გონიერ მძართველთა მიმხრობის სურვილი.

კიდევ ერთ მაგალითზე შეუქნრდები. 1887 წელს გარდაიცვალა პოეტი იოსებ დავითაშვილი – დაბალი წრიდან. გამოსული შემოქმედი, ხელოსანი, მეწეურთმე. იგი წყნარი, უპრეტენზიო მოღვაწე გახლდათ. „ივერიაში“ ვკითხულობთ: „საკვირველი თავდაბალი, უწყინარი. უბოროტო კაცი იყო განსვენებული. იმისაგან წყენა. ავი სიტყვა, ავი საქმე არავის ახსოვს. დიდი მოყვარული იყო თავის ქვეყნის, ქართულის ლიტერატურისა და სიტყვიერებისა“.¹

იოსებ დავითაშვილის პოეზია გამსჭვალულია სიკეთითა და მადლით. „მისი ნათელი სული არ ივარებს ამ ჭუჭყსა, ამ ჟანგსა“. როგორც ილია შენიშნავს, „...იგი იყო კაცი, რომელსაც ცოტად თუ ბევრად განწმენდილი ჰქონდა თვალნი გლეხთა გულის საიდუმლოთა მნახველად. ყურნი – გლეხთა გულის-ძგერის უცნაურთა ხმათა მსმენელად. ხელნი – გლეხთა მაჯისცემის შემტყობად და ენა – ყოველ ამის აღმოძიქმელად და მთარგმნელად. გული ერის იგივე ზესუნელი და ქვესუნელია და ამიტომაც თვალისა, ყურის და ხელის იქამდინ მიწვდენა, – ხეუდრია მართო რჩეულის კაცისა და ერთი ამათგანი იყო იგიც. ვინც დღეს დაეკარგეთ“.²

წერილში ის აზრია გატარებული. რომ სათანადო პატივი ვერ მიაგეს ამ რჩეულ კაცს. ი. დავითაშვილი ღირსი იყო საყოველთაო სიყვარულისა და დაფასებისა. სტატიის ეპიგრაფიც ამაზე მიგვანიშნებს:

„რაც გეჟეს. არ ვინახეთ.
როცა ეკარგეთ. ვსტირიო“.

ეს მაქსიმა ხალხს ეკუთვნის. ილია კი დაესხნა მას და ეპიგრაფის მომარჯვებით კიდევ ერთხელ დაგვაფიქრა საწუთროს დაუნდობლობაზე. მესრე მხრივ კი პოზიტიური მოქმედებისაკენ მოგვიწოდა. ეპიგრაფი და ტექსტი გადავაჭვით გვეძლევა და შთაბეჭდილებაც დიდია.

ისიც უნდა ითქვას, რომ სათაური ზოგადია და ეპიგრაფმა იგი არა მხოლოდ დაკონკრეტა. არამედ გაახსივონსა.

1 „ივერია“, 1887. №61.

2 ილია შენიშნავი, თხზ., ტ.3,თბ.,1953,გვ.163.

ეპიგრაფს, რომელიც წამძვარებული აქვს ტექსტს სტატიისას „ზოგიერთი რამ“. პრინციპულზე პრინციპული მნიშვნელობა ენიჭება. წერილიდან ისმის კვილი, მოთქმა, რომ საქართველო გაქრობის პირასაა. არის ცალკეული კუთხეები: კახეთი, ქართლი, იმერეთი, გურია და ა.შ., მაგრამ არ არის ძილიანი, ერთიანი ქვეყანა. „ვამ იმ ხალხს, რომელსაც საერთო ძარღვი გაუწყდა; ვამ იმ ქვეყანას, საცა საერთო ძარღვში სისხლი გაშრა, საცა ყველაში თითო არ არის და თითოში – ყველა, საცა თვითეული ყველასათვის არა პფიქრობს და ყველა თვითეულისათვის, საცა „მე“ ხშირია, და „ჩვენ“ იშვიათი!“¹

წერილი ძალზე ემოციური და შთამბეჭდავია. პუბლიცისტმა შესძლო საკუთარი ურვის გასხვისება, მკითხველის გადმოყვანა თავის პოზიციაზე.

და აი, არ არის გამორიცხული, გაჩნდება კითხვა, თუ ასეთი უსამკვლო ვითარებაა, მაშინ რა საჭიროა ამბიონზე გამოსვლა. პასუხს ეპიგრაფი იძლევა: „თქმით ჭმუნვა ძანც შემცირდების“, უფრო მეტიც, გრ. ორბელიანის ეს სიტყვები იძებს ბადებს და სამოქმედოდ განგვაწყობს.

ეპიგრაფმა ნაწილობრივ სათაურის ფუნქციაც შეასრულა.

§4. შესავალში ჩამოყალიბებულია ძირითადი თეზისი. ეს ბუნებრივია, რადგან სტატიაში წარმართველობს დელუქციური მეთოდი – ლოგიკური აზროვნების საფუძველი. ავტორის უპირველესი მიზანია, გააცნობიეროს იდეა, მიუთითოს, თუ რაზე იქნება საუბარი.

„ორიოდე სიტყვის“ პროლოგში ხაზგასმულია კოზლოვის უნიჭობა, „პასუხში“ წინ არის წამოწყული დებულება, რომ ოპონენტები გაუნათლებელნი არიან. „კატკოვის პასუხად“ კი იმით იწყება, თუ რა სისამკლეა ბუნდიაობა, რაც შეეხება იოსებ დავითაშვილისადმი მიძღვნილი წერილის ექსპოზიციებს, მასში აქცენტირებულია ღირსეული პიროვნების წინაშე თავდახრის საკითხი.

მიდგომის ეს ხერხი მეტნაგლებად მძლავრობს სხვა სტატიებშიც. მთავარი თეზისის განთენა, საერთოდ, ნაირგვარი ფორმითა და საშუალებით ხდება, ამ შემთხვევაში თვალსაჩინოდ მკლავნდება პუბლიცისტის ნიჭი და ოსტატობა, რამდენად ზუსტია ფორმუ-

¹ ილია ჭავჭავაძე, თხზ., ტ.3, თბ., 1953, გვ. 75.

ლირება, ეფექტურია თუ არა წინარე საილუსტრაციო მასალა, გადატვირთული ხომ არ არის შესავალი და ა.შ.

გადავხედოთ „ორიოდე სიტყვას“. კონზოლის დასახასიათებლად მოხმობილია რუსთაველის სტროფი, უცურო ზუსტად სტროფის პერიფრაზი.

„კონზოლის ლექსი ცოტაი, ნაწილი მოშაირეთა,
ვაძმაგავსე შეაღდა ბედათა ყმაწველია მინადარეთა. —
არ ძალუძს სრულ ქნა სატყვეთა გულთა ვასაგძირეთა
და დიდსა ვერ მოსკვლენ, ხელთა აქეს ხოცვა ნადართა მცირეთა“.

პირველი დარტყმა უძძლავრესია, მაგრამ დაუსაბუთებელი. მკითხველმა შეიძლება ტენდენციურობა დასწამოს ავტორს ამგვარი კვალიფიკაციის გამო. ამიტომ ილია ისეთ ფაქტებს წამოსწევს, რომლებიც კონზოლისადმი მის ობიექტურ დამოყიდებულებას სარწმუნოს ხდის. „ორიოდე ლექსი აქვს მართლა-და ცოტა სიამოვნებით წასაკითხავნი და გრძნობით გამთბარნი“. დასახელებულია „ვეწერნი ზონ“ და კადეკ რამდენიმე.

ილიას აზრით, კონზოლის მიერ თარგმნილი ნაწარმოებებიც სუსტზე სუსტია. მაგალითად, ადამ მიცკევიჩის „ფირიმის სონეტებს“ სონეტის ფორმაც კი არ შეუნარჩუნა, ბაირონის პოემის თარგმანიც უვარგისია.

შემდეგ ილია კონზოლის ორიგინალურ ნაწარმოებებს ეხება და მათ შორის „შემლილი“ ყველაზე მდარედ მიაჩნია. „აბა კონზოლის თხზულებიად ამოფხივეთ ზედმესრული „შემლილი“ და ძერე გამინჯეთ სიტყვები შემლილისა, თუ ჭკვიანად არ გეჩვენოთ, თუშცა, „შემლილის“ ქვეშ აწერია რუსული მოთხრობათა, მაგრამ ამ მოთხრობაში მარტო უნა, ზარი, მარხილი და იემშწვი თუ არის რუსული, თორემ სხვა არაფერი“¹.

შესავალი საკმაოზე დიდია, მსჯელობა ბაირონის მსოფლიო გაგულენაზე და სხვა ჩანართები. თავისთავად მნიშვნელოვანია, რადგანაც აფართოებს მკითხველის თვალსაწიერს, მაგრამ სტატიის გადატვირთვასაც იწვევს.

კრიტიკოსი გრძნობს აძას და გამართლებას უძებნის თავის საქციელს. „ეს გრძელი შესავალი იმიტომ გაუკეთეთ ჩვენს სტატიასა, რომ თუ ვინციბაა, „ცისკრის“ მკითხველი ბევრს რასმე ელოდა თავად ერისთავის „შემლილის“ თარგმანისაგან და ვერა ჰპოვა,

¹ ილია ჭავჭავაძე, თხზ. ტ.3, თბ., 1953, გვ.14.

მაგის მიზეზი თითონ კახლოვი იყო. მეორე იმისთვის, რომ გვეცნობებინა ჩვენი მკითხველთათვის რომ მთელი კახლოვიც რომ გადმოეთარგმნა ვისმე. არა თავად ერისთავსავით უხერხოდა. არამედ ბევრად უფრო უკეთესად, მაინც არაფერი არ გამოვიდოდა, უსარგებლო შრომა იქნებოდა, იმიტომ რომ კახლოვის ლექსები თვით რუსეთში ჩაპბარდნენ პატრონს და ქართველებს რად გვინდა?¹

ასევე ვრცელი შესავლით იწყება „კატკოვის პასუხად“. უპირველესად გაცნობიერებულია პოლიტიკური დაბეჭდების არსი. მართებულად შენიშნავს ილია, თუ დაბეჭდება ადვოკატის საგანი ხდება. ეს ნიშნავს, რომ საზოგადოების წყობის საძირკველი შერყეულია, მისი აღსასრული მოახლოებულია. პუბლიცისტი მახინჯდართა სამ ჯგუფს გამოყოფს და ზუსტად ახასიათებს თითოეულს.

ერთი სიტყვით, შეფიქრდ არის ჩამოყალიბებული კატკოვისა და მის კორესპონდენტთა ქმედების წანამძღვრები.

„ამგვარი დამქაშების შემწეობით ბ-ნს კატკოვს დიდი ბაღე აქვს გაბმული რუსეთის სანაპირო ქვეყნებში. ამიტომ არ დარჩენია არც ერთი რუსეთის ქვეშევრდომი ერი, რომ ორგულობა და გადადგომის სურვილი არ შეეწყამებინოს. ამით თვითონაც იყვებება და თავის დამქაშებსაც. ცოტად თუ ბევრად, საკვებავ გზას უხსნის“².

ილიას სტატიების შესავლის შემეცნებითი ღირებულება დიდია. მკითხველები ბევრ საინტერესო ეცნობიან. მათი თვალსაწიერი მნიშვნელოვნად ფართოვდება. ამასთანავე ლოგიკურად მზადდება ნიადაგი შემდეგ ეტაპზე გადასასვლელად. იმასაც დავსძენ, რომ თხრობა გაჭინურებულია. ეს აიხსნება მკითხველთა შედარებით დაბალი ინტელექტით და სურვილია, რაც შეიძლება უკეთ ჩასწვდნენ ნაუბარს.

§5. ძირითადი თეზისის ჩამოყალიბების შემდეგ იწყება სიუჟეტური ხაზის მქტად გამოყვეთა-გამართვა. იდეის განუენა, მტკაცება არსებითისა.

ი. ჭავჭავაძე მიუთითებს, რომ რვეან ერისთავმა ხეირიანად მასალაც კი ვერ შეარჩია, ხოლო რაც შეარჩია, ისიც ძალზე ცუდად თარგმნა. ამას კრიტიკოსი, უპირველეს ყოვლის, ციტატათა შემ-

1 ილია ჭავჭავაძე, ოხს., ტ.3, თბ., 1953, გვ.14.

2 ილია ჭავჭავაძე, ოხს., ტ.8, თბ., 1957, გვ.9.

ვეობით და მახვილი კომენტარებით ახერხებს. ილია ყურადღებას ამახვილებს ტიპურ შემთხვევებზე.

„დედაე ბუნება! მშენიერებით.
შენ ყოველგან ხარ თავისუფლებით:
თუ გინდ რომ აყო სამშრობათი.
მაინცა სუნთქე ღვთაებრიობით!“

მაგალითი ძალზე მეტყველია და. მაინც, ხომ შეიძლება აღმოჩნდეს ურწმუნო თომა. ამიტომაც სხვა ფრაგმენტებს იშველებს.

„თოელიან მინდორს. ახლორეს ტყესა.
ზედ დანათოღენ ბნელსა ხეკებსა.
ყურთუკას მსგავსად ჭარხლა პრტოებსა
გარემორტყმიდა ფიჭვის ხეებსა!“

ილიას თავისი ღებულების საილუსტრაციოდ მოაქვს ოცამდე ამონარიდი. ამით ყველაფერია ნათქვამი.

პუბლიცისტი არ კმაყოფილდება ფაქტების ფიქსაციით. მათ მეტყველ კომენტარებს უერთავს. ზოგჯერ ეს განსჯა სატირულია და ამეზნები.

„ქეც დაზნახე ცა, როცორც სასხლა.
ზღუებრივ დეღვიდა, დრუბლაღვან ციციხლი.
თითქო ცა დრუბლად გადაქცეული.
ღანთქმას გეიპირებს...“

და სხვანი.

აბა, მოდი და ამ უთაბელოდ ამეზნებულ სიტყვის ყორეში პოეზიის ვარდი მონახე! ჭინჭარიც არ არის, თორემ ვარდს ვინა ჩივის?“¹

ციტირება-კომენტარების ეს ხერხი ფრიად მომგებიანია. „ორი-ოდე სიტყვაში“ მისი მომარჯვება, თუმცა საგნის ბუნებითაც არის მოტივირებული.

„პასუხში“ რამდენადმე განსხვავებული წყობა იქნეს თავს. სამი კრიტიკოსი უტყვებს ილიას. მაშასადამე, საჭიროა მათი ბრალდებების მოხსნა და თავდაცვიდან შეტევაზე გადასვლა.

ილია ყურადღებას ამახვილებს მოწინააღმდეგეთა არა მხოლოდ ცალკეულ შეცდომებზე, არამედ მათ გაუნათლებლობასა და დაბალ ინტელექტზე. ეს კი ხელსაყრელ ფონს ქმნის შეტევისათვის.

შეცდომა შეიძლება ბრძენმაც დაუშვას. მაგრამ ეს ჩამუხლები ტაქტიკიანმა მოწინააღმდეგემ ფარზე არ უნდა აიჭანოს, რადგან არატიპურია. სულ სხვაა, როცა ნაკლი არსაიდან მოდის.

¹ ილია ჭავჭავაძე, ომხ., ტ.3, თბ., 1953, გვ.18.

ილიამ ცხადჰყო ბარბარე ჯორჯაძის სისუსტე. „ანბანთუორე-ტიფოსობა“. ასევე დაამტკიცა გიორგი ბარათოვის ჩამორჩენილობა. ამისთვის ფრიად მეტყველი მაგალითი შეარჩია. ილია წერს: ოპონენტს .....ძალიან მკვირცხლი ვიყნებოდა, რომ ჩემ ამ ორ ლექსებში:
„მამულო საყვარელო,
შენ რისღა აყვავდები!“

მწვანე ბალახის ნატურა დაუნახავს თავის სამ განსაცვიფრებელ ნიშნებით. იქნებ მკითხველი არ იჯერებდეს ამგვარ ამ ლექსის გაგებას, რადგან მართლა ძნელი დასაჯერებელია, მაგრამ აი უფ გ. ბარათოვის სიტყვებით: „გაზაფხულში პოეტი სულით ნატრობს საყვარელ მამულის აღვევაებას. ნეტავი დაანახვა ეხლა საქართველო, როგორ მწვანე ხავერდით ბიბინებს!!!“ მართლა-და უფ. გ. ბარათოვს ლალი ფანტაზია და ნიჭიერება უნდა ჰქონდეს, რომ ეგრეთ ვაიგოს უბრალო აზრი. უბრალოდ გამოთქმული“.¹

ეს ნაწევრები კომენტარს არ საჭიროებს. ილიას თავს დაესხნენ იმიტომაც, რომ უარს თქვა ასოების ფ, მ, ჰ, კ, ა, ძ-ის გამოყენებაზე. პუბლიცისტი მიუთითებს: „...თუ მართლა ეგ ასოები არ ისმის ეხლანდელ ენაში, რატომ არ უნდა გადაიგდინ? შესუბუქება და გაადვილება მართლწერისა და ანბანისა განა ცოტა საქმეა?“²

ამრიგად, თავდაპირველად ნაჩვენებია მოწინააღმდეგეთა გაუნათლებლობა. მათი მსჯელობის ალოგიურობა. შემდეგ კი მოხსნილია კონკრეტული ბრალდებები.

ბ. ჯორჯაძეს მოაქვს ციტატა ილიას ნაწარმოებიდან: „მისი ლექსი სუბუქ ფრთითა“ და დასძენს, „ერთის ფრთით ვინა ფრინავსო?“ ილიამ აუხსნა, რომ ეს დამკვიდრებული ფორმაა. ამბობენ: „ჩემის თვლით ვნახეო“, „ჩემის ფეხით მივედიო“, ნუთუ მართლა ერთის „ფეხით“ მიხტოდა და „ერთის თვლით“ ხედავდნენ! სულაც არა, მაგრამ ამბობდენ კი. მაშასადამე, ჯერ ხალხს მოაშლევინეთ ეგრეთი ულოგივო ლაპარაკი და მერე მე: წინათვე მოგახსენეთ, ხალხია ენის კანონის დამდები და არა ანბანი თუორეტეა“.³

ასევე დასაბუთებულია „ობოლი ვაზის“ ხმარების სისწორე.

1 ილია ჭავჭავაძე, თხზ., ტ.3, თბ. 1953, გვ.32-33.
2 იქვე.
3 იქვე.

ერთადერთი, რაშიც ეთანხმება ილია ბ. ჯორჯაძეს, ეს არის სინტაგმის „მერცხლის ჭყვილის“ უხეშობა თუ ვარვისობა.

პუბლიცისტმა თანმიმდევრულად, დასაბუთებულად მოხსნა მოწინააღმდეგეთა ბრალდებები. მიზანი მიღწეულია.

ილია ჭავჭავაძის ცალკეული მოსაზრება შეიძლება არ გაიზიაროთ. მაგრამ ეს როდია გადამწყვეტი. არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება მაგისტრალურ ხაზს, ის კი გამართულია.

1880 წელს ილიამ გამოაქვეყნა „კატკოვის პასუხად“. ამ სტატიის დაწერის საბაბი იყო „მოსკოვსკიე ვედომოსტში“ დაბეჭდილი კორესპონდენცია. ილია არ ასახელებს ჟურნალისტს¹ და ეს შემთხვევითი როდია. მისთვის უფრო გულსატკენი და საგანგაშო ის არის, რომ იმპერიის ერთ-ერთი წამყვანი გაზეთი დიდ ადგილს უთმობს შოიინისტურ მასალებს. ს. რიჟოვი ჭანჭიკია – მთავარია რედაქტორი კატკოვი, რომელიც ივრებს და ახალისებს ამგვარ დამქაშებს.

სტატიაში ნაჩვენებია კორესპონდენტის გარეწრობა. მოსყიდული კალმოსანი ქართველებსა და სომხებს სეპარატიზტობას სწამებს. მისი საბუთები საქილიციოცი, აბსოლუტურად მოკლებული სერიოზულობას.

სამართლიანად მიუთითებს ილია: „ამისთანა საბუთებით აღჭურვილი მამუზღარი ისე შესაბრაღისი არ არის, როგორც მისი გამგონი და წამქნებელი ბ-ნი კატკოვი.“

ჩვენ ამ მასხარაობას მასხარა კაცისას ყურსაც არ ვათხოვებდით, რომ ბეზღობა მარტო ამაზედ შემდგარიყო და მამუზღარს არ შეეგინებინოს. უპატურება არ მიეყენებინოს მთელ ქართველობისათვის და მის ეროვნობას ღირსებისათვის. იგი ამბობს, რომ „სამშობლოს“ წარმოდგენაზედ დიდი ხარჯი მოუვიდათ ქართველებსაო, და ქართული დროშები რომ გოდფურუს ცირკს მიჰყიდონ, კარგს იზამენო“.²

ილიას აღმუთოება უსაზღვროა, მრისხნანება დაუოცებელი. ამ შემთხვევაში გაფურება თვითმკვლელობის ფარდი იქნებოდა. პუბლიცისტი მთელ ტირადას უძღვნის ქართულ დროშას, წერილის

1 კორესპონდენტის ხელს აწერს „ს.რ.“ ეს ფსევდონიმი წყნ გაუხსნათ. ინიციალებს ეყარება სტიფანე რიჟოვი. იგი ერთ ხანს ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში ლათინურს ასწავლიდა. ახ. ნოდარ ტაბაძე, ეტყულები, თბ., 1986, გვ. 236-238.

2 ილია ჭავჭავაძე, თხზ. ტ. 8, თბ., 1957, გვ. 12.

ეს ნაწილი, მართლაც, უბადლოა. გინდა დაიხიუქო და ემთხვიო მოლიველივე სიმბოლოს, გინდა ერთიანად აკაფო მომხდურნი.

სტატიების ცენტრალური ნაწილი ყოველთვის მთელი სისრულით არის დამუშავებული. ილიამ კარგად იცის, რომ ეს მონაკვეთი არა მხოლოდ იდეის უმთავრესი გამომსახველია, არამედ სხვა ნაწილების სიძლიერის განმაპირობებელიც.

§6. დასკვნის ეფექტურობა განისაზღვრება არა მხოლოდ იმით, თუ როგორ არის შეჯამებული ზემოთ ნათქვამი, არამედ იმითაც, რამდენად არის ახსნილი ავტორის მოქმედება და დასახულია თუ არა სამოქმედო პროგრამა. „ორიოდე სიტყვის“ ფინალი სწორედ ასეთია. ამიტომაც იმსახურებს მოწონებას. ილიამ პირდაპირ მიუთითა, რომ მისი მოქმედება მოტივირებულია არა ინდივიდთა ქების თუ გაკიცხვის სურვილით, არამედ ეროვნული საქმის გაუმჯობესების მიზნით. „სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგერჩა ჩვენ მამა-პაპათაგან: მამული, ენა და სარწმუნოება. თუ ამათაც არ უპატრონეთ, რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხს გავსცემთ შთამომავლობას? სხვისა არ ვიცით და ჩვენ-კი მშობელ მამასაც არ დაუთმობდით ჩვენ მშობღაურ ენის მიწასთან გასწორებას. ენა საღვთო რამ არის, საზოგადო საკუთრებაა. მაგას კაცი ცოდვილის ხელით არ უნდა შეეხოს“¹.

დასკვნითი ნაწილი იმითაც იპყრობს ყურადღებას, რომ მასში სხვათა ამოქმედების მოთხოვნაც არის კოდირებული. განზოგადება დიდია და ხედვის არეალი ფართო.

ბოლო მონაკვეთიც სტილისტური თვალსაზრისით ლოგიკური გაგრძელებაა წინა ნაწილების ირონიულ-სატირული ჟღერადობისა და ამ მხრივაც მომგებიანია.

„პასუხის“ დასასრული საყურადღებოა მსოფლიო მწერლობის მოკლე დახასიათებითაც. კრიტიკოსი ლიტერატურული მიმდინარეობა-სკოლების კიდევ ერთ ლაკონიურ დახასიათებას იძლევა და ქართულ სინამდვილეში მათი არსებობის ფაქტებს ასახელებს (ილიას ეს კვალიფიკაცია რამდენადმე საღაოდ გვეჩვენება).

არსებითი ის გახლავთ, რომ ბოლო სასკენი ნიშანი (ძახილის) სწორად არის დასმული. სანტიმენტალური მიმართულება „არავესთვის არ არის საჭირო და, სხვათა შორის, ჩვენთვისაც“.

¹ ილია ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, თბ., 1953, გვ. 27.

უკიდურესად მკლერია ბოლო აკორდი სტატიისა „კატკოვის პასუხად“. კონკრეტული შემთხვევა ფრიად განზოგადებულია. წინ იწვევს უფაქიხესი და უმძლავრესი გრძობის შელახვით გამოწვეული აღშფოთება და შედეგიც საცნაურია. „თვით ბარბაროსიც კი არ იყადრებდა ევროთ გაუპატიურებას მთელი ერისას! მამ ბარაქლა კატკოვს და მის მომხრეებს, რომ იყადრეს ის, რასაც თვით ბარბაროსიც-კი ითაკილებდა“.¹

პარალელი იშეათი და ძლიერ შეტყველია.

კარგ შთაბეჭდილებას ტოვებს ეპილოგი წერილისა „ზოგიერთი რამ“. ეს სტატია დაწერილია ცრემლითა და სისხლით. პუბლიცისტი ამჯერადაც ჩვენი ხალხის უმთავრეს სატიკივარს შეეხო. ქვეყანა დაქუცმაცდა. კერძო ინტერესებმა ყველაფერი შთანთქა. კლასებს შორის დაპირისპირება უფსკრულსაკუნ მიგვაქანებს. „სადლაა ქართული ენა? ქართველობა გათაუ-თავდა, მამული – აგრეთვე, სადლა გაიბას ქართულმა ენამ თაკისი ფესვი საერთო აზრიანობისათვის? კიდევ იმას ეიტყვი, რაც ზემოთა ესთქვი: მე რა მაქვს შენტან საერთო, რომ ერთად გვეპზრნა, რომ ერთმანეთის აზრის აღებ-მიცემობისათვის საერთო მნიშვნელობის სიტყვა და ენა შეგვექმნა? შენ შენთვისო, მე ჩემთვის. ძმებმა ერთმანეთს ვუთხარიო, ცივად ერთმანეთს თაკი დაუკვარიო, უცრემლოდ ძმა ძმას გამოკვესალმენით, უკანასკნელი საერთო სიტყვა „მშვიდობით“ უკანასკნელად ეახსენეთ, შენ იქით წახველ და მე აქეთ, თვითეულად, თავ-თავად, და ვინ იცის, რადისლა შევხვდებით ერთმანეთს, რომ კიდევ ძმური, ერთიანი, განუყრელი ქართული „გამარჯება“ მითხრა შენ – მე და მე – შენ, ჩემო დაკარგულო ძმაო, თუ დაო!“²

ძიხედავად ვიკვლივე ამისა, პუბლიცისტისთვის უცხოა განწირულების ტრაგიზმი, იმედი მაინც ცოცხლობს.

დიახ, შეხვდება ძმა ძმას, ეს უეჭველია, მაგრამ რადის? აღბათ, დიდი ხნის შემდეგ, მეთხველიც თავად აგრძელებს დასკვნას: ამისთვის საჭიროა განათლება, სულიერი სიმტკიცე და ამაღლება, გარდაქმნა, მამასადაძე, ფინალი შრომის და ბრძოლისაკუნ გვიბიძგებს.

1 ილია ჭავჭავაძე, თხზ. ტ. 8, თბ., 1957, გვ. 13.

2 ილია ჭავჭავაძე, თხზ. ტ. 3, 1953, გვ. 82.

* * *

პუბლიცისტური თხზულებების კომპოზიციაზე მსჯელობისას ყუ-
რადღება უნდა გამახვილდეს ნებისმიერი ელემენტის როგორც „ჩა-
კტილ“. თავისთავად ღირებულებაზე. ასევე სხვა ნაწილებთან
ურთიერთობიდან მომდინარე შედეგებზე.

ჩვენ ვითვალისწინებთ ყოველივე ამას და ვასკვნით:

ილია ჭავჭავაძის სტატიები აგებულია კლასიკური მოდელის
მიხედვით.

განსაკუთრებულ მოწონებას იმსახურებს თემის გაშლა-დასაბუ-
თება. ამ შემთხვევაში ძალზე რელიეფურად არის გამჟღავნებული
ავტორის ნიჭი და ოსტატობა. ეპიგრაფთა შერჩევისას კარგად
ჩანს პუბლიცისტის რაფინირებული გემოვნება და ქვეტექსტებში
წვდომის უნარი.

მძლავრია დასკვნითი ნაწილი. იგი არა მხოლოდ მარჯვედ მიგ-
ნებული კვინტენსენციაა ზემოთქმულისა, არამედ ცალკეულ შემ-
თხვევებში, სამოქმედო პროგრამის მონახაზიც.

რაც შეეხება სათაურს. იგი ყოველთვის ვერ აკმაყოფილებს
მოთხოვნებს. შესავალი ნაწილი გადატვირთულია.

საერთოდ. ილიას სტატიები კომპოზიციური თვალსაზრისით მა-
ღალ შეფასებას იმსახურებს.

რუსუდან კუსრაშვილი

ილიას ზოგიერთი ლექსის აკადემიური ტექსტის დადგენისათვის

ყველა ჩვენთაგანისთვის ცნობილია საკმაოდ გახმაურებული და პოპულარული ერთსტროფიანი ლექსი:

„წუთისოფელა ესეა,
ლაჲ დღეს უთენებია,
რაც მტრობას დაუქვევია,
სიყვარულს უშენებია“.

აქედან ბოლო ორი სტრიქონი 90-იან წლებში განსაკუთრებით დიდი პოპულარობით სარგებლობდა; როცა ძმთაშვილები სამოქალაქო და აფხაზეთთან ომები მიმდინარეობდა. აქედან მოყოლებული ეს სიტყვები ჩვენს სისხლ-ხორცულ აფორიზმბადა ქცეული ოდნავ შეცვლილი სახით: „რაც მტრობას დაუწგრევია, სიყვარულს უშენებია“. ამ ლექსს მდერიან პროფესიონალი თუ არაპროფესიონალი მოძღვრელები უმრავლესობამ იგი ზეპირად იცის, რადგან მასში დიდი აზრია გატარებული. თუმცა ვინ არის ლექსის დამწერი, შეიძლება ბევრმა ვერც გიპასუხოს. ზოგმა ისიც კი იფიქრა, ლექსს ავტორი არა ჰყავსო და ფოლკლორის საგანძურს მიაკუთვნა. ასე მოიქცნენ ხალხური ზეპირსიტყვიერების მკვლევარნი, რომლებმაც ლექსი ქართული ფოლკლორის ნიმუშად გამოაცხადეს.

ხალხური ზეპირსიტყვიერების VII ტომში (ხალხური... 1979, გვ. 247) ქართველმა ფოლკლორისტებმა შეიტანეს ეს ლექსი და იქვე დართულ შენიშვნებში დაასაბუთეს მისი ხალხურობაც: იგი პირველად დაიბეჭდა ხელმოუწერლად გაზ. „ივერიაში“ 1888 წ. (№ 1), როგორც საახალწლო მილოცვა პეტრე უძგაშვილისადმი. ამის შემდეგ ლექსი შეცდომით შექჟონდათ ი. ჭავჭავაძის თხზულებათა გამოცემებშიო. პ. ინგოროვმა ამ ლექსს რომ 1886 წლით ათარიღებს ესეც შეცდომაა. „აქამდე არცერთ ფოლკლორულ კრებულში არ დაბეჭდილა, რადგან, როგორც ჩანს, ილიასეულად მიანდათ. თუმცა სხვა საბუთი, გარდა იმისა, რომ იგი „ივერიაში“

დაიბეჭდა, ჯერ-ჯერობით არ ჩანს. ფოლკლორული ჩანაწერების არსებობა და ის გარემოება, რომ აღნიშნული ლექსი სუფრული სიმღერებიდან ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებულია. ვფიქრობთ, გკამლევს უფლებას. შევიტანოთ იგი ხალხური ლექსების მრავალ-ტომეულში“ (ხაზი ყველგან ჩვენია, რ.კ.).

ცხადია, ყველგან ეს ლექსი ასე იყო მიღებული. ამას ადასტურებს ისიც, რომ ფოლკლორისტთა აზრით, საქართველოს მხარეებში, განსაკუთრებით კი ქართლ-კახეთში, მისი სხვადასხვა ვარიანტი არსებობს:

ქართლში: „წუთისოფელი ვგრეა, ღამე დღეს უთენება.
რაც მტრობას დაუნგრევა, სიყვარულს უშენება“.

კახეთში: „წუთი სოფელი იგრეა, დღე-ღამე გაითენება.
რაც რომ მტერს დაუნგრევა, სიყვარულს უშენება“.

90-იან წლებიდან მოყოლებული მიხ. თუმანიშვილის თეატრში სისტემატურად იდგმებოდა სპექტაკლი „სიყვარულს უშენება“, რომლის აფიშებში ქვემოთ ფრჩხილებში ეწერა „ხალხური“. უმაღლეს სასწავლებლებში ეს ლექსი შეტანილი იყო ლექციებში ფოლკლორის შესახებ. არადა, ამ ლექსის ისტორია სულ სხვა სურათს იძლევა.

1886 წელს გაზ. „ივერიის“ სხვადასხვა ნომერში (№80-დან №187-მდე), რუბრიკით „დამაკვირდი“, იბეჭდებოდა მსოფლიოს გამოჩენილი მწერლებისა თუ მოაზროვნეების ბრძნული გამონათქვამები. მათ შორის არის ლექსები „ლარიძის“ ხელმოწერით, თითო ლექსი – თითო ნომერში. ამრიგად, ეს წერილ-წერილი ლექსები ცალ-ცალკე დაიბეჭდა 1886 წლის „ივერიის“ თოთხმეტ ნომერში. ზოგიერთ მათგანს ქვეშ მიწერილი აქვს გვარი „ლარიძე“. გაჩეთის № 119-ში მოთავსებულია ჩვენთვის საინტერესო უსათაურო ლექსი, ასევე „ლარიძის“ ხელმოწერით.

1887 წელს „ივერიაში“ გამოსცა წიგნი სათაურით „დამაკვირდი“. მასში სხვა ავტორთა ლექსების გვერდით დაბეჭდილია ლარიძის ლექსებიც და სათაურის ნაცვლად თავზე აწერია „თქმული ლარიძისა“. მასშია მოთავსებული „წუთისოფელი ესეა“ (გვ. 79). ამის შემდეგ, 1888 წელს, გაზ. „ივერიის“ №1-ში იბეჭდება სწორედ ეს ლექსი, როგორც საახალწლო მილოცვა ცნობილ ფოლკლორისტ

პ. უძიკაშვილისადმი, მხოლოდ ხელმოუწერლად. თუმცა მისი ავტორი – ლარიძე – ცნობილი იყო. ამიტომ ეჭვი არ გვეპარება. პ. უძიკაშვილს ეცოდინებოდა ამ ხელმოუწერელი ლექსის ავტორის ვინაობა, მით უმეტეს. მას ახლო იცნობდა. რასაკვირველია, ხალხური სიტყვიერების დიდი მცოდნე ამ ლექსის ხალხურობაზე ვერც იფიქრებდა.

ლექსის ნამდვილი ავტორის ვინაობა მკითხველისთვის აშკარა და ნათელი გახდა, როცა იგი შეიტანეს 1892 წელს გამოცემულ ილიას თხზულებათა I ტომში (გვ. 282), რომელიც უშუალოდ ილიას მეთაურობით მომზადდა და გამოიცა. ამრიგად, 1892 წლამდე ლექსი სამჯერ დაიბეჭდა: ორჯერ ლარიძის გვარით, ერთხელ – ხელმოუწერლად. 1892 წლის ილიას თხზულებათა I ტომი კი, ვიძიორებით, ილიას უშუალო მეთვალყურეობით მომზადებული კრებულია. მასში „დამაკვირდის“ სათაურით დაბეჭდილია ცალ-ცალკე გაფანტული ლექსები („ივერია“, № 80-287). „დამაკვირდი“ იბეჭდება კვლავ ილიას სიცოცხლეში, 1904 წელს გამოსულ ლექსთა კრებულში „ლექსები თ. ილია ჭავჭავაძისა“. მასში წარმოდგენილია ჩვენთვის ხაინტკერესო ლექსიც (გვ. 59). როგორც დავინახეთ, ილიას სიცოცხლეში, 1907 წლამდე, ეს ლექსი რამდენჯერმე დაიბეჭდა. პოეტის სიკვდილის შემდეგაც „წუთისოფელი ესეა“ რამდენჯერმე დაიბეჭდა. როგორც ილიას ლექსი. კერძოდ, 1914 წელს მ. გედევანიშვილისეულ გამოცემაში. ეს იყო პირველი სრული გამოცემა ილიას სიკვდილის შემდეგ. საკვებით ბუნებრივია, რომ პ. ინგოროყვასეულ გამოცემებშიც (1925, 1937, 1951 წ.წ.) ყოველგვარი დაეჭვების გარეშე, „წუთისოფელი ესეა“ შევიდოდა, როგორც ილიას ლექსი. იგი ილიას ეკუთვნოდა და დღესაც ლექსის ავტორად ილია ითვლება.

რატომ მიიხინიეს ხალხურად ფოლკლორისტიკმა ეს ლექსი? მხოლოდ და მხოლოდ იმიტომ, რომ არ მოეხებნეს და არ გაეცნენ ლექსის სხვა წყაროებს და დაკმაყოფილდნენ მხოლოდ ერთი ხელმოუწერელი ლექსით (იხ. ზემოთ). „ხალხური ზეპირსიტყვიერების“ VII ტომის გამომცემლებს მხედველობიდან გამოორჩათ ზემოთ ჩამოთვლილი პუბლიკაციები, წინააღმდეგ შემთხვევაში შეცდომად არ ჩათვლიდნენ ილიას ტომებში ამ ლექსის შეტანას და მის 1886

წლით დათარიღებას სხვათა შორის, პ. ინგოროყვა ზოგადად მიუთითებს „ივერიის“ 1886 წლის ნომრებს და არ ასახელებს კონკრეტულად რომელი ლექსი რომელ ნომერშია მოთავსებული. ამიტომაც ლექსიც „წუთისოფელი ესეა“ რომ №119-ში დაიბეჭდა. არც ეს არის აღნიშნული (ი. ჭავჭავაძე, 1951, 439). ასევე მხედველობიდან არის გამორჩენილი. ილია რომ „ლარიძის“ ფსევდონიმით ბეჭდავდა.

რაც შეეხება ლექსის ე.წ. „ხალხურობას“, აქ არაფერია მოულოდნელი და უჩვეულო. ილიას სახელი, ავტორიტეტი და პოპულარობა მის სიცოცხლეშიც და სიკვდილის შემდეგაც განუზომლად დიდი იყო (და არის). ამიტომ, რა გასაკვირია, ეს შედევრი ქართველ ხალხს აეტაცა და საკუთრებად და სასიძღვროდ გაეხადა. ცნობილია, რომ ყველა ხალხურ ლექსს თავისი ავტორი ჰყავს. დროთა განმავლობაში ზოგი ლექსის ავტორი ნელ-ნელა დავიწყებას ეძლევა და ხალხი ხდება მისი ავტორიც და პატრონიც. მაგრამ, თუ ავტორი ცნობილია და ათეული წლების მანძილზე ლექსი მისი სახელით და გვართ (თუნდაც ფსევდონიმით) იბეჭდება, რატომ უნდა უგულვებელყოთ ეს და ხალხს მივაწეროთ ავტორობა? ლექსი რომ პოპულარულია, ეს ლექსის ღირსებაა და მის ხალხურობას არ ნიშნავს.

ამ საკითხს. თუმცა არასრულად. მაგრამ დამაჯერებლად შეეხო აკ. ბაქრაძეც (გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, № 18, 1981). თუმცა ზოგი მას მაინც ხალხურად მიიხსნევს. ამრიგად. ბევრმა ისმინა ჩვენი მცდელობა. დაგვებრუნებინა ილიასთვის ლექსი – აფიშებში გაქრა „ხალხური“. ფოლკლორული ლექციებიდან ამოიღეს ეს ლექსი. მაგრამ გამოუსწორებელ შეცდომად დარჩა „ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში“ ამ ლექსის არსებობა.

ნუ დაუეკარგავთ ლექსს ავტორს – დიდ ილიას და შევისმინოთ მისი ვედრება: „დმერთო. გთხოვ, ხალხს არ დაავიწყო ჩემი ლექსები“.

ცნობილია, რომ ილიას პოეტური მოღვაწეობის საწყის ეტაპად ითვლება მისი შესანიშნავი ლექსი „ყვარლის მთებს“. იგი ილიამ 19 წლის ასაკში დაწერა, როცა სასწავლებლად პეტერბურგში მიემ-

გზავრებოდა და სამშობლო მხარეს ეთხოვებოდა. მაგრამ აშკარაა, იგი პირველი ლექსი არ იქნებოდა მისთვის. ილია სრულიად ყრმა წერდა ლექსებს, თუქცა არვი ფიქრობდა მომავალ პოეტობაზე. ამ ხელოვნების მიმართ სრულიად უპრეტენზიო და გულგრილი იყო:

„ნუ გგონიათ, რომ მე მინდა პოეტობის სახელდება,
უკა, ღმერთო, შენ ხომ იცი. ეგე მე არ მჭარება,
ეგ სახელი დიდებისა უცდელს ყრმასა ვით ერგება
და თუ მე ეგე ვაფიქრო, ენას პრჭვალა მომეღება“.

ძიუხედავად ასეთი უარობისა. ნიჭმა მაინც თავისი გაიტანა და ილიას ცხოვრება სამუდამოდ დაუკავშირდა სამწერლო მოღვაწეობას.

ილიამ ლექსების წერა 11 წლის ასაკიდან დაიწყო. როცა დაწერა ლექსი „რწყილთაგან ტანჯვაჲი და მათი ამბავი“. ამას მოჰყვა სხვა დანარჩენი ყრმობისდროინდელი ლექსები („სიტყობება თავის მამულში“, „კაბუკობაზედ“, „დაღონებული არ ვიცი, რაზედ“ და სხვა). „ყვარლის მთებს“ კი ეტყობა ნამდვილი, ჩამოყალიბებული პოეტის ხელი და როგორც აღენიშნეთ, ილიას პოეტური მოღვაწეობის დაწყებას აქედან თვლიან.

ლექსი „ყვარლის მთებს“ ილიას სიცოცხლეში მხოლოდ ერთხელ დაიბეჭდა - 1892 წლის ილიასეულ გამოცემაში. ასევე დღემდე მოღწეულია მისი მხოლოდ ერთი ავტოგრაფი (დაკულია კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში). ავტოგრაფშიც და 1892 წლის გამოცემაში დაბეჭდილ ტექსტში 21-ე სტრიქონი ასე ივითხება:

„როცა აღმუღუნე ხევი მჰვიფრნი, სასტყენი ქარნი,
ვით ახ მრისხანე დაჭრილ ღოძთა სამიშნი ხმანი“.

1925 წლიდან და 1951 წლის გამოცემებში ვით ას (ე.ი. როგორც ასი) ფორმამ რატომღაც ვითარ (როგორც) ფორმა მიიღო და ამ ფორმით გაერცვლდა ლექსის ეს ადგილი:

„როცა აღმუღუნე ხევი მჰვიფრნი, სასტყენი ქარნი,
ვითარ მრისხანე დაჭრილ ღოძთა სამიშნი ხმანი“.

რასაკვირველია, ჩვენ ვით ახ სიტყვები ვცანით ილიასეულად და ასეც შევიტანეთ იგი ილიას თხზულებათა აკადემიური გამოცემის I ტომში.

1859 წელს ჟურნალ „ცისკარში“ (ცისკარი. 1859. გვ. 157) პირველად და უკანასკნელად ილიას სიცოცხლეში დაიბეჭდა ლექსი „მეც შავ თვალებს“.

„მეც მინახავს თვის სიბნელით თვალნი.
ვითა წველიადი, ისე ღრმად-ღრმანი,
სამიშინი ცეცხლით, დაუმონაენი.
ვით ქარიშხალში აუ-ფთონი ზღვანი“.

ასეა დაბეჭდილი ჟურნ. „ცისკარში“. ასევე გადმობეჭდეს ეს სტროფი 1925-1951 წლების გამოცემებში. სიტყვამ *აუ-ფთონი* ჩემი ყურადღება მიიქცია. მართალია, ზემოხსენებულ გამოცემებშია დაბეჭდილი. მაგრამ ლექსიკური შინაარსი არ გააჩნია. ამ ლექსს ერთადერთი ავტოგრაფი აქვს (დაცულია კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში). სადაც *აუ-ფთონის* ნაცვლად ილიას უწერია *აღმშფოთნი* („ვით ქარიშხალში აღმშფოთნი ზღვანი“). რაც შინაარსს გასაგებს ხდის. ამ სიტყვით ეს სტრიქონი დაიბეჭდა ილიას სიკვდილის შემდეგაც, 1909 წელს, ჟურნალ „ფასუნი“ (№6) და 1914 წლის მიხ. გედევანიშვილისეულ გამოცემაში. ცხადია, გამოცემები ითვალისწინებდნენ ილიას ავტოგრაფს, ხოლო 1925, 1951 წ.წ. გამოცემებში (პ. ინგოროყვას რედაქციით) გათვალისწინებულია მხოლოდ „ცისკარში“ მცდარად დაბეჭდილი სიტყვა. რასაკვირველია, ავტოგრაფზე დაყრდნობით სიტყვა „აღმშფოთნი“ შევიდა ილიას თხზულებათა ოცტომეულის I ტომშიც. იგი ილიას ხელთ ნაწერი გასაგები სიტყვაა და ასეც დაიბეჭდა I ტომში.

მაგრამ, როგორც ჩანს, *აუ-ფთონი* ისე იყო მკითხველისთვის გათავისებული. რომ ამ უცნობი სიტყვის დაცვა მონიღომეს და აი. ჟურნალ „კრიტიკაში“ დაიბეჭდა წერილი ბ-ნ ნოდარ წულეისკირისა. რომელიც კატეგორიულად აღნიშნავს. რომ „სიტყვა „აუ-ფთონი“ ილია ჭავჭავაძეს ეკუთვნის“, თუმცა იქვე დასძენს. რომ ეს სიტყვა გაუგებარია და ცდილობს მოიძიოს მისი მნიშვნელობა. სულხან-საბადან მოყოლებული, ყველა ლექსიკონი მოუძებნია, მაგრამ ეს სიტყვა ვერსად უნახავს. თ. ხანიყიძის მიერ გამოცემულ ილია ჭავჭავაძის პოეზიის ლექსიკონში (რომელიც ვერდნობა პ. ინგოროყვასეულ გამოცემებს) თუმცა გამოტანილია ეს სიტყვა აუ-ფთონი, მაგრამ განმარტება არ არის. იქვე მოტანილია მისი შემცველი სტრიქონიც. „ეგებ აუ-ფთონიანი ავტოგრაფი არსებობდა და დაიკარგა. ეგებ დღესაც არსებობს და, უბრალოდ, ვერ მივაგე-

ნით“ – ეჭვობს ნოდარ წულეისკირი, იგი თვითონ სიტყვის გამოფერასაც ცდილობს და აღნიშნავს: „შიდილება ამ სიტყვაში ამოვიკითხეთ ავ-ფთოვანი → ავფთონი=ავფრთიანი ზღვა... შიდილება სხვაგვარადაც გვეფიქრა: ენათმეცნიერნი „ავ-ფთონში ბერძნულ ფთონის – ბგერას, ხმას კითხულობენ (მ. რაფავა), ე.ი. ავ-ფთონი ზღვა ავ-ხმანი ზღვა ყოფილა“ (წულეისკირი, 1988). ბოლოს ავტორს მაინც სჯერა, რომ ავ-ფთონი ილიასეული სიტყვაა, რასაც ვერაფრით ვერ ამტკიცებს და ვერც დავეთანხმებით: ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ ილია მაქსიმალურად მოქართულეა, მის შემოქმედებაში თითქმის ვერ ნახაეთ ისეთ უცხო სიტყვას, რომელსაც ქართული შესატყვისი სიტყვა მოეპოვება: მეორეც, მის ერთადერთ ხელნაწერში გარკვევით წერია სიტყვა *აღმშფოთნი* და რატომ არ უნდა ვენდოთ ავტორს? ამიტომ აქ სრულიად ზედმეტად მიძინია ამ გაუგებარი სიტყვის (ავ-ფთონი) ძიება და მისი წარმომავლობის დადგენა. იგი პირველად შეცდომით დაიბეჭდა და ეს შეცდომა დაუფიქრებლად გამეორდა პ. ინგოროვასეულ გამოცემებში.

ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა 1892 წლის გამოცემაში დაბეჭდილია ლექსი „ალაზანს“. მის ბოლო სტროფში ერთ-ერთი სტრიქონი მარცვალნაკლულია, რის გამოც ლექსის ზომა დარღვეულია:

„შენც გამოცვლილხარ. აღჰანი. მუხაც გამხმარა,
შეც უდროდ გამერია თმებში ჭაღარა“.

1914 წლის მიხ. გედევანიშვილისეულ გამოცემაში ეს სიტყვა ასეა დატოვებული, 1925 წლიდან კი მარცვლის შევსების მიზნით, სიტყვა „უდროდ“ შეცვლილია სიტყვით უდროდ-დროდ: „მეც უდროდ-დროდ გამერია თმებში ჭაღარა“. ამ სიტყვის სხვადასხვაგვარად წარმოდგენამ ლექსის ავტოგრაფადვე მიგვიყვანა. „ალაზანს“ ორი ავტოგრაფი აქვს: ერთი დაცულია გ. ლეონიძის სახელობის ლიტერატურულ მუზეუმში, მეორე – კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში. ორივე ავტოგრაფში ილიას გარკვეული ხელით უწერია სიტყვა „უდროდ-უდროდ“. „უდროდ-უდროდ“ აღმოსავლურ დიალექტში იხმარება ჩვეულებრივად, ამიტომ იგი ადღა ილიას თხზულებათა 20-ტომეულის I ტომში. ყოველივე ზემოთ-

ქმულიდან აშკარაა, რომ პირველად გამოქვეყნების დროს ლექსში დაშვებული იყო კორექტურული შეცდომა, რომელიც ბოლომდე შეცდომად დარჩა, თუნდაც შეცვლილი სახით, ხოლო ილიასეული „უდრო-უდროთ“ კი მხოლოდ ავტოგრაფებმა შემოინახეს („მეც უდრო-უდროთ გამერია თებში ჭაღარა“), როგორც ავტორის ნება.

ლექსი „წუხილი“ ილიას დროს ორჯერ დაბეჭდა ჟურნ. „ცისკარში“ (1861 წ., №1) და 1978 წ. ზ. ჭიჭინაძის მიერ გამოცემულ კრებულში „საჩუქარი ქართველ ყმაწვილებს“. მისი ავტოგრაფი კი დღესდღეობით მიკვლეული არ არის. ჟურნ. „ცისკარში“ დაბეჭდილი ტექსტი უფრო დაშორებული უნდა იყოს ავტორის ბოლო ნებისაგან. მითუმეტეს ამ დროს ილია პეტერბურგში იმყოფებოდა. 1878 წელს კი ილია უკვე საქართველოშია და მისთვის ჩვეული პასუხისმგებლობით მოეკიდებოდა თავისი ლექსების დაბეჭდვას. „ცისკარში“ გამოქვეყნებულმა ი. ჭავჭავაძის ლექსებმა ბევრჯერ იცვალეს სახე ტექსტში გაპარული შეცდომების გამო. ჟურნალში ლექსი უთარიღო და უსათაუროა. იგი ასეა წარმოდგენილი:

***

„როცა წუხილი მზაგრავს უწყალო,
კაცთან არ ვაღტუ მას განქარებდად.
მეის თავისთავად ლადი, უბრალო
სიმღერა მორბის ნუგუმ-საცემად,
და იმ სიმღერას ჩემს წყურვილს ვანდობ.“
ის ჩვენებრ არის სეველი ბურკილი,
მას მწუხარ ხმებში ჩემს ვულასხმას ვსცნობ
და შევე მივევარს ჩემს წუხილი“.

1878 წელს ლექსი იბეჭდება სათაურით „წუხილი“. მასში პირველი სტრიქონი ასეა დაბეჭდილი: „როცა წუხილი მზაგრავს უწყალოდ“. მე-5 სტრიქონში კი ვკითხულობთ: „და იმ სიმღერას ჩემს წუხილს ვანდობ“.

„მზაგრავს უწყალოდ“ უფრო სწორია, ვიდრე „მზაგრავს უწყალოდ“. ასევე ბუნებრივია. „წუხილს ვანდობ“ უფრო სწორი გამოთქმაა, ვიდრე „წყურვილს ვანდობ“, თანაც ლექსში „წუხილი“ სულ მწუხარებასა და სევდაზეა ლაპარაკი. ამიტომ ილიასეულად

მიგვანია „შაგრაუს უწყალოდ“ და „წუხილს ვანდობ“ სიტყვები. ამის სასარგებლოდ საფურადღებოა ის ფაქტიც, რომ ამ დროს (1878 წ.) ილია უკვე თბილისში ცხოვრობს და, რასაკვირველია, უფურადღებოდ არ დატოვებდა ჩეიდმეტი წლის შემდეგ ხელახლა გამოქვეყნებულ ლექსს.

ამრიგად, ილიასეულად მიგვანია ტექსტი სათაურით:

წუხილი

„როცა წუხილი შაგრაუს უწყალოდ,
კაცთან არ ვილტვი მის განქარებად.
მყის თავასთავად ღალი. უბრალო
სიმღერა მორბის ნუგეშ-საცემად.
და იმ სიმღერას ჩემს წუხილს ვანდობ,
ის ჩემებრ არის სევდით ბურვილი,
მის მწუხარ ხმებში ჩემს გულის ხმას ვსცნობ
და მევე მაყვარს ჩემა წუხილა“.

1925-1951 წ.წ. გამოცემებში ლექსს საფუძვლად უღევს „ცისკარში“ დაბეჭდილი ტექსტი, ამიტომ ამ გამოცემებში იგი უსათაუროდ იბეჭდება (***) „როცა წუხილი“...) და იძიებებს კიდევ იმავე ტექსტს. მსგავსი მაგალითები საკმაოა, თუმცა აქ შევწყვეტთ მსჯელობას. ჩვენ მხოლოდ ვიტყვიტ ერთს: აკადემიური გამოცემის პრინციპი, რომ მწერალი გამოიცეს ისე, როგორც იგი სინამდვილეშია, ამ ტიპის გამოცემისათვის კანონად არის ქცეული. ჩვენს მიერ განხილულ ლექსებში ავტორისეული სურვილის გათვალისწინება მიმართულია იქითგან, რომ დიდი ილიას ნაწარმოებებს ჩვენს ძეითხველი იცნობდეს ისე, როგორც თვით ავტორმა შექმნა ისინი. ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა ახალი აკადემიური გამოცემის ოცტიომეული ასეთ სწორებებს ითვალისწინებს.

დამოწმებანი:

ჭავჭავაძე 1951: ი. ჭავჭავაძე. თხზულებანი. პოეზია. პ. ინგოროფეას რედაქციით. ტ. I. თბ., 1951.

წულეისკარი 1988: ნ. წულეისკარი. „ავ-ფილნი“ და „ანახუნი“. ჟურნალი „კროტიკა“. №5. თბ., 1988.

ცისკარი 1959: „წუხილი“. ჟურნალი „ცისკარი“, №3, თბ., 1959.

ხალხური... 1979: ხალხური ზეპირსიტყვიერება. ტ. III. თბ., 1979.

საქართველოს ეკლესიის
ავტოკეფალიის აღდგენის 90 წელი

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისათვის ბრძოლის ისტორია აქტიურად 1894 წლიდან იწყება, როდესაც დეკანოზ დავით დამბაშაძის ჟურნალში „Пастырь“ გამოქვეყნდა ახალგაზრდა მღვდლის კალისტრატე ცინცაძის წერილი „Автокефалия церкви Грузинской (исторический очерк IV-XI в.в.)“. რომელმაც შესაძინევი, სრულიად განსხვავებული რეაქცია გამოიწვია. ერთი მხრივ, რუს სამღვდელთა და. მეორე მხრივ, პატრიოტ მამულიშვილთა შორის. ეგზარხოსი ვლადიმერი (ბოგოთავლენსკი, 1892-1898 წ.წ.) მკაცრად (ჟურნალის დახურვით) დაეშუქრა რედაქტორს და მოითხოვა: გამოველევა დამთავრდეს იმით, რომ საქართველოს ეკლესია არასდროს ყოფილა ავტოკეფალური, და მხოლოდ პროფესორების ი.ი. მალაშევსკისა და ა.ა. ოლენსკის ავტორიტეტულმა რეცენზიებმა იხსნა რედაქტორიც და წერილიც.

გასახსენებელია ის ფაქტიც, რომ ჯერ კიდევ XI საუკუნეში გიორგი მთაწმინდელის დროს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიაზე დიდი იერიში მოიტანა ანტიოქიის საპატრიარქომ და მხოლოდ გიორგი მთაწმინდელის გონიერებამ, ინტელექტმა და განსწავლულობამ იხსნა ჩვენი ეკლესიის დამოუკიდებლობა. ერთმანეთთან საუკუნეებით დაცელებული ეს ორი ფაქტი, რომელთაც საბოლოო ვაშში ერთი მიზანი ჰქონდათ, მხოლოდ იმითი განსხვავებებიან, რომ ანტიოქიის პატრიარქი და, მამასადამე, ბერძნული სამეარო დაეკაყოფილდა გიორგი მთაწმინდელის პასუხით, ხოლო რუს შოიინისტებს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ მეცნიერული არგუმენტაცია და მოღწეული დოკუმენტები არ აინტერესებდათ და ყოველგვარი საშუალებებით იერიში იერისზე მოჰქონდათ.

საქართველოს საზოგადოება, და განსაკუთრებით ინტელიგენცია. აქტიურად ჩაერთო საერთო საქმეში და კალმით თუ სიტყვით გამოთქვა მდა თავის დამოკიდებულებას. მთელი სიმძიმე ამ დიდი ეროვნული პრობლემის მოგვარებისა მაინც სასულიერო მოღვაწეთა გუნდმა გადაიტანა. ამ გუნდს მხარში დაუდგნენ ეროვნული მოძრაობის მეთაურნი. მიმართულების მიმცემნი: დიმიტრი ყიფიანი, ილია, აკაკი, ნიკო ნიკოლაძე და სხვები.

XIX საუკუნის მიწურულსა და XX საუკუნის დამდეგს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი გასცდა ცალკეულ მოღვაწეთა საქმიანობის ფარგლებს და საერთო ევროვნულ პრობლემად იქცა. სწორედ ამან გააერთიანა ერი და ბერი.

ყველასათვის ცნობილია, რომ საქართველოს ეკლესიის ისტორია ჩვენი ქვეყნის ისტორიის ერთი ნათელი და ურთულესი მონაკვეთია. საუკუნეების მანძილზე ეკლესიისა და საერო ხელისუფლების ერთიანობამ განაპირობა მტერთან ჭიდილშიც და მშვიდობიანობის ჟამსაც ერის ერთსულოვნება. სწორედ ეკლესიის ცხოვრების თავისთავადობამ, ძალაღმა ზნეობრივმა პრინციპებმა, წიგნიერებისა და ცოდნის პატივისცემამ განაპირობეს მოსახლეობაში ეკლესიისადმი მოყრდნობა. ანტიოქიის პატრიარქის, მაკარის სიტყვები რომ მოვიშველიოთ: „სასულიერო პირებს ქართველები ძალიან ძორიდებით ეპყრობიან. მათ ძვირს ვერაფრით ვერ ათქმევინებთ. როდესაც თავადები, დიდებულები და მათი ძეუღლენი გზაზე შეეჯრებიან ძღვედელმთავრებს, თუ ცხენით არიან, ჩამოქვეითდებიან და შორიდანვე დაუწყებენ მუხლმოდრეკით თავყანისცემას... ამნაირათ იქცევიან არა თუ მარტო უბრალო ქართველნი. არამედ შეფე-დლოვანნიც. ძალიან უყვართ ქადაგება-დარიგების მოსმენა... ვერ გაიგონებ მათ საღანძღავ სიტყვებს არც სარწმუნოებისა და არც პიროვნების წინააღმდეგ მიმართულს. ქართველები შეტად გულკეთილი, მოწყალენი და ძორწმუნენი არიან. ძალიან უყვართ მიცვალებულთ მოსახსენიებლათ წირვის შეკვთა... უანგარიშო ფული ეხარჯებათ მოწყალების დასარიგებლად, ალაპების გასამართავად“.¹

¹ ციტატა ამოღებულია კათოლიკოს-პატრიარქ აშროსა ხელაიას ნაშრომადან - „მოგზაურობა რაჭა-ლეჩხუმში“.

ეკლესია მეთაურობდა და არეგულირებდა მწიგნობრობისა და სულიერი ცხოვრების ყველა ნორმას ყველა ეპოქაში და ყველა ეტაპზე. ამიტომ საეკლესიო მართლები არიან ის ისტორიკოსები, რომლებიც მიიჩნევენ, რომ ქართული ცხოვრების წესის, ცნობიერების, ქართველი კაცის ხასიათის ჩამოყალიბებაში, სხვა ფაქტორებთან ერთად, განსაკუთრებით გადაწყვეტი რილი სახარებას შეასრულა... ალბათ, ამანაც განსაზღვრა, რომ ძველ ქართულ ხელნაწერებში ყველაზე დიდი რაოდენობით სწორედ სახარების ნუსხეებია შემორჩენილი. ამიტომაც ატყვევებდა ხოლმე მოძალადე მტერი სახარებას, როგორც ცოცხალ არსებას. მათი გამოხსნა ტყვეობიდან მამულიშვილურ საქმედ ითვლებოდა: „მეოხებითა ალავერდის წმიდისა გიორგისითა მე - ჩხეტიხსქემან სახლის ხუცის შვილმან ხუცმან დავიხსენ სახარება-სამოციქულო ესე ისპაანს“ (A-1482).

1811 წლის 30 ივლისს რუსეთის სინოდმა მიიღო საქართველოს ეკლესიის მართვის ახალი სისტემა, რაც პრაქტიკულად ნიშნავდა საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის გაუქმებას. რუსეთის საეკლესიო უწყებას ასეთი მოქმედების გარკვეული გამოცდილება უკვე ჰქონდა. XVII საუკუნის მიწურულს მოსკოვის საპატრიარქო დიპლომატიური ხერხების წყალობით გააუქმა კიევის ეკლესიის დამოუკიდებლობა და დაიქვემდებარა იგი. სრულებით არ გაუწია ანგარიში ადგილობრივი მოსახლეობის აზრსა და სასულიერო უწყების კანონიერ მოთხოვნებს.

საქართველოში დაიწყო საეკლესიო ცხოვრების განსხვავებულ პრინციპებზე გადანიშნულება. ეგზარხოსების მართვის პერიოდი, რომელიც დიდ უკმაყოფილებას იწვევდა როგორც ქართულ საეკლესიო ელიტაში, ასევე მოსახლეობაშიც. ეგზარხოსების მართვის ისტორია, ყველა თავისი შედეგით. შესანიშნავად აღწერა კათოლიკოსმა კალისტრატე ცინცაძემ. ობიექტურობა, პრინციპულობა, მასშტაბურობა, საჭირო ლიტერატურის პირუთვნელი შეფასება ამ წიგნის ღირსებაა. ქართულ ისტორიოგრაფიაში განსვენებული პატრიარქის შრომა ყოველთვის იქნება სამაგალითო.

ეს დაპირისპირება გრძელდებოდა 106 წელი და მხოლოდ იმპერიის დანგრევის შემდეგ მოხდა სამართლიანობის აღდგენა. 1917

წლის 12 (25) მარტს სეკტიცხოვლის ტაძარში ჩატარებულმა ყრილობამ მიიღო ვეველა ქართველსათვის სასურველი დადგენილება - საქართველოს ეკლესია აღდგა თავის უფლებებში: ეკლესიის მმართველობა ევალებოდა კომიტეტს, რომელშიც შედიოდნენ როგორც სასულიერო, ასევე საერო პირები: მეუფენი - ლეონიდე (კომიტეტის თავმჯდომარე), ანტონი, პიროსი, დეკანოზები - კ. კეკელიძე, ნიკიტა თალაკვაძე, მღვდლები - ძმები კარბელაშვილები, კალისტრატე ცინცაძე, ქრისტეფორე ციცქიშვილი, გაბრიელ ყუბანეიშვილი, დიაკონი ტიმოთე ბაყურაძე, საერო პირნი - ვასილ ბარნოვი, ანტონ ნატროშვილი, სოფრომ მგალობლიშვილი, გრივოლ ვიფშიძე, იპოლიტე ვართაგაეა, სერგი გორგაძე, პაულე ინგოროყვა, ვიორგი ყაზბეგი, შიო დედაბრიშვილი, პართენ გოთუა, მიხეილ მანაბელი, სარგის კაკაბაძე, ზურაბ ავალიშვილი, ივანე ჯავახიშვილი.

საქართველოს ეკლესიის ცხოვრებაში დაიწყო ახალი ეტაპი. შედგა ეკლესიის მართვის პროექტი. არჩეული იქნა კათოლიკოს-პატრიარქი - კირიონ II, რომელსაც დამარცხებულმა კონკურენტმა დიდსულიოვნად მიულოცა გამარჯვება: „შე მიორვეცდება ძალ-ღონე, რომ მართო არა ვარ და მეგულებით წვენი ეკლესიის უმაღლეს ხელმძღვანელად. ფიცს ვდებ მოელი ჩემი არსებით დაგეხმაროთ „ტიერთის ზედვაში“.

ეკლესიის მართვის საკითხებში გაჩნდა პრობლემები, რომელთა გამშუქება-გადაწვევტამ საეკლესიო წრეებში აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია და ლოგეგურად გაიყო ერთიანი ბანაკი. ეს პროცესი რამდენიმე წელი გაგრძელდა. ამას ემატებოდა ახალ პოლიტიკურ სისტემასთან თანამშრომლობის გზების ძიებაც. წლებში გაგრძელებული ეს პროცესი სისხლხორცეულად უკავშირდება ჩვენი, უკვე ავტოკეფალური, ეკლესიის ყოფას, არსებობას, განვითარებას. მრავალი მწვავე საკითხი დადგა დღის წესრიგში, როგორც ყოველდღიური ცხოვრების მოგვარებისათვის საჭირო, ასევე გარეშეც. წარსულის გაელენისაგან თავის დაღწევა, საერთაშორისო ასპარეზზე აღიარების მცდელობაა წერილში „Послание святейшего Леониды Католикоса-Патриарха всея Грузии к святейшему Тихону“.

პირველი ორი პატრიარქის ხანმოკლე მოღვაწეობამ არსებითად ვერ გადაწყვიტა ვერც ერთი მიმართულების უპირატესობა, განსვენებული პატრიარქი ლეონიდე ბრძანებდა: „საქართველოს ეკლესია ოთხივე კუთხივე შავი ღრუბლებით არის მოცული. ღვთის სახლი დღეს თითქმის ყველგან პატივ აყრილია – დარბეული. დამცირებული და ყოველგვარად შევიწროებულია. სამღვდელოება და მორწმუნენი განიცდიან დევნა-შეურაცხებას. ქრისტიანობა მრავალთ დაუსახავთ მოსასპობად. მოკლედ დღეს თითქმის ყველანი ამხედრებულან ჩვენი ეკლესიის წინააღმდეგ“.

ამ მძიმე პერიოდში ყოველი დაბრკოლების გადალახვა დიდი ბრძოლით მოპოვებული ავტოკეფალიის წარმატება იყო. ამიტომ მიგვაჩნია, რომ ყოველი წარმატებული თუ წარუმატებელი მცდელობის (განსაკუთრებით პირველ ხანებში) წარმოჩენა დამოუკიდებელი ეკლესიის გამარჯვებაა. ამასობაში შეიცვალა ორი პატრიარქი. 1921 წლის 15 სექტემბერს გელათის საეკლესიო კრებაზე კათოლიკოს-პატრიარქად აირჩიეს უწმიდესი ამბროსი ხელაია, რომელმაც სვეტიცხოვლის ამბიონიდან განაცხადა: „მორწმუნენო და მამულიშვილნო, ორივე – ეკლესიაც და სამშობლოც – ტკბილია. ორივე წმიდათა წმიდაა. შევეგნოთ ისტორიული გაკვეთილების ძალა. შევისწავლოთ ხალხის მრავალსაუკუნოებრივი ცხოვრების ნაყოფი, ხალხის ფსიქოლოგია და ის გვასწავლის და გვეტყვის, რომ საჭიროა შემოვკრებთ ეროვნული ეკლესიის გარშემო. პოლიტიკური მდგომარეობის ცვალებადობასთან ნუ იქნება ცვალებადი ჩვენი შეხედულება სარწმუნოებაზე. ვემსახუროთ თავისუფალ, ეროვნულ ეკლესიას და ის მოგცემს ძალას შევანახვიოთ ჩვენს ხალხს ეროვნული სახე და თავისუფლება. ეროვნული ეკლესიის თავისუფლება გულისხმობს ეროვნულ თავისუფლებასაც“.

კათოლიკოსი ამბროსის გვერდით დადგნენ ადამიანები, რომლებმაც მხარი დაუჭირეს კათოლიკოსის რადიკალურ გადაწყვეტილებას – წერილით მიემართათ საერთაშორისო სიმპოზიუმისათვის, რომელიც 1922 წელს შედგა გენუაში. ამ აქტთან დაკავშირებით მთავრობამ დააპატიმრა კათოლიკოსი ამბროსი. კალისტრატე ცინცაძე, ნიკოლოზ თავდგირიძე, იოსებ შირიანაშვილი, მარკოზ ტყე-

მაღაძე. იასონ კენაძე საზღვარგარეთ წავიდა, ხოლო დიმიტრი ლაზარიშვილი გაათავისუფლეს. საბრალდებულო დასკვნაში ეწერა: „კათალიკოსს ამბროსის და საკათალიკოზო საბჭოს წევრს კალისტრატე ცინცაძეს ბრალად ედებათ მასში, რომ მათ 1922 წლის თებერვალში წინასწარ ურთიერთშორის შეთანხმებით შეადგინეს ზემო ხსენებული მოწოდება და გაუგზავნეს გენუის კონფერენციას“...

ძინდა საზოგადოებას გავაცნო შემორანდუქთან დაკავშირებით ერთი დეტალი. რომელიც კ. კეკელიძის დღეზე უნივერსიტეტშიც ვთქვი. 1953 წლის 22 დეკემბერს პატონმა კორნელიძემ მიაშპო. იგივე გაიმეორა 1954 წელს მიშა კეკელიძისა და ჩემი თანდასწრებით: „1922 წლის შემორანდუქი ჩემი დაწერილია. დაწერე კათალიკოს ამბროსის დაჯალბით. ტექსტი გადავეცი კათალიკოსს. ეს იცოდა მხოლოდ დეკანიოზმა კალისტრატე ცინცაძემ. სასამართლო პროცესს მეც ვესწრებოდი. სულ ტანში მზურძგლავედა - ჩემი გვარი არ წამოსცდეს-მეთქი. არც ამბროსის და არც კალისტრატეს ერთხელაც არ ეუხსენებოვარ. სხვებმა კი შემორანდუქის შედგენაში ჩემი წვლილის შესახებ არაფერი იცოდნენ“.

სასამართლო პროცესზე კ. კეკელიძემ განაცხადა: „შემორანდუქის შინაარსს ვიცნობ. ჩემის შეხედულებით საეკლესიო კანონების მიხედვით. კათალიკოს ამბროსის პქონდა მისი გაგზავნის უფლება. ამის მაგალითები ბევრია საქართველოს წარსულში. კათალიკოსს ვიცნობ როგორც ჩინებულ პუბლიცისტს მიხედვით მისი წერილობითი გამოსვლებისა სინოდის წინააღმდეგ და აგრეთვე სხვა მეცნიერული ნაშრომებით. კიდევ იმასაც დაუშაბტებდი, რომ ის გულახდილი და პატიოსანი კაცა“.

კ. კეკელიძის ცნობა ადასტურებს იმას, რომ კათალიკოსი ამბროსის გარშემო შემოცრებილნი იყვნენ ქვეყნის ბედზე და მომავალზე მაფიქრალი ადამიანები. რომელთა ეროვნულობაში. პატიოსნებასა და პროფესიონალიზმში საქართველოს ეკლესიის მამამთაყარს ეჭვი არ ეპარებოდა. ამიტომ კონკრეტულად ვინ აიღებდა კალამს და საერთო განწყობილებას გადაიტანდა ქალაქზე. ამას პრინციპული მნიშვნელობა არ ჰქონდა. შემორანდუქის ტექსტი

შედგენილია 3 კაცის - კათოლიკოსი ამბროსის, მამინ დეკანოზი კალისტრატე ცინცაძის და პროფ. კ. კეკელიძის მიერ. საბოლოო გაფორმება შეუსრულებია კ. კეკელიძეს. მემორანდუმმა და მასთან დაკავშირებულმა ისტორიამ ჩვენი საზოგადოების გამოფხინლებაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. საზოგადოება ფარულად თუ ცხადად ათეული წლების განმავლობაში ცხოვრობდა მემორანდუმის გავლენით.

განსხვავებულ პოზიციათა დამოკიდებულების და სიტუაციის შეფასების სიმწვავემ განსაკუთრებულ დაძაბულობას 1926 წლის დეკემბერში მიაღწია. 24-25 დეკემბერს ოპოზიციამ ქუთაისში მოიწვია საეკლესიო კრება, რომელიც დაუპირისპირდა კათოლიკოსს. 1927 წლის 22 მარტს გადააყენეს კათოლიკოსი და ეკლესიის ხელმძღვანელობა ხელში აიღო დროებითმა მმართველობამ. 29 მარტს კათოლიკოსი გარდაიცვალა. ეს აქციაც უკანასკნელი აკორდი იყო რუსული მმართველობის გამოძახილისა. ახალ ცხოვრებასთან დამოკიდებულებაში პრობოლმევიკურად განწყობილ ოპოზიციას, რომელიც თავის თავს რეფორმისტს უწოდებდა, სიახლის დანერგვა არ შეეძლო. სიტუაციის სიმწვავე გაუთანაბრდა 1917წ.-1922წ. თებერვლის სიტუაციას. ამას ხელს უწყობდა რუსეთის ეკლესიის განზე გადავსაც.

საქართველოს ეკლესიამ გაუძლო ამ კრიზისსაც. 1932 წლიდან დაიწყო ეკლესიის ავტორიტეტის ამაღლება. საქართველოს ეკლესია ნამდვილი დამოუკიდებელი, თავისუფალი ამ პერიოდიდან გამოჩნდა. ამას ისიც დაემატა, რომ 1943 წელს რუსეთის ეკლესიამ ცნო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია.

დღეს უწიძდისა და უნეტარების, საქართველოს ეკლესიის კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის წყალობით მსოფლიო მართლმადიდებლურმა ეკლესიამ ცნო და აღიარა ჩვენი ეკლესიის ავტოკეფალია.

* * *

დროუხმნტი კალისტრატე ბინცაიის არქივიდან

მიმდინარე წელს საქართველოს ეკლესიის მამამთავრის კათოლიკოს-პატრიარქის, უწმიდესისა და უნეტარესის ილია II-ის ინიციატივით ჩვენმა საზოგადოებამ ღირსეულად აღნიშნა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის 90 წლის იუბილე. სპეციალისტებისათვის კარგად არის ცნობილი, რომ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის დასაბრუნებლად ჩვენმა ხალხმა დიდი ინტელექტუალური ბრძოლა გადაიტანა. ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში ქრისტიანობა არ იყო მხოლოდ რელიგიური აღმსარებლობის განმსაზღვრელი ფაქტორი. მართლმადიდებლურ მრწამსს ქვეყნის ეროვნულობის შენარჩუნების მისაც დაეკისრა.

თავის დროზე მტრისა და მოყვრის გასაგონად დიდი ილია წერდა: „ქრისტიანობა, ქრისტეს მოძღვრების გარდა, ჩვენში პნიშნავდა მთელის საქართველოს მიწა-წყალს. პნიშნავდა ქართველობას“... „ქართველმა ამ რჯულს, ამ ახალ აღთქმას შეუერთა ძველისაგან ყოველივე ის, რაც კი რამ ძვირფასია ადამიანისათვის და რაც თავის დღეში არ დაძველდება, მინამ ადამიანი ადამიანობს. შეუერთა მამული და ეროვნება, ეს სამი ერთმანეთის ღირსე საგანი ისე ჩააწუნენ, ისე ჩაქსოვდნენ ერთმანეთში, რომ რჯულის დაცვა საქართველოს მიწა-წყლის დაცვად გადაიქცა და მიწა-წყლის რჯულის დაცვად. რჯული ჩვენის მამულის, ჩვენის ეროვნების ხმლად იქცა - ზედ მოსუვისათვის და ფარად ზედმოსუელთათვის“ (თხზ., 8.VIII, 1928წ., გვ. 349-350). ილიას ეროვნულ მრწამსში საქართველოს ეკლესიის როლი მნიშვნელოვნად გაიზარდა, ილიას ჩარევამ ეკლესიის ავტოკეფალიის დაბრუნებისათვის მიმდინარე პოლემიკაში, მისმა სიტყვებმა გამოადგინა ური და ბერი, მოყვარე და მტერი. ქვეყნად ეროვნული განწყობის და მოძრაობის ახალი შესაძინევი ტალღა ამოძრავდა.

1894 წელს ჟურნალ „Пастырь“-ში, რომელსაც ცნობილი მამულიშვილი დავით ღამბაშიძე რედაქტორობდა, კიევის სასუ-

ლიერო აკადემიის ახლად კურსდამთავრებულმა კალისტრატე ცინცაძემ გამოაქვეყნა ნარკვევი „Автокефалия церкви грузинской (Исторический очерк IV-XI в.в.)“. ნაშრომმა საზოგადოებაში განსხვავებული გამოძახილი გამოიწვია. საქართველოში მოღვაწე რუს სამღვდელთა, ეგზარხოსთა და მათ მოკავშირეთა შორის აგრესიული რეაქცია კპოვა: ხოლო პატრიოტი მამულიშვილნი იმედის მოლოდინით შეხვდნენ პუბლიკაციას. რუსეთის სინოდის წარმომადგენელი ეგზარხოსი ვლადიმერი ჟურნალის დახურვით დაემუქრა რედაქტორს თუ სტატია არ დასრულდებოდა დებულებით, რომ საქართველოს ეკლესია არასდროს ყოფილა დამოუკიდებელი, ავტოკეფალური.

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი მწვავე პოლემიკის, ზოგ შემთხვევაში, ფიზიკური შეხლა-შემოხლის საგანი გახდა. პრობლემა, რომელიც, მართალია, XIX საუკუნის გარიჟრაჟიდან დაიწყო, განსაკუთრებით გამწვავდა XX საუკუნის დასაწყისში. მწვავე დისკუსიების სათავეში აქტიურად იღვწენ ჩვენი ეკლესიის გამოჩენილი მოღვაწენი: კირიონი, ლუნიდე, ამბროსი (კათოლიკოსები), ანტონ ვიორგაძე, დავით კაჭახიძე (ეპისკოპოსები), ნიკიტა თალაკვაძე (დეკანოზი) და სხვები. მათთან ერთად ამ ბრძოლის სათავეში იდგა მაშინ მოყრდამებული მღვდელი კალისტრატე ცინცაძე.

მასალები კალისტრატე ცინცაძის საქმიანობის შესახებ დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში. კ. ცინცაძის პირად არქივში (ნაწილობრივ საზოგადოებას ეს მასალები გააცნეს პროფესორებმა სერგო ვარდოსანიძემ, ელდარ ბუბულაშვილმა და სხვებმა). ჩვენც კ. ცინცაძის არქივიდან საზოგადოებას ვაცნობთ ერთ დოკუმენტს, რომელიც, მართალია, მოცულობით პატარაა, მაგრამ მაინც წარმოაჩენს გადატანილი სიძძიძეების სურათს. თანაც იგი დაწერილია მაშინ, როდესაც რუსეთის მართლმადიდებლურმა ეკლესიამ ბოლოსდაბოლოს ცნო საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობა, ავტოკეფალია.

საქართველოს კვლევის ანტიოქიის ანტიოქიის
(მოკლე ანტიოქიის)

1944წ. მაისის 25

საქართველოს კვლევის დაარსდა მეოთხე საუკუნის პირველ ნახევარში. იგი პირდაპირ დაუმორჩილებს ანტიოქიის საპატრიარქოს: ანტიოქიაში ხელდასხმდნენ მის ეპისკოპოსებად ბერძნებს. ეს გარეშობა დიდ დაბრკოლებას წარმოადგენდა როგორც საქართველოს კვლევის, ისე საქართველოს სახელმწიფოსთვისაც: საპატრიარქოზე დამოკიდებული მღვდელმთავრები - ბერძენები - თავიანთ მოღვაწეობას უფარდებდნენ ბიზანტიის იმპერატორის პოლიტიკას. ამისთვის იყო, რომ ბიზანტიის მქობლად მღებარე მცირე სახელმწიფოების მეთაურები ცდილობდნენ თავიანთ საბრძანებელში კვლევის სათავეში დაეყენებინათ კათოლიკოსები: ესენი, თუნდაც ბერძენები ყოფილიყვნენ, ანგარიშს უწყებდნენ თავიანთ ხელმწიფოებს და საკუთარ კვლევის საჭიროებას.

შორს მჭერეულმა ვახტანგ გორგასლანმა (446-499) ისარგებლა კარგი განწყობილებით ბიზანტიელებთან. - თვალსაჩინო დახმარება აღმოუჩინა სპარსელებთან ბრძოლაში, - და გამოითხოვა კათოლიკოსი და 12 ეპისკოპოსი: ეს უკვე საქმიად დამოუკიდებელი და ძლიერი ორგანიზაცია იყო, მიუხედავად იმისა, რომ ყველანი შთამომავლობით ბერძენები იყვნენ.

ოქსტინიანე იმპერატორის დროს (527-565) ქართველებმა ამ საქმეში ერთი ნაბიჯით წაიწეს წინ. - მიიღეს უფლება მღვდელმთავართა დადგინებისა ქართველთაგან, თუმცა ისინიც ხელდასხმისათვის უნდა ანტიოქიაში წასულიყვნენ.

მეშვიდე საუკუნის დასაწყისში თვით ისტორიაში გარეგნულად მოუხაროდა ხელი ქართველებს. - კიდევ წაუდგათ ერთი ნაბიჯი მსოფლიო კვლევის ავტორიტეტის გზაზე დაეწყინებინათ: არაბები დაძვადრდნენ მცირე აზიაში და შეკრეს გზა ანტიოქიასა და საქართველოს შორის: ქართველები ფაქტურად დამოუკიდებელი გახდნენ. - ეპისკოპოსებს და კათოლიკოსებს თვით ხელდასხმდნენ.

როცა მერვე საუკუნის შუა წლებში შესაძლებელი გახდა კავშირგაბმულობა ანტიოქიასთან, ჩვენმა წინაპრებმა მოინდომეს კანონიერად (თურთღულად) გაეყვარებინათ თავისი დამოუკიდებლობა: გააგზავნეს ანტიოქიაში 12 კაცისაგან შექმნილი დელეგაცია. - მათგან მხოლოდ ორმა მიაღწია ასურეთის დელეგატებამდე, და დანარჩენები გზაში დახოცეს განაღებმა. თუთილაქტე პატრიარქმა (744-751), მოისმინა რა ქართველების თხოვნა და ათი კაცის დანაცვის ამავეი. მოაწვია კრება. რომელმაც განაჩინა: - კათოლიკოსები და ეპისკოპოსები ხელდასხმული ყოფილიყვნენ საქართველოში ამ პირობით, რომ დამოუკიდებულების ნიშნად კათოლიკოსს (მხოლოდ მას) წირვა-ლოცვის დროს მოეხსენებია ანტიოქიის პატრიარქი.

1. ცინცაძის პირადი არქივი, №98.

ეს უკვე უკანასკნელი ნაბიჯი იყო სრული ავტოკეფალიობის მოსაპოვებლად. ეს ნაბიჯიც გადაიდგა. ბიზანტიაში განმტკიცებული იყო ასეთი თვალსაზრისი: დამოუკიდებელი მეფის გვერდით უცვლელად უნდა ყოფილიყო დამოუკიდებელი იერარქი-პატრიარქი. როდესაც საქართველო გაერთიანდა და ბაგრატ შესამე (975-1014) გამეფდა, საქართველომაც ფეხი მოიყიდა ბიზანტიურმა იდეოლოგიამ. ამის გამო, ხიმონ კათალიკოსის (1002-1012) გარდაცვალების შემდეგ ბაგრატმა კათალიკოსად დასვა დიდებული გვარის შვილი, თავისი ნათესავი და მის მიერ აღზრდილი ენერგიით სავსე მკლქისედექი (1042). მან ბიზანტიური იდეოლოგიით განმსჭვალულმა პირდაპირ გამოაცხადა თავისი თავი (რასაკვირველია, ბაგრატთან შეთანხმებით) კათოლიკოს-პატრიარქად და არა კათოლიკოს-არქიეპისკოპოსად (ამ ტიტულს ატარებდნენ მისი წინა მოადგიენი), და შესწევითა ანტიოქიის პატრიარქის (როგორც თავისი უფროსის) მოხსენება. ამ რეველუციონურმა ნაბიჯმა დიდი მათქმ-მათქმმა გამოიწვია ანტიოქიაში, მაგრამ გაორჯი მთაწმინდელის (1066) ჩარევით საქმე კეთილად დამთავრდა: ანტიოქიის პატრიარქის პეტრე შესამის მიერ მოწვეულმა კრებამ საქართველოს ეკლესია გაანთავისუფლა ანტიოქიის საპატრიარქოს დამოკიდებულებისაგან. 1053 წელში.

სხვა პატრიარქებთან ერთად საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობას ცნობდა რუსეთის ეკლესიაც და საქმეს იჭერდა მასთან, როგორც სწორეულე-ბიბლია: დიდი საკითხის გადაწყვეტის დროს იწვევდა მის წარმომადგენლებს. მაგალითად იკონ პატრიარქის ვასამართლებიას (1666-67) მიწვეული იყო მოსკოვის კრებაზე მთავარეპისკოპოსი იოსებ საკაძე.

საქართველოს რუსეთთან შეერთების (1801) შემდეგ თვითმყოფელი ბიუროკრატია ვერ შეურიგდა საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობას. გაიწვია (1811წ.) რუსეთში ანტონ კათოლიკოსი (მეორე) და სამუდამოდ დასტოვა იქ საქართველოში კი გამოეზავნა უწმიდესი მმართველი ხინოდის წარმომადგენელი ექსარხოსის სახელწოდებით. ექსარხოსოსის დროს იმდენად აირია საქართველოს ეკლესიის მდგომარეობა, რომ მთელი საუკუნის მანძილზე არ შეწყვეტილა მთი უკუღმართობაზე მოხსენების მორთმევა. ვისდაც ვერ იყო, მაგრამ საქართველოს ეკლესიას ავტოკეფალიას აღდგენის შესახებ სიტყვა არ დამრულა. - ამ სიტყვის წარმოთქმას გაურბოდნენ ქართველებიც და რუსებიც. - თურმე საშიში იყო. დასახასიათებლად მოვიყვანო შემდეგ ფაქტს: სწორედ ნახევარი საუკუნის წინ, 1894 წელს, დეკანოზმა დავით დამბაშიძემ დასტამბა თავის ორკვირეულ „Пастыр“ -ში ახალგაზრდული კადნიერებით გატაცებული მღვდლას კ. ცინცაძის მეცნიერულად დამუშავებული წერილი „Автокефалия Грузинской церкви“ (1905 წ. ეს წერილი გამოცემული იყო ცალკე წიგნად); ვერ წერილი ნახეკრადაც არ იყო დაბეჭდილი, რომ უღაღიმერ ექსარხოსმა დაიბარა მამა დავითი და დაემქურა: თუ წერილი არ დამთავრდება იმით, რომ საქართველოს ეკლესია არასოდეს არ

ყოფილა დამოუკიდებელიო ჟურნალსაც დაგიხურავ და შენც საქართველოდან გაგასახლებო. შერწმუნებული მოხუცი მოვიდა ჩემთან და შემომჩივლა თვისი მღვდმარეობა. ურჩიე, დაბრუნებულიყო ექსარხოსთან და მოესხენებია. - წერალი ნაწილაა ვრცელი თხზულებისა, რომელიც კრიტიკულად განხილული აქვთ ორ დამსახურებულ პროფესორს, თვით ექსარხოსის ყოფილ მასწავლებლებს. - ი.მალიშვესისა და ა. ოლესნიცკის. და კიევის სასულიერო აკადემიის კონფერენციის მიერ ცნობილია პოლიტიკურად არა სამშობრად. მალიშვესისა და ოლესნიცკის სახელებმა დაამშვიდეს განრისხებული მღვდელმთმთავარი. გადაარჩინეს ხიფათს რედაქტორ-გამომცემელი, რისხვა კი ავტორზე იქნა გადატანილი. -რა დროს ავტოკეფალიაზე ლაპარაკიაო...

შემო დასახლებული წერილი დაედვა საფუძვლად 1905 წელში აღძრულ საკითხს. - საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის, მაგრამ საკითხი, როგორც (ვითომც) სეპარატიული სამშროუბის შემცველი, გადაუჭრელი დარჩა. 1917წ. მარტის 12 საქართველოს სამღვდლოებისა და მორწმუნე ერის მიერ საქართველოს ეკლესია გამოცხადებულ იქნა ავტოკეფალურ უფლებებში აღდგენილად. მჭურისა და მეგობრულის კავშირის შეუსწავტლად რუსეთის ეკლესიასთან. შმართეული სინოდი გაწერა, უარყო კეთილშეზობლური ურთიერთობა ჩვენთან, დაიწყო საწინააღმდეგო ეპისტოლეების გზავნა ჩვენსა და პრაპაგანდა რუსების მორწმუნე საზოგადოებაში: არ მიიწვიოთ ქართული მღვდლები არავითარ წესის შესასრულებლად, არ მიიღიოთ ქართულ მღვდელმთავრებისაგან ლოცვა-კურთხევა. არ შეხვადეთ ქართულ ეკლესიებში, თორემ უეჭველად без пересадки попадете в ад-ი. ეს გარემოება მჭულკარებას სთვდა (და არა სავსებით უნაყოფოს) ჩვენსა და რუსებს შორის...

ახეთი მღვდმარეობა გაგრძელდა 25 წელიწადს. 1943 წლის სექტემბრის 14, კათოლიკოს-პატრიარქმა გაუგზავნა რუსეთის ახლად არჩეულ სერგი პატრიარქს შემდეგი დეკლარაცია: „Грузинская церковь, объединяющая православных всех национальностей Грузии и её автономных республик и области, любовью приветствует единоверную Русскую церковь её возглавлением патриархом Московским и всея Руси и избранием священного при нем Синода, и надеется, что церкви - сестры „заживут в добром согласии, духовном единении и взаимной любви, исполняя каждая свое призвание, во славу Божию“ и ко благу Великому Отечества нашего. Возглащая Вашему Святейшеству и исполла эти, остаюсь с братскою во Христе любовью, Католикос-Патриарх всея Грузии Каллистрат“.

სექტემბრის 21 მოვიდა შემდეგი პასუხი: „Радуюсь, слыша голос Грузинской церкви, разделяю надежды, желания. Благодарю Ваше святейшество за поздравление.“

Русскому епископу Антонию Ставропольскому быть у Вас, выяснить подробности. Патриарх Сергей“.

1943 წლის ოქტომბრის 28 თბილისში ჩამოვიდა მოსკოვისა და სრულად რუსეთის პატრიარქის სერგის წარმომადგენელი სტავროპოლის მთავარ-ეპისკოპოსი ანტონი. კათალიკოს-პატრიარქთან მოლაპარაკების შემდეგ ოქტომბრის 31 ხიონის ტაძარში მოხდა ორ ეკლესიათა შერიგება. კათალიკოს-პატრიარქისა და მთავარ-ეპისკოპოსის ანტონის მიერ წარვის ერთად შესრულებით. სათანადო ხიტყვების წარმოთქმით და სამადლობელი პარაკლისის გადახდით.

მავე წლის ნოემბრის 19 სერგი პატრიარქის და მისი სამღვდლო სინოდის №12 დადგენილებით. გაფორმებულია სწორუფლებიან და ერთმანეთისგან დამოუკიდებელ საქართველოს და რუსეთის ეკლესიების კანონიერი და ევქარისტული კავშირი, რაც განსაკუთრებული ეპისტოლეებით უცნობა კათალიკოს-პატრიარქს, აღმოსავლეთის პატრიარქებს. აღუუტყვის მიტროპოლიტს და რუსეთის მორწმუნეებს. ყოველთავე შემოადინებულა ვრცლად არის აღწერილი და მოთავსებული მიმდინარე წლის მოსკოვის საპატრიარქო ჟურნალის შესაბამე ნომერში.

ამგვარად, 1943წ. ოქტომბრის 31 აქტით, საქართველოს მორწმუნე (და ვეფქრობთ: არამორწმუნე)ებს და მისდამი წინად არამეკობრულად განწყობილ დიდსა და მძლავრ ორგანიზაციას შორის დამყარდა ძმური კავშირი.

კ.პ.კ [კათალიკოს-პატრიარქი კალისტრატე]

1944.5.15

თაბარ (თათული) ღვინიაშვილი

მოხმე სახარტაველოსი -

გიორგი შარვაშიძე

საქართველოს დიდი მოძაგის, აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის, მიხეილის მეშვიდრე გიორგი შარვაშიძე (1846-1919) საინტერესო და მრავალმხრივი შემოქმედია: პოეტი, დრამატურგი, მთარგმნელი, თეატრალური სტატიებისა და მნიშვნელოვანი პუბლიცისტური წერილების ავტორი.

მთელი მისი შემოქმედება და საზოგადოებრივი მოღვაწეობა მეტყველებს ამ გამოჩენილი პიროვნების დიდ ერულიცაიასა და ბრწყინვალე განათლებაზე, რაც უდაოდ მისი მშობლების დამსახურებაა.

მიხეილ შარვაშიძემ ბავშვობა თბილისში გაატარა და იმდროინათვის საცაოდ კარგი განათლება მიიღო. იგი გამოირჩეოდა სიმამაცით, მჭკვერმეტყველებით, მელექსეობითა და სახელგანთქმულ მემორად და პოლიტიკოსად ითვლებოდა.

ღედა, აღექსანდრა დადიანი, რომელსაც თანამედროვენი ახასიათებენ, როგორც „უმშენიერეს, უჭკვიანეს და ღვთისმოსავ ადამიანს“. მთავრის არყოფნის დროს განაგებდა ჰზიფის ოლქს (დღევანდელი გუდაუთის რაიონი) და დიდი სიყვარული და პატივისცემა დამსახურა აფხაზთა შორის. უკანათლებულესი ოჯახის შვილი თვითონაც ზედმიწეენით განათლებული იყო.

გიორგის მშობლებმა ბრწყინვალედ იცოდნენ ქართული ენა, ქართული მწერლობა, საქართველოს ისტორია, რისი სიყვარულიც ღრმად ჩაუნერგეს თავიანთ შვილებს.

აღსანიშნავია, რომ აფხაზეთის მთავრის, მიხეილის, მთელი კანცელარია, საქმიანი თუ პირადი მიწერ-მოწერა, ქართულად მიმდინარეობდა. აფხაზეთში ქართული ენა აღრიდანვე დამკვიდრებული იყო, ამის შესახებ საინტერესო ცნობას იძლევა აკად. ს. ჯანაშია: „ის (აფხაზეთი - თ.ღ.) დანარჩენ სამთავროებთან ერთად შეადგენს საქართველოს ფეოდალურ მონარქიას და მთლიანად არის მოქცე-

ული ქართული კულტურის წრეში, მაგრამ, ამას გარდა, ირკვევა, რომ უკვე IX საუკუნეში აფხაზეთის სახელმწიფოს, მწიგნობრობისა და ეკლესიის ენა არის ქართული“ (ს. ჯანაშია, „გიორგი შარვაშიძე“. თბ., 1946., გვ. 25-26). არსებობს აკად. ს. ჯანაშიას სპეციალური გამოკვლევა, მიძღვნილი ამ საკითხებისადმი. უდავოა, რომ შარვაშიძეების ოჯახში ღრმა ცოდნა ქართული ენისა და კულტურისა ამ ფესვებიდან მომდინარეობს.

გიორგი შარვაშიძე ბრწყინვალედ ფლობდა ევროპულ ენებს: ფრანგულს (ზებირად წარმოთქვამდა ალფრედ დე მიუსეს და ვიქტორ ჰიუგოს ლექსებს), გერმანულს, ინგლისურს, ლათინურს, ასევე ბრწყინვალედ იცოდა რუსული, რაზედაც მეტყველებს მისი შესანიშნავი ლექსები და მაშია გურიელის „ადამიანის“ თარგმანი. მშვენივრად ლაპარაკობდა მეგრულად, ზედმიწევნით იცოდა მისი საფვარელი აფხაზური ენა.

მასზე ამბობდნენ, რომ ასე ბრწყინვალედ ახლა აფხაზეთში არავინ ლაპარაკობს აფხაზურსო (ამას ადასტურებენ ს. ჯანაშიას მამა ნიკო ჯანაშია, ილია ჭყონია და გიორგი შარვაშიძის დისშვილი, ნიკოლოზ (კოკი) დადიანი).

ურთულეს და უშიძიეს დროში მოუწია გიორგი შარვაშიძეს ცხოვრება და თავისი მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება. ეს ის პერიოდია, როდესაც გიორგის მამას, მიხეილს, აფხაზეთის უკანასკნელ მთავარს, უხდება ქვეყნის მართვა. ამ დროს მეფის რუსეთი აწარმოებს რუსული მოსახლეობის ჩასახლების პოლიტიკას შავი ზღვის სანაპიროზე.

ცნობილია, რომ აფხაზეთი 1810 წლიდან იძულებული იყო ეღიარებინა რუსეთის უზენაესი ხელმწიფე. ხოლო ამ მხარის შიდა მმართველობის უფლება რჩებოდა მთავარს.

ეს შეთანხმება აფხაზეთის მთავარს, მიხეილ შარვაშიძესა და მეფის რუსეთს შორის დიდხანს არ დარღვეულა, მაგრამ დადგა საკითხი აფხაზეთის ავტონომიის გაუქმებისა (ცნობილია, რომ საქართველოს ვეელა სხვა სამთავრო, მათ შორის სამეგრელოს სამთავრო, დიდი ხნის გაუქმებული იყო), მიუხედავად მიხეილის დიდი წინააღმდეგობისა. 1864 წ. იგი დააპატიმრეს და გადაასახლეს კორონეჟში, სადაც გარდაიცვალა 1865 წ. (დაკრძალულია მოქვში).

ბ. შახვაშიძე (შეშვი) მამია გუჩიელთან (მაჩუხნივ) და ალ. იოსელიანთან ერთად.

აფხაზეთის სამთავროს გაუქმებიდან წელიწადნახევრის შემდეგ 1866 წელს, სოფ. ბიჭვინთაში იველია აჯანყებამ, რომელიც მოედო მთელ ჭზიფის ხეობას, აჯანყებულმა აფხაზებმა გაიმარჯვეს და აფხაზეთის მთავრად გამოაცხადეს მიხეილის სრულიად ახალგაზრდა ვაჟი გიორგი. მაგრამ აჯანყება მალე ჩაახშეს, მოსახლეობას იარაღი აპყარეს, რამდენიმე განსაკუთრებით აქტიური მონაწილე მათ თვალწინ დახვრიტეს. ხოლო გიორგი რუსეთში გადაასახლეს, სულ მალე იგი მიიწვიეს რუსეთის იმპერატორის სასახლეში. სადაც ფლიგელ-ადიუტანტად ირიცხებოდა, ე.ი. სამეფო კარზე ჰქონდა უმაღლესი წოდება, რაც შთამომავლობით ეკუთვნოდა, როგორც აფხაზეთის მთავრის შვილს. პეტერბურგში მას დაუახლოვდა უფლისწული, შემდეგში იმპერატორი ალექსანდრე III.

გიორგი შერვაშიძეს მისი განათლებით, ენების ცოდნით და გარეგნობით ბრწყინვალე კარიერა ელოდა მეფის კარზე, მაგრამ

იგი მალე ტოვებს პეტერბურგს და საცხოვრებლად საქართველოს უბრუნდება. ცხოვრობს ქუთაისში და თბილისში. სადაც მთელი თავისი არსებით ქართულ კულტურულ სამყაროს უკავშირდება. აქტიურად ებმება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და მონაწილეობს ყველა იმ საჭირობოროტო საკითხის მოგვარებაში, რომელიც აწუხებდათ XIX საუკუნის ჩვენ სახელოვან მოღვაწეებს.

მინდა მისი პიროვნების დახასიათებისათვის გავიხსენო გრ. რობაქიძის მიერ შექმნილი გ. შარვაშიძის პორტრეტი, რომელიც მან 1918 წ. გაზეთ „საქართველოში“ (№45) გამოაქვეყნა „გ. ვოლდენის“ ფსევდონომით.

გთავაზობთ შემოკლებით გრ. რობაქიძის ესეს.

„სოხუმის ნაპირები... მთავარ ქუჩაზე მოდის ვინმე ცხენოსანი, უკან მცველი მოყვება. იგიც ცხენზე მჯდარი. ცხენოსანი, ნამდვილი მხედარი, მოხდენილი ჯდომა, თითქოს მბრძანებელია მგრძნობიარე ცხოველის, მაგრამ თითქოს მას ძალას არც კი ატანს – მარჯვენა დაკრუვება სადავის... ყოველი, რაც რამე სამხედრო ჯიშს შექვედრებულით გადაუცია ადამიანისათვის.

გამახსენდა არჩილ ვოროჯაძის სიტყვა: ქართველი ბელეტრისტიკოსის ისიც არის საკმაო, რომ რომელმე აფხაზის ცხენოსნობა აღწეროსო. გადმოხტა, გავიცანი: გიორგი შარვაშიძე. შვილი აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრისა, რა შესანიშნავად ადვას ჩოხა! ტანი მალღად არის აყვანილი. სილღით კიდევ, – თუძცა ეტყობა ექვს ათეულს გადასცილება. ასეთი მოხდენილი ჩაცმულობა არავისზე მინახავს საქართველოში; აქ იყო ესთეთიგა ოსკარ უაილდის ყელსახვევისა: ქართული ვაიდა ჩაცმულობისა, მძღავრი სტილი ჩამოყვითილი, სადა ძღღზე და ამასთანავე რჩეული მეტად... რაღღენი სიმაღლე და რაღღენი თავაზი. არაფერში ეტყობა ძღღდატანება, მოძრაობა, თავის დაჭყერა, სიარული, ბაასი, თავისუფალი მეტად და ამასთანავე ძღღზე წარჩინებული...

მეორე დღეს: საღილი ნ.თ.-სთან (ნიკო თავღღერიძე – სოხუმის თავი – თ.ღ.). გიორგი შერვაშიძეც იქ არის. ეხღღა ევროპულღღ ჩაცმული სტილით: მარტო ყელსახვევი რად ღღირს?! ნამღღილი ქართული სუფრა, ქართული სიღღამაზის ერთი საუკეთესო ხატება. სუფერული ბაასი. მთავ-

რის შეიღის სიტყვა, მოხდენილი ფრიად. საოცარი ხმა: ნელი, ტკბილი, ძელოდური, ხანდახან ოდნავ აცოცხლებდა – ხოლო არც ისეთი, რომ ღია პათოსში გადავიდეს, სიტყვა და სიტყვას შუა ნელი, ოდნავ ასახული ირონია, პაპიროსს აკეთებს, როგორი თლილი თითები, ხელებზე რაღაც ნათელი ეფინება, სახის სილამაზე ივერიული, სწორუპოვარი პროთილი. მთელი საუკუნეებია საჭირო, რომ ბიბლიოვიურმა შერჩევამ ასეთი სრული ტიპი წარმოშოს; იცის ევროპული ენები: ფრანგული, ინგლისური, გერმანული, განსაკუთრებით ფრანგული, ზედმიწევნით იცის რუსული, იცის ძვირფასად ქართული, აფხაზური, მეგრული...

ძესამე დღეს რესტორნის ფარდულში ვნახე, ხოლო ახლა უბრალო მწევანე „ბღუნით“, მაგრამ ესეც რომ უხდებოდა! არა, ნამდვილი არისტოკრატიობა ყველგან გამოჩნდება, თვითონ წერს არანაკლებრივ ლექსებს, პოემებს, დრამებს. მისი ბაასის საგანი ძირითადად საქართველოა – გაბედულობა საკითხის გადაწყვეტაში, არავითარი კომპრომისი, სრული თავისუფლება. აი, მისი ფიქრის ხეული, ხოლო აქაც ნელი, რბილი, აუღელვებელი: მისთვის ყველაფერი მნიშვნელოვანია, რასაც სილამაზე ახლავს. ნამდვილი არისტოკრატია. ამ დღეებში ამბავი მოვიდა მისი სიყვადლისა, მოკვმორდა ქართული რასის ნამდვილი ვაჟი“.

აი, რას წერს ი. ჭურდულია გრ. რობაქიძის ამ შესანიშნავ ქმნილებაზე: „უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს ის სიბოი და პატივისცემა, რაც გამოძღვავებულია გრ. რობაქიძის სიტყვებში. ეს დახასიათება პორტრეტი კი არა, მთელი რომანია, რომელშიც მიმზიდველი ფერებით გადმოცემულია გ. შარვაშიძის ფიზიკური, სულიერი, ინტელექტუალური თვისებები. რა სიღაღე, თავდაბლობა, უბრალოება, რჩეულისათვის დამახასიათებელი თავმოძვრონობა, კეთილშობილებასთან შეზავებული, მოჩანს ქართველი მწერლის შექმნილ ამ დიდებულ პორტრეტში“ (ი. ჭურდულია, „სიტყვა ფიქრის სხეულია“, თბ., 1992).

არანაკლებ ამძლეებულ გრძობას, დიდ პატივისცემას და სიყვარულს გამოხატავს შალვა დადიანი: „ახოვანი და წარმოსადგვა – სხეულითაც და სულიერადაც, განათლებული ამ სიტყვის „კარგი“ მნიშვნელობით და უაღრესად ესთეთიკური... მწერალი სხვა-

დასხვა დარგისა და მოძაირე ჩინებული... შობილი სიღამაზისა და სიტურფისათვის. მაგრამ ტანჯული თავის ქვეყნის დიდი ტანჯვითა, დევნილი ცხოვრებაში და იღუპალი ჭმუნვით მოსილი, ხილო ამ ჭმუნვაშიც მშვენიერი.

უბრალო და მიძლები საყოველთაო ცხოვრებაში, მაგრამ იმდენად მდიდარი თავისი ბუნების შინაარსით, რომ გამინაურებას ამ კაცს ვერასოდეს ვერ შეჰკადრებდი.

ეს კი მგონია რჩეულთა ხვედრია... აბა ვინმეს უღიერად ეხსენებინა მისი სათაფვანო სამშობლო. იგი, ვით უუბარი რაინდი, ზე წამოიჭრებოდა და ბასრი კალმით ხელში სამაგიეროს მიაგებდა შეურაცხყოფელს.

ჟურნალ-გაზეთების მეთვალყურეებს კარგად ეხსოვებათ მისი საუცხოო პასუხი გერმანულ მოგზაურის წერილზე გერმანულსავე გაზეთში დაბეჭდილი, ანდა გაიხსენეთ სულ ბოლო ხანში „საქართველოში“ დაბეჭდილი მისი წერილები რუსეთის რევოლუციის შესახებ; რამდენი ცოდნა ხალხთა ცხოვრებისა, ფსიქოლოგიისა, დაკვირვება და შორსგამჭერუტილობა... ყოველივეს მის სამშობლოს შესახებ თვალს ადევნებდა, ხარობდა მის სიხარულით, იწვიდა მისი წყლულებით.

უნდა გესაუბრაოთ მასთან. მოგესმინათ მისი ტკბილი ქართული. გენახათ მისი უხიწო ზრდილობა... მხატვარმა ზინიმ, როდესაც ქუთაისში „ვეფხისტყაოსნის“ ცოცხალი სურათი დასდგა. უთუოდ ტყუილად არ მოუწვევია გიორგი ცოცხალ სურათებში მონაწილეობის მისაღებად. უთუოდ იგრძნო მან გიორგის სახეში შინაგანი ქართული ზრდილობა და გარეგნული ჩვენებური პლასტიურობა.

ამ მხრივაც ხომ გიორგი. ვისაც უნახავს. პირდაპირ შესანიშნავი იყო. მისი სიარული, ჯდომა და დგომა, ხელის გაქნევა, თავის დაკვრა. მთელი მიხერა-მოხერა პირდაპირ მხატვრული იყო მუდამ და ეს მუდამ მიტომ ხდებოდა, რომ ეს იყო ბუნებით თანდაყოლილი.

...მის კალამს ბევრი საკუთარი ლექსი, ბევრი თარგმანიც ეკუთვნის. მისივე პიესები: „მოძავედაენი სულნი“, „კომლი უცეცხლოდ“ და თამარ მეფის ძამის ცხოვრებიდან „გიორგი შესაძე“ - ყველაზე თვალსაჩინო ეს არის. აქ ნაზი ნაქეთები, ჩამოსხმული ქართველთა

დეკადენსი ბატონიშვილის დემნას სხით და იმავე ქართველის უდრევი ნებისყოფა გიორგი შესაძმის განსახიერებაში.

მის ნაწერებს და მის პიესებს მოელის უსათუოდ გამოშვიურება მოსიყვარულე ხელოვანისაგან.

ღირსია ამის!" (გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., №47).

აქვე გვინდა დავუმატოთ შესანიშნავი პიროვნების, დიდად განათლებული მწიგნობრის, პოეტ კონსტანტინე ერისთავის მიერ გადმოცემული ხატოვანი პორტრეტი გ. შარვაშიძისა:

ბიურგი შარვაშიძის

„მასთვის მაყვარხარ უსახვროდ, ძმარ,
რომ შენი ქვევა რაინდულია,
რომ შენი გული, წმინდა და მტკიცე,
კეთილი გრძობით აღუხებულია!
რომ შენი გული, გამოცდილება
შენმა დაცული არის დარსებით,
და შენი სული დაუცველი
არის პრწყინვალე შენის არსებით...
თავადღერალი ამაყად დახვალ,
თავის უბელი მაშულის ყხვი,
შენ გსურს სამსობლის თავი შესწირო!
მასთვის მაყვარხარ უსახვროდ, ძმარ!"¹

თუ არა ის პიროვნული და ადამიანური ღირსება, რომელიც სულით ხორცადვე იყო შერწყმული გ. შარვაშიძის პიროვნებაში, ძნელი იქნებოდა იმ სიყვარულისა და პატივისცემის მოპოვება, რაც მან დაიმსახურა მოწინავე ქართულ ინტელიგენციაში.

ვეფქრობთ, გ. შარვაშიძის პორტრეტის წარმოსახენად შეტი აღარაფერს თქმა არ შეიძლება, მაგრამ ერთი კი ნათელია – გიორგი შარვაშიძე, შთამომავლობით აფხაზი, გაზრდილი აფხაზურ წეს-ჩვეულებებზე, განთქმული აფხაზური თავაზიანობით, მოტრფი-აღუ აფხაზეთისა, არახოდეს აცალკევებდა აფხაზეთსა და საქართველოს, ამისი ნათელი მაგალითია მისი შემოქმედება და ლიტე-

¹ გ. შარვაშიძე, „ღირსია, ყხვი, ღრამი“, ქ. ხობულსი, 1946, გამოცემული ხ. ჯინაშვილის რედაქციით, აღნიშნული ლექსი შეტანილია ამ წიგნის „შემათქმება და დამატებანი“-ში, გვ. 221.

რატურული მექვიდრეობა, რომლის მცირედი ნაწილია ჩვენამდე მოღწეული (მისი არქივი, სამწუხაროდ, დაკარგულია), მაგრამ რაც არის დარჩენილი, ისიც სრულყოფილად წარმოაჩენს გ. შარვაშიძეს, როგორც ნიჭიერსა და დიდ შემოქმედს.

მის ნაწარმოებებში საკმაოდ მძაფრად გაისმის მეფის რუსეთის თვითმპყრობელური პოლიტიკის წინააღმდეგ ამაღლებული ხმა. რუსეთის თვითმპყრობელური რეჟიმით დანაგრული სამშობლოს ბედი მას მოსვენებას არ აძლევს, უწამლავს სიცოცხლეს. პოეტი გულისტკივილით აღნიშნავს ერთ-ერთ ლექსში:

„ჩრდილოეთისა ხასტივი ჩრდილი,
პოა, მამულო! ხინათლეს მისპობს“...
(„მამულს“).

იგივე გულისტკივილია მეორე ლექსშიც:

„შენ იცნობ, ძმარ, ქვეყანას ერისა,
ხად მზე მარადეჲს ანათებს, ბრწყინავს,
ხად მის სახელსა, როგორც რომ ღმერთსა,
აიღებს ერი და მსხედ ფიცავს!
აქ მტყუნდება მხელიდ მართალია,
რომელსაც თაჲ ძირს დაუხრია,
იქ ისმის ჟღერა ბორცვლებისა,
იქ კუნუსის ხელი, არ ეურობ განა?
ღირსია, ძმარ, შებრალებისა,
ას უბედური - ჩემს ქვეყანა“.
(“... „შენ იცნობ, ძმარ, ქვეყანას ერისა...“)

გიორგი შარვაშიძე მტკიცედ დგას თავის პოზიციანზე, მას არა-ხოდეს მოუხრია ქედი რუსეთის მეფის მთავრობის წინაშე.

ამასთან დაკავშირებით არ შეიძლება არ გავიხსენოთ 1918 წ. „თეატრსა და ცხოვრებაში“ (№10) დაბეჭდილი ერთ-ერთი მიხი თანამედროვის, ბრწყინვალე პიროვნების - ნიკო თავდგირიძის სიტყვა, რომელიც გიორგი შარვაშიძის დაკრძალვაზე იყო წარმოთქმული: „გაბედულად შეიძლება ითქვას, რომ გიორგი ერთადერთი გამონაკლისი მაგალითი იყო მთელ ჩვენს საკმაოდ მრავალრიცხოვან მთავრების მექვიდრეთა და უმაღლესი არისტოკრატის წე-

რთა შორის, რომელმაც ქელი არ მოიხარა, მცირედენადაც არ დაიმცირა ღირსება თავის ერის შჩაგერელ, თავის ხალხზედ ძალით გაბატონებულ ძლიერ სახელმწიფოებრივ მმართველების წინაშე; დანამდილებით შეიძლება ითქვას, რომ ყველა მისი დროისა და მისი წრის ოჯახობა დიდ ბედნიერებად და საოცნებო ნეტარებად სთვლიდა იმ ჯილდო-წარჩინებას, რომელსაც გიორგი ზიზლით უყურებდა”...

მოუხედავად ასეთი განწყობისა რუსეთისადმი, იგი, როგორც ნამდვილი ინტელიგენტი, უადრესად განათლებული პიროვნება, დიდ პატივს სცემდა და უყვარდა რუსული ლიტერატურა, რუსული კულტურა.

იმ ძალმომრეობამ რუსეთის მხრიდან, რომელიც მძვინვარებდა იმ პერიოდში, „ეტყობა ღრმა შთაბეჭდილება მოახდინა მასზე (გ. შარვაშიძეზე) და ის სიკვდილამდე რუსეთის მეფის რეჟიმის შეურიგებელ მტრად დარჩა“, - წერდა გერონტი ქიქოძე.

ყოველივე ზემოთ თქმული მძაფრად აისახა მის შემოქმედებაში, რომელიც გამომხატველია მისი მამულიშვილობის, კულტურის, ნიჭისა და სულიერი სიფაქიზისა.

მისი პოეტური და ხატოვანი აზროვნება ჩანს ღირვეულ ლექსებში. სწორედ მამულისადმი უსაზღვრო სიყვარულმა ათქმევინა პოეტს:

„ერთხელ ვიხილე ჩემს სამშობლოს
ტურფა და ნახე ახალი მოვარე.
ჭაბუკი ვიყავ მეცა იმ დროსა
და სახლებით მას თველი ვარე.
ცხოურებას ღელვამ შირს გამატაცა.
ბუერი ქვეყნები მიმოვიარე.
მაგრამ მახსოვდა მე სამშობლო ცა
და ზედ ის ტურფა ახალი მოვარე“.
(*... „ერთხელ ვიხილე...“)

მისი სულიერების გამომხატველია შესანიშნავი ლექსი:

„ნეტამც ეინმემ დამკლას დანით.
სახსხლა ჩუმა მოადინოს...
გული ჩუმი ამოიღოს.
ყვავს და ფორანს აწყენინოს.“

და რაც გრძნობა შეგ გამოჩნდეს
იგი სხეულებაც აგრძნობინოს.“
(*** „ნეტამც ვინმემ დამკლას დანით...“)

იგივე გრძნობა გამოსჭვივის შემდეგ სტრიქონებში:

„Душа живая мне дана,
не из метала я чеканен“.
(*** „Душа живая мне дана...“)

ბევრის თქმა შეიძლება გ. შარვაშიძის პოეზიაზე. მისი სატრფიალო და პატრიოტული ლირიკა საოცარი სიღრმით, ფაქიზი სულიერი ემოციებითაა დატვირთული. პატრიოტული ლირიკის ბრწყინვალე ნიმუშს წარმოადგენს ლექსი „ვარადა“.¹ „შშობლიური თავისებურების დიდი გრძნობის წიაღში შეიძლებაოდა მხოლოდ დაბადებულიყო ისეთი შედეგრი, როგორიცაა მისი აფხაზური სიმღერა „ვარადა“ – უმინაგანესი ლირიკული მღელვარების პოეტური შენივთება“. – წერს სიმონ ჯანაშია.

„განგებე! ამას ნუ მიწყენ.
ვურ გადავგვარდა ვარადა,
ხანდახან დავიღუღუნოთ
მამაპაპური ვარადა,
იგი ლულუნი – სიმღერა
არ არის გასაზარადა,
ას არის მძიმე მოთხრობა
გულისა სატკუვარადა“.
(„ვარადა“).

მართლაც, ეს ლექსი მისი სულის ტკივილი, მისი დარდი და კაემანია, ეს ტკივილი იგრძნობა მის სხვა ნაწარმოებებშიც. პოემა „გიორგი III“ მალალ მხატვრულ ღონეხეა შესრულებული. აქაც მას აწუხებს თავისი სამშობლოს ბედი, შენატრის მის გამთლიანებასა და ძლევაპოსილებას.

პოემა „გვადანის ციხემის“ მთავარი თემა ისევ და ისევ საქართველოა.

¹ ს. ჯანაშიას მონოგრაფიის სქოლიოში განმარტებული აქვს, რომ „ვარადა“ სერქულუი სიტყვაა და „სიმღერას“ ნაშაუს, როგორც სერქულუი სხე აფხაზურში, შეგრულში და აგრეთვე შოგიერთ სხვა კავკასიურ ენებში ეს სიტყვა ყველაზე გავრცელებული სასამღერო რეფრენია (თ. ღ.).

„ეს იყო ის დრო, როს საქართველო,
აღმოსავლეთით დასავლეთამდე,
ქუხდა ქებული, და სახახელო,
საყვირი სცემდა კიდეთ კიდემდე!
აღმაშენებლას ღროს დაღებასა
ზედ კურთხეული ესეა ბეჭედა,
და კაცთმეყარე კეთილ მცნებისა
წინაშე ვეველამ დახარა ქედი!“

გიორგი შარვაშიძისათვის განუყოფელია საქართველო და აფხაზეთი. საქართველოს კულტურისა და ისტორიის დამცველად გამოდის იგი პუბლიცისტურ წერილებშიც და აქ არ შეიძლება არ გავიხსენოთ რამდენიმე სტატია, რომელნიც მძაფრი პოლემიკური ხასიათისაა. მათ შორის აღსანიშნავია პასუხი გერმანელი კორესპონდენტისადმი – ვინმე ლორენცისადმი, რომელმაც გახეთ „ბერლინერ ტაგებლატში“ მოათავსა უდიერი კორესპონდენცია საქართველოში, კერძოდ, აფხაზეთში მოგზაურობის შესახებ.

ამ წერილიდან ნათლად ჩანს, რომ აფხაზეთში მომხდარი ინციდენტი გ. შარვაშიძემ მიიღო თავისი სამშობლოს, საქართველოს შეურაცხყოფად, რადგანაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მისთვის აფხაზეთი საქართველოს ერთი მთლიანი და განუყოფელი ნაწილია.

და აი, გიორგი შარვაშიძე თავაზიანი თხოვნით მიმართავს გერმანული გაზეთის რედაქტორს, რათა მან გამოაქვეყნოს მისი პასუხი კორესპონდენტ ლორენცისადმი, როგორც გიორგი შარვაშიძე მოგვითხრობს, ლორენცი სხვა სტუმრებთან ერთად დიდი პატივით მიუღია პრინც ოლდენბურგელს გაგრამში, რათა სტუმრისთვის ქართული სტუმარ-მასპინძლობის ღვაწლით ეჩვენებინა. ნადიმს რომ საზეიმო ხაზიათი მისცემოდა, მას მიუღი მალალი წოდების წარმომადგენელნი მიუწვევია. მიუხედავად იმისა, რომ მასპინძლობა ჩვეული სიტყვაკაზმულობით და მხიარულობით ჩატარებულა, მომხდარა სამწუხარო რამ: ერთ-ერთ სტუმარს პალტო დაკარგვია. და აი, საქართველოში, კერძოდ აფხაზეთში, მოგზაურობის შემდეგაა დაწერილი ზემოთ ხსენებული კორესპონდენცია, სადაც ლორენცს

ქართველობა „სპილენძის ხანის“ ხალხად მიაჩნია, ხოლო ქართველ მასპინძლებს საკმაოდ უდიერად მოიხსენიებს.

გიორგი შარვაშიძე წერს: „ეს სამწუხარო კორესპონდენცია შედეგია მხოლოდ ბ-ნი ლორენცის ზერეულ-ფელეტონური დამოკიდებულებისა იმ ქვეყნის და ხალხებისადმი, რომელსაც ის ეცნობა. მას ხომ უნდა აღენიშნა რაიმე იმ ადამიანების ზნეობრივი თავისებურების დასახასიათებლად – ვინც მას უმასპინძლებდა და, რა ეთქვა მათზე? კარგის სათქმელად საჭიროა მეტი ცოდნა და დაფიქრება, ხოლო ავისათვის მოსაზრება სულ უნიჭო რეპორტიორსაც ეყოფა... დიახ, ჩამოერჩით ცივილიზაციას.

არ გევაკვს სუტინიორები, არც შანტაჟისტები, არც აფრიკული საქმოსნები და ა.შ. და, წარმოიდგინეთ: თუმცა ასეთი ჩამორჩენილობა შეიძლება ჩვენ გეხდის სპილენძის საუკუნის ადამიანთა მსგავსად, მაგრამ ამაზე როდი ვწუხვართ, ვფიქრობ რა, რომ არაა საჭირო შევითვისოთ ის ნაგავი, რასაც ზოგიერთი პროგრესს უწოდებს. არამედ ვცდილობთ ევროპული ცივილიზაციიდან ამოვარჩიოთ რიგორც მარგალიტი, ლიტერატურისა და ხელოვნების თვალსაჩინო ნაწარმოებები, თვალყური ვადევნოთ აღმონებებს მეცნიერებაში, ერთი სიტყვით ვღებულობთ მხოლოდ იმას, რაც სასარგებლოდ და გამოსაყენებლად მიგვაჩნია ცხოვრებასა და საზოგადოებისათვის. ასე ყოველგვარი ეშმაკობის გარეშე ვცხოვრობთ, და ბატონ ლორენცს რომ უფრო ღრმად ჩაეხედა ქართველი ერის ცხოვრებაში, გაიგებდა, რომ ამ ხალხს, რომელიც მან ასე აბუხად აიგლო, აქვს ბრწყინვალე ისტორიული წარსული, რომ ქართველები რაინდები არიან, რომელნიც მონაწილეობდნენ ჯვაროსნულ ლაშქრობებში, რომ ისინი თხუთმეტი საუკუნის განმავლობაში ხმალომოდებულნი იდგნენ კავკასიის კარიბჭესთან არა იმისთვის, რომ შეჭრილიყვნენ სხვის ქალაქებში და რომ დაერბათ სხვისი დოვლათი, არამედ იმისათვის, რომ დაეცვათ სამშობლო, ქრისტიანული კულტურა და მშვიდობიანი ცხოვრება; გაიგებდა აგრეთვე, რომ ქართველებს აქვთ მსოფლიო მნიშვნელობის უძეიდრესი ეპიკური ლიტერატურა, რომ ქართველ მეფეებისა და ხალხის იერარქიაში გენიალური სიბრძნისა და არაჩვეულებრივი გმირობის ადამიანთა სახეობა და ასე შემდეგ და ასე შემდეგ... შეიძლება კიდევ ბევრის თქმა,

მაგრამ გასაოცარი გმირობის და დიდების წარსულის ფურცლები, ამ ხალხის სისხლითა და ცრემლებით განბანული. არ შეიძლება დაეტოვოს ერთ საგანთო სტატიისში. ანდა კი ღირს მარგალიტების ფრქვევა“...

ეს წერილი დაიბეჭდა აგრეთვე გაზეთში „Закавказская речь“ (1911 წ., № 146).

გ. შარვაშიძის ამ საოცარმა მახვილმა პოლემიკურმა წერილმა დიდი გამოხმაურება პოვა იმდროინდელ მოწინავე ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა შორის.

მოგვყავს ანტონ ფურცელაძის პირადი წერილი გ. შარვაშიძისადმი (რომელიც ანტონ ფურცელაძის ოჯახში იყო შემორჩენილი):

„უბრწყინვალესო თავადო,

გიორგი მიხეილის ძე!

მე დიდი ხანია გიცნობთ. როგორც ჩვენი ბედკრული ქვეყნის ერთგულს და გულით მოყვარულ პირს. ვიცნობ თქვენს ნიჭსაც. ახლა ხომ თქვენმა წერილმა, რომელიც დაიბეჭდა „Закавказская речь“-ში 1911 წ., № 146, უფრო დამარწმუნა თქვენი ქვეყნის სიყვარულსა და მწერლობით ნიჭში.

დიახ ცხარე არის ეს წერილი, არის გულის სიღრმეიდან ამოსული და „ნაღველში ამონაწები“ კალმით დაწერილი. ბევრს სამწუხარო ფიქრს აღვიძებს ეს თქვენი წერილი ყველა ქართველი მკითხველის გულში. ბევრს დარდსა კმლის და იქ. სადაც სხვა ძალა არ არის თავისი პატრონობისა, უნდა კალმით მაინც ვაცნობდე თქვენას ჩვენს უსამართლო სასჯელს. ჩვენს ჩაგვრას. ჩვენს ქვეყნის გამოსალმებას. ამ მხრივ თქვენი წერილი არის უებარი, არის ძლიერი. არის სიმართლით სავსე. არის ღრმად ჩახედული გონებით დაწერილი. სანატრელია, რომ მაგ წერილმა მიადწიოს გერმანელთა შეგნებული ხალხის ყურამდის ნემენცურ გაზეთის ფურცლებიდან და აცნობოს რა ხშირია, ხშირად თვით უგანაილუბულეს ხალხშიაც, ათასი შარლატანობა და რა ხშირია, რომ ამ შარლატანებს უსმენს განათლებული ერი.

გულითა და სულით მადლობას გწირავთ ამ შესანიშნავი და საგულისხმიერო წერილისათვის.

თქვენი ღრმად პატივცემული ძველი მოღვაწე ანტონ ფურცელაძე“.

ბ. შახვაშიძე თავისი მეუღლით ელითი (მაჩუკნივ) და ღით ბაბოთი.

ასეთივე ამბულბული გრძნობით არის დაწერილი გ. შარვაშიძის წერილი „სოციალიზმი საქართველოში“. რომელიც 1917 წელს გაზეთ „საქართველოში“ დაიბეჭდა, სადაც გიორგი შარვაშიძე დიდი იმედით შეპყვრებს რუსეთის რევოლუციას. რომელიც მის სამშობლოს მოუტანს თავისუფლებას. „მართალია ჩვენს სამშობლოს, ივერიას. – ამბობს გიორგი შარვაშიძე. – ყოველგვარი დიდი კულტურული განცდა გამოუვლია, მაგრამ ჩვენი წარსული ისეთ ვაშს გამეშდა, რომ დაგვებნა ბუნებრივი ევოლუციის შარა და კანონი... უკუღმართად დატრიალდა ერის არსება, შემოსეული ძტრები არ გვაძლევდნენ საშველს და ხალხი გადაიღალა... ენა გაღარიბდა, ზნეობა წაგვიხდა, ქონება, შეიძლება დაკვარვით, რაინდობა და პატიოსნება განვაგდეთ... ამ დროს როდესაც შეგნებული ნაწილი ივერთა დაკუწული ხალხისა, ხელთგულდაკრეფილი, იდგა საფლავეზე თავისი დავიწყებული, დამარხული დიდებისა, დღეს უცერად გაისმა ხმა სიმართლისა და თავისუფლებისა! დაკრა საქართველომ ნაღარა, დაკვივლა ვაშა, ვაშა!“

ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესო ცნობას გვაწვდის გიორგი შარვაშიძის დის შვილიშვილი მიხეილ (მიშა) დადიანი. ემიგრაციაში დაწერილ თავის მოგონებაში იგი წერს: „1917 წლის 6 მარტს გაურცელდა ხმა, რომ ნიკოლოზ მეორე გადადგა ტახტიდან და პეტროგრად-მოსკოვში რევოლუცია მძვინვარებს. მაშინ ნოსირში ბრძანდებოდა ბაბუა გიორგი შარვაშიძე. მამაჩემი (ყოფი დადიანი. გ. შარვაშიძის დისშვილი. – თ.დ.) თავის მოგონებაში წერს: „სენაკიდან დაბრუნებულმა შევედი ბიძია გიორგის ოთახში და მოვახსენე სენაკში გაგონილი ამბავი რევოლუციის შესახებ. ეს მოხუცებული კაცი წამოიჭრა ადგილიდან, წელში გასწორდა, პირჯვარი გადაიწერა და დინჯად წარმოსთქვა: მადლობას გწირავ, უფალო, რომ ჩემი ქვეყნის დამხლობის დამხობას მომასწარიო“. „ბაბუა გიორგი. – დასძენს მიშა დადიანი. – ისეთი ქართველი პატრიოტი იყო, რომ ის აფხაზეთს არ გულისხმობდა. არამედ იგი გულისხმობდა მთელს საქართველოს, როდესაც სთქვა „ჩემი ქვეყნის დამხლობლის დამხობას მომასწარიო“ (მიხ. დადიანის მოგონებები, ინახება ბ. დადიანის საოჯახო არქივში).

სიხარული ნაადრევი იყო. საბედნიეროდ, გიორგი შარვაშიძე ვერ მოესწრო იმას, თუ რა უბედურება მოუტანა ამ „დამხობამ“ მის სამშობლოს – მის ხალხს, აზღობლებს და შთამომავლობას.

საინტერესოა კიდევ გ. შარვაშიძის პუბლიცისტური წერილი „ქართული ენის გარშემო“, რომელშიც იგი ეხება ქართული მართლწერის საკითხებს. იცავს ქართული სალიტერატურო ენის სინქსის დღეს და ილაშქრებს უცხო სიტყვების და ტერმინების წინააღმდეგ, რომლებიც ასე ჭარბად შემოიჭრა ქართულ მწერლობაში და იხილავს კიდევ ბევრ საგულისხმო საკითხს, რომელიც ქართულ მწერლობას ეხება.

აღსანიშნავია, რომ ქართული პრესა დაინტერესებული იყო გ. შარვაშიძის შემოქმედებით. ამის დასტურია მისი წერილი ერთ-ერთი ჟურნალის რედაქტორისადმი:

„ბატონო რედაქტორო,

მადლობას შემოგწირავთ ხსოვნისათვის და დიდი სიამოვნებით ვუკვებები თქვენს მოწოდებას. ამჟამად გაახლებთ ამ რვეულს, რომელიც ჯერ გამოცემული არ არის: მხოლოდ რამდენიმე ეგზემპლარია საშინოდ დასტამბული და ჯერ კორექტურაც აკლია. თუ მოიწონებთ და დაიბეჭდება თქვენს ჟურნალში, მაშინ მეორე ნაწილსაც მოკათავენ შემდეგში. სხვა კიდევ რამეებსაც მოუყურით თავს და გაახლებთ.

რაიცა შეეხება შრომის პონორარს, მე ვრაცხ ჩემს თავს ვალდებულად. უსასყიდლოდ ვემსახურო, შეძლებისა გვარად, სამშობლო მწერლობას. ვინაიდან მატერიალური შემწეობა არ შესაჭირიობა.

ვითები თქვენდამი ღრმა პატივისცემითა

გიორგი შარვაშიძე“.

ცნობილია, რომ გ. შარვაშიძე „ავერიაში“, 1893-1894 წლებში, „პონტოქსელისა“ და „გარდახეყვილის“ ფსევდონიმით ბეჭდავდა მნიშვნელოვან და საყურადღებო რეცენზიებს დრამატურგიაზე. რომლებშიც იგი ამჟღავნებს დიდ გემოვნებას, სასცენო ხელოვნების შესანიშნავ ცოდნას და საინტერესო მოთხივნებს უყენებს თეატრის შესუყურთ.

გ. შარვაშიძეს ახლო მეგობრული ურთიერთობა აკავშირებდა ილია ჭავჭავაძესთან. მათ ურთიერთმეგობრულ დამოკიდებულებაზე ბევრის თქმა შეიძლება.

საინტერესოა ილიას წერილი. პეტერბურგიდან ოლღასადმი გა-
მოგზავნილი (1897 წლის 19 დეკემბერს):

„იმ დღეს გიორგი შარვაშიძესთან ვიყავი. ამას წინად თვი-
თონ მოვიდა და მთხოვა შექსპირის ტრაგედია „ლირი“. რომელიც
ქართულად ინგლისურიდან გადავთარგმნეთ, წაგვიყითხო. წავედი
წასაკითხად: კარგა ბლომად ხალხი იყო და ძალიან მოიწონეს“
(ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. X, 1961, გვ. 332).

ახლო და მეგობრული ურთიერთობა აკავშირებდა აკაკი წერე-
თელსა და გიორგი შარვაშიძეს. ამის სანიმუშო მაგალითია მათი
ლექსად გაპაექრება. აი აკაკის ლექსი გიორგისადმი მიძღვნილი:

„შენი ტკბილი საუბარი
მიფარს როგორც „ქება-ქება“.
შენი ნახვა ნურვებ-აშლილს
სამკურნალოდ შეერგება!
ეს შენც იცო. მაგრამ, მშაო,
ცოტა მოაიყხანურებ:
ახალ-ახალს რომ მონახავ,
ქეულებს აღარც კი უყურებ.
ეს არ არის მოსაწონი,
გეფიცება ზენარსსა,
ნათქვამია: „ნუ დააგდებ
ძველ გზასა და შეგობარსა“.
თათრხანი ჩამოსულა,
მაგრამ ჩემთვის სად მოიცლის,
დღე სძინავს და ღამე ლოთობს.
თამაშობს და ვანწყებსა სცლას:
ჩემთვის სადღა დაურჩება
ან საღამო და ან დღია.
ესეც კია, მეგობრობა
სვანის არსად გაგონილა“!

გიორგის პასუხი აკაკისადმი:

1 გიორგი შარვაშიძე, ლარიკ. ეპოსი. დრამა. სიხუხი. 1946. გვ. 86.

„შენი ტკბილი, მგონის ენა,
რა ხანია არ მსმენია.
ფუტკარმაცა იცის კენა,
მაგრამ თავლის გამჩენია.
რაც უნდ მითხრა, შეგობარო,
მე, შენს შაგარდს მაძლევს ღბენას.
რადგან ვიცი უკეთ ხარო,
მადლსა უსწირავ ცას და ზენას.
მაგრამ შენსა მადალ ნიჭსა
არ შეფერის უძართლობა:
მოპოვალხარ ცოტა ჭორსა,
მოგრეგია იმერლობა.
სვანი ფანწით გადღეგრძელეს,
მე, აფხაზი, წრფელის გულით,
ვით სცილნათ ჩვენსა ძველებს.
ძმობათა და საყვარულით!“¹

აკაკისა და გიორგი შარვაშიძის ურთიერთობა საქართველოს ფარგლებსაც სცილდება. ამ მხრივ საგულისხმოა მათი ერთობლივი გამოსვლა პეტერბურგში. ამ ფაქტს აღნიშნავს „ივერიის“ კორესპონდენტი, აი. რას წერს იგი: „1891 წლის 15 დეკემბერს სალიტერატურო-სამუსიკო საღამოზე გრძნობიერი სიტყვა წარმოთქმეს პოეტებმა მერეჟკოვსკიმ, პოლინსკიმ, აკაკიმ და გიორგი შარვაშიძემ. მსურდა ამ სიტყვების შინაარსი გამეზიარებინა მკითხველისათვის, მაგრამ ზოგიერთი მიზეზი, რომელთაც მკითხველი მიხედება, ნებას არ მაძლევენ“ („ივერია“, 1892, №2). საინტერესოა ის ფაქტი, რომ გ. შარვაშიძეს ურთიერთობა აქვს ქართველი ხალხის ისტორიით და კულტურით დაინტერესებულ უცხოელ გამოჩენილ პიროვნებებთან.

ერთი საინტერესო ფაქტიც უნდა აღინიშნოს გ. შარვაშიძის ცხოვრებიდან, რომელიც ლეგენდად არის ქცეული: გ. შარვაშიძე მონტე-კარლოში ერთ-ერთ კახანოში შევიდა იმ დროს, როდესაც ერთმა საკმაოდ მდიდარმა პიროვნებამ დიდძალი თანხა მოიგო. მან გამოიწვევად გადახედა იქ მყოფთ და შესთავაზა ეთამაშა მასთან ამ თანხაზე. მაგრამ მასთან თამაში ვერაფერს გაბედა. გიორგი შარვაშიძემ გამოთქვა სურვილი ეთამაშა, მაგრამ მოთამაშემ მას უნდობ-

¹ იქვე გვ. 87.

ლად შეხვდა და მოსთხოვა შესაბამისი თანხის დადება. გიორგიმ თავაზიანად დადო თავისი საუნიტო ბარათი. გ. შარვაშიძემ მოივლო ეს უდიდესი თანხა. მშვიდად დაუძახა კაზინოში მომსახურე ბიჭს და ანიშნა, რომ მას აეღო ეს თანხა და დატოვა კაზინო. ეს ფაქტი მონტე-კარლოს არქივშია აღნიშნული. მითითებულია იმ მსახური ბიჭის ვინაობა, რომელსაც იმ თანხით კაზინო შეუძენია.

ყოველივე ზემოთ თქმული, უფიქრობთ, ნათლად წარმოაჩენს გ. შარვაშიძეს, როგორც პიროვნებას და შემოქმედს. არ შეიძლება ხაზი არ გაუუსკათ და ერთხელ კიდევ არ აღვნიშნოთ, რომ იგი საქართველოს ერთ-ერთი ულამაზესი კუთხის – აფხაზეთის შთამომავალი, გაზრდილი აფხაზურ წეს-ჩვეულებებზე, განთქმული აფხაზური თავაზიანობით, უზომოდ მოტრფეილე აფხაზეთისა, არასოდეს აცალკევებდა აფხაზეთსა და საქართველოს. ამის მაგალითია მთელი მისი შემოქმედება და მოღვაწეობა, რომლის შესახებ კიდევ ბევრია სათქმელი.

გივი მიქაძე, თედო უთურგაძე, პაატა ცხადია

ხელსაპყრობი მშენებელი

(ალ. ღლონტის დაბადების 95 წლისთავისათვის)

სასიქადულო მეცნიერი და მოქალაქე ალექსანდრე ღლონტი ათწლეულების მანძილზე ამშვენებდა ქართულ ფილოლოგიურ მეცნიერებას. წლები უფრო მეტ ელვარებას მატებენ მის სახელს, რადგან იგი იყო არა მხოლოდ დიდი მეცნიერი და საქართველოში არაერთი ფილოლოგიური დარგის დამფუძნებელი თუ განმავითარებელი. არაძედ ძალიან პიროვნული თვისებებით დაჯილდოებული ადამიანი. თუკი შეიძლება ფორმულირება მიეცეს ამ თვისებების მიხედვით, თამამად შეიძლება ითქვას მასზე: ადამიანი – კაცთმოყვარეობის ნიმუში.

ალექსანდრე ღლონტის ბიოგრაფია, მისი სამეცნიერო მოღვაწეობა კურთხეულია იმითაც, რომ მეცნიერებისაკენ გზა დაულოცა, როგორც თავადვე აღნიშნავდა, „ადამიანმა-ლეგენდამ“ – ნიკო მარმა („უჩიკალური მოვლენა მეცნიერებაში“ – ასე ახასიათებდა ბატონი ალექსანდრე თავის დიდ მასწავლებელს). ალექსანდრე ღლონტის პიროვნება იმითაც არის აღსანიშნი, რომ იგი იყო უკანასკნელი მარისტი, ანუ „ნიკო მარის უკანასკნელი მოჰიანი“ (სწორედ ამ სათაურით გამოქვეყნდა პროფ. ფიქრია ზანდუკელის წერილი გაზეთ „კალმასობაში“ 1999 წელს ალ. ღლონტის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით).

ნიკო მარის რეკომენდაციის მიღებას ასპირანტურაში სწავლის გასაგრძელებლად დამსახურება უნდადა. სტუდენტისათვის ეს იყო გმირობის ტოლფასი.

ნიკო მარის რეკომენდაციამდე ალექსანდრე ღლონტი მიიყვანეს ისეთმა დიდმა პიროვნებებმა, როგორებიც იყვნენ ა. შანიძე, გ. ახვლედიანი, კ. კეკელიძე, გრ. წერეთელი, ს. ყაუხჩიშვილი და სხვები... და თავად ნიკო მარმა, რომელმაც პირადად მოისმინა და მოიწონა სტუდენტი ალ. ღლონტი გამოსვლა. ნ. მარისაგან ხელდასმული ახალგაზრდა ასპირანტურის კურსის დასამთავრებლად

მიაველინეს სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ნ. მარის სახელობის ენისა და აზროვნების ინსტიტუტში.

როთული ცხოვრებისეული გზა განვლო ალ. ღლონტმა. ხუთი წელი ტრიალებდა იგი მეორე მსოფლიო ომის ქარცეცხლში და იბრძოდა ფაშისტების წინააღმდეგ. ეს საკმაოდ ხანგრძლივი და სერიოზული დროა სამეცნიერო მუშაობისაკენ მოწოდებული ადამიანისათვის, მაგრამ სამშობლოში დაბრუნებულმა შეძლო გაეგრძელებინა თავისი საყვარელი საქმე. თუმცა სამეცნიერო ასპარეზზე პოლიტიკურ ზეწოლას განიცდიდა, მაგრამ პიროვნული ღირსების, კეთილშობილების, ხალასი ნიჭის, დიდი განათლების, შეუდრეკელი ხასიათისა და რწმენის წყალობით ბატონმა ალექსანდრემ გადალახა ყველა წინაღობა და თავისი სიტყვა თქვა მეცნიერებაში, შთამომავლობას დაუტოვა ყურადსაღები და გვერდ-დაუვლელი ნაზრევი სამეცნიერო შრომების წიგნებისა თუ სტატიების სახით. მის ლიტერატურულ მემკვიდრეობას ავსებენ მდიდარი და მრავალფეროვანი ჟურნალისტური პუბლიკაციები.

მეცნიერი ბავშვების საითუთ გრძნობებსაც მისწვდა და მიასწოდა მათ ზეპირსიტყვიერი თუ წერილობითი გზით მოძიებული და მის მიერვე დამუშავებული შესანიშნავი ქართული ზღაპრები. აღსანიშნავია, რომ პ. ფუნრიხმა, ცნობილმა გერმანელმა ქართველოლოგმა. მშობლიურ ენაზე თარგმნა ამ ზღაპრების ერთი ციკლი და შეიტანა მის მიერ ლაიფციგში გამოცემულ „ქართულ ზღაპრებში“ (1980). ამასთან დაურთო ფრიად საგულისხმო კომენტარები, რომელშიც მალალი შეფასება მისცა ქართველი მეცნიერის ფოლკლორულ გამოკვლევებს.

ფოლკლორისტიკაში გაწეული დიდი ღვაწლი ალ. ღლონტს გამოჩენილი ფოლკლორისტიკის სახელს ანიჭებს და აუთუნებს იმ ბრწყინვალე ჯგუფს, რომელსაც შეადგენენ მისი განუყრელი მეგობრები: მიხეილ ჩიქოვანი, ქსენია სიხარულიძე, ელენე ვირსალაძე, თამარ ოქროშიძე.

ალექსანდრე ღლონტის პირველი წიგნიც ამ სფეროში შეიქმნა. ესაა „გურული ფოლკლორი, დიალექტოლოგიური ტექსტები, შენიშვნები, ლექსიკონი“ (1937). შემდგომ ეს დარგი დაამყენა

აქაჩაძე ლომი

მეცნიერის მონოგრაფიამ – „ქართული ხალხური ნოველა“ (სამ ტომად), „ხალხური ნოველები“ (რუსულ ენაზე), „ქართული ხალხური ნოველის საკითხები“.

ალექსანდრე ღლონტის მოღვაწეობის სფერო არ შემოფარგლულა ერთი კონკრეტული დარგით. ერთი შეხედვით დაუჯერებელიც არის. ადამიანი ერთდროულად იყოს ლექსიკოგრაფი, ლექსიკოლოგი, დიალექტოლოგი. ენის სტრუქტურის მკვლევარი-ლინგვისტი, ფოლკლორისტი, ინოვაციტი, ჟურნალისტი და, რაც მთავარია, თითოეული ამ დარგის გამოჩენილი მოღვაწე. ერთ ადამიანს ერთი დარგის სამსახურიც დაამშვენებდა, ალექსანდრე ღლონტის რუდუნება კი ერთნაირად სწვდებოდა ქართული ენის კვლევის მრავალ სფეროს. მეცნიერის ასეთი მრავალმხრივობა დიდად განსაზღვრა აკად. ი. ი. მუხანინოვის (ზოგადი ენათმეცნიერება), პროფ. კ. დონდუას (ქართული ენა), აკად. ლ. კ. შჩერბას (ზოგადი და ექსპერიმენტული ფონეტიკა), პროფ. ი. გ. ფრანკ-კამენეცკის (პირველყოფილი კულტურის ისტორია და ფოლკლორისტიკა) და სხვათა ხელმძღვანელობით მიღებულმა კლასიკურმა განათლებამ. გარდა ამისა, ენით აუწყერელმა, მაგრამ ჭეშმარიტი მეცნიერისთვის დაუღალავმა შრომამ, თავისი საქმის დიდმა სიყვარულმა და ერთგულებამ.

მეცნიერება რიგ შემთხვევაში არ არის მხოლოდ მაგიდასთან დაჯდომა და ნააზრევის ფიქსაცია. ფილოლოგიური მეცნიერების რამდენიმე დარგი გონივრულ მუშაობასთან ერთად მოითხოვს ფიზიკურ გარჯას. ძიებას, რასაც საკმაო დრო და ენერჯია სჭირდება. აი, რას აღნიშნავდა ბატონი ალექსანდრე თავის გამოცელაში მისი 85 წლის იუბილესთან დაკავშირებით: „ჩემი ცხოვრების დიდი ნაწილი საქართველოს რეგიონებში მოგზაურობას მოვანდომე. სად არ მივლია, სოფელ-სოფელ მიგროვებია ენობრივი მასალა... ქვეთად თუ ცხენით. დარსა და ავდარში. მარტიდმარტო თუ ექსპედიციასთან ერთად“...

ასე შეიქმნა ვველა ქართველის სამაგიდო წიგნი „ქართულ კოლო-თქმათა სიტყვის კონა“. სწორედ ასეთმა მუხლჩაუხრელმა შრომამ განაპირობა ის, რომ ალექსანდრე ღლონტმა საფუძველი დაუ-

დო ჩვენში ონომასტიკას, როგორც ფილოლოგიური მეცნიერების ერთ-ერთ დიდმნიშვნელოვან დარგს. ლექსიცილოგიურ ნაშრომებთან ერთად, სწორედ ონომასტიკაში გაწეული ღვაწლისთვის („ტოპონიმიკური ძიებანი“ 11 წიგნად; „ქართველური საკუთარი სახელები ანთროპონიმთა ლექსიკონით“) მიენიჭა მეცნიერს სახელმწიფო პრემია.

აკად. სერგი ჯიქიამ ფასდაუდებელი კაპიტალური ნაშრომი უწოდა ალ. ღლონტის წიგნებს - „ქართველურ საკუთარ სახელებსა“ და „ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა“. იქვე აღნიშნა, რომ „უამრავი რეცენზია დაიბეჭდა არა მარტო ქართულ, რუსულ, არამედ უცხოურ ენებზეც. ორივე წიგნზე მუშაობისას ავტორმა ტიტანური შრომა გასწია, რითაც დიდად გაამდიდრა ჩვენი მეცნიერების საგანძურით“.

არა მხოლოდ სრულიად საქართველოში ეძიებდა ალექსანდრე ღლონტი ქართულ სიტყვებს - დიალექტებს, ტოპონიმებს, ანთროპონიმებს, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც, რაც აღნიშნულია კიდევ ახლახან გამოცემულ მისი შრომების ბიბლიოგრაფიაში (შემდგ. რუსულან თვარაძე-ბრეგვაძე, რედაქტორი გუბაშ გოგატიშვილი):

„ალექსანდრე ღლონტმა ლენინგრადისა და თბილისის არქივებში მოიძია უცნობი ლექსიკოგრაფიული შრომები და მათი მეცნიერული პუბლიკაციებით გაამდიდრა ჩვენი ეროვნული მეცნიერება. მან არქივებში მოაგნო XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ლექსიკოგრაფის - ნიკო ჩუბინაშვილის ხელნაწერად დარჩენილ ნაშრომებს. რომელსაც დაკარგულად თვლიდნენ და გამოსცა „ქართული ლექსიკონი რუსული თარგმანითურთ“ (1961) და „რუსულ-ქართული ლექსიკონი“ ორ მოხრდილ ტომად (1971-1973). უცნობი და მივიწყებული განძის სამზოვზე გამოტანით ალ. ღლონტმა ჭეშმარიტად სამედიცინო საქმე გააკეთა. უნიკალური ძეგლებით გაამდიდრა ქართული ისტორიული ლექსიკოგრაფია. ოცი წელიწადი მონადრომა მან ამ შესანიშნავი ლექსიკოგრაფის შემკვიდრების შესწავლასა და გამომზეურებას. აღნიშნულ გამოცემებს მაღალი შეფასება მისცეს როგორც სამამულო, ისე ცნობილმა უცხოელმა ქართველოლოგებმა: ვინფრიდ ბოედერმა, ჰაინც ფენრიხმა (გერმანია), რენე ლაფონმა (საფრანგეთი), მარტინ იმტვანოვიჩმა (უნგრე-

თი). მათი მოსაზრებებით, ნ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონების აღ. ლლონტისეული გამოცემები ნამდვილად ქართული მეცნიერების შენაძინაა“ (პროფ. გივი მიქაძე, ჟურნალისტი ლილა ჭვიშვილი, დოც. რუსუდან თვარაძე).

რაც შეეხება აღ. ლლონტის „ქართულ ლექსიკოლოგიას“, იგი პირველი მონოგრაფიაა, რომელშიც გაშუქებულია ლექსიკოლოგია-ლექსიკოგრაფიის ძირეული თეორიული და პრაქტიკული საკითხები. ამავე წონისაა „ქართული ლექსიკოგრაფიის საკითხები“. ამ სახის საფუძვლიანი თეორიული ნაშრომი ქართულ ენაზე მანამდე არ გვექონია. იმთავითვე ვეველა პედაგოგის სამაგიდო წიგნად იქცა ბატონი ალექსანდრეს „ქართული წინადადება“. ანგარიშგასაწევია მისი ლინგვისტური ნაშრომები: „ობიექტური წყობის ზმნის ერთი სინტაქსური თავისებურებისათვის ქართულში“, „ატრიბუტივანი შექმსმენელი ქართულში“, „არ და ვერ ნაწილაკები ქართულში“, „მაცემითი ბრუნვის ძირითადი სინტაქსური ფუნქციებისთვის“, „ქართული ხალხური პროზის ენისა და სტილის საკითხები“, „სინტაქსური კონსტრუქციები ხალხურ მეტყველებაში“, „აღადმიანთა გვარები და ადგილის სახელწოდებანი ტერმინებად“, „ილია და ქართული ტერმინოლოგია“, „აკაკი შანიძის მწკრივის თეორია ენობრივი უნივერსალიებისა და ტიპოლოგიის მიხედვით“, „К вопросу о трёх суффиксов множественности в грузинском языке“ და სხვა. ავტორის უკანასკნელი შრომების დიდი ნაწილი თავმოყრილია კრებულში „ფილოლოგიის ჩანაწერები“.

ერთ წერილში, რაგინდ დიდი მოცულობისაც უნდა იყოს იგი, შეუძლებელია ალექსანდრე ლლონტის, როგორც მეცნიერის, სრულად წარმოჩენა, ალექსანდრე ლლონტისა, რომელმაც დატოვა 50-ზე მეტი წიგნი, 700-ზე მეტი ნაშრომი. მონოგრაფიები და პუბლიკაციები. ხელგავიანი მეცნიერი მუდამ კალამშომარჯვებული იყო, რათა აღენიშნა თავისი კოლეგების ღვაწლი. თავად ღვაწლმოსილმა კაცმა კარგად იცოდა, თუ რა დიდ შრომასთან და ნათელ გონთან არის დაკავშირებული საკუთარი სიტყვის თქმა. სასახელო ერისკაცობა და არა მარტო მეცნიერებაში, არამედ მოღვაწეობის ვეველა სფეროში. თავისი კეთილშობილი კალმით აღ. ლლონტი

მადლიერებას მიაგებდა ყველას საქართველოსთვის გაწეული შრომისათვის. მის ჟურნალისტურ თუ მწიგნობრულ საქმიანობას ამშვენებენ წერილები აკაკი შანიძესა და გიორგი ახვლედიანზე, კარპეზ დონდუაზე, სერგი ჟღენტზე, გიორგი ნატროშვილზე, ივანე იმნაიშვილზე, იოსებ მეგრელიძეზე, ალექსანდრე სიგუაზე, ხუტა ბერულავაზე, ილია მაისურაძეზე, ლეონ ძელიქსეთბეგზე, ვალერიან რაძიშვილზე, პაატა ცხადაიაზე... და ვინ ჩამოთვლის, კიდევ რამდენი მეცნიერისა თუ მწერლის წარმომხენი იყო თავად წარჩინებული ადამიანი, რომელსაც არ ენახებოდა კარგზე კარგის თქმა და წერა. საგანგებო წიგნიც კი უძღვნა ამგვარ ადამიანებს - „მოძღვრები, მეგობრები, შევირდები“. ღვაწლმოსილ ადამიანთა მნიშვნელოვანი კოპორტაა აქ წარმოდგენილი: მისი მოძღვრები - ნიკო მარი, კორნელი კეკელიძე, გიორგი ახვლედიანი, აკაკი შანიძე, სიმონ ყაუხჩიშვილი; მეგობრები - სერგი ჯიქია, იოსებ მეგრელიძე, ფედოტ ფილინი, გიორგი კლიმოვი, ჰაინც ფენრიხი; შევირდები - ნიკოლოზ ჯანელიძე, ვინფრიდ ბოედერი, შოთა ქურდაძე, გუბაზ გოგატიშვილი, ლამარა ნოზაძე.

ალექსანდრე ღლონტის ამ პიროვნულ თვისებასთან დაკავშირებით დავიმოწმებთ პროფესორ აკაკი გაწერელის სიტყვებს: „ალექსანდრე ღლონტს უფლება აქვს სიამაყის გრძნობით გადახედოს თავის ბარაქიან რთველს ქართულ მეცნიერებაში. მის პიროვნებას ამშვენებს იშვიათი თვისება - სხვისი მიღწევებით გახარება. ასეც უნდა იყოს, როცა საკუთარი ხურჯინი საკსე გაქვს, სხვისი არაფერი შეგშურდება“.

აი, ასეთი ადამიანი ამშვენებდა ქართულ მეცნიერებას და მით უმეტეს იმ უნივერსიტეტს, სადაც ათეული წლები მოღვაწეობდა. ბატონი საშა თაბიბეს არა მხოლოდ აზიარებდა ქართულ ენათმეცნიერებას, არამედ თავისი დაუშრეტელი ენერგიით აცნობდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეს. ამით კი ქართული მიწისა და კულტურის სურნელსაც აზიარებდა.

ალექსანდრე ღლონტს პირადი და სამეცნიერო კონტაქტები ჰქონდა სხვადასხვა ქვეყნების მეცნიერებთან - პ. არონსონი, დ. პოლისკი (აშშ), პ. ფენრიხი, ვ. ბოედერი, ვ. ფოიერშტაინი

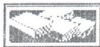
ნ.ჯანელიძე (გერმანია), რ. ლაფონი (საფრანგეთი), ი. მარშევი, ლ. ფლური, რ. ნოიომი (შვეიცარია), ი. ბრაუნი (პოლონეთი), მ. იშტვანოვიჩი (უნგრეთი), მ. კლიმოვი, ფ. ფილინი, ვ. ნიკონოვი (რუსეთი). ამ არასრულ ჩამონათვალს დაეუმატებთ პირად და სამეცნიერო კონტაქტებს საბჭოთა კავშირის ყოფილი რესპუბლიკების ცნობილ მეცნიერებთან. აგრეთვე ოს და აფხაზ კოლეგებთან. ყოველივე ეს დიდად უწყობდა ხელს, ქვეყნის ფარგლებს გაცდენოდა იმ უნივერსიტეტის სახელი, რომლის პედაგოგიური და სამეცნიერო ცხოვრების ერთ-ერთ უპირველეს წარმმართველს წარმოადგენდა თავად ბატონი ალექსანდრე და რომლის ინიციატივითაც არაერთი ხალექციო კურსი წაუკითხავთ უცხოელ ენათმეცნიერებს ს.-ს. ორბელიანის სახელობის პედაგოგიურ უნივერსიტეტში სტუდენტებისა და კოლეგებისათვის.

მეცნიერისა და მოძღვრის ამგვარი ღვაწლი და ამაგი - კეთილშობილებით, სიყვით, ნიჭიერებითა და ამაუღროულად კლასიკური განათლებით დაგვირგვინებული - წარუძღვლია მის თანამედროვეთა და მოძავალი თაობებისათვის.

დაბოლოს, არ შეიძლება აღუნიშნავი დარჩეს ბატონი საშას, ალექსანდრე ღლონტის, ოქროპირობა, თავად მჭევრმეტყველების ოსტატმა თავისი ერთი ინტერვიუ ასე დაასრულა: „ვინატრებდი, ყველა ჩვენგანს გამართული ქართულით ესაუბრა, დედაენას შეუენის ყოველდღიური მზრუნველობა“. ასე ელოლიაკებოდა ბატონი ალექსანდრე ქართულ ენას, მის თითოეულ სიტყვას.

დაუვიწყარია მისი სიყვითთ აღსასვე ღიმილიანი სახე.

ალექსანდრე ღლონტის ღვაწლი ერთი ძლიერი ღერძია იმ ურყევი ქართული სამეცნიერო პოტენციისა, რომელსაც ეერდნობა და მოძავალშიც დაეყრდნობა მეცნიერებას დაწაფებული თაობა.

წიგნი და სხოპრება

მარიამ კარბელაშვილი

ვეფხისტყაოსნის სამტაპო გამოცემა

(აკად. აკაკი შანიძისა და აკად. ალექსანდრე ბარამიძის რედაქციით
1966 წელს გამოცემული ვეფხისტყაოსნის 40 წლისთავის გამო)

„დღემდე ჩვენ „ვეფხისტყაოსნის“ არამცთუ სრული კრიტიკული გამოცემა ვერ მოგვიხერხებია, არამედ ისეთი გამოცემაც კი არ მოგვეპოუება. სადაც ხელნაწერებში დაცული ყველა განსხვავებული წანაკითხები მაინც გვქონდეს აღბუჭდილი“ (ჯავახიშვილი 1956. 74). — ეს საპროგრამო დებულება ივანე ჯავახიშვილს ეკუთვნის; როგორც აკად. ალექსანდრე ბარამიძე აღნიშნავს, დიდ შეცნაერს ეს სიტყვები 1940 წლის 18 ნოემბრის თავის საბედისწერო გამოსვლაში უთქვამს (ბარამიძე 1978, 5).

ვეფხისტყაოსნის მეცნიერულად დადგენილი ტექსტი, რომელსაც პოემის ხელნაწერთა და ძირითად გამოცემათა ვარიანტების ერთობის, 1966 წელს გამოსცეს აკადემიკოსებმა აკაკი შანიძემ და ალექსანდრე ბარამიძემ: წინასიტყვაობაში რედაქტორები წერენ: „სასიამოვნო მოკალეობად მიგვაჩნია, წიგნი ვუძღვნათ იმ დიდი ადამიანის ხსოვნას, რომელიც ნატრობდა, რომ ქართული ლიტერატურის მშენებელ გამოქვეყნებულიყო ხელნაწერთა ვარიანტების დართვით“ (ვეფხისტყაოსანი 1966. 07).

***

უფიქრობ, არავის განუსახლურავს ისე ზუსტად და ლაკონურად ივანე ჯავახიშვილის ადგილი და მნიშვნელობა ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში, როგორც აკაკი შანიძემ შეძლო: „დიდი ილიას საქმის გამგრძელებელი, საქართველოს მამა და მეთაური ახალ პირობებში“.

სხვათა შორის, ბატონი აკაკი არასოდეს ამბობდა — ივანე ჯა-

ვახიშვილი იტყოდა ხოლმე – „დიდი ივანე“: იგი ამ სახელს საოცარი მოწინებით წარმოთქვამდა.

მიუხედავად იმისა, რომ 1966 წლის ეს გამოცემა შოთა რუსთველის დაბადებიდან 800 წლისთავის იუბილესთან იყო დაკავშირებული (არაფერს ვიტყვი იმის შესახებ, რომ ეს თარიღი ფრიად და ფრიად საეჭვოა)¹, ბატონმა აკაკიმ სხვაგვარად განსაჯა: „ვარიანტებიანი ვეფხისტყაოსნის გამოცემა დიდი ივანეს ოცნება იყო“ – ბრძანა ვეფხისტყაოსნის მეცნიერულ-კრიტიკული ტექსტის დამდგენი კომისიის ერთ-ერთ სხდომასზე და ამიტომაც რედაქტორებმა გადაწყვიტეს, ეს გამოცემა ივანე ჯავახიშვილისთვის მიეძღვნათ; წიგნს ცალკე ფურცელზე აწერია: „დიდი ივანეს ძვირფას ხსოვნას შობიდან 90 წლის თავზე (1876-1966)“.

ეს გამოცემა, განხორციელებული აკადემიკოსების აკაკი შანიძისა და ალექსანდრე ბარამიძის მიერ, მართლაც უნიკალურია, როგორც პრინციპულად ახალი სიტყვა რუსთველოლოგიაში ტექსტის დადგენის თვალსაზრისით და როგორც პირველი – და დღემდე უკანასკნელი – გამოცემა ვეფხისტყაოსნისა, რომელსაც ხელნაწერთა და გამოცემათა ვარიანტები ახლავს.

სამწუხარო მხოლოდ ის არის, რომ ვითარებათა გამო, ფართო მეთხველი საზოგადოებისთვის, რომელიც ყოველთვის მეტად მგრძობიარეა პოემის ყოველი ახალი გამოცემის მიმართ, ეს გამოცემა მიუწვდომელი გახდა მისი მცირე ტირაჟის გამო, რომელიც 1000 ეგზემპლარით განსაზღვრა და წიგნის მღაზიებში გამოჩენიდან ორიოდე დღეში ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად იქცა. ამ გამოცემის ბედნიერ შემქმნთ შეუძლიათ იამაფონ, რომ ვეფხისტყაოსნის უნიკალური გამოცემის მფლობელნი არიან...

ამიტომაც, სულაც არ არის საკვირველი, თუ ჩვენე განათლებული და დაინტერესებული მკითხველი საზოგადოების უდიდეს-

¹ შოთა რუსთველთან დაკავშირებული საიუბილეო თარიღები უზერხელობის გრძნობას ბაღებს დაუყოქრდები: 1937 წელს აღნიშნა ვეფხისტყაოსნის დაწერის 750 წლისთავის იუბილე, ე. ი. თვლები, რომ პოეს დაწერილი ყოფილა (1937-750) 1187 წლისთვის, ხოლო შოთა რუსთველი დაბადებულა (1966-800) 1166 წელს და, მაშასადამე, ვეფხისტყაოსანი (1187-1166) 21 წლის ასაკში დაეწერა! მართალია, ეს თარიღები ვარაუდით არის მიღებული, მაგრამ ვარაუდსაც ხშირად აქონდეს ლოგიკა! (მ.ე.)

მა ნაწილმა შეიძლება არაფერი იცოდეს ვეფხისტყაოსნის ახალი, დადგენილი ტექსტის ვარიანტებიანი გამოცემის არსებობის შესახებ: რა არის ვეფხისტყაოსნის ათასი ცალი საქართველოსთვის? – ზღვაში წვეთი... საბაბი ასეთი მცირე ტირაჟისა. მითუმეტეს. მაშინ, როდესაც წიგნის გამოცემა არ ჭირდა. ხოლო, როგორც ცნობილია. ტირაჟის გადიდების პროპორციულად წიგნის თვითღირებულება მცირდება და ყველა თვალსაზრისით ხელსაყრელია – ის იყო, რომ იგი მეცნიერულ-კრიტიკული გამოცემაა. არადა, აკადემიკოსების მიერ მომზადებული ამ მეცნიერულ-კრიტიკული გამოცემა არა მხოლოდ ვიწრო-აკადემიური, არამედ ეროვნული მოვლენა იყო!

სხვათა შორის, ვეფხისტყაოსნის 1966 წლის საიუბილეო გამოცემა, რომელიც აკად. ალ. ბარამიძის შეფასებით „ვერ ჩაითვლება საკუთარი დამოუკიდებელი სახის მქონე გამოცემად“ (ბარამიძე 1987, 129). მრავალათასიანი ტირაჟით გამოიცა.

ამას იხივ დაემატა, რომ სამეცნიერო საზოგადოებამ ამ გამოცემის ობიექტურ შეფასებას ერთსულოვანი დუმილი ამჯობინა... ერთადერთი პიროვნება, ვისგანაც დიდი ხნის წინ აკაკი შანიძისა და ალექსანდრე ბარამიძის ამ გამოცემის ქება მოვისმინე. ჩვენი ცნობილი მეცნიერი აკადემიკოსი შალვა ხიდაშელი ბრძანდებოდა.

***

1966 წელს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ქართული ენისა და ლიტერატურის დარგის ხელმძღვანელობამ. მწერალთა კავშირთან ერთად, ჯერ კიდევ ბოლომდე დაუბეჭდავი ვეფხისტყაოსნის მეცნიერულ-კრიტიკული ტექსტის საჯარო განხილვა მოაწყო; სხდომას ესწრებოდნენ სპეციალისტები, ფილოლოგები, მწერლები. ფართო საზოგადოების წარმომადგენელნი.

მოხდა უპრეცედენტო ამბავი: განხილვა მოეწყო სტამბიდან წამოღებული პოემის ორიოდ პირველი, ჯერ კიდევ სალებავშუემშრალი, სასტამბო ფორმის მიხედვით, და, რაც მთავარია, მთავარი რედაქტორის წინასიტყვაობის გაუთვალისწინებლად, რადგან ბატო-

ნი აკვის წინასიტყვაობა და „განმარტებითი ბარათი“ დაბეჭდილი კი არა. ჯერ აწვობილიც არ იყო: მას ვეფხისტყაოსნის გამოცემის პირველი ფორმები ეთმობოდა და სწორედ აქ იყო გადმოცემული ის ზოგადი პრინციპები გამოცემისა, რომელთა გამო დაიწყო კამათი, ნამდვილი „აურზაური არაფრის გამო“.

სამწუხაროდ, მეცნიერებაში ამ ყველაზე ინტელექტუალურ და ინტელიგენტურ სფეროში, დრამატული – და ზოგჯერ ტრაგიკული – ამბებიც ხდება.

არ დამკვიწყდება მწერალთა კავშირის ხალხით გაჭყდილი სხდომათა დარბაზი, ბუერნი ფეხზეც იდგნენ: შემაღლებულ სცენაზე, მაგიდასთან, მარცხენა მხარეს, სადაც მწერალთა სალონში გასასვლელი კარია, ორი „ბრალდებული“ – აკვი შანიძე და ალექსანდრე ბარამიძე – ისხდნენ. „ბრალდებულნი“ შემთხვევით არ დამიწერია – ეს წიგნის განხილვა კი არა, მართლაც „დამნაშავეთა მხილება და ბრალდება“ იყო, ყოვლად არაობიექტური და უსამართლო: ბატონ აკვის... ტექსტის გამოცემას ასწავლიდნენ! იჯდა ბატონი აკვი მაგიდასთან გაფითრებული, გაოგნებული. შუბლით ხელისუკლებს ყურდნობოდა, მეორე დღეს გვითხრა: „იმ წუთში მხოლოდ იმისი მემჩნობა, რომ იქ, იმდენ ხალხში სისხლი არ ჩამქცეოდაო“. არც ბატონი ალექსანდრე იყო უკეთეს დღეში: ვეფხისტყაოსნის მეცნიერულ-კრიტიკული ტექსტის დამდგენნი თავს იცაუნდნენ, თუმცა მათი არაყის ესმოდა და შოელი პარადოქსი ამ ვითარებისა ის იყო, რომ წიგნი, რომლის გარშემოც ეს განმაქიქებელი აურზაური იყო ატეხილი, ჯერ არამცთუ დასტაბულ-გამოცემული, არამედ ბოლომდე დაბეჭდილიც კი არ იყო...

პრესაში ამ სხდომის შესახებ ინფორმაცია არ გამოქვეყნებულა და ეს გასაგებიცაა: იმას ხომ ვერ დაწერდნენ, რომ ჯერ არგამოცემული, არგამოქვეყნებული წიგნის „განხილვა“ მოეწყო!

***

აკადემიკოსების აკვი შანიძისა და ალექსანდრე ბარამიძის მიერ დადგენილი ტექსტი ვეფხისტყაოსნისა უფრო ადრე გადაეცა სტამბას, ვიდრე პოემის საიუბილეო კომისიის მიერ მომზადებუ-

ლი. მაგრამ მოხდა ისე, რომ მეცნიერულ-კრიტიკული გამოცემის ბეჭდვა ვარიანტებიანი ტექსტის სირთულის გამო შეფერხდა და 1966 წლის საიუბილეო გამოცემა უფრო ადრე გამოვიდა. პოემის ტექსტები ენობრივ-გრამატიკული მოწესრიგების თვალსაზრისით საგრძნობლად განსხვავდება ადრინდელ გამოცემათაგან, და თუძეცა ცალ-ცალკე მომზადდა. მაინც ერთმანეთს ჰგავს. შემდგომში ვეფხისტყაოსნის გამოცემათა მკვლევარს შეიძლება ისეთი შთაბეჭდილება შეექმნას, თითქოს პოემის მეცნიერულ-კრიტიკულ ტექსტში გასწორებანი საიუბილეო გამოცემიდანაა გადაღებული. სინამდვილეში კი საქმე სწორედ პირიქითაა.

რუსთველოლოგიას თავისი ისტორიოგრაფია აქვს და ადრე თუ გვიან ეს საკითხი უთუოდ მიიპყრობს მკვლევართა ყურადღებას. ამიტომაც კვურ იმას, რაც ვიცი.

ვეფხისტყაოსნის მეცნიერულ-კრიტიკული ტექსტის შემოთნახვებები გაკრიტიკების შემდეგ ბატონი აკაკი პოემის საიუბილეო ტექსტის დამდგენ კომისიაში, რა თქმა უნდა, მიიწვიეს, და რაოდენ დიდი იყო მისი განცვიფრება, როდესაც ამ კომისიის მხურ მომზადებულ ტექსტში მან მის მიერ დადგენილი გრამატიკული ფორმები იხილა. ე.ი. ის ფორმები, რომელნიც ხელნაწერთა უამრავი ვარიანტიდან პირველმა მხოლოდ მან გამოარჩია. მან მიანიჭა დასაბუთებული უპირატესობა სხვა ფორმებთან შედარებით და, როგორც მთლიანი სისტემა, პირველმა შეიტანა ლიტერატურის ინსტიტუტში მომზადებულ (ნუ დავივიწყებთ: საიუბილეო კომისიის შესვეურთა მიერ დაუნდობლად გაკრიტიკებულ) გამოცემაში! ამან, ბუნებრივია, ბატონი აკაკის აღშოთება გამოიწვია, და, როგორც მე ვიცი, საუბაროდ მკვეთრად და სრული პირდაპირობით გამოთქვა თავისი პროტესტი. პასუხად მიიღო, რომ ეს ფორმები მისი აღმოჩენა არ არის – ისინი ფიქსირებულია ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ვარიანტების გამოცემაში... მაგრამ „ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ვარიანტებში“ ბევრი სხვა რამაცაა ფიქსირებული. ამგვარ ენობრივ ფორმებს კი, რომელიც რუსთველის ეპოქისთვის იმანენტურ ერთ მთლიან სისტემას ქმნის, მივნიჭებ, კვალიფიცირება და დასაბუთება სჭარბებოდა, რაც მთლიანად მხოლოდ ბატონი აკაკი დამსახურებდა.

სხვათა შორის, თავის გამოცემაში დღევანდელი ვითარება ვეფხისტყაოსნის ტექსტის დადგენის საქმეში ბატონმა აკაკიმ საგანგებოდ აღნიშნა: „პოემის ახალი საიუბილეო გამოცემის ტექსტის მთავარმა რედაქციამ ფოტოფირები გადააღებინა ა. ბარამიძისა და ჩემი რედაქციით დადგენილი ტექსტისა ვარიანტებითურთ“ (შანიძე 1966, 246. შენიშვნა 2).

მთავარი სხვაა: ის, რომ ამგვარი ფორმები პოემის ხელნაწერებში დაფიქსირებულია, ბევრმა ძველევარმა მანამდეც იცოდა, მაგრამ არავის მიუნიჭებია ამ ფაქტისთვის ისეთი გადამწყვეტი მნიშვნელობა, როგორც ბატონმა აკაკიმ მიანიჭა, როგორც სისტემას. ეს ვეფხისტყაოსნის მეცნიერული შესწავლის საქმეში გრანდიოზული მიგნებაა და, როგორც მიგნება, მთლიანად ბატონი აკაკის ინტელექტუალური საკუთრებაა.

***

ავადმივოსების აკაკი შანიძისა და ალექსანდრე ბარამიძის მიერ 1966 წელს ვეფხისტყაოსნის მეცნიერულ-კრიტიკული ტექსტის დადგენა სრულიად ახალი საფეხურია რუსთაველოლოგიის ისტორიაში. მისი მნიშვნელობის შესაფასებლად უნდა გავითვალისწინოთ ის ვითარება, რაც საბჭოთა პერიოდში შეიქმნა ვეფხისტყაოსნის გამოცემასთან დაკავშირებით, როდესაც გადაწყდა 1937 წელს ვეფხისტყაოსნის დაწერიდან 750 წლის იუბილეს გადახდა და ამ ზეიმისთვის პოემის ახალი გამოცემის საკითხი დაისვა. 1935-1936 წლებში საიუბილეო გამოცემის მომზადებისა და კომისიის მუშაობის შესახებ ფართო ლიტერატურა არსებობს, რომელშიც ვითარება დეტალურად არის აღწერილი, მაგრამ ამჯერად ჩვენთვის საინტერესო საკითხებთან დაკავშირებით ა. შანიძისა და ა. ბარამიძის ნაშრომებსა და მოგონებებს მივმართავთ, ჩვენთვის საინტერესოა ორი რამ: პოემის სტროფული შედგენილობისა და პოემის ტექსტის დადგენის საკითხი.

ვეფხისტყაოსნის სტროფულ შედგენილობასთან დაკავშირებით მთავარია 1937 წლის საიუბილეო გამოცემაში „ინდო-ხატაელთა

ამბის“ შეტანა, რომლის შესახებ აკაკი შანიძე წერს: „კომისია ამ ორი წლის მუშაობის შედეგად დაადგინა ტექსტი. გაცხრილა პოემა, რამდენადაც შეეძლო, ჩანართ-დანათისაგან და დადგენილ ტექსტს გაუკეთა ვარიანტები. სამწუხაროდ, 1937 წ. საიუბილეოდ დაიბეჭდა არა ის ტექსტი, რომელიც კომისიამ შეიმუშავა, არამედ იგი რამდენადმე გადააკეთეს და. სხვათა შორის. შიგ შეიტანეს ინდო-ხატაელთა ამბის შემცველი თავები (89 შაირი), რომელიც უარყოფილი იყო ჯერ კიდევ ვახტანგის მიერ პირველად დაბეჭდილ „ვეფხისტყაოსანში“... ეს მოხდა კონსტ. ჭიჭინაძისა და მალაქია ტოროშელიძის ჩარევით“ (შანიძე 1966, 220). მყარი ტრადიციის წინააღმდეგ პოემაში ინდო-ხატაელთა ამბის შეტანას და პარტიული დიქტატის გადამწვევტ როლს გარეგეული დეტალების დაზუსტებით აღნიშნავს ალექსანდრე ბარამიძე: „ინდო-ხატაელთა ამბის საკითხში კ. ჭიჭინაძეს ბევრთად უჭერდა მხარს რუსთაველის საიუბილეო კომიტეტის გავლენიანი წევრი, რესპუბლიკის საგეგმო კომისიისა და მწერალთა კავშირის გამგეობის თავმჯდომარე მალაქია ტოროშელიძე. ტოროშელიძემ საქმის ვითარება გააცნო იოსებ სტალინს და პოემის საცილობელი „ამბის“ საკითხში დაითანხმა“ (ბარამიძე 1987, 113).

ასეთი იყო ვითარება ვეფხისტყაოსნის სტროფული შედგენილობის მხრივ; არც საიუბილეო ტექსტის გარშემო შეიქმნა სახარბიელო ვითარება: მიუხედავად იმისა, რომ ეს იყო „პირველი სერიოზული ნაბიჯი „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დადგენის საქმეში“ (შანიძე 1966, 219), დადგენილ ტექსტს მაინც ბევრი ნაკლი დაჰყვა, რომელთა გასწორება მკვლევართ აუცილებლობად მიაჩნდათ. მაგრამ პროგრესისკენ სვლის ეს ბუნებრივი გზა გადაკეტილი აღმოჩნდა; საბჭოთა ხელმძღვანელობამ, რეალურად რომ ვთქვათ, მონოპოლია გამოაცხადა რუსთაველის პოემაზე; როგორც ალექსანდრე ბარამიძე წერს. „ვეფხისტყაოსნის“ 1937 წლის საიუბილეო გამოცემა მიჩნეულ იქნა კანონიკურად და წლების მანძილზე იმის მიხედვით იბეჭდებოდა ახალი გამოცემები სრულიად უცვლელად“ (ბარამიძე 1987, 116); ხელისუფლების ამ მონოპოლიამ კურიოზული სახე მიიღო: მეცნიერთ არათუ რაიმე შესწორების შეტანის ან,

თუნდაც, პუნქტუაციის მოწესრიგების, არამედ აშკარა კორექტურული შეცდომების გასწორების უფლებაც კი არ მისცეს! „ასე შეიქმნა ღოგმატიზმი ვეფხისტყაოსნის საკითხში, რამაც დიდხანს შებორკა აზრის წინასვლა და უკვდავი პოემის ტექსტის შესწავლა“ – ასე აფასებს ამ ვითარებას ა. ბარამიძე (ბარამიძე 1987, 116).

ვეფხისტყაოსნის გამოცემის საქმეში 1951 წელს დიდი ცვლილება მოხდა: მთავრობის მხრიდან რუსთველის პოემით დაინტერესება კვლავ პოლიტიკურმა მოსაზრებებმა განსაზღვრა: საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების 30 წლისთაყთან დაკავშირებით „სადირექტივო ორგანომ... რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტს დაავალა მოემზადებინა ვეფხისტყაოსნის მორიგი გამოცემის ტექსტი... ამრიგად, ყინული გატყდა... შეირყა ვეფხისტყაოსნის 1937 წლის კანონიზებული გამოცემის შეუკვალი ავტორიტეტი“ (ბარამიძე 1987, 116, 118). 1951 წლის გამოცემაში კომისიამ, კორნელი კეკელიძის, აკაკი შანიძის და ალექსანდრე ბარამიძის შემადგენლობით, შეიტანა შესწორებები, რომლებიც აღწუსებულია გამოცემისთვის დართულ წერილში „რედაქციისაგან“ (ვეფხისტყაოსანი 1951, 403-408). 1957 წელს გამოცემულ პოემაში იმავე კომისიამ, უკანასკნელ ხანებში გაწეული კვლევა-ძიების შედეგთა გათვალისწინებით, კვლავ შეიტანა საჭირო გასწორებანი (ვეფხისტყაოსანი 1957, 400).

ვითარება ძირფეხვიანად შეიცვალა, როდესაც გადაწყდა 1966 წელს რუსთველის დაბადებიდან 800 წლისთავი აღნიშნულიყო. შზადება დიდი ხნით ადრე დაიწყო: „ცენტრალური კომიტეტის მითითების თანახმად, – წერს ა. ბარამიძე, – იმავე 1958 წლის 15 ივნისის სხდომაზე (ოქმი №13) აკადემიის პრეზიდიუმმა გამოიტანა... დადგენილება“, რომ შექმნილიყო ვეფხისტყაოსნის შეცნიერულ-კრიტიკული ტექსტის დამდგენი კომისია ილ. აბულაძის, ალ. ბარამიძის, ი. გიგინეიშვილის, კ. კეკელიძის, ა. შანიძის (თავმჯდომარე), გ. წერეთლის და მ. ებრაელიძის (მდივანი) შემადგენლობით (ბარამიძე 1987, 124). მას პირობითად „დიდი კომისია“ დაერქვა, საორგანიზაციო ღონისძიებანი ფართო და შეტად ნაყოფიერი იყო: გამოიცა დიდძალი სპეციალური ლიტერატურა (შანიძე 1966, 222-

231), რომელმაც გადაწყვეტი როლი შეასრულა რუსთველოლოგიური მეცნიერების პროგრესის საქმეში.

1962 წლის 27 სექტემბერს მას გამოეყო „მცირე კომისია“ აკაკი შანიძის და ალექსანდრე ბარამიძის შემადგენლობით, რომელთაც აკადემიის პრეზდიუმმა დაავალა განეგრძოთ და დაეჩქარებინათ „ვეფხისტყაოსნის საშუალო რედაქციის მომზადება გამოცემად“ (ბარამიძე 1987, 126); ამრიგად, „ხდებოდა დადგენა პოემის ტექსტისა ხელნაწერთა ვარიანტების შერჩევის ნიადაგზე და მზადდებოდა ახალი გამოცემა (ა. შანიძისა და ა. ბარამიძისა). ამასთან ერთად, დადგენილ ტექსტს ვარიანტებს უკეთებდნენ ცილა კარბელაშვილი (რუსთაველისად მიხნეულს) და ბორის დარჩია (არა რუსთველისეულს). ხოლო ივანე ლოლაშვილი უწერდა კომენტარებს. მ. ჩაჩავა განაგრძობდა ამოწერილი რუსთველოლოგიური მასალის თაემოყრას სტროფების მიხედვით და მათ აბეჭდვინებდა“ (შანიძე 1966, 236).

აკადემიკოსების ა. შანიძისა და ა. ბარამიძის მიერ მომზადებული პირველი ტომი – შოთა რუსთველის ვეფხისტყაოსანი ხელნაწერთა და გამოცემათა ვარიანტებითურთ – 1966 წლის სექტემბერში გამოქვეყნდა; მეორე ტომი, სამწუხაროდ, არ გამოცემულა.

***

საგანგებოდ უნდა აღვნიშნოთ ის კორექტივები, რაც რედაქტორებმა პოემის ამ გამოცემაში შეიტანეს სტროფული შედგენილობის თვალსაზრისით. უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია, რომ რედაქტორებმა ვეფხისტყაოსნის ტექსტიდან გამორიცხეს ინდო-ხატაელთა ამბავი: „ხელნაწერებიდან. – წერს აკაკი შანიძე. – აქ არ არის შემოტანილი ინდო-ხატაელთა ამბავი, რომელიც, ჩემი აზრით, უთუოდ მერმინდელი დანამატებია“ (ვეფხისტყაოსანი, 1966, 013). 1937 წლის გამოცემიდან ჩანართად სცნეს სტროფები 655 („ღვეთა ყვირილი, ზახილი...“), 835 („ტირს, იტყვის...“), 968 („მოვიდიან შესამკობად...“), 1373 („აქა, მხატვარო...“), 1667 („ღავითის ქნანი...“), 1668 („ასეა ესე სოფელი...“); განსხვავებუ-

ლი შრიფტით დაბეჭდეს 1665 („გასრულდა მათი ამბავი...“) და ცნობილი ბიბლიოგრაფიული ცნობების შემცველი სტროფი 1669 („ამირან დარეჯანის ძე...“).

1937 წლის გამოცემისგან განსხვავებით ვეფხისტყაოსანში შეიტანეს სტროფები ვრცელი გამოცემიდან: 33 („მას ცოცხალი ნუ ელევის...“), 377 („მისი მძებნელი იფომცა...“), 450 („რა მინდორს შევჯღი...“), რაც 1966 წლის გამოცემის ნუმერაციით არის სტრ. 26, 278 და 335.

***

ვეფხისტყაოსნის ტექსტის მეცნიერული დადგენისთვის უპირველეს და უმნიშვნელოვანეს გადასასწავლელ პრობლემად ჰოემის ენობრივი ფაქტორი იქცა: ცხადი იყო აუცილებლობა ჰოემის ტექსტის ენათმეცნიერული უნიფიკაციისა ჰოემის დაწერის დროინდელი სალიტერატურო ენის ნორმების შესაბამისად. ამ უპირველესი რიგის რუსთველოლოგიური პრობლემის გადასწავლტა აკად. აკაკი შანიძის სახელს უკავშირდება, რომელიც „ქართველოლოგიის რა უბანსაც გადასწვდა, ყველგან ფუძემდებლად ან ეტაპის შემქმნელად მოგვევლინა, იქნება ეს ქართველურ ენათა სტრუქტურა თუ რუსთველოლოგია“ (დანელია 1987. 5).

აკად. აკაკი შანიძე რუსთველოლოგიაში მართლაც ვეფხისტყაოსნის ლინგვისტური კონცეფციის ფუძემდებლად და ჰოემის ტექსტის ლინგვისტური უნიფიკაციის საქმეში ეტაპის შემქმნელად მოგვევლინა. როგორი იყო აკაკი შანიძის რუსთველოლოგიური ლინგვისტური კონცეფცია? – იგი 1956 წლისთვის, როდესაც მეცნიერმა „ვეფხისტყაოსნის სიმფონია“ გამოსცა, უკვე მჭაფიოდ და ლაპიდარულად იყო ჩამოყალიბებული: „ვეფხისტყაოსანი“ მსოფლიო მნიშვნელობის ლიტერატურული ქმნილებაა. მაგრამ პირველ ყოვლისა ის არის ქართული ენის დოკუმენტი, რომელიც მანვენებელია გარკვეული ეტაპისა ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ისტორიაში. იგი მეტად საყურადღებოა, როგორც ძველი, რომელშიც ერთი მეორის გვერდით გვხვდება ძველი და ახალი

ფორმები და ამის გამო ტიპური წარმოდგენელია საშუალო ქართულისა“ (სიმფონია 1956, 018).

აქ მოცემულ კონცეფციასთან დაკავშირებით უთუოდ უნდა აღინიშნოს, რომ იმ დროისთვის ჯერ კიდევ არ იყო გამოცემული პოემის ხელნაწერთა ვარიანტები: ამიტომ, როდესაც ა. შანიძე წერს, რომ ვეფხისტყაოსნის პირველ საიუბილეო გამოცემას „ეწვლია ენათმეცნიერის თვალი და საჭიროა შეცდომათა გასწორება“ (სიმფონია 1956, 019), ეს ნიშნავს, რომ თავის გამოკვლევაში „ვეფხისტყაოსნის ენის საკითხები“ მან თეორიულად განსაზღვრა მართებული გასწორებანი და არაერთხელ მიაწერა შენიშვნა: „ენახოთ, რას გვეტყვის ხელნაწერების ჩვენება“ (სიმფონია 1956, 015, 021, 022, 023, 032, 034). ამ ნაშრომში ორასზე მეტი შესწორებაა წარმოდგენილი. დიდი ხნის წინ ყოველი მათგანი შევეუდარე პოემის ხელნაწერების ვარიანტებს და აღმოჩნდა, რომ უდიდესი უძეტესობა აკავი შანიძის თეორიული შესწორებებისა ხელნაწერებმა დაადასტურეს. ქვემოთ მომყავს მხოლოდ ორიოდ მაგალითი ძრავალთაგან ამის ნათელსაყოფად, თუ რა ზუსტი აღმოჩნდა დიდი მეცნიერის თეორიული განჭვრეტლანი.

სტროფი 318: მეოთხე ტაეპის – „მეფემ ბრძანა: „შვილად გავზრდი, თვით ჩემივე გვარი არსა“ – მიძართ ა. შანიძეს ასეთი შენიშვნა აქვს: „მეფემ ბრძანა“ – ასეთი შეკვეცილი ფორმა მოთხრობითის „ვეფხისტყაოსანში“ საერთოდ არ გვხვდება. ამიტომ ხომ არ იყო თავდაპირველად „მეფე ბრძანებს“? (სიმფონია 1956, 023).

ხელნაწერებმა დაადასტურეს მეცნიერის ვკვების მართებულობა ამ სიტყვას ასეთი ვარიანტები აქვს:

მეფემან თქვა // მეფეს ეთქვა // მეფემ ბრძანა, რომელთაგან პირველი „მეფემან თქვა“ – ყველაზე სანდოდ მიჩნეულ ხელნაწერთა რედაქციებშია, მომდევნო ორი კი – ხელნაწერებში, რომლებიც გადამწერ-რედაქტორთა მიერაა „ნასწორები“.

სტროფი 216: პირველი ტაეპის – „რათგან იგი არის სადმე უცნობლ და ისე რეტად“ – შესახებ ა. შანიძე წერს: „უ ნ და ა: უცნობლ და ისე რეტად (დ დაივარგა გამოთქმაში და მერმე წერაში მომდევნო ღონის გამო)“ (სიმფონია 1956, 021).

მეცნიერის ეს დასკვნა ნავსებით გამართლდა ხელნაწერთა მო-

ნაცემებით, სადაც ვარიანტთა ასეთი გრადაციაა: უცნობოდ და // უცნობო და // უცნობოდა. რაც თვალნათლივ გვიჩვენებს ავთენტური ტექსტის წარყვნას გადაწერის პროცესში.

სტროფი 1059: შესაშე ტაქის - „რაცა აჯა ჩვენ გემართებდა, იგი თქვენვე ვიჯდია“ - სარითმო სიტყვის შესახებ აკაკი შანიძე წერს: „დ ზედმეტია (ვიჯდია). მართალია, ამ შემთხვევაში რითმა აღარ იქნება კარგი. მაგრამ სჯობს, რომ ნაკლები რითმა იყოს, მაგრამ ფორმა სწორი, ვიდრე კარგი რითმა და ძიუღებელი ფორმა“ (სიმფონია 1956, 032).

აკაკი შანიძის ამგვარი შენიშვნები ზოგჯერ უარყოფით რეაქციას იწვევდა, რის გამოც მეცნიერი წერდა: „აბა, რა ბრძანებაა, თითქო მე „შიშველი გრამატიკული ნიშნის მოძიებებით“ ვცვლიდე და ვაღარიბებდე „ვეფხისტყაოსნის“ საუცხოო მხატვრულ სახეს? ეს არც ყოფილა ოღესმე და არც იქნება... მე იმ აზრისა ვარ, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ მხატვრულად გამოყვეთილი სახის განხილვის დროს არ უნდა იყოს დაკვირვებული გრამატიკული წყობის ჩვენება“ (შანიძე 1966, 130). ეს სიტყვები მაგალითად მოხმობილი ტაქის მიმართ არ არის დაწერილი, მაგრამ ზოგად ვითარებას კი ასახავს. ამის შემდეგ კიდევ ერთხელ გავიმეორეთ ბატონი აკაკის მიერ არაერთხელ გამოცხადებული ფრაზა: „უნახოთ, რას გვეტყვის ხელნაწერები“ და გადაუხედოთ ვარიანტებს: აღმოჩნდა, რომ აკაკი შანიძის მიერ სწორად მიხნეული ფორმით - „ვიჯდია“ - არის წარმოდგენილი ეს სარითმო სიტყვა პოემის ხელნაწერთა აბსოლუტურ უმეტესობაში. „ვიჯდია“ კი მხოლოდ ორშია და ამკარად ამჟღავნებს გადამწერის კალმის ჩარევას.

აკად. აკაკი შანიძის ძრავალ მეცნიერულ განჭვრეტათა ჭეშმარიტება დაადასტურა ვეფხისტყაოსნის ძველმა ხელნაწერებმა. უნდა ითქვას, რომ უმეტესი წილი იმ გრამატიკული ფორმებისა, რომლებიც თეორიულ წანამძღვრებზე დაყრდნობით გაასწორა აკაკი შანიძემ, პრაქტიკულად დასაბუთდა ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა „სამეფო სახლის“ რედაქციის ნუსხებში, ესენია: A-H₇₅₇, გადაწერილი 1671 წელს; B-H₅₄, გადაწერილი 1680 წელს; გიორგი მთეთრთმეტისეული, C-H₂₀₇₄, გადაწერილი XVII საუკუნეში.

ვეფხისტყაოსნის ტექსტის ლინგვისტურ მოწესრიგებასთან და-

კავშირებით სხვა მოსაზრებებიც არსებობს, მაგრამ, მათგან განსხვავებით, ვეფხისტყაოსნის ტექსტის ენათმეცნიერული დადგენის ეს შანიძისეული კონცეფცია ერთი მთლიანი სისტემაა, არ იყოფა ცალკეულ. ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ. შემთხვევით გასწორებებად და ამავე დროს, სრულიად გამორიცხავს რაიმე სახის რიგორიზმს: „ისე, როგორც ყოველი დიდი მეცნიერი. აკაკი შანიძეც ფრიად და ფრიად ფრთხილია თვით უმცირესი დეტალების კვლევისას“ (გაწერულია 1967, 42).

ვეფხისტყაოსნის ენათმეცნიერული კონცეფციის პირველი დებულების თანახმად, რომ ვეფხისტყაოსანი „ლიტერატურული ქმნილებაა“ და არა მხოლოდ „ქართული ენის დოკუმენტი“, მეცნიერმა საჭიროდ მიიჩნია დაეზუსტებინა რუსთველის, როგორც შემოქმედის, ენის თავისებურება. ამასთან დაკავშირებით, პოემის ტექსტის დადგენაში მეთოდოლოგიურ მნიშვნელობას იძენს აკაკი შანიძის შემდეგი დებულება: „როგორც ყოველ მწერალს, რუსთველსაც არ ექნებოდა დაცული ფორმათა ერთგვარობა ვველგან. პოემის მთელ მანიძილზე: მასაც უთუოდ ექნებოდა ნაირნაირი დაწერილობა ამა თუ იმ სიტყვისა და ფორმისა“, მთავარი კი ის არის, რომ პოემის 1966 წლის გამოცემაში „...რუსთველისეულ ნაწილში პოემის ენა გამართულია პოემის დაწერის დროინდელი სალიტერატურო ენის ნორმების მიხედვით“ (ვეფხისტყაოსანი 1966, 014-015, 09).

* * *

ა. შანიძისა და ა. ბარამიძის რედაქციით გამოცემულ ვეფხისტყაოსანს, რომელსაც პოემის ხელნაწერთა და ძირითად გამოცემათა ვარიანტები ერთიან, მოძაგალში რუსთველოლოგიურ კვლევა-ძიებათათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს. შევხები ერთ სფეროს, რომელიც ტექსტოლოგიას განეკუთვნება: ცნობილი ფაქტია, რომ ვეფხისტყაოსნის ცალკეული გამოცემები, პოემის ბროსესეული გამოცემით დაწყებული (1841 წელი), ტექსტის თვალსაზრისით არსებითად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. რუსთველოლოგიის დიდ ნაკლად უნდა ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ არ გვაქვს საეციალური ტექსტოლოგიური ხასიათის გამკვლევები, რომლებშიც აბსოლუტური კონკრეტუ-

ლობით იქნებოდა გარკვეული და დაზუსტებული, თუ სახელდობრ რომელ ხელნაწერებს ეყრდნობა ესა თუ ის გამოცემა და რა დოზით.

სათანადო დასკვნათა გამოსატანად კი საჭიროა ესა თუ ის გამოცემა თანამიმდევრულად შეუდარდეს ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ვარიანტებს. ასეთ რთულ, სერუპულიზურ, მაგრამ აუცილებელ ტექსტოლოგიურ შესწავლას ყოველი გამოცემა საჭიროებს და, იმედი ვიქონიით, რომ ამგვარი კვლევა ოდესმე განხორციელდება კიდევ. მაგრამ აქ იმის თქმა მინდა, რომ აკადემიკოსების აკაკი შანიძისა და ალექსანდრე ბარამიძის რედაქციით გამოცემული ვეფხისტყაოსნის წყალობით ამ პრობლემის სირთულე არსებითად მოხსნილია: პოემის ტექსტისთვის დართული სამეცნიერო აპარატი, რომელშიც გაერთიანებულია პოემის ხელნაწერთა და 1966 წლამდე გამოქვეყნებულ გამოცემათა ვარიანტები, სრულიად სანდო ვზამველვე იქნება ამ ფრიად მნიშვნელოვან საკითხზე მომუშავეთათვის.

* * *

როგორ შეფასდა ვეფხისტყაოსნის შანიძე-ბარამიძისეული 1966 წლის გამოცემა?

უნდა აღინიშნოს ფაქტი: ობიექტურ თუ სუბიექტურ მიზეზთა გამო შას არ რგებია ის ყურადღება, რასაც უდავოდ იმსახურებდა...

რაც შეეხება შეფასებას, უპირველეს ყოვლისა, აღნიშნავენ იმ ღირსებას, რომ ამ გამოცემას, ვეფხისტყაოსნის ბეჭდვის ისტორიაში პირველად, ერთვის კრიტიკული აპარატი – პოემის ხელნაწერთა და გამოცემათა ვარიანტები, რაც ივანე ჯავახიშვილის ნატურის აღსრულებაა.

ახალი გამოცემის რედაქტორებმა შემდეგნაირად შეაფასეს მისი მნიშვნელობა:

აკაკი შანიძის განსაზღვრით, ეს გამოცემა საეტაპოა: „ეს გამოცემა აღნიშნავს გარკვეულ ეტაპს პოემის შესწავლა-გამოცემის ისტორიაში და საფუძვლად დაუდებია შემდგომ კვლევა-ძიებასა და მომავალ გამოცემებს. კერძოდ, ახალ სათუბილოს“ (შანიძე 1966, 246; ხაზი ჩემია – მ.კ.).

ალექსანდრე ბარამიძემ ამ გამოცემას „ვეფხისტყაოსნის

საშუალოდო ხასიათის რედაქცია“ უწოდა, რომელშიც „მნიშვნელოვანი რედაქციული ცვლილებებია შეტანილი. გასწორებულია და გამართულია ბევრი დამახინჯებული წაკითხვა. 1937 წლის გამოცემასთან შედარებით ამოღებულია ინდო-ხატაელთა ამბავი“ (ბარამიძე 1978, 126-127; ხაზი ჩემია - მ.კ.).

დღევანდელი გადასახედიდან რომ ვუყურებთ. აკადემიკოსებმა შეტად მოკრძალებულად შეფასეს მათ მიერ განხორციელებული გამოცემა.

ჩემთვის კიდევ ერთი შეფასებაა ცნობილი: კ. დანელიასა და ზ. სარჯველიანის შეფასებით. იგი კრიტიკული გამოცემაა, რომლის დიდ ღირსებას კრიტიკული აპარატი წარმოადგენს: „ა. შანიძემ (ა. ბარამიძესთან ერთად) 1966 წელს პირველმა განახორციელა „ვეფხისტყაოსნის“ კრიტიკული გამოცემა ტექსტობრივი ვარიანტების ჩვენებით (ხელნაწერთა და სხვა მნიშვნელოვან გამოცემათა სხვაობების გათვალისწინებით), რითაც რუსთაველოლოგებს, შეიძლება ითქვას, ოქროს მასალა მიაწოდა“ (დანელია 1987, 14; ხაზი ჩემია - მ.კ.).

ეს შეფასებანი სავსებით სწორია, მაგრამ ვეფხისტყაოსნის შანიძე-ბარამიძის 1966 წლის გამოცემის შეცნირული ღირსება და ღირებულება აქ ჩამოთვლილი ფაქტორებით არც შემოიფარგლება და არც ამოიწურება. უფრო მეტიც - მისი მთავარი ღირსება, რაც მას მართლაც საეტაპო გამოცემის მნიშვნელობას ანიჭებს, ნახსენებზეც კი არ არის. ამ შეფასებებში არ არის გათვალისწინებული უმთავრესი - ის არსებითი ნიშანი, რაც პოემის გამოცემას დღემდე არსებულ ყველა გამოცემათაგან მკვეთრად განასხვავებს: ეს არსებითი ნიშანი ამ გამოცემის მომზადების ტექსტოლოგიური ღონეა. ანუ პოემის ტექსტის დადგენის ის პრინციპები, რაც გამოცემას დაედო საფუძვლად.

ვეფხისტყაოსნის გამოცემის ისტორიას თუ გავითვალისწინებთ და გამომტკმელთა დამოკიდებულებას პოემის ხელნაწერთა მიმართ, უნდა ითქვას შემდეგი: საუკუნეთა განმავლობაში ხელნაწერებში ჭეშმარიტად რუსთაველური სიტყვებისა და ფრაზების პარალელურად ურიცხვი ნაირ-ნაირი, ხშირად საკმაოდ „კარგი“ წაკითხვა გაჩნდა; ამიტომ გამოირჩევა ვეფხისტყაოსნის გამოცე-

მუბი ტექსტის ნაირგვარობით – გამოცემლებს მეტად მდიდარი არჩევანი ჰქონდათ. პრინციპი კი ხშირ შემთხვევაში სუბიექტური შეხედულება და წაითხვათა „ვარგისიანობა-უვარგისობა“ იყო. ვეფხისტყაოსნის გამოცემებში მეტწილად დარღვეულია ე.წ. „ერთიანი ტექსტის“ პრინციპი: ხელნაწერთაგან გამოურევილი „კარგი“, „ნათელი“ ან „ხელნაწერთა უმრავლესობის“ წაითხვა. შერჩეული მკაცრი ისტორიული პრინციპის გარეშე, ქმნის ნარეკ-მოზაიკურ ტექსტს. სხვადასხვა ტიპის ხელნაწერთა ხელოვნურ კონტამინაციას. ამგვარად, რეკონსტრუირებული ტექსტის წარმოდგენა კონკრეტულ ისტორიულ ფაქტად შეუძლებელია.

ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა და გამოცემათა ნაირვითხვების მაქსიმალური სისრულით წარმოდგენამ შესაძლებელი გახადა პოემის ტექსტის ისტორიის აღდგენა და მისი კრიტიკული შეფასება: „ეს პირველი შემთხვევაა, – წერს ა. შანიძე, – რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტს ახლდეს ხელნაწერთა ვარიანტები ასეთი სისრულით. ამ ვარიანტების ერთი თვალის გადავლუბაც საკმარისია, რომ გულისხმიერი მკითხველი დარწმუნდეს, რა ჭრელი სურათია ხელნაწერებში და რა საპასუხისმგებლო საქმეა კრიტიკული თვალთ აწინილ-დაწინილი ტექსტის მიწოდება მკითხველისათვის“; ვარიანტთა კომპლექსურმა შესწავლამ განსაზღვრა რედაქტორთა მიზანი: „ამ გამოცემის დანიშნულებაა წარმოადგინოს ჩვენი მგოსნის უკვდავი პოემის კრიტიკულად დადგენილი ტექსტი“ (ვეფხისტყაოსანი 1966. 07. 09).

ზემოთქმულის თვალსაზრისით, შანიძე-ბარამიძის 1966 წლის გამოცემა სრულიად ახალი სიტყვაა რუსთაველოლოგიურ ტექსტოლოგიაში: იგი XX საუკუნის ტექსტოლოგიური მეცნიერების – შეიძლება ითქვას, კლასიკური ტექსტოლოგიის – უმაღლეს დონეზე გამოცემული, რასაც ვერ ვიტყვით პოემის თანადროულ და შემდეგდროინდელ გამოცემებზე.

აკაკი შანიძე – ძველი ქართული მწერლობის და ფოლკლორული ძეგლების ბრწყინვალე გამომცემელი – აღიარებული ტექსტოლოგია – როგორც პრაქტიკოსი, ასევე თეორეტიკოსი. მაგრამ იმის დასასაბუთებლად, რომ ვეფხისტყაოსნის შანიძე-ბარამიძის

1966 წლის გამოცემა. ტექსტის დადგენის მხრივ მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით ტექსტოლოგიური მეცნიერების მართლაც უმაღლეს თანამედროვე აკადემიურ დონეზეა შესრულებული, შეგნებულად უნდა გამოვირიცხოთ ყოველგვარი სუბიექტურობა და აბსოლუტურად ობიექტურ კრიტერიუმს მივძმართოთ. ეს კრიტერიუმი ცნობილი მეცნიერის დ.ს. ლიხაჩოვის ფუნდამენტური თეორიული ნაშრომი „ტექსტოლოგია“ (ლიხაჩოვი 1962).

ამრიგად, საკითხი ეხება ტექსტის გამოცემის პრინციპებს: ხელნაწერთა რედაქციულ ნაირგვარობაში გამოცემისთვის ძირითადი ტექსტის არჩევას, ნაირკითხვათა ანუ ვარიანტთა ანალიზს, ტექსტის დადგენის მეთოდს.

როგორც ყოველ მეცნიერებას, მით უმეტეს, ზუსტ მეცნიერებას – ტექსტოლოგია კი ფილოლოგიის „არისტოკრატიულ“ დარგებთან (გაწერელია 1967. 45) – ენათმეცნიერებასა და პოეტიკასთან ერთად ზუსტ მეცნიერებათა რიგს განეკუთვნება – ტექსტოლოგიასაც ზოგად კანონზომიერებათა ამსახველი „დიდი კანონი“ აქვს, რომელიც რამდენიმე პუნქტისაგან შედგება: ნუსხის სიძველე და მის მიერ წარმოდგენილი ტექსტის სიძველე აღქვატური ცნებები არ არის; ხელნაწერთა უმრავლესობაში დადასტურებული წაკითხვა არ ნიშნავს ტექსტის ავთენტურობას; *lectio faciliior* („მარტივი წაკითხვა“) წარმოსობილია *lectio difficilior*-ის. ანუ „რთული წაკითხვისგან“ და არავითარ შემთხვევაში – პირიქით; დაბოლოს, უმთავრესი: ხელნაწერთა ვარიანტულ სიუხვეში „კარგი“, „ნათელი“, „გრამატიკულად გამართული“ წაკითხვის არჩევა ძნელი არ არის, ძნელი არჩეული ტექსტის დასაბუთებაა. საერთოდ, ვეფხისტყაოსნის უძველესი ხელნაწერები იმდენ ვარიანტულ წაკითხვას შეიცავენ, რომ მათი მიხედვით პოემის ი რაოდენობის ტექსტის შედგენა შეიძლება, მაგრამ რუსთველის ვეფხისტყაოსანი მხოლოდ და მხოლოდ ერთადერთია, ისევე, როგორც ერთადერთია რუსთველური სიტყვა და ერთადერთია ის ადგილი, რომელიც მას რუსთველმა პოემის მხატვრულ ქსოვილში მიუჩინა. აქედან ცხადია, რა დონის პასუხისმგებლობასთან არის დაკავშირებული

პოემის ტექსტის ჭეშმარიტად მეცნიერული დადგენა და ამკვარად დადგენილი ტექსტის დასაბუთება. ვეფხისტყაოსნის ტექსტის დადგენის თვალსაზრისით ტექსტის დასაბუთება პოემის კონტექსტში მისი მხატვრულ-იდუური ფუნქციის ყოველმხრივ დასაბუთებას ნიშნავს და არა მხოლოდ გრამატიკულ ნორმათა მოწესრიგებას.

ამრიგად, შევადართ აკაკი შანიძის მიერ ვეფხისტყაოსნის 1966 წლის გამოცემისთვის შემუშავებული პრინციპები დ.ს. ლიხაჩოვის მიერ მის თეორიული ხასიათის ტექსტოლოგიურ ნაშრომში წარმოდგენილ პრინციპებს.

ამა თუ იმ თხზულების გამოცემისთვის ხელნაწერთა შორის ძირითადი ტექსტის არჩევა მთავარი ფაქტორია, ყველაზე ძნელია და განსაზღვრავს გამოცემის ღირსებას. ეს არჩევანი განსაკუთრებით რთულდება, როდესაც ხელნაწერები ბევრია და მათში რამდენიმე რედაქცია გამოიყოფა. ვეფხისტყაოსნის გამოცემებში ჩვეულებრივ არაა აღნიშნული, თუ რომელი ხელნაწერი დაედო საფუძვლად გამოცემას: აქ, რა თქმა უნდა, არ იგულისხმება რომელიმე კონკრეტული ხელნაწერის გამოცემა.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ვეფხისტყაოსნის გამოცემებში ნი ყველაზე ადრეულთარილიან ან სტროფული შემადგენლობით ყველაზე მოკლე ხელნაწერებს ანიჭებდნენ უპირატესობას. რაც არ წარმოადგენს ხელნაწერის სიძველის კრიტერიუმს. აქ უნდა ითქვას, რომ „სამეფო სახლის“ ხელნაწერთა რედაქციას აქვს სრულიად უნიკალური თავისებურება: ვრცელი რედაქციის ხელნაწერებთან ერთად მასში შედის მოკლე რედაქციის ხელნაწერი – ესაა პარიზული ხელნაწერი P_{III} (X), რომელიც სტროფული შედგენილობით ვეფხისტყაოსნის ყველაზე მოკლე ხელნაწერია იდენტურია (კარბელაშვილი 1987, 171-194).

ძირითადი ტექსტის არჩევის შესახებ დ.ს. ლიხაჩოვი წერს: „გამოსაცემად უპირატესად მოცემული ძეგლის უძველესი ტექსტი უნდა იქნას არჩეული (შეგახსენებთ, რომ უძველესი ტექსტი არ არის უძველესი ხელნაწერი)“ (ლიხაჩოვი 1962, 162).

ა. შანიძემ ძირითად ტექსტად ვეფხისტყაოსნის სტროფული შედგენილობით ყველაზე ვრცელი და შედარებით გვიან გადაწერილი.

ე.წ. „სამეფო სახლის“ ხელნაწერები არჩია და დაასაბუთა ეს არჩევანი: „ტექსტის დადგენის პროცესში მცირე კომისიისათვის ნათელი გახდა, რომ ტექსტის ვითარება რუსთაველის ნაწილში უფრო სანდოა სამ ხელნაწერში, რომელთაგან ერთი (A) 1671 წელს არის გადაწერილი, მეორე (B) – 1680 წელს. მესამეს კი (C-ს) თარიღი აღარ შემორჩენია, მაგრამ გამოჩვენებულია, რომ ისიც მე-17 საუკუნისაა, უფრო ზედიზეწენილობით: მე-17 საუკუნის მეორე ნახევრისა, ამ ხელნაწერებში უფრო შემონახულია ძველი ორთოგრაფია (მაგ., უმარცვლო უ-ს ხმარება ზოგიერთი ფუძის სიტყვებში) და ტექსტიც უფრო გამართულად არის წარმოდგენილი. თუმცა შერყენილი ადგილები ამათმიც ბევრია, საერთოდ, არ არის არც ერთი ხელნაწერი, რომ ყველაფრად სანდო იყოს“ (შანიძე 1966, 237).

ვეფხისტყაოსნის 1966 წლის გამოცემისთვის წამძღვარებულ „განმარტებით ბარათში“ აკაკი შანიძემ კიდევ უფრო დააზუსტა ზემოთქმული: „ტექსტის დადგენისას ვეწინააღმდეგეთ უფრო სანდო ხელნაწერებს, რომლებიც მე-17 საუკუნისაა (ABC), ვითვალისწინებდით სხვა ხელნაწერთა მონაცემებსაც და მათი შეჯერების გზით ვარჩევდით უფრო სწორსა და რუსთაველის დროისთვის სავარაუდებელს“. აქ აუცილებლად უნდა ითქვას, რომ ა. შანიძე სრულიად ობიექტურად აფასებდა ამ ხელნაწერებს: „ABC ხელნაწერების ტექსტი, საერთოდ სხვა ხელნაწერებისას სჯობს. მაგრამ ზოგჯერ სწორედ აქ არის მიუღებელი ფორმები“ (ვეფხისტყაოსანი 1966, 014). სხვათაშორის, ABC ხელნაწერები პოემის ვრცელი ნუსხებია და ბევრ სხვაზე გვიანაა გადაწერილი, რის გამოც ვეფხისტყაოსნის მკვლევართა უმრავლესობა ვერ დაიმსახურა, მაგრამ ცხადია, რომ ტექსტი ძველია. ეს შესანიშნავი მაგალითია იმისა, რომ ხელნაწერის სიძველე და მასში წარმოდგენილი ტექსტის სიძველე ადექვატური ცნებები არ არის. სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ „სამეფო სახლის“ ხელნაწერთა ტექსტის განსაკუთრებულ ღირსებას პირველმა უმრავლესმა ვახტანგმა მიაქცია (კარბელაშვილი 1977, 56-58). შემდეგ კი – იუსტინე აბულაძემ.

ნაირკითხვის ანუ ვარიანტის შერჩევის შესახებ დ.ს. ლიხაჩოვი წერს: „არსებობს ტექსტოლოგიური წესი, რომლის თანახმად ერთი

და იგივე ადგილის ორი ან რამდენიმე ნაირკითხვიდან უფრო ძველად უფრო რთული ნაირკითხვა (*lectio difficilior*) ითვლება. ვიდრე უფრო მარტივი ნაირკითხვა (*lectio facilior*) (ლიხაჩოვი 1962, 170).

იგივე პრინციპი უძვეეს საფუძვლად ვეფხისტყაოსნის შანიძე-ბარამიძისეულ გამოცემას: „ვარიანტების შერჩევისას, – წერს აკაკი შანიძე, – უპირველეს ყოვლისა ვარკვევდით, თუ რომელი მათგანია ადრინდელი და რომელი რომლისგან უნდა წარმომდგარიყო, ან რომელი რომლის შემდეგ უნდა გაჩენილიყო“ (ვეფხისტყაოსანი 1966, 014).

რთულ და მარტივ ნაირკითხვათა ანალიზისა და ამ საფუძველზე ტექსტის დადგენის ნიმუშია აკაკი შანიძის შემდეგი მსჯელობა: მაგალითად, „ზოგ ხელნაწერში იკითხება „ქვე მკრდამდის“, ზოგში კი – „მკერდამდის“. ჩვენ მივიღეთ „ქვე მკრდამდის“ („ზოგსა გარდაკერის მათრახი ქვე მკრდამდის გასაპობელად“, 94). მაგრამ არა იმიტომ, რომ აგრე იკითხება ABC ხელნაწერებში, არამედ იმიტომ, რომ საუარაუდესია, თავდაპირველად იყო „ქვე მკრდამდის“ და იგი გადაკეთდა „მკერდამდის“ ფორმად და არა პირუკუ“ (ვეფხისტყაოსანი 1966, 014).

ძირითად ტექსტში შესატანი ნაირკითხვის შერჩევისას მძიმე შეცდომაა რომელიმესთვის უპირატესობის მინიჭება იმ ნიმუშით, რომ იგი ხელნაწერთა უმეტესობაშია: „მაგრამ ტექსტოლოგიაში იმაზე უფრო სახიფათო არაფერია, ვიდრე ნაირკითხვათა თვლა და მათი უმეტესობის ნიშნით არჩევა“ (ლიხაჩოვი 1962, 18).

რუსთველოლოგიურ ტექსტოლოგიაში იყო ასეთი მცდარი ტენდენცია, რასაც კონკრეტული მასალის მოხშობით ა. შანიძემ კატეგორიულად უარყოფითი შეფასება მისცა: „ვარიანტებში (სტრ. 162) გითხრობ ფორმისთვის ნაჩვენებია გეტყვი, მაგრამ ნათქვამია, რომ უპირატესობა ეძლევა „ვითხრობ“ ფორმას, რადგანაც იგი მოცემულია ხელნაწერთა დიდ უმრავლესობაში, ხელნაწერებშია როგორც ველთა რბოდეს, ისე ველად რბოდეს, ორივე თანაბრად შესაძლებელია, ხელნაწერთა უმრავლესობაში ველთა არის და ამის გამო მას მიეცა უპირატესობა. ხელნაწერში გვხვდება როგორც ლახვართა დასაჭრელად, ისე ლახვრითა დასაჭრელად, ამის გამო „მიღებულია მხ. რიცხვის ფორმა („ლახვრითა“), როგორც უფრო ნათელი, თანაც იგი წარმოდგენილია ხელნაწერთა დიდ ნაწილში“.

ამგვარად, ამა თუ იმ ფორმის დასადგენად ზოგჯერ გადაწყვეტილია, თუ რამდენ ხელნაწერებში გვხვდება ესა თუ ის ფორმა, რაც, რა თქმა უნდა, არ არის სწორი“ (შანიძე 1966, 232).

ტექსტოლოგიის თეორიის ამ მყარი კრიტერიუმებით თუ შევფასებთ, 1966 წელს ა. შანიძისა და ა. ბარამიძის რედაქციით გამოცემული ვეფხისტყაოსანი მართლაც „აღნიშნავს გარკვეულ ეტაპს პოემის შესწავლა-გამოცემის ისტორიაში“ (შანიძე 1966, 246) და ამ შეძთხვევაში ტერმინი ეტაპი ახალი შინაარსით ივსება: ვეფხისტყაოსნის ეს რედაქცია XX საუკუნის ტექსტოლოგიური მეცნიერების უმაღლეს აკადემიურ დონეზე განხორციელებული, რასაც ვერ ვიტყვით პოემის სხვა გამოცემებზე. სადაც ტექსტის დადგენის პრინციპები საერთოდ გაურკვეველია და ვერ აკმაყოფილებს თანამედროვე ტექსტოლოგიური მეცნიერების სტანდარტს.

ზემოთქმული სულაც არ ნიშნავს, თითქოს აკვი შანიძისა და ალექსანდრე ბარამიძის გამოცემული ტექსტი უნაკლოა და საბოლოო სიტყვაა რუსთველილოგიაში – რა თქმა უნდა, არა, და ეს შესანიშნავად ჰქონდათ გაცნობიერებული რედაქტორებს. აუკი შანიძე წერს: „ამ გამოცემის ტექსტის დადგენა კლექტიური შრომის ნაყოფია და ტექსტი ისეა წარმოდგენილი, რამდენადაც შეიძლებოდა შეთანხმებულიყვნენ. ურთიერთდათმობის გზით, ამ გამოცემის რედაქტორები – ა. ბარამიძე და ა. შანიძე (მთ. რედ.). ზოგიერთ საკითხში ისინი სხვადასხვა აზრისანი იყვნენ და არიან“ (ვეფხისტყაოსანი 1966, 015). ვეფხისტყაოსნის ამ გამოცემის შესახებ აკვი შანიძის დასკვნა ასეთია: „უეჭველია, რომ ამ გამოცემას ახლავს არა ერთი და ორი ნაკლი. მაგრამ უეჭველია ისიც, რომ იგი წარმოადგენს გარკვეულ წინ წადგმულ ნაბიჯს „ვეფხისტყაოსნის“ მეცნიერული შესწავლისა და მისი ტექსტის კრიტიკულად განხილვისა თუ გამოცემის საქმეში“ (ვეფხისტყაოსანი 1966, 017).

აკვი შანიძისა და ალექსანდრე ბარამიძის რედაქცია ვეფხისტყაოსნისა პოემის შესწავლა-გამოცემის ისტორიაში ეტაპს ქმნის იმ ივალსაზრისითაც, რომ ამჟერადან მისი ტექსტოლოგიური დონე განმსაზღვრელი შეიქმნება მომავალ გამოცემათა ტექსტოლოგიური დონისა, როგორც გარკვეული სავალდებულო მეცნიერული ეტალონი.

დამოწმებული ლიტერატურა:

1. ბარამიძე 1978: ალექსანდრე ბარამიძე. ვეფხისტყაოსნის აკადემიური ტექსტის გამოსაცემად მიმზადების თაობაზე. - ალექსანდრე ბარამიძე. ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. VII. „მეცნიერება“. თბ., 1978.
2. ბარამიძე 1987: ალექსანდრე ბარამიძე. ვეფხისტყაოსნის ტექსტის დამდგენი კომისიის მუშაობის შესახებ. - ალექსანდრე ბარამიძე. ახლო წარსულიდან. „მეცნიერება“, თბ., 1987.
3. გაწერელია 1967: აკაკი გაწერელია. აკაკი შანიძე. - ორიონი აკაკი შანიძის საუბალო კრებული. მიძღვნილი აკაკი შანიძის დაბადების 80 წლისთავისადმი. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბ., 1967.
4. დანელია 1987: კორნელი დანელია. ზურაბ სარჯველაძე. ქართველოლოგიის სამამოლარო (აკაკი შანიძის დაბადების 100 წლისთავის გამო). მაცნე. ელს. 1987. №1.
5. ვეფხისტყაოსანი 1951: შოთა რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი. სახელგამა. თბ., 1951.
6. ვეფხისტყაოსანი 1957: შოთა რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი. სარედაქციო კოლეგია: ალ. ბარამიძე, კ. კეკელიძე, ა. შანიძე. სახელგამა. თბ., 1957.
7. ვეფხისტყაოსანი 1966: შოთა რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი. ტექსტი ძირითადი ვარიანტებით. კომენტარებითა და ლექსიკონითურთ ორ ტომად. ა. შანიძისა და ალ. ბარამიძის რედაქციით: I. ტექსტი და ვარიანტები. გამომცემლობა „მეცნიერება“. თბ., 1966.
8. კარბელაშვილი 1977: მარიამ კარბელაშვილი. ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ისტორიული კლასიფიკაციისათვის. „მეცნიერება“. თბ., 1977.
9. კარბელაშვილი 1987: ცილა კარბელაშვილი. ვეფხისტყაოსნის პარაზული ხელნაწერი. - მწიგნობარი 86. გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“. თბ., 1987.
10. ლიხაჩოვი 1062: Д. С. Лихачев. Текстология. На материале русской литературы X-XVII вв. Изд. АН ССР, М.-Л., 1962.
11. სიმფონია 1956: ვეფხისტყაოსნის სიმფონია, შედგენილი აკაკი შანიძის ხელმძღვანელობით მისი წინასიტყვაობითა და გამოკვლევებით. სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბ., 1956.
12. შანიძე 1966: აკაკი შანიძე. აღუყვანდელა ვათარება ვეფხისტყაოსნის ტექსტის დადგენის საქმეში. - აკაკი შანიძე. თხზულებანი, II. ვეფხისტყაოსნის საკითხები. I. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბ., 1966.
13. ვავახიშვილი 1956: ივანე ვავახიშვილი. ქართული ფილოლოგიისა და ძველი ქართული მხატვრული ეპოსის ამოცანები. - ივანე ვავახიშვილი. ძველი ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები. თბ., 1956.

თეგურ ჯაბოდნიშვილი

ქართული ფოლკლორული ტექსტების ძირითადი გამოცემა

ხალხური პოეტური შემოქმედებისადმი შეგნებული ინტერესი ჩვენში გვიან გაჩნდა. ეს გასაკვირი არც უნდა იყოს, რადგან ასე მოხდა სხვა ქვეყნებშიც. მაგრამ სხვათაგან განსხვავებით, ასევე შედარებით გვიან მოექცა იგი მწერლობის ყურადღების არეში. ძირითადი ზეპირსიტყვიერი მოტივებისა და სიუჟეტების ლიტერატურული დამუშავების სერიოზული ცდები „ვეფხისტყაოსნის“ ეპოქაში დაიწყო. ამას ცხადყოფს თავად „ვეფხისტყაოსანი“, „ამირანდარეჯანიანიც“ და სხვაც. და ეს სურათი იმის მიუხედავად შემოგვრჩა, რომ ქართული ზეპირსიტყვიერების მდიდარი ტრადიციების ჩვენი ხალხის მხატვრულ ცნობიერებასა და ესთეტიკურ ცნობისწადაღზე ძალუმი შემოქმედების კვალი ძველ ქართულ წერილობით წყაროებშიც აღიბეჭდა და ცალკეულ ლიტერატურულ ძეგლებშიც, ხოლო ზეპირსიტყვიერი მოტივებისა და სიუჟეტების გამოყენების წარმატებული მცდელობები „ამირანდარეჯანისა“ და „სიბრძნე სიცრუისაში“ გადაგვეშალა.

სიმართლისაგან არც ისე შორს აღმოვჩნდებით, თუ ვიტყვით, რომ ეს ქმნილებები ზეპირსიტყვიერი ტექსტების ინდივიდუალური ნიჭისმიერი ლიტერატურული გაფორმებებია. ამ თვალსაზრისით ბევრი დაიწერა „ამირანდარეჯანიანზე“, შედარებით ნაკლები – „სიბრძნე სიცრუისაზე“. მაგრამ მათში ფოლკლორული მასალის ქართული მსოფლგანცდითა და მორალურ-ეთიკური ღირებულებებით ავსებულობა აშკარაა.

ცხადია, ქართული ზეპირსიტყვიერი ტრადიციების არსებობის მამტიციცებელი სხვაგვარი – „პირდაპირი“ – ფაქტებიც მოგვეპოვება. ვველაზე ადრეული იტალიელი მისიონერის ბერნარდო ნეპოლელოს მიერ შედგენილი ქართული ხალხური ზღაპრების კრებულია. ეს მოძღვრო კრებული მეჩვიდმეტე საუკუნეს განეკუთვნება. მისი არსებობა, სამწუხაროდ, გვიან (მეოცე საუკუნეში) გახდა ცნობილი

- ფოლკლორისტ ელ. ვირსალაძის ძალისხმევით 1965 წელს გამოცა („მრავალთავი“. L). ამდენად, პატრი ბერნარდე ნეპოლოელის ქართული ხალხური ზღაპრების ხელნაწერი ქართული ფოლკლორული ტექსტების ყველაზე ადრინდელ კრებულად უნდა ჩაითვალოს.

ქართული ზეპირსიტყვიერებისადმი მეცნიერული-გაანზრებული ინტერესი სათავეს XIX საუკუნის 30-40-იანი წლებიდან იღებს. იმ დროიდან, როცა ევროპული მეცნიერული ტრადიციების გავლენით ჩვენშიც მოვიდა აწუხი ფოლკლორისტიკამ. აქ მძლავრი იმპულსის როლი ითამაშა ევროპული ორიენტალისტიკის წიალიდან აღმოცენებულმა ქართველოლოგიამ და ამ სფეროთი ევროპელ მეცნიერთა დაინტერესებამაც. გერმანელ და ფრანგ ენათმეცნიერთა, გამოჩნეულად, მარი ბროსეს ძიებებმა, გააცნობიერა ჩვენში ზეპირსიტყვიერი მასალის მეცნიერული ღირებულება. ინტერესი ამგვარი მასალისადმი კიდევ უფრო გააძლიერა რუსეთის გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილების მეცნიერულმა მუშაობამ, რომლის შტაბ-ბინა თბილისში 1845 წელს გაიხსნა. მცლე დროში - სამი-ოთხი ათწლეულის განმავლობაში - დიდი რაოდენობის მასალა გამოვლინდა და დაფიქსირდა წერილობით.

ზეპირსიტყვიერი ტექსტების მიება-ჩაწერა კიდევ უფრო ინტენსიური გახდა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, როცა მეცნიერულ-ფოლკლორისტული ინტერესები ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სულსეკვთების თანაფერადობითაც აივსო. მეტიც, ერთხანს წმინდა მეცნიერულ-ფოლკლორისტული ინტერესები ქართველ მწერალთა და მოღვაწეთა პატრიოტულმა გზნებამ გადაფარა. რადგან ქართველი ხალხის პოეტური შემოქმედების, როგორც მისი კულტურული მონიფულობისა და ორიგინალობის გამოშვებურება-მტკიცებას პოლიტიკური დატვირთვაც მიეცა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის კონტექსტში. ამის დასტურია ის ფაქტიც, რომ პირველი კრებული ილია ჭავჭავაძემ გამოსცა რაფიელ ერისთავთან ერთად. ეს 1873 წელს მოხდა. კრებულს ერქვა „გლეხური სიმღერები და ანდაზები. შეკრებილი რაფიელ ერისთავისა და ილია ჭავჭავაძისაგან“. ეს კრებული დიდი მოცულობისა არ არის. მასში რამდენიმე ათეული ხალხური ლექსი შევიდა,

რომლებიც რაფიელ ერისთავმა ჯერ კიდევ 1852 წელს ჩაიწერა, ხოლო ილიამ – თავისი სამსახურეობრივი მოღვაწეობის ადრეულ წლებში. რაოდენობრივად არც ანდაზებია ბევრი, მაგრამ სრულიად გასაგებია მისი დიდი, წამახალისებელი მნიშვნელობა. რასაც შემდგენლები საგანგებოდ აღნიშნავენ კრებულის წინასიტყვაობაში. ამჟამად კი ცხადია მისი ისტორიული მნიშვნელობაც.

ეს კრებული მართლაც ფეხბედნიერი გზამკვლევი აღმოჩნდა. ზეპირსიტყვიერების მოვლა-პატრონობისაკენ მოწოდების მისმა რეზონანსმა მართლაც განსაზღვრა XIX (და არა მარტო XIX) საუკუნის ფოლკლორულ-შემკრებლობითი საქმიანობის რიტმიცა და შინაარსიც. ამ დროიდან მოყოლებული ბევრი ფოლკლორული კრებული გამოიცა, რომელთაგან არაერთმა დღესაც შეინარჩუნა კულტურული და მეცნიერული ღირებულება. ამ კრებულის ტექსტოლოგიური პრინციპები დაედო საფუძვლად მთლიანად XIX საუკუნის ფოლკლორულ-შემკრებლობით საქმიანობას. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მეცნიერულ-ტექსტოლოგიური პრინციპებიდან ერთადერთი პრინციპი. რასაც მეტ-ნაკლებად იცავდნენ, ზეპირსიტყვიერი ტექსტების მიქმელთაგან სიტყვა-სიტყვით ჩაწერა იყო, თუმცა ეს ქართული სინამდვილის ნაკლად ვერ ჩაითვლება. რადგან მამის ასეთ პრინციპებს ემყარებოდა ფოლკლორისტიკა სხვა ქვეყნებშიც. ზეპირსიტყვიერი მასალის გამოვლენა-ჩაწერაც ჩამწერის მხატვრული გეშოვნებითა და ინტელექტით განისაზღვრებოდა.

მიუხედავად ამისა. XIX საუკუნე ქართული ფოლკლორის ტრადიციულ ყოფაში გამოვლენისა და წერილობითი ფიქსირების მხრივ მაინც გამოირჩა. სწორედ ამ დროს მოხერხდა ჩვენი ზეპირსიტყვიერების ფონდის არსებითი ნაწილის დაფიქსირება და დაბეჭდვა. ეს ფონდი ძირითადად ქართული პრესის ფურცლებზე განთავსდა. მაგრამ საყურადღებო ფოლკლორულ კრებულებშიც მოიყარა თავი. მართალია. ამ კრებულებს თანამედროვე გაგებით ვერ ვუწოდებთ აკადემიურს, მაგრამ იმდროინდელი სინამდვილისათვის მათ სწორედ ასეთი მნიშვნელობა შეიძინეს ზეპირსიტყვიერი მასალის სიუხვისა და შემდგენელთა პროფესიონალიზმის წყალობით. მასალის სანდოობის თვალსაზრისით კი ეს მნიშვნელობა დღესაც არ დაუ-

კარგავთ. ასეთ კრებულთა შორის უადრესია დავით ხიზანიშვილის „ფშაური ლექსები“. რომელიც „ივერიის“ რედაქციამ გამოსცა 1887 წელს. ამ კრებულში შეტანილი ფშაური ზეპირსიტყვიერი ტექსტები ჯერ „ივერიის“ ფურცლებზე იბეჭდებოდა 1887 წლის სხვადასხვა ნომრებში, შემდეგ ცალკე კრებულადაც დაისტამბა საზოგადოების დიდი ინტერესის დასაკმაყოფილებლად. მის ღირსებაზე განსაკუთრებით ის ფაქტიც მეტყველებს, რომ იგი უმაღლესად შეაფასა ფშაური პოეზიის უბადლო მცოდნემ – ვაჟა-ფშაველამ.

დ. ხიზანიშვილმა ამ კრებულთა შემდეგ პოეტური ტრადიციებით მდიდარი კუთხის ზეპირსიტყვიერების მშვენიერების ჩვენება. კრებული თემატურადაც შთამბეჭდავია და მასალის სიუხვითაც. ამ მცირე ფორმატის 262-გვერდიან კრებულში გამოქვეყნდა მის მიერ მოძიებული საგმირო, საისტორიო, საწესჩვეულებო და საყოფიერო ჟანრების ხალხური ლექსები. ტექსტების შერჩევის პრინციპს საფუძვლად უდევს მხატვრული და შემეცნებითი ღირებულება.

საყურადღებო აღმოჩნდა ასევე ვლ. აღნიაშვილის მიერ შედგენილი „ხალხური ზღაპრების“ კრებული (1890). მართალია, მასში სულ 15 ხალხური ზღაპრის ტექსტი დაიბეჭდა, მაგრამ იგი ქართული ხალხური ეპოსის პირველი თვალსაჩინო გამოცემა იყო.

XIX საუკუნეში სხვა ფოლკლორული კრებულებიც დაიბეჭდა. მათ შორის ყურადღებას იქცევს პეტრე უშიაკაშვილის მიერ შედგენილი „ანდაზები“ (1876), რაფიელ ერისთავის „ქართული გამოცანები“ (1879). ასევე ცალკეული ზეპირსიტყვიერი ქმნილებების პატარა-პატარა, საკითხავი წიგნაკების ფორმის გამოცემები (უმთავრესად „ეთერიანისა“ და „არსენას ლექსისა“).

ზეპირ ტრადიციებში მოძიებული ფოლკლორული ტექსტების ნაწილი XIX საუკუნეში ძირითადად ქართულ პრესაში გამოქვეყნდა. უმთავრესი კი შემკრებთა კერძო კოლექციებში ან სხვადასხვა არქივებში დარჩა. ამ მხრივ „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“ და აკაკი წერეთლის ფოლკლორული ცენტრი – აკაკის თეური კრებულის“ რედაქცია გამოირჩა.

უკვე XIX საუკუნის დასაწყისში, როგორც ცნობილია, მათ თავისებურ შემკვიდრედ მოგვევლინა „საისტორიო და საეთნოგრა-

ფიო საზოგადოება“. ფოლკლორული არქივებიც ამ საზოგადოების საკუთრება გახდა და ზეპირსიტყვიერების ცნობილ შემკრებთა საქმიანობის კოორდინაციაც მან იკისრა. დიდი ერისკაცის, ექვთიმე თაყაიშვილის თაოსნობით ზეპირსიტყვიერი მასალა ამ საზოგადოების სამეცნიერო კრებულში „ძველი საქართველოს“ ტომებში იბეჭდებოდა. მოკლე ხანში ამ კრებულში დასტამბული ზეპირსიტყვიერი ტექსტები ცალკე წიგნებადაც გამოიცა „ხალხური სიტყვიერების“ სახელწოდებით. სულ ორი წიგნი დაიბეჭდა (1916, 1918). ამ ფოლკლორული კრებულების გამოსვლით, ფაქტობრივად, დასრულდა XIX საუკუნის ფოლკლორისტული მუშაობა ზეპირსიტყვიერი ტექსტების ტრადიციულ ყოფაში გამოვლენისა და ბეჭდვის თვალსაზრისით.

XIX საუკუნეში შექმნილ ფოლკლორულ კრებულებს შორის უნდა დასახელდეს თედო რაზივაშვილის მიერ შეკრებილი „ხალხური ზღაპრების“ ორი კრებული. მართალია, ისინი 1909 წელს გამოქვეყნდა, მაგრამ ზეპირსიტყვიერი ტექსტები წინა საუკუნეში იყო გამოვლენილი და ამ კრებულის ხელნაწერიც იმ დროს იყო შედგენილი. თ. რაზივაშვილმა ეს კრებული ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას XIX საუკუნის 90-იან წლებში წარუდგინა გამოსაცემად. გამოცემა იმხანად ვერ მოხერხდა და დიდხანს იდო თაროზე. პირველ წიგნში 107 დასახელების ხალხური ზღაპარი შევიდა. უმთავრესად ქართლში ჩაწერილი. მკორეში – კახური და ფშაური ზღაპრები. სულ თ. რაზივაშვილმა 200-ზე მეტი ხალხური ზღაპარი და 3000-ზე მეტი ლექსი ჩაიწერა. ამ ლექსების ნაწილი (1306 ტექსტი) ე. თაყაიშვილმა „ძველ საქართველოში“ (1914) დაბეჭდა. თ. რაზივაშვილის „ხალხური ზღაპრები“ განმეორებითაც გამოიცა 1951-1952 წლებში. მ. ჩიქოვანის რედაქციით.

თ. რაზივაშვილის „ხალხური ზღაპრების“ კრებული ქართულ ფოლკლორისტიკაში ისეთივე მნიშვნელობის გამოცემად არის აღქმული, როგორც ძმები გრიშებისა და აფანასიევის ხალხური ზღაპრების კრებულები გერმანიასა და რუსეთში.

XX საუკუნე ხალხის მიერ შექმნილი ზეპირი სიტყვიერების გამოვლენა-ჩაწერისა და შესწავლის ისტორიაში „ოქროს ხანად“

შეიდა. იმდენი, რაც ამ დროს გაკეთდა, სამწუხაროდ, ალბათ კიდევ დიდხანს ვერ გაკეთდება.

ზეპირსიტყვიერებისადმი ინტერესს უპირველესად სახელმწიფო პოლიტიკა და XIX საუკუნის მეცნიერულ-ფოლკლორისტული ტრადიციები უწყობდა ხელს. ამ ტრადიციების წყალობით ხალხური პოეტური შემოქმედების შესწავლა სასკოლო განათლების აუცილებელ ნაწილად დარჩა. ამის გამო ჩვენში გაგრძელდა (და, შეძლებისდაგვარად, გაღრმავდა) ხალხური სიტყვიერების სახელმძღვანელოების შექმნის ტრადიცია.

1929 წელს ჟურნალმა „ახალი სკოლისაკენ“ (№3,7,8) დისკუსიაც კი მოაწყო იმის თაობაზე, როგორ შეერჩიათ ზღაპრული სიუჟეტები და როგორ დაემუშაებინათ ტექსტები დაბალ კლასებში სასწავლებლად. იმ დროს შეიქმნა ისეთი სახელმძღვანელოები, როგორებიცაა: ს. კორგაძის „ჩვენი ძველი მწერლობა და ხალხური პოეზია“ (მიუხედავად იმისა, რომ აქ ლიტერატურული ტექსტების გვერდით მხოლოდ „შიშველი“ ფოლკლორული ნიმუშები იყო დაბეჭდილი. წიგნმა მაინც რამდენიმე გამოცემას გაუძლო. გამოიცა 1922, 1925, 1927 წლებში.); თ. ბეგიაშვილის „ქართული სიტყვიერების ისტორია“. I ნაკვეთი (1925); პ. მირიანაშვილის „ქართული სიტყვიერების განარკვი“ (1929); ვ. ხუროძის „ხალხური ზეპირსიტყვიერება სკოლაში“ (1936); მ. ჩიქოვანის „ხალხური სიტყვიერება“ (1938, 1939, 1941).

XIX საუკუნის კულტურულ-მეცნიერული ცნობიერების გამოძახილი იყო ის ფაქტიც, რომ ხალხის მიერ შექმნილი პოეტური შემოქმედების მოვლა-პატრონობა ქართველმა მწერლებმაც თავიანთ ღვიძლ საქმედ გამოაცხადეს. 1926 წელს საქართველოს მწერალთა კავშირის პირველ ყრილობაზე ეს ოფიციალურად პავლე ინგოროვყამ დააფიქსირა. მან თავის გამოსვლაში „დაუფიქრებელივ მოსაგვარებელ საკითხთა შორის“ დაასახელა ზეპირსიტყვიერების შეგროვება, „რომელიც განსაკუთრებით საინტერესოა არა მარტო მეცნიერებისათვის, არამედ მხატვრული მწერლობისათვის“; აღნიშნა, რომ „მწერალთა კავშირმა უნდა მოაწიოს სამეცნიერო-ლიტერატურული ექსპედიციები შესასწავლად ქართული ხალხური პოეზიი-

სა. ხალხის ზნე-ჩვეულებათა ლექსიკოლოგიურ მასალათა შესაკრებად“ (იხ. წიგნი: „საქართველოს მწერალთა კავშირი“. თბ., 1926). ამ მოწოდების გამოძახილად უნდა მივიჩნიოდ ის ფაქტი, რომ, XX საუკუნის 30-იანი წლებიდან მოყოლებული, არ დარჩენილა თითქმის არც ერთი ქართველი მწერალი, ზეპირსიტყვიერების კრებული რომ არ გამოეცა. ან ცალკეული საკითხი არ გამოეკვლია.

ზეპირსიტყვიერების კრებულების გამოცემა აუცილებელ საქმედ აქციეს წიგნის ისეთმა გამომცემლობებმაც, რომელთა პროფილს ფორმალურად სხვა რიგის ამოცანები განსაზღვრავდა. ბევრმა ამ თვალსაზრისით არა მარტო „ვალი მოიხადა“ ეპოქის სულისკვეთების წინაშე, არამედ მნიშვნელოვანი ფოლკლორული გამოცემების ინიციატორიც გახდა. ამ მხრივ თუნდაც გამომცემლობა „ნაკადულის“ მიერ განხორციელებული ხუთტომიანი „ხალხური სიბრძნის“ (1963-1964) დასახელებაც იმარებდა. ეს გამოცემა თავიდან 16 ტომად იყო ნაგარაუდები, იგი ზეპირსიტყვიერების სისტემური გამოცემის ცდას წარმოადგენდა და მასალის განთავსებას საფუძვლად ეთნოგრაფიული პრინციპი ედო – ყველა კუთხის ზეპირსიტყვიერი ტრადიციის წარმოჩენა. I-II ტომებში ხალხური ზღაპრები დაიბეჭდა. III – ეპოსი, ლეგენდები, თქმულებები. IV – პოეზია. V – მახვილსიტყვაობა, ანდაზები, გამოცანები, ხუთტომეული შიამშადეს ხუტა ბერულაკამ, ელენე ვირსალამემ, ქსენია სიხარულიძემ, ალექსანდრე ღლონტმა და მიხეილ ჩიქოვანმა. უფრო ადრე (1936) „სახელგამმა“ გამოსცა ხალხური პოეზიის სამტომეული „ხალხური სიტყვიერების საუნჯე“ (აკაკი ონიანის ინიციატივით). ასევე საყურადღებოა გამომცემლობა „მერნის“ მიერ 1970-1972 წლებში გამოცემული „ქართული ხალხური ზღაპრების“ ხუთტომეული.

ჩვენი ზეპირსიტყვიერებისადმი ყურადღების გაძლიერებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ქართულმა პრესამაც და არა მარტო იმით, რომ დიდ ადგილს უთმობდა ფოლკლორული ტექსტების ბეჭდვას, არამედ იმითაც, რომ ფოლკლორულ-შემკრებლობითი მუშაობის წამახალისებელ ღონისძიებათა ინიციატორიც არაერთხელ გამხდარა. სულ რამდენიმე მაგალითი:

1934 წელს გაზეთმა „კოლექტივიზაციაში“ რუსთაველის ობი-
ლესთან დაკავშირებით. „შოთას სახელობის კულტურული ლაშ-
ქრობა“ გამოაცხადა. ეს ლაშქრობა ზეპირსიტყვიერი ქმნილებების
ტრადიციულ ყოფაში გამოვლენასა და ჩაწერას ისახავდა მიზნად.
მოწოდებას ბევრი გამოეხმაურა, დიდძალი ზეპირსიტყვიერი მასა-
ლა შევირბა. ნაწილი ამ გაზეთშივე დაიბეჭდა. უფრო მეტი კი
(1934-1935 წლების ნომრებში დაბეჭდილთაგან) ცალკე წიგნაკე-
ბად გამოიცა (სულ სამი წიგნაკი).

„კოლექტივიზაციას“ არც სხვა ჟურნალ-გაზეთები ჩამორჩნენ.
„კომუნისტის“, „ახალგაზრდა კომუნისტის“, „ახალი სოფლის“,
„სოფლის ცხოვრების“, ჟურნალების – „მნათობის“, „ჩვენი თა-
ობის“ და სხვათა მიერ გამწვანდა მასობრივ ფოლკლორულ-შემ-
კრებლობით მუშაობას შედეგად მოჰყვა საინტერესო კრებული
„თანამედროვე ხალხური პოეზია“ (1940). ამ პოპულარული ფოლ-
კლორული კრებულის გამოცემას სწორედ ხალხში საკუთარი ზე-
პირსიტყვიერების მნიშვნელობის გაცნობიერება ედო საფუძვლად.

დაბოლოს: XX საუკუნის დასაწყისის (20-30-იანი წლების)
მეცნიერულ-ფოლკლორისტული ინტერესების შინაარსი და გეზი
გარკვეულწილად განსაზღვრა ნიცი მარის მეცნიერული სკოლის
პრინციპებმა. მისმა ენათმეცნიერულმა მიღებებმა (ე.წ. სიუჟეტების
პალეონტოლოგიამ, სიუჟეტების სტადიალური გაფორმების ასპექ-
ტში) ამირანის, „ეთერიანის“, „ტარიელიანის“, „როსტომიანის“
პრობლემებზე და ა.შ.).

ფოლკლორისტისათვის უაღრესად დიდი მნიშვნელობა იქო-
ნია ნ. მარის დიალექტოლოგიურმა ინტერესებმა. დიალექტოლო-
გიის, როგორც ენათმეცნიერების დარგის ფაქტობრივმა დაფუძნე-
ბამ (ცნობილია, რომ პირველი დიალექტოლოგიური პროგრამა
ნ. მარის კარნახით აკ. შანიძემ და გრ. ყიფშიძემ დაწერეს ქართულ
და რუსულ ენებზე). სწორედ ეს დიალექტოლოგიური პრინციპები
უნდა დასდებოდა საფუძვლად ე.წ. საველე ფოლკლორისტულ მუ-
შაობას – ზეპირსიტყვიერი ტექსტების ჩაწერას.

XX საუკუნის დასაწყისში ქართულ ფოლკლორისტულ სამუშაო-
რატესად ნ. მარის სკოლაგამოვილი მკვლევრები მუშაობდნენ.

მათ მეტ-ნაკლები წარმატებით გამოიყენეს საკუთარი მეცნიერული სკოლის მონაპოვრები. ბევრი მათგანი კი მალე საერთოდ ჩამოშორდა ამ სკოლას ნ. მარისა და მარიზმის კრიტიკის გამო. აქ მტყუნ-მართალი ჯერაც არ გამოვლენილა. დრო ამას უთუოდ დაგვანახვებს. ამჟამად კი დანამდვილებით იმის თქმა შეიძლება, რომ იქ. სადაც ნ. მარის დიალექტოლოგიური მოთხოვნები იქნა დაცული, ჭეშმარიტად აკადემიური ფოლკლორული კრებულები და გამოკვლევები შეიქმნა. ამ მოთხოვნათა უგულებელყოფამ კი (ვითომ ფოლკლორისტიკას არ სჭირდებაო დიალექტოლოგია, - იყო ასეთი აზრიც), რბილად რომ ვთქვათ, უხერხულობის დადი დაასვა არა მარტო XX საუკუნეში შექმნილ ფოლკლორულ კრებულებს, არამედ არაერთ ფოლკლორისტულ გამოკვლევასაც.

დიალექტოლოგიური პრინციპების დაცვით ზეპირსიტყვიერი ტექსტების გამოქვეყნების წარმატებული ცდები ავ. შანიძემ წარმოადგინა. მან ჯერ „წელიწდულში“ (1923-1924 წ.წ.) გამოაქვეყნა საყურადღებო ზეპირსიტყვიერი ტექსტები, რომლებიც მას ბესარიონ გაბურმა მიაწოდა („ბესარიონ გაბური, ხევსურული მასალები, ლექსიკონითურთ“), ხოლო 1931 წელს გამოსცა კრებული „ქართული ხალხური პოეზია. I. ხევსურული“, რომელიც დღესაც სწორუპოვარი გამოცემის მნიშვნელობას ინარჩუნებს, პირველ რიგში ფოლკლორისტულ-ტექსტოლოგიური სიზუსტისა და უტყუარობის წყალობით. ბუნებრივია, ეს კრებული თავისთავად იმასაც ცხადყოფს. რამდენად კეთილნაყოფიერია ენათმეცნიერული (დიალექტოლოგიური) ცოდნა ფოლკლორისტიკაში. ავ. შანიძის მიერ მოძიებული ტექსტები უნიკალური სწორედ ენობრივი სიზუსტით არის. ასეთი დონისათვის ფოლკლორისტიკაგან ძნელად თუ ვინმეს მიუღწევია. ეს კრებული ზეპირსიტყვიერი ტექსტის ტექსტოლოგიური სისრულითაც იქცევა ყურადღებას (ძირითადი ტექსტის გამოვლენა და ვარიანტების წარმოდგენა ტექსტუალური განსხვავებებით).

XX საუკუნის დასაწყისის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფოლკლორული კრებულია ვახტანგ კოტეტიშვილის მიერ შედგენილი „ხალხური პოეზია“ (1934 წელი, განმეორებით 1961 წელს გამოიცა). მართალია, აქ დიალექტოლოგიურ-ტექსტოლოგიური ასპექ-

ტები არ არის აქცენტირებული, მაგრამ კრებულის აკადემიურობას შექმდგენლის ვრცელი მეცნიერული ექსპურსები განაპირობებს. რომლებიც ცალკეულ ზეპირსიტყვიერ ტექსტს უკავშირდება და, ფაქტობრივად, შედარებით-ისტორიული და ტიპოლოგიური მეთოდით შესრულებულ კარგ გამოკვლევებს წარმოადგენს. იმ დროისათვის ფოლკლორის ბუნებისა თუ ცალკეულ პრობლემათა ესოდენი ცოდნა სხვა მკვლევარს არ გამოუმტლავებია.

XIX საუკუნის ქართული ფოლკლორისტიკის ტრადიციათა თავისებურ გასრულებაზე მიმანიშნებელი იყო ქართული ფოლკლორის კიდევ ერთი დიდი კოლექციის გამოცემა, რომელიც პეტრე უმცაშვილის მიერ იყო თავმოყრილი.

პ. უმცაშვილი ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს XIX საუკუნის 70-იანი წლებიდან აგროვებდა. ბევრს თავად იწერდა, გაცილებით მეტს წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სისტემის სოფლის მასწავლებლები და მოწაფეები უგზავნიდნენ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონებიდან (მან ქართულ სინამდვილეში პირველმა შექმნა ფოლკლორული ტექსტების თავმოყრის თავისებური ცენტრი). ამის წყალობით უმდიდრესი კოლექცია დააგროვა, მაგრამ ბეჭდვა-გამოქვეყნებას არა ჩქარობდა. ჯერ ზეპირსიტყვიერი მასალის ამომწურავად გამოვლენა უნდოდა. ბეჭდვას კი მერე, ჟანრობრივი პრინციპით ფიქრობდა (ასეთი დაყოფა მას რაფიელ ერისთავმა საჯაროდაც კი უსაყვედურა: სჯობს ის გამოვაქვეყნოთ, რაც გვაქვს, თან ახალიც ვეძიოთ). ამ მიზნის გამო პ. უმცაშვილის კოლექცია გვიან გამოქვეყნდა ოთხ წიგნად. პირველი წიგნი 1937 წელს დაიბეჭდა ფ. გოგიჩაიშვილის რედაქციით. მთლიანად კი მ. ჩიქოვანმა გამოსცა 1964 წელს.

პ. უმცაშვილი ქართული ფოლკლორის კარგი მცოდნე იყო. ამიტომ მისი ოთხტომიანი კრებული, ზეპირსიტყვიერი ტექსტების თემატურ-ჟანრობრივი შერჩევის თვალსაზრისით, ქართული ზეპირსიტყვიერების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შენაძენია.

ზეპირსიტყვიერი ტექსტების მიზანმიმართული და ინტენსიური პუბლიკაციის პროცესი ჩვენში მაინც 1936 წლიდან დაიწყო, მას შემდეგ, რაც ამ საქმეს რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის

ინსტიტუტი ჩაუდგა სათავეში. აქ ამ დროს დაარსდა „ქართული ფოლკლორის სერია“ და 4 კრებული გამოიცა: „ხალხური ვეფხისტყაოსანი“ (ორ წიგნად, - 1936, 1937), ალ. ღლონტის „გურული ფოლკლორი“ (მეორე ტომად, 1937). ქს. სიხარულიძის „ქართული საბავშვო ფოლკლორი“ (მესამე ტომად, 1938), მ. ჩიქოვანის მიერ შედგენილი „ქართული ხალხური ზღაპრები“ (1938). ეს კრებული აღნიშნული სერიის მეხუთე ტომად მოიზრებოდა, თუმცა შემდეგ „ქართული ხალხური ზღაპრების“ ხუთტომეულის პირველ ტომად იქცა (II ტომი 1952 წელს გამოიცა. ბილო, V - 1956 წელს. მ. ჩიქოვანის რედაქციით).

ამის შემდეგ ფოლკლორული კრებულების გამოცემა გაგრძელდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიაში (მას შემდეგ, რაც რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტი იქ გადავიდა - 1942 წელს). ამ ინსტიტუტში იმთავითვე დაარსდა „ხალხური სიტყვიერების სერია“. რითაც, ფაქტობრივად, გაგრძელდა წინა სერია. ამ სერიით გამოიცა ისეთი მნიშვნელოვანი კრებულები, როგორებიცაა: „ქართველ მთიელთა ზეპირსიტყვიერება, მთიულეთ-გუდამაქვარი“ (ტექსტების შერჩევა, გამოკვლევა, კომენტარები ე. ვირსალაძისა, 1958 წელი. ამ კრებულში შევიდა 1934, 1946 და 1950 წლების ფოლკლორული ექსპედიციების მასალები); „ქართული ხალხური საისტორიო სიტყვიერება“ (სამ ტომად, I - 1961, II - 1964, III - 1967, ქს. სიხარულიძის რედაქციით). ეს კრებული XX საუკუნის გამოცემათა შორის საგრძნობლად გამოირჩევა მასალის სიუხვითა და კომენტარების ღირებულებით. „ხალხური სიტყვიერების მასალები“ (ორ ტომად, ტ. I - 1965, ტ. II - 1957, ჯ. სონღულაშვილის მიერ შედგენილი და ე. ვირსალაძის მიერ გამოცემული).

აღნიშნულ პერიოდში იმდენი საინტერესო ფოლკლორული კრებული გამოქვეყნდა, რომ მათი ჩამოთვლაც კი შორს წაგვიყვანდა. მაგრამ რადგანაც სტატისტიკას დიდი დამარწმუნებლობა აქვს, მოვიშველიებ:

1936 წელს გამოქვეყნდა ჯ. ნოღაიძელის მიერ შედგენილი „აჭარული ხალხური სიტყვიერება“ (მეორე ტომი გამოვიდა 1940 წელს). 1937 წელს დაიბეჭდა ს. მაკალათიას „თუშური ლექსები“.

1938 წელს - ა. გომიაშვილის „მოხუცი ლექსები“, ქს. სიხარულიდის „ხალხური ზღაპრები“, 1939 წელს - ვ. ხორნაულის „ფშაური მილექსებანი“, 1940 წელს - ს. ებრაელიძისა და შ. ღლონტის მიერ შედგენილი „ქიზიყის პოეტური ფოლკლორი“, 1941 წელს - ქს. სიხარულიდის „ხალხური ზღაპრები“, აღ. ღლონტის „ქართული შაირები“, 1942 წელს - აღ. გომიაშვილის მიერ შედგენილი კრებული „ჩაიცივი ჯაჭვის პერანგი. ამოანათე ხმალი“, 1948 წელს გამოქვეყნდა „ქართული ზღაპრები და ლექსები“ (აღ. ღლონტის რედაქციით). 1949 წელს - „რჩეული ქართული ხალხური ზღაპრები“ (ე. ვირსალაძის რედაქციით). ვ. ხორნაულის „ფშაუ-ხევსურული პოეზია“, 1950 წელს - გ. ნათაძის „ხალხური ლექსები და ზღაპრები“, აღ. გომიაშვილისა და რ. გვეტაძის „ხალხური პოეზია“, 1951 წელს - შ. ალავეძის „ღენჩუმიური ზეპირსიტყვიერება“, 1952 წელს - აღ. ღლონტის „ქართული ხალხური ეპოსი“, 1956 წელს - „ქართული ხალხური ნოველები“, 1958 წელს - ე. ვირსალაძის „რჩეული ქართული ხალხური ზღაპრები“, 1959 წელს - შ. ძიძიგურის „ქართული ხალხური ზღაპრები“, 1961 წელს - თ. ოქროშიძის „შრომის სიმღერები“, 1962 წელს - კ. ჭრელაშვილის „თუშური პოეზია“, 1963 წელს - აღ. ღლონტის „ქართული ხალხური ნოველა“ (ორ ტომად, II ტ. - 1966 წ.), 1969 წელს - გ. ხორნაულის „ფშაური კაფია“ და სხვა.

ქართული ზეპირსიტყვიერების გამოცემებზე საუბარი (თუნდაც სტატისტიკის ენით) არასრული იქნება ქართველ ეთნოგრაფთა და დიალექტოლოგთა წვლილის ხსენების გარეშე. მართალია. მათ მიერ გამოცემულ კრებულებს ფოლკლორულს ვერ ვუწოდებთ. მაგრამ მათ იმდენად საინტერესო (ხშირ შემთხვევაში კი უნიკალურიც) ფოლკლორული ქმნილებებიც აქვთ გამოქვეყნებული, რომ გვერდის ავლა დანაშაული იქნებოდა. მით უფრო, რომ მათგან ბევრი ფოლკლორის სფეროშიც არანაკლები წარმატებით მუშაობდა. ამ მხრივ საყურადღებოა გ. ჩიტაიას, ვ. ბარდაველიძის, ს. მაკალათიას, თ. ოჩიაურის, ვ. რეხვიაშვილის, შ. ძიძიგურის, ს. ელენტის, ა. მარტიროსოვის, შ. ნიჟარაძის, აღ. ჭინჭარაულის, ჯ. ნოღაიდელის, ღ. კაიშაურის და სხვათა ეთნოგრაფიული და დიალექტოლოგიური კრებულები.

საგანგებო ყურადღების ღირსია ქართულ ფოლკლორისტიკაში 1972-1984 წლებში განხორციელებული გრანდიოზული პროექტი – „ქართული ხალხური პოეზიის“ სრული კორპუსი (12 ტომად). მისი გამოცემის იდეას საფუძველი XX საუკუნის 60-იან წლებში ჩაეყარა. გამოცემის მომზადებაში შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის განყოფილების თანამშრომლები მონაწილეობდნენ მ. ჩიქოვანის ხელმძღვანელობით. წინასწარ დიდი მოსამზადებელი სამუშაოები ჩატარდა: საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში მოეწყო სამეცნიერო ექსპედიციები ახალი ფოლკლორული ტექსტების გამოვლენისა და ძველების ტრადიციულ ყოფაში ფესვმაგრობის შემოწმების მიზნით: შეკუთვნილი გამოცემის პრინციპები და ამაში მონაწილეობდნენ მწერლები, ლიტერატურათმცოდნეები, ფოლკლორისტები... დადგინდა გამოცემის სტრუქტურა: შესავალი, გამოკვლევა, ლექსიკონი, საძიებლები; გადაკომპოზირდა სხვადასხვა არქივებში დაცული ფოლკლორული ტექსტები (შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის განყოფილების, ლიტერატურის მუზეუმის, მხარეთმცოდნეობის მუზეუმების, უმაღლეს სასწავლებელთა კათედრების, კერძო კოლექციებისა და ა.შ.), ჟურნალ-გაზეთებში, კრებულებში გამოქვეყნებული ტექსტები, ზეპირ ტრადიციაში შემორჩენილი ნიმუშები (ახალ ექსპედიციებში მოპოვებული).

1972 წელს გამოცხადდა ხელმოწერა. იმავე წელს გამოცემის დასრულება „მეცნიერებამ“ გამოსცა პირველი ტომი – „ძიგობრივი ლექსები“. 12 წელიწადში 12 ტომი გამოიცა 15000-იანი ტირაჟით, თუცა გამოცემისთანავე ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად იქცა.

საზოგადოებრივი მრავალტომეულს დიდი ინტერესით შეხვდა. დაიბეჭდა დადებითი რეცენზიები: ალ. ღლონტისა („ქართული ხალხური პოეზიის თორმეტტომეული“, აღმანახი „მწიგნობარი“ 83, 1984, გვ. 13-33), გ. ჯიბლაძისა („ეროვნული საუნჯე“, გვ. „კომუნისტი“, 1980, 23 აგვისტო), ა.პ. ცანავასი („ერის განძი“, „კომუნისტი“, 1973, 9 თებერვალი), ამ მოვლენას გამოეხმაურა პარიზში გამოცემული ჟურნალი „ბედი ქართლისა“ (ტ. XXXI, 1973, გვ. 301-303); დაიბეჭდა გარკვეულწილად უარყო-

ფითი რეცენზიაც - ალ. ჭინჭარაულისა („ქართული ხალხური პოეზიის პირველი ტომი“, კაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1973, 31 აგვისტო, №34). რაც უმთავრესად დიალექტოლოგიური შეცდომების მხილვას შეიცავდა. ალ. ჭინჭარაულს უპასუხეს მ. ჩიქოვანმა, ჯ. ბარდაველიძემ და აპ. ცანავამ.

მიუხედავად კრებულის ცალკეულ ტომებში არსებული შეცდომებისა და უზუსტობებისა, უმნიშვნელოვანესი საქმე გაკეთდა. გამოიცა კრებული, რომელსაც ანალოგი დღესაც ძნელად მოეძებნება. მისი ფასი, რაც დრო გავა, მით უფრო მეტად წარმოჩინდება.

ზეპირსიტყვიერი მასალა ტომებში ასე განაწილდა:

I-II ტომებში შევიდა მითოლოგიური ლექსები (შემდგენელი მ. ჩიქოვანი);

III-IV ტომებში - საგმირო ლექსები (ქს. სიხარულიძე);

V ტომში - საწესწვეულებო ლექსები (მ. ჩიქოვანი);

VI ტომში - სატრფიალო ლექსები (ე. ვირსალაძე, გ. ბარნოვი);

VII-VIII-IX ტომებში - საყოფაცხოვრებო ლექსები (ე. ვირსალაძე, ჯ. ბარდაველიძე, დ. გოგოჭური, ფ. ზანდუკელი, ვ. მაცაბერიძე, გ. ბარნოვი, ა. ცანავა);

X ტომში - შრომის სიმღერები (ფ. ზანდუკელი, თ. ოქროშიძე);

XI ტომში - ისტორიული ლექსები (მოამზადა ქს. სიხარულიძემ, მაგრამ მისი გარდაცვალების გამო ტომს საძიებლები და ლექსიონი მოუძნადეს და დაურთეს დ. გოგოჭურმა და ვ. მაცაბერიძემ);

XII ტომში - თანამედროვე ლექსები (დ. გოგოჭური, ვ. მაცაბერიძე).

1972 წლიდან მოყოლებული ამ კრებულის ტომები ერთი წლის ინტერვალით გამოიცა. გამოჩაღების იყო XII ტომი, იგი ადრე 1980 წელს, დაიბეჭდა. მრავალტომეული კი VI ტომის გამოცემით დასრულდა, 1984 წელს.

ამ მრავალტომეულის აღიარებაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ შემდგენელთა ჯგუფს 1987 წელს საქართველოს სახელმწიფო პრემია მიენიჭა.

აქვე არ შემძლია არ აღვნიშნო ერთი ფაქტიც: შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის განყოფილების თანამშრომლებმა ხალხური პოეზიის მრავალტომეულის გამოცემისთანავე ინტენსიურად განაგრძეს მუშაობა ხალხური პროზის მრავალტომეულზე (30-ტომეული). მომზადდა გამოცემის პროსპექტი. იგი მოიწონა ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭომ და დასამტკიცებლად წარედგინა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმს, კერძოდ, ენისა და ლიტერატურის განყოფილებას. საყურადღებოა, რომ ამ დროისათვის უკვე მზად იყო გამოსაცემად პირველი ოთხი ტომი – ამირანის ეპოსის ტექსტები, ვარიანტებითურთ. პროექტის განხილვას რამდენიმე სხდომა მიეძღვნა. განხილვებში მეც ვმონაწილეობდი, როგორც ამ განყოფილების სწავლული მდივანი. აზრთა სხვადასხვაობას ძირითადად ტომებში მასალის განაწილება იწვევდა. სხვა ყველაფერი მზად იყო. ამის მიუხედავად, საბოლოო გადაწყვეტილების მიღება მაინც ვერ მოხერხდა. ამას მ. ჩიჭოვანის გარდაცვალებაც მოჰყვა და პროექტი, სამწუხაროდ, პროექტად დარჩა. სინანულის გრძნობას განსაკუთრებით ის აძლიერებს, რომ ამჟამად ასეთი დიდი პროექტის განხორციელებაზე ოცნებაც კი არარეალურია.

„ქართული ხალხური პოეზიის“ მრავალტომეულის გამოცემის შემდეგ მხოლოდ რამდენიმე საყურადღებო ფოლკლორული კრებული შეგვემატა. მათ შორის საყურადღებოა ზ. კენაძისა და ტ. მახარის მიერ შედგენილი „ქართული ხალხური პოეზია“ (1992), ზ. კენაძის, ტ. მახარისა და ხ. შამისიმედიშვილის „ჯვარ-ხატთა სადიდებლები“ (1998), არქიფო კანდელაკის „ქართული ანდაზები“ (1999). ეს კრებულები, განსაკუთრებით წინა ორი, ყურადღებას აქცევს მასალობრივი სიახლითაც და ფოლკლორული ტექსტილოგიის მოთხოვნათათვის ანგარიშგაწვეითაც.

ამ კრებულებით, ფაქტობრივად, დაიხურა ქართული ზეპირსიტყვიერების გამოცემის დიდი წიგნი XX საუკუნისა, ასწლეულისა, რომელიც ქართული ფოლკლორისტიკის ისტორიაში შევა, როგორც ჩვენი ფოლკლორის ტრადიციულ ფოთაში გამოვლენის, ჩაწერისა და ბეჭდვის საუკუნე.

წიგნის პოპაპენი

ციური ბერიძე

ლადო აღნიაშვილი – კუბლიცისტი და ბაზოგრაფი

საქართველოს ისტორიისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მოღვაწეობა XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართველი მოწინავე ინტელიგენციისა, რომელიც ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით შეუდგა თავდადებულ ბრძოლას ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეის განხორციელებისათვის ქვეყნის ეკონომიკური და კულტურული წინსვლისათვის.

იმ საზოგადო მოღვაწეთა შორის, რომლებიც თერგდალეულთა შეხედულებებზე აღიზარდნენ და მხარში ამოუდგნენ მათ, იყო ვლადიმერ (ლადო) აღნიაშვილი – გამოჩენილი ქართველი პედაგოგი, საზოგადო მოღვაწე, ლინგუო-დიდაქტიკოსი, ლექსიკოგრაფი, ეთნოგრაფი, ფოლკლორისტი, პუბლიცისტი და გამოძცეპელი.

აღნიაშვილების გვარს შეუძლია იაძაყოს სახელოვანი წინაპრებით, რომლებიც ერთგულად ეწეოდნენ ქვეყნისათვის სასიკეთო საქმიანობას. მათ შორის ბევრი იყო სასულიერო პირი, პედაგოგი, საზოგადო მოღვაწე – დიდად განათლებული პიროვნებები.

ლადო აღნიაშვილი დაიბადა 1860 წლის 23 იანვარს, თელავის მაზრის სოფელ შილდაში (ამჟამად ყვარლის რაიონი), ჭეშმარიტად ქართულ, ქრისტიანულ ოჯახში, მშობლები იყვნენ შილდის ღვთისმშობლის ეკლესიის ბლალოჩინი დიმიტრი აღნიაშვილი და სჯულისიერი ცოლი მისი ეკატერინე. დიმიტრი მღვდელი დიდად დაფასებული პიროვნება იყო თელავის მაზრაში. მას მრავალშვილიანი ოჯახი ჰქონდა, ჰყავდა 9 შვილი: რომანი, ილია, ლადო, ნიკოლოზი, ნუშო, ნინო, ვანო, ანა. ქეთევანი. მათი შვილთაშვილები ამჟამად ცხოვრობენ და მოღვაწეობენ თბილისსა და შილდაში.

სამწუხაროდ, საზოგადო საქმეებით გატაცებულ ლადო აღნიაშვილს ოჯახი არ შეუქმნია.

აღნიშვნების ოჯახს და მათ მახლობლებს ძალიან უყვარდათ თეატრი და ზოგიერთი მათგანი თვითონაც ხშირად მონაწილეობდა საგარეჯოს თეატრის საქველმოქმედო სპექტაკლებში.

1868 წელს დიმიტრი აღნიშვნელმა საკუთარი ინიციატივით შილდამი გახსნა პირველი სასოფლო სასწავლებელი, რომლის ერთ-ერთი მოსწავლე ლადო აღნიშვილიც იყო.

1872-1877 წლებში ლ. აღნიშვილი სწავლობდა თელავის სასულიერო სასწავლებელში. 1877-1881 წლებში - გორის სასულიერო სემინარიაში. 1881 წელს დაინიშნა ქართული და რუსული ენების მასწავლებლად ტფილისის სათავადაზნაურო სასწავლებელში (ინსპექტორი ნ. ლომიური), 1883-1893 წლებში მუშაობდა ტფილისის ქართველ კათოლიკეთა სამრევლო სკოლაში.

მაღალზნეობრივი თვისებების წვალობით ლადო აღნიშვილმა თავიდანვე მიიპყრო მასწავლებელთა ყურადღება და დიდი ავტორიტეტი დაიმსახურა. მან, ერთ-ერთმა პირველმა, დაიწყო ზრუნვა ქართული ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშთა შეგროვებისათვის. დაბეჭდა გაზეთებში მოწოდება სოფლის ინტელიგენციისადმი, რომელშიც სთხოვდა ჩაეწერათ და მიეწოდებინათ ხალხში გავრედილი ლექსები, ზღაპრები, ანდაზები, ლეგენდები და სხვ., რისთვისაც პირდებოდა ფულად ჯილდოს.

1890 წელს „ქართველთა წიგნების გამომცემელთა ამხანაგობამ“ გამოსცა ხალხში შეგროვილი ხალხური ზღაპრები (ნაწილი D). ეს იყო პირველი თვალსაჩინო კრებული ქართული ხალხური ეპოსისა, რომლის გამოსვლას საზოგადოება კმაყოფილებით შეხვდა. ამ გამოცემას ალ. ხახანაშვილმა მიუძღვნა რეცენზია, რომელშიც ნათქვამია: „პირველი წიგნი ქართული ზღაპრებისა საკმარისად აგრძნობინებს კაცს, რა ძვირფასი განძი რჩება აქამდე უსარგებლოდ დაბოძული. იმ დროს, როდესაც მთელს რუსეთსა და ევროპაში საერო ნაწარმოებებს განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა, ჩვენ შეტად ცოტა გამოვივლიეთ და შეგვრბეთ სახალხო პოეზიის მასალა. ყოველ კეთილ საქმეს თანამგრძობი უნდა ჰყავდეს. სულითა და გულით ვისურვებთ, რომ ჩვენმა საზოგადოებამ მოუპართოს ხელი და თავისი წვლილი არ დაიშუროს ამ საქმის გასაფართოვებლად და წარსამართავად“.

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ლადო აღნიაშვილის მიერ შეკრებილი ზღაპრები ინგლისურ ენაზე უთარგმნია მარჯორი უორდროპს 1894 წელს. ეს იყო ქართულიდან ინგლისურ ენაზე თარგმნის პირველი ცდა. ამ თარგმანმა ინგლისელ მკითხველთა დიდი მოწონება დაიმსახურა ჟურნალ „Saturday Revium“-ში გამოქვეყნებისთანავე.

ქართული ფოლკლორის დიდმა სიყვარულმა შეაძლებინა ლადო აღნიაშვილს, არამუსიკოსს, ქართული ხალხური პროფესიული გუნდის – „ქართული ხოროს“ ჩამოყალიბება, რომელსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ქართული მუსიკის ისტორიაში. ეს გუნდი შეიქმნა 1885 წელს და მის ხელმძღვანელად მიიწვიეს იოსებ რატილი – ნიჭიერი ჩეხი მუსიკოსი, საოპერო მომღერალი, რომელიც საგასტროლოდ იყო ჩამოსული საქართველოში და ისე მოიხიბლა ჩვენი ქვეყნით, ქართველებით, საშუალოდ დარჩა აქ. ი. რატილმა თავისი ნაყოფიერი მოღვაწეობით კეთილი კვალი დატოვა ქართული მუსიკის პოპულარიზაციაში.

ეროვნული გუნდის დაარსებამ განაპირობა საყოველთაო ინტერესის გაღვივება ქართული ხალხური ძეგლოდების შეკრება-ჩაწერისადმი.

ლადო აღნიაშვილის გუნდი ეროვნული მუსიკალური კადრების აღზრდის კერად იქცა. აქ აღიზარდნენ ქართული პროფესიული მუსიკალური ხელოვნების ფუძემდებლები – ივანე და ზაქარია ფალიაშვილები. ვანო სარაჯიშვილი, ია კარგარეთელი და სხვები.

1883 წელს ლადო აღნიაშვილმა შეადგინა და გამოსცა რუსული ენის სახელმძღვანელო – „Первый шагъ въ изученіи русскаго языка для начальныхъ грузинскихъ школъ“, რომელიც მხოლოდ ერთხელ დაიბეჭდა. იგი ხუთი ძირითადი განყოფილებისაგან შედგება: 1. წინასაანბანო. ლექსიკური გაკვეთილების განყოფილება; 2. ანბანი; 3. საკითხავი მასალა, რომელიც მჭიდროდ არის დაკავშირებული წინასაანბანო. ზემოთ ლექსიკურ კურსთან და საანბანო გაკვეთილებთან; 4. ხელოვნურად, სპეციალურად პედაგოგიზირებული საკითხავი ტექსტების განყოფილება და 5. რუსული ორიგინალური ლიტერატურიდან სპეციალურად შერჩეული, მცირე მოცულობის ქრესტომათიული ტექსტების განყოფილება.

ლადო აღნიაშვილი

შემდგენელ-გამომცემელმა თავის სახელმძღვანელოს დაურთო ბოლოსიტყვაობა. რომელშიც ვკითხულობთ: „დღევანდლადის ჩვენს სკოლებში რუსული ენის სწავლებას აწყობდნენ ან კა-ლანდარიშვილის წიგნით, და ან იმკვარი ანბანით, როგორებიც არის უშინსკის, პაულენკოს, ბუნაკოვის, გერბაჩის, ვოდოვოხოვის და სხვათა წიგნებით. თუმცა ამ ბოლო დროს ყველა მასწავლე-ბელს ესმის, რომ არც ერთი ზემოხსენებული წიგნი სრულიადც არ აკმაყოფილებს თავისი დანიშნულების შესაფერ მითხოვნილება-თა... აი, ამის გამო განვიზრახე და შევადგინე სახელმძღვანელო წიგნი ჩვენს სკოლებში სახმარებლად „პირველი ნაბიჯი“ – რუსუ-ლი ენის შესწავლაში“ (ლადო აღნიაშვილი, 1883 წ. 9 მარტი).

ლადო აღნიაშვილმა თავის სახელმძღვანელოს საფუძვლად და-უდო შემდეგი დიდაქტიკური პრინციპები: 1. წინასაანბანო, ზეპირი ლექსაიკური კურსის პრინციპი; 2. მშობლიური ენის გათვალისწი-ნების პრინციპი; 3. ლექსაიკური მინიმუმის პრინციპი; 4. გრამატი-კული მინიმუმის პრინციპი.

სასწავლო მასალის იდეალური შერჩევა და მათი განაწილება სახელმძღვანელოს შესაბამის ხუთივე ნაწილზე შემდგენლისაგან მოითხოვდა საქმის ღრმა ცოდნას, სათანადო პრაქტიკას და, რაც

მთავარია, უდიდეს ნებისყოფას. ყველაფერი ეს შეძლო და გააკეთა ლადო აღნიაშვილმა. უაღრესად წინ წასწია. მნიშვნელოვნად განავითარა და სრულყო გერასიმე კალანდარიშვილის მიერ უცხოური ენის სწავლებაში განხორციელებული ზეპირი. წინასაანბანო ლექსიკური კურსის პრობლემა.

ლადო აღნიაშვილის რუსული ენის სახელმძღვანელო არარუსეთათვის საუკეთესო იყო იმ დროისათვის თავისი მეთოდით, ლექსიკით, გრამატიკით, მეტყველების განვითარების მისეული სავარჯიშოებით. თვალსაჩინოებით, საკითხავად შერჩეული ტექსტებით და, ყოველივე ამასთან ერთად, უაღრესად მნიშვნელოვანი იყო წინასაანბანო, ზეპირი ლექსიკური კურსის ზედმიწევნით ძალაღ შეცნიერულ დონეზე სრულყოფა და დამუშავება, რომელიც გერასიმე კალანდარიშვილის (გარდაიცვალა 38 წლისა - ც. ბ.) სახელთან არის დაკავშირებული.

მიუხედავად თავისი დადებითი მოძენებისა, ლადო აღნიაშვილის რუსული ენის სახელმძღვანელო ვერ დაძვედრდა. უსახსრობის გამო მან ვერ გამოსცა იგი საკმარისი რაოდენობით. მხოლოდ კი აღარ გამოცემულა.

XIX საუკუნის 80-90-იან წლებში გაცხოველდა ინტერესი უცხოურ სიტყვათა ლექსიკონების შედგენისა და გამოცემის მიმართ. ქართული პრესის ფურცლებზე ქვეყნდებოდა განცხადებები რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული ლექსიკონების შექმნისა და გამოცემის შესახებ.

აღსანიშნავია, რომ იმ დროს და შემდგომშიც ლექსიკონების შედგენით ბევრი იყო გატაცებული.

„ქართველთა წიგნების გამოცემულ ამხანაგობის“ გრ. ჩარკვიანის სტამბაში 1887 წელს გამოიცა ლადო აღნიაშვილის 47-გვერდიანი რუსულ-ქართული უბის ლექსიკონი („Карманный словарь“). ლექსიკონის მკითხველისათვის საინტერესო იყო ავტორის მიმართვა, რომელშიც გულისტკივლით აღნიშნავდა, რომ „ქართველები არ უფრთხილდებიან თავისი ენის სიწმინდეს; იწყებენ ლაპარაკს ქართულად „გადაუხვევენ“ რუსულზე. ამის წყალობით დღეს ჩვენი ენა რაღაც ნარინჯნად გკეთდა, რომელიც ღვთისაც წინააღმდეგია და კაცისაც არასასიამოვნო“.

ამ „ნამცეცა“ ლექსიკონში, როგორც თვითონ უწოდებს, შეტანილია „მომეტებულად ისეთი სიტყვები, რომლებიც შეწყნარებულია ჩვენის მწერლობისაგან და ანუ უკვე ცნობილია და მიღებული ჩვენის მელექსიკონეთაგან. გარდა ორიოდ სიტყვისა“ (მეოთხეელს, 14 მარტი, 1886).

ლექსიკონში შესულია სულ 852 რუსული სიტყვა და რამდენიმე ფრაზეოლოგიზმი. ძირითადად წარმოდგენილია იმდროინდელი საქართველოს მოსახლეობაში ყოველდღიური მეტყველების ამსახველი ლექსიკა. ლ. აღნიაშვილის „უბის ლექსიკონი“ დაცულია საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში და ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

ლ. აღნიაშვილის „უბის ლექსიკონი“ შორს იყო სრულყოფილებიდან, თვითონ ავტორიც გრძნობდა ამას და ფიქრობდა მის დახვეწაზე. ამ ლექსიკონის გამოცემის შემდეგ მან, დააგროვა რა გამოცდილება და გაითვალისწინა თავისი და სხვათა ლექსიკონების ნაკლი, ჩაიფიქრა ახალი, გადამუშავებული რუსულ-ქართული ლექსიკონის გამოცემა. ამის შესახებ მან გამოაქვეყნა განცხადება გაზეთ „ივერიის“ პირველ გვერდზე, რომელშიც იუწყებოდა: „ჩვენ შევედგეთ „რუსულ-ქართული ლექსიკონის“ შედგენას, რომელშიც შეტანილ იქნება სისრულით, გარდა საკუთარი თარგმანისა, სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკა, ხელთაწერთა უსახელო რუსულ-ქართული ლექსიკა და ჩემი უბის ლექსიკონი“ („ივერია“, №145, 1900).

სამწუხაროდ, ლადო აღნიაშვილს აღარ დასცალდა მეორე ლექსიკონის გამოცემა ავადმყოფობის გამო.

ლ. აღნიაშვილს ძალზე აწუხებდა და გულისტკივილით აღნიშნავდა, რომ ჩვენში სახალხო განათლების საქმე სათანადოდ არ იყო დაყენებული. რაკი მთავრობისაგან სასიკეთოს არაფერს მოელოდა, გადაწყვიტა, საზოგადოებრივი აზრი წარემართა იმ მიმართულებით, რომ სკოლისგარეშე საკითხავი წიგნების გამოცემა განსაკუთრებული ზრუნვის საგანი გამხდარიყო. მან განიზრახა ოჯახში საკითხავი „ახალი ანბანის“ 33 წიგნის გამოცემა. მისი ჩანაფიქრით, ეს იყო „ანბანი ცოდნისა, ანბანი მეცნიერებისა“. ყოველ წიგნაკს ქართული ანბანის ცალკეული ასო უნდა მისცემოდა სახელწოდებად.

„ახალი ანბანის“ პირველი წიგნაკი ითვალისწინებს ანბანის შესწავლას. იგი მცირე ფორმატისაა და შეიცავს 39 გვერდს. ცალკეული ასოების შესასწავლად მასალა დალაგებულია შემდეგი თანმიმდევრობით: თავში მოცემულია სურათი, ქვეშ მიწერილია მასზე გამოხატული საგნის სახელწოდება, შემდეგ გამოყოფილია შესასწავლი ასო და სიტყვები. ცალკეულ სიტყვებს მოსდევს მოკლე წინადადებები, შემდეგ - თუ როგორ უნდა იწერებოდეს ესა თუ ის ასო, ამას მოჰყვება სხვადასხვაგვარი სავარჯიშო.

მეორე წიგნაკი შეიცავს ხალხურ ლექსებს, მესამე და მეოთხე - წერილ ამბებს, მეხუთე - გასართობებს, მეექვსე - „პაწაწა მინერალოგიას“, მეშვიდე - „პაწაწა ბოტანიკას“, ხოლო მერვე - „პაწაწა ზოოლოგიას“.

წიგნაკები უხვადაა ილუსტრირებული ჩვენში სახელგანთქმული მხატვარ-გრაფიკოსის გრ. ტატიშვილის მიერ.

1892-93 წლებში გამოიცა „ახალი ანბანის“ რვა წიგნაკი.

იმდროინდელმა პრესამ ძაღალი შეფასება მისცა მათ.

„ახალი ანბანის“ გამოცემაში და გაურცელებაში ლადო აღნიშ-
ვილს ეხმარებოდა ქ.შ.წ.-კ.გ. საზოგადოება. მაგრამ უსახსრობის
გამო მან მაინც ვერ შეძლო „ახალი ანბანის“ ყველა წიგნაკის (33
წიგნაკად) გამოცემა.

1887 წელს ლადო აღნიშვილის აქტიური მონაწილეობით და-
არსდა „ქართველთა წიგნების გამომცემელი ამხანაგობა“. ეს ის
დრო იყო, როცა ქართულ წიგნს ჯერ კიდევ არ ჰქონდა გასა-
ქანი, არ არსებობდა საგამომცემლო გეგმები, ბეჭდავდნენ, რაც
მოხედებოდათ და როგორც შეეძლოთ. ცნობილმა გამომცემლებმა
ზ. ჭიჭინაძემ და გ. ჩარკვიანმა დიდი მცდელობით თითქმის 15-20
წელიწადი (90-იან წლებამდე) მიაწოდეს, რომ საგამომცემლო
საქმე ჩამოეყალიბებინათ.

ცნობილია, რომ ჩვენში 90-იანი წლებიდან ფეხმოვიდებული და
მომრავლებული იყო ე.წ. „ბაზრული ლიტერატურა“ - უმეტესად
კომერციული მიზნით გამოცემული წიგნები თუ წიგნაკები ვიდაც
არამწერლებისა და ლიტერატურისაგან დამორბეულ პირთა მიერ.
ასეთ გამოცემებს ფართო გაურცელება ჰქონდა მაშინ, როცა სა-

მეცნიერო და მხატვრული ლიტერატურა დიდად შევიწროებული იყო ცენზურული პირობებით. ასეთმა მდგომარეობამ განაპირობა „ამხანაგობის“ დაარსება. ეს გამომცემლობა ისე გაფართოვდა. საკუთარი სტამბაც კი გაძარტა და მნიშვნელოვანი სამსახური გაუწია იმდროინდელ ქართულ საზოგადოებას.

გ. ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში ინახება ლადო აღნიაშვილის „თხოვნა“ საემაწიფო ჟურნალ „ცისკრის“ გამოცემასზე.

საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივში (სცსსა) დაცულია წერილი, რომელშიც ნათქვამია: „Владимир Дмитриевич Агниашвили – учитель народного училища, обратился в Главное управление по делам печати с ходатайством о разрешении ему издавать в этом городе с дозволения цензуры под его редакцией ежемесячный грузинский детский журнал „Цискари“ („Небесный“). Программа на стр. 2-3, всего на 6 листах. Разрешение получил 22 мая 1889 года“.

სამწუხაროდ, ეს ჟურნალი ვერ გამოვიდა სხვადასხვა შემაფერხებელი მიზეზების გამო.

ლადო აღნიაშვილს ჰქონდა შემოქმედებითი შრომის საოცარი ენერგია. დიდი იყო მისი ინტერესი და სიყვარული ქართული კულტურისა და ისტორიისადმი. 1894 წელს იგი გაემგზავრა სპარსეთში, რათა შეესწავლა ამ ქვეყნის ცხოვრება და შაჰ-აბასის ძეგრ XVII საუკუნეში ფერეიდანში იძულებით გადასახლებული ქართველების მდგომარეობა. ამ მოგზაურობის შედეგად 1886 წელს ჟურნალ „მოამბეში“ (№№2, 3, 4, 5, 6, 7, 8) გამოქვეყნდა მისი მონოგრაფია „სპარსეთი და იქაური ქართველები“, რომელიც იმავე წელს ცალკე წიგნადაც გამოიცა.

წიგნში ვრცლად არის გადმოცემული სპარსეთის იმდროინდელი ეკონომიკური, კულტურული და პოლიტიკური ვითარება, ოსტატურად არის აღწერილი ფერეიდნული ქართველების ყოფა-ცხოვრება. ზნე-ჩვეულებები, ეკონომიკური და კულტურული განვითარების დონე. იგი სპარსეთში მცხოვრები ქართველების ეთნოგრაფიული სინამდვილის ასახვის მეტად საინტერესო ძეგლს წარმოადგენს.

ლ. აღნიაშვილის მოგზაურობას სპარსეთში მოჰყვა სამშობლოს მოწყვეტილი ფერეიდნელი ქართველების მოწინავე წარმომადგენლების საპასუხო მოგზაურობა საქართველოში. ქართული პრესა დიდი ხნის მანძილზე აქვეყნებდა წერილებსა და ცნობებს მათ შესახებ.

ლადო აღნიაშვილი აქტიურად თანამშრომლობდა იმდროინდელ ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში. აქვეყნებდა წერილებს მნიშვნელოვან პრობლემებზე. 1896-1903 წლებში საყმაწვილო ჟურნალ „ჯეჯილში“ იბეჭდებოდა მისი სტატიების ციკლი „საკვირველებანი ბუნებისა“, რომელიც დიდ შემეცნებით-აღმზრდელით მასალას შეიცავს. ეს სტატიები აცვიფრებდნენ მკითხველს ავტორის განსწავლულობით, ერუდიციით და უნარით – ბავშვებისათვის გასაგებ ენაზე წარმოადგინოს მასალა და იმოქმედოს მათ გონებასა და გრძნობებზე, აღუძრას წყურვილი ცოდნის შექმნისა და თვალსაწიერის გაფართოებისა.

დაულაღაემა შრომამ და ბრძოლამ მოქანცა იგი. ყოველივე ამას თან ერთვოდა მატერიალური სიდუხჭირე. 1901 წლის 27 თებერვალს ლადო აღნიაშვილი წმ. მიხეილის სახელობის საავადმყოფოში მოათავსეს, სადაც გარდაიცვალა 1904 წლის 10 აპრილს. 16 აპრილს კუკიის წმ. ნინოს სახელობის სასაფლაოზე დაკრძალეს. გასული საუკუნის 50-იან წლებში მისი ნეშტი იმავე სასაფლაოს გამოჩენილ ქართველ მოღვაწეთა პანთეონში გადაასვენეს.

ლადო აღნიაშვილის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით მრავალი განცხადება და წერილი გამოქვეყნდა „ივერიაში“, „ცნობის ფურცელში“, ჟურნალებში „მოამბეში“, „მოგზაურში“ და სხვ.

ჟურნალი „მოგზაური“ ასე ახასიათებდა ლადო აღნიაშვილს: „მშრომელი, მუშა, თავგამოდებული მოღვაწე, მამულის ერთგული მოტრფიალე და მოსიყვარულე; ბევრი ფიქრები. მიუხსენებელი სურვილები, განუხომელი ლტოლვილება, უჩირქო განცხრომილობა – ვველა თან ჩაიტანა. საფლაკში გაიყოლა. მაგალითი ქართველი კაცის შემოქმედებითი ღონისა და უძლიერი შესრულებისა; ვულკეთილი ამხანაგი, ზრდილი თანამშრომელი, ბევრის მოთავე თავის ღონისა და სიცოცხლის ხნის შეფერებით ბევრის გამკეთებელი; გარეგნობითაც ფაქიზი და პედალოლიაში ესტეტეი!

უქონელი და შეუძლებელი, შეძლებასაც შოულობდა და თავის თავს არას ახმარებდა. საქვეყნო საქმეს აძლევდა: აქ ქართულ გალობის და სიმღერების საქმის ვარაუდს ეწეოდა, ადგენდა და თავისი ხარჯით წიგნებს აბეჭდინებდა. სპარსეთში სამას-ოთხასი წლის დაკარგულ ქართველებს ეძებდა!.. ემსახურებოდა თავის ქვეყანას. რამდენიც ძალა და ღონე ჰქონდა!..“ („მოგზაური“, №5-6, 1904, გვ. 345).

იმ გამოჩენილ ქართველთა შორის, ვინც ყურადღებით ადევნებდა თვალს ლადო აღნიაშვილის ცხოვრებას და დიდად აფასებდა მის ღვაწლს, იყო იოსებ იმედაშვილი. ლადო აღნიაშვილის გარდაცვალებიდან 10 წლისთავს მიუძღვნა მან რამდენიმე წერილი ჟურნალ „თეატრსა და ცხოვრებაში“. ხოლო გარდაცვალებიდან 25 წლისთავზე გამოსცა ნაშრომი „ლადო აღნიაშვილი“ (თბ., 1929) და ამით მისი პირველი ბიოგრაფიის სახელი დაიმკვიდრა.

აი, როგორ იგონებს ლადო აღნიაშვილს ი. მანსვეტაშვილი: „ლადო აღნიაშვილი უცნაური, თავისებური კაცი იყო... ერთ დღეს გადაწყვიტა. ევროპული ტანსაცმელი აღარ უნდა ვატაროო და შემოსა ქართულ ძველებურ ტანისამოსში. ჩაიცვა ქართული მოკლე ყურთმაჯებიანი გულამოჭრილი ქულაჯა. გაიყვია გულზე ლამაზი ატლასის დოშლედი. ფეხთ ჩაიცვა ჭყინტებიანი მაღალყელიანი ქართული წულები; თავზე მოიგდო ბუხრის ქუდი. გვერდზე კონტად ჩატეხილი და დაიარებოდა ასე ქუჩაშიც და სამსახურშიც. იტყოდა ღმილით: „ეს ნამდვილი ქართული ჩაცმულობააო“. ესეც უნდა ითქვას: აღნიაშვილი მოხდენილი ტანისა და სახის კაცი იყო და ეს ტანისამოსი უკეთ უხდებოდა. ვიდრე ევროპული“ (ი. მანსვეტაშვილი, მოგონებები, თბ., 1985, გვ. 93).

ეს მოგონებები კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, რომ ლადო აღნიაშვილი იყო ქართული ეროვნული ცნობიერების მოღვაწე, განათლებისა და კულტურის მოჭირნაზულე. ერის ჭეშმარიტი მოყვასი: მან დიდი ამაგი დასდო თავისი ერის კეთილდღეობას. იგი იმ სასიქადულო მამულიშვილთაგანია, რომელთა გვარებს ხშირად არ მოიხსენიებენ და ჟამთა მსვლელობის გამო მივიწყებულნი არიან, მაგრამ საკმარისია გადავფურცლოთ ისტორიის ფოლიანტები და მათი გვარებიც გამობრწყინდება.

ღაღო აღნიაშვილის საავტორო მემკვიდრეობა

1. „Первый шаг в изучении русского языка для начальных грузинских школ“, Тф., 1883-94 სტრ. პირველი ნაბიჯი რუსული ენის შესწავლაში დაწყებითი ქართული სკოლებისათვის (სახელმძღვანელო). ტფ., 1883. 94 გვ.

(საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის ეროვნული ბიბლიოთეკა, ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი).

2. „უბის ლექსიონი“, 1887, 47 გვ.

(საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის ეროვნული ბიბლიოთეკა, ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი, მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალური სამეცნიერო ბიბლიოთეკა, სალტიკოვ-შჩედრინის აკადემია).

3. „ხალხური ზღაპრები“. წიგნი I. ტფ., 1890. 144 გვ.

(მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალური სამეცნიერო ბიბლიოთეკა, საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის ეროვნული ბიბლიოთეკა, ქუთაისის მუზეუმი, სალტიკოვ-შჩედრინის აკადემია).

4. მოსე წინასწარმეტყველი – „სახალხო კალენდარი“. ტფ., 1891. გვ. 85-95. 11 გვ.

(საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის ეროვნული ბიბლიოთეკა).

5. „ახალი ანბანი“ (ოჯახში საციოხავე). ტფ., 1892-1893. 329 გვ.

(საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის ეროვნული ბიბლიოთეკა (1-5), არქივი (1), საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალური სამეცნიერო ბიბლიოთეკა, ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი).

6. პასუხად ქაჩალ უღმობელ კრიტიკოსს. ბ-ნ „პაატას“ და ორი კითხვა „აიკერიის“ რედაქციისადმი, ტფ., 1893, 99 გვ.

(საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის ეროვნული ბიბლიოთეკა).

7. „საკვირველებანი ბუნებისა“. „ჯეჯილი“. 1896-1899. 84 გვ.

(საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის ეროვნული ბიბლიოთეკა).

8. „სპარსეთი და იქაური ქართველები“. ტფ., 1896, 328 გვ.
(მოამბე, 1896, №2-8).

(საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის
ეროვნული ბიბლიოთეკა, წიგნის პალატა, ს. ჯანაშიას სახელობის
საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი).

9. „დაკარგული შუბი“ – სამხრეთ აფრიკის ზღაპარი. „კვალი“,
1899, №7-8, 68-77გვ., (10გვ.).

(საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის
ეროვნული ბიბლიოთეკა).

10. საარაკო ამბავი (დავით ჩუბინაშვილის „არუსულ-ქართუ-
ლი ლექსიონის“ ნაკლი და მისი დაბეჭდვის განზრახვა). „კვალი“,
1900, №26, 2გვ.

(საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის
ეროვნული ბიბლიოთეკა).

11. ჩუხოვის „რაშკეიში“ („ლაქლაქა“). ერთი მოთხრობა (თარ-
გმანი). მმბ, 1904, №12 განყ., 1-13გვ.

(საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის
ეროვნული ბიბლიოთეკა).

12. „პატარა გურული“ (დ. ამიხისის მოთხრობიდან გადმოკეთე-
ბული). „ჯეჯილი“, 1905, №7-8, 3გვ.

(საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის
ეროვნული ბიბლიოთეკა).

პორის ღარჩია

„ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებაში*

ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში ცნობილი და აღიარებული იყო, რომ შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანს“ ადრინდელე გამგრძობი და გამგრძელებლები ჰყავდა. არჩილი „თეიმურაზისა და რუსთველის გაბასებაში“ თეიმურაზ პირველს შოთას მიმართ ათქმევენებს:

„ერთი ამბავი აიწე, ბოლოც სხვაი შეგათავესა“ (69.4).

არჩილი ამავე ნაწარმოებში თავის თანამედროვე ერთ-ერთ ასეთ ინტერპოლატორსაც – ნანუჩას – ასახელებს:

„ნანუჩას რუსთელის ნათქვამში ბევრი რამ ჩაურეგია,
სადრალს ვერ შეუქცია, წმინდა რამ აუშლერეგია...“ (26.1-2).

თუ სად მთავრდება შოთასეული პოემა და სად იწყება დამატებები, რუსთველოლოგთა გაუთავებელი დავის საგანია, მაგრამ არის მთელი რიგი ეპიზოდები, რომელთა დანართობა ამკარა არის.

„ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებები ძველი ქართული მწერლობის მრავალმხრივ საყურადღებო ძეგლებია. გარდა იმისა, რომ ისინი თავისი ეპოქის ნაყოფი და ლიტერატურული სახის გამოძახებულები არიან. ამავე დროს მათ დიდი მნიშვნელობა აქვთ რუსთველისეული ტექსტის ისტორიის შესწავლისათვის. აქაც ძირითადად იგივე რედაქციული ჯგუფები და ქვეჯგუფები გამოიყოფა. რაც საკუთრივ „ვეფხისტყაოსნის“ ნაწილში. ეს იმის მაჩვენებელია, რომ მთელ „ვეფხისტყაოსანს“ ერთიანი რედაქციული ცვლილებები მას შემდეგ განუცდია, რაც დაემატა ძირითადი გაგრძელებები¹.

* ნაშრომი შესრულებულია შოთა რუსთველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტში „ქართული ლიტერატურის ისტორიის“ მრავალტომეულისათვის.

1 ბ. დარჩია, ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა რედაქციები გაგრძელებების მიხედვით, თბ., 1975.

ხვარაზმელთა ამბავი

„ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერებში ინდო-ხატაველთა ამბავს უმუ-
ალოდ მოსდევს ხვარაზმელთა ამბავი¹ (სტრ. 1868-2024). რომელიც
საკუთარი პროლოგისა და ეპილოგის მქონე, სიუჟეტურად ჩამოყალი-
ბებული ერთი, მთლიანი, დასრულებული ნაწარმოებია. ამ ეპიზოდ-
ში მოთხრობილია ხვარაზმელების ბრძოლა ინდოეთის წინააღმდეგ.

ქორწინებისა და გახელმწიფების შემდეგ ტარიელი და ნესტა-
ნი კარგა ხანს ბედნიერად ცხოვრობდნენ. მაგრამ გავიდა ხანი და
ტარიელი დასნეულდა. ამით ისარგებლა ხვარაზმმა, შვილის მოყ-
ვლის გამო შურისძიების მიზნით შეკრიბა ლაშქარი, შეესია ინდო-
ეთს. დაიპყრო და უმოწყალოდ ააოხრა იგი. ტარიელმა დახმარე-
ბისათვის მიმართა ავთანდილსა და ფრიდონს, რომლებიც რჩეული
ქექმებითა და დიდძალი ლაშქრით დაუყოვნებლივ მიეშველნენ მე-
გობარს. მათ დაამარცხეს ხვარაზმელები. გაათავისუფლეს ინდოეთი
და განკურნეს ტარიელი. შემდეგ ტარიელთან ერთად გადავიდნენ
მომხდურთა ტერიტორიაზე. სამაგიერო მიუხდევს მტერს და შე-
იპყრეს ხვარაზმმა. რაინდებმა დიდსულოვნება გამოიჩინეს. დასჯის
ნაცვლად, ხვარაზმმა შეიწყალეს. ბოლოს, დიდი ღზინისა და ნადი-
მის შემდეგ, მძაინაფიცები თავიანთ ქვეყნებში დაბრუნდნენ.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, თითქოს
ეს ეპიზოდი. ისე როგორც წინა და მომდევნო ეპიზოდები. „ვეფხის-
ტყაოსნის“ ორგანული ნაწილი იყოს და რუსთველს ეკუთვნოდეს.
კ. ჭიჭინაძე, რომელიც შოთას პოემაში სხვა ავტორთა შეთხზულ
ჩანართებისა და დანართების არსებობას არსებითად უარყოფდა,
დაბალი მხატვრული დონის გამო ხვარაზმელთა ამბავსა და მომ-
დევნო გაგრძელებებს ერთგვარი ეჭვის თვალთ უყურებდა, მაგრამ
ისინი მაინც გენიოსი რუსთველის სხვადასხვა დროს დაწერილ
ვარიანტებად მიაჩნდა. მკვლევარი, გადამწვეკეტ მნიშვნელობას ანი-

¹ ხვარაზმელთა ამბავსა და მომდევნო თავების ტექსტი და სტროფთა სათავალაო და-
მოსწავლელთა შერჩევი გამოცემების მიხედვით: ვეფხისტყაოსანი. ჩანართი და დანართი ტექ-
სტებით. ტექსტი გამოხატული დაამზადა. წინასიტყვაობა და საძებლები დაურთო სოლ.
ვეფხისტყაოსნი. თბ., 1956; ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ვარიანტები. IV, გამოხა-
ტვლად მოამზადა ივანე ლოლაშვილი. თბ., 1963.

ჭებდა რა სიტყვათა და ბგერათა განმეორების ხელოვნებას. აღნიშნულ გაგრძელებათა შესახებ კითხვის ნიშნით წერდა: „მეტისმეტად საინტერესოა დანარჩენი შვიდი თავის ბედი. სიტყვის გამოვრება ძალიან იშვიათად გეხვედება (ორ სტრიქონზე საშუალოდ 6-7) და თვითონ ლექსიც იმდენად სუსტია უმეტეს შემთხვევაში, რომ ლამის ჩვენც დავუჭვდეთ. მართლა სხვისი დაწერილი ხომ არ არის ეს თავები?“ გადაჭრით კი ასკვნის: „ეს შვიდი თავი უნდა წარმოადგენდეს „ვეფხისტყაოსანის“ უპირველესი ვარიანტის დასასრულს“¹.

დანართთა რუსთველურობის თაობაზე კ. ჭიჭინაძემ თავისი შეხედულება კიდევ უფრო ფართოდ ჩამოაყალიბა 1928 წელს გამოცემულ წიგნში „რუსთაველის გარშემო“ (გვ. 129-149), სადაც კვლავ დაბეჯითებით გაიმეორა აღრინდელი ნათქვამი: „ეს თავები უნდა წარმოადგენდნენ პოემის პირველი რედაქციის ნამსხვრევს“ (გვ. 142).

1934 წელს თავისი რედაქციით გამოცემულ „ვეფხისტყაოსანში“ კ. ჭიჭინაძემ აღნიშნული დებულება ძალაში დატოვა, მაგრამ მისადმი ეჭვი კიდევ უფრო გაძლიერებით გამოხატა და ხვარაზმელთა, გმირთა ანდერძებისა და გარდაცვალების ამბები წიგნში აღარ შეიტანა. წინასიტყვაობაში კვითხულობთ: „ჩემი ცნობილი შეხედულება ხელნაწერი ტექსტის უკანასკნელი შვიდი თავის შესახებ, როგორც ზემოთ შევნიშნე, მე არ გამოიმიცვლია: მე ვფიქრობ, რომ ეს თავებიც რუსთველს ეკუთვნის. თუმცა ამაში სავსებით დარწმუნებული არა ვარ: ჩემი პიპოტეზის თანახმად («რუსთაველის გარშემო». გვ. 138-142) ისინი წარმოადგენენ პოემის პირველი რედაქციის ნამსხვრევებს და დაწერილია უძალ, ვიდრე პოემის წინა ნაწილი. ამის გამო, ცხადია, მათი მოთავსება პოემის ტექსტში მე დასაშვებად არ მიმაჩნია. ხოლო, თუ მკვლევარების საერთო აზრს გავიზიარებთ, რომლის მიხედვით, პოემის ეს ნაწილი შემდეგი ეპოქების ფალბისმქნელებს ეკუთვნის, მაშინ მისი უარყოფა მით უფრო ბუნებრივი და გასაგები იქნება“ (გვ. XXVI-XXVII).

იქვე დართულ შენიშვნაში წერია: „დაუჭვებას იწვევს განსაკუთრებით, ინდო-ხვარაზმელთა ომი, რომელსაც აქვს თავისი დამოუკი-

¹ კ. ჭიჭინაძე, აღიჭრაცია ქართულ შარში და „ვეფხისტყაოსნის“ პრობლემა, ტფ., 1925, გვ. 59-60.

დებელი პროლოგი და ეპილოგი და აგრეთვე უცხო სტილისტური ნიშნები (მაგალითად, რუსთველისათვის დამახასიათებელი სიტყვის გამეორების დიდი სიმცირე)“.

კ. ჭიჭინაძეს ხვარაზმელთა ამბავი მისი რუსთველურობის დამტკიცების მიზნით ცალკე და საგანგებოდ არ განუხილავს. ის აქაც ეყრდნობა და იყენებს თავის შეხედულებას მწერლის მიერ შავი ნამუშევრის შემონახვის შესახებ და ტექსტის ავთენტურობის განსაზღვრას სიტყვათა და ბგერათა განმეორების მიხედვით ცდილობს.

ხვარაზმელთა ამბის რუსთველურობის თვალსაზრისს მხარს უჭერდა გ. ვაკობია. საამისო დასტურს იგი ხედავს „ომანიანის“ ტექსტში. მკვლევარი აღნიშნავს: „ხაბიბლიოგრაფიო ხასიათის ცნობას შეიცავს „ომანიანი“ თვით „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარსის თუ მოცულობის შესახებ. ცნობილია, რომ რუსთველოლოგთა შორის დავას იწვევს „ვეფხისტყაოსნის“ დასასრულის საკითხი – სახელდობრ: უნდა იყოს თუ არა ძირითად რუსთველურ ტექსტში ინდო-ხატაეისის და ხვარაზმელთა ამბავი? ამ საინტერესო საკითხის გადასაწყვეტად ავტორი იძლევა ერთობ საყურადღებო მოწმობას. ომ-გადახდილი ომანიი დაქორწინდება ბურნე-მელიქზე: „დღესა ერთსა ბურნე-მელიქმან ხალვათად“ ომანის თავისი წარსულის და ჩამომავლობის ვინაობა ჰკითხა: ომანი ამ დავალებას ასრულებს – **ვეფხისტყაოსნის შინაარსის გადმოცემით** – ესაა მისი წარსული. ხოლო თავგადასავალი ისაა, რაც „ომანიანშია“ მოცემული და მკითხველმაც იცის. აი, ამ ვეფხისტყაოსნის შინაარსის გადმოცემისას ომანი ურთავს ინდო-ხატაელთა და ხვარაზმელთა ამბავს {...}. ამ ამონაწერიდან ცხადად ჩანს, რომ მე-17 ს. პირველ მყოთხედისათვის ვეფხისტყაოსანს ამ მოცულობით იცნობდნენ (აქამდე დაყოფა ავტორისაა). ვფიქრობ, რომ „ომანიანის“ ავტორს, რომელმაც ვეფხისტყაოსნის გაგრძელება მოგვცა (იმ მომენტიდან, როდესაც ტარიელის შვილი „დაჯდა ხელმწიფედ“), ბევრი რამ დაეჯერება... ისიც საგულისხმოა, რომ ჩვენი ავტორი რუსთველის შემდეგ მხოლოდ კედელაურს იცნობს; ამ კედელაურს გარევეული შრომა გაუწევია, მაგრამ ვეფხისტყაოსანს არ მიჰკარებია... მაშ, ვინ უნდა იყ-

ვნენ ეს ყბად აღებული რუსთველის «გამგრძელე-
ბელნი»? ნუთუ მათი ვინაობა არ იცოდა ჩვენმა
ავტორმა? ძნელი დასაჯერებელია...“¹

ხვარაზმელთა, გმირთა ანდერძებისა და გარდაცვალების ამბებს
რუსთველის კალამს მიაწერდა აგრეთვე შ. ნუცუბიძე. ამ საკითხს
იგი განსაკუთრებული გატაცებით თავს დასტრიალებდა ბილოდ-
როინდელ ნაშრომებში.

მკვლევარი ადრეც უარყოფდა „ვეფხისტყაოსანში“ ჩანართ-და-
ნართების არსებობას. მაშინდელი მისი შეხედულებითაც, პოემაში
შეიმჩნევა ორი შრე. ერთი, საქართველოში დაწერილი. პანთეის-
ტური მატერიალიზმის გამოძახატველი, და, მეორე, ამ იდეური
შეხედულების გამო საქართველოდან ავტორის გაძევებისა და იე-
რუსალიმში დაძვინდრების შემდეგ შეთხზული, ქრისტიანულ-სარ-
წმუნოებრივი განწყობილების შემცველი სტროფები და ეპიზოდე-
ბი. ის, რაც რუსთველოლოგიურ მეცნიერებაში სხვათა გვიანდელ
დამატებებდა არის სახელდებული. მისი აზრით, კომპოზიციურად
და მსოფლმხედველობრივად ნაწარმოების ბუნებრივი და კანონი-
მიერი დასასრულია და რუსთველს ეკუთვნის.

ამ თვალსაზრისის უპირველეს და უმთავრეს საბუთად მეცნი-
ერს წინათ და შეძლევაც მოჰყავს პროლოგის მეორე სტროფი
(„...ჰე, ღმერთო ერთო, შენ შეჰქმენ...“). რომლის ადგილი და შესაძე
სტრიქონის შინაარსი მას თავისებურად აქვს გააზრებული.

ეს სტრიქონი ყველა გამოცემაში ასე იითხება: „მოძეც მიჯ-
ნურთა სურვილი, სიყვლიძე გასატანისა“. შ. ნუცუბიძე ეყ-
რდნობა ნ. მარის შენიშვნას, რომ აქ წინადადება გრამატიკულად გა-
მართული არ არის, და ამგვარად ასწორებს: „მოძეც სურვილი,
მიჯნურთა სიყვლიძე გასატანისა“. სადაც „სურვილი“ ესმის
როგორც „ძალა“, „უნარი“ (აღნიშნული სიტყვები ამგვარი წყობით
არის ორიოდ გვიანდელ ხელნაწერში). მკვლევარი ასე მსჯელობს:
„შესაძე პწკარი გადამწევეტია. აქ უნდა გააზრებული იქნას ის, რა-
ხაც ნ. მარმა მიაქცია ყურადღება. ლექსი კარგია. მაგრამ გენეტივი

¹ ქაიხოსრო, ომანიანი, ვეფხისტყაოსნის გაგრძელება, რომანი მე-17 სუკუნისა,
გ. ჯაკობიას რედაქციით, ტფ., 1937, გვ. XIX-XX.

„გასატანისა» უაზროაო. სულ უკანასკნელ დრომდე ვერ შევაძინიე, რომ აქ ტექსტი დაზიანებულია. რა აზრი უნდა ჰქონდეს „მიჯნურთა სურვილის» გამოთხოვას ღმერთისაგან და ამის გარდა. ეს ამწელებს სარითმო სიტყვასთან „გასატანისა» – დაკავშირებას. საქმე კი აქ სიტყვების გადასმაშია. რასაც „სურვილის» ადგილის აღდგენით ეშველება. რუსთველს „მიჯნურთა სურვილი» კი არ ესაჭიროება აქ და ისიც სიკვდიმდე. ე. ი. სიკვდილამდე „გასატანისა». მას ესაჭიროება აქაც. როგორც წინა პწკარში. ძალა მიჯნურთა, ე.ი. მისი პოემის გმირების სიკვდილამდე გაყოლისა (გატანება. ჩატანება – გაყოლას, ჩაყოლას ნიშნავს...)“¹.

სტრიქონის ამგვარად გადაკეთება-გააზრებიდან გამომდინარე, მკვლევარი ასკენის: „თუ «მეორე» სტროფის მესამე პწკარი, ანუ ხანა, იკითხება ისე, რომ რუსთველი ეუედრება სახეთა შემქმნელს, რათა მას მიეცეს ძალა, ანუ უნარი. მიჰყვეს თავის გმირებს – «მიჯნურთა სიკვდიმდე». არ შეიძლება იპოვებოდეს ამაზე ნათელი საბუთი, რომ რუსთველის მიზანი იყო «ვეფხისტყაოსნის» სიუჟეტი მიეყვანა გმირთა სიკვდილამდე“².

სულ ბოლო წერილში, რომელიც ავტორის გარდაცვალებამდე რამდენიმე თვით ადრე გამოქვეყნდა. გადაჭრით არის ნათქვამი: „ამრიგად, სრულიად ნათელია, მეორე სტროფის მეორე ნახევარში რუსთველი ყოველი ორაზროვნების გარეშე გვეუბნება. რომ მისი მიზანია გაჰყვეს „ვეფხისტყაოსნის» გმირებს («მიჯნურთა») ცხოვრების დასასრულამდე, მაშასადამე, აქ არავითარ გაგრძელებასზე ან გამგრძელებელზე არ შეიძლება იყოს ლაპარაკი...“³

მკვლევარი ითვალისწინებს და იქვე სცემს პასუხს შემდეგ საპირისპირო შეხედულებას: „შეიძლება თქვან, რომ, ძართალია, რუსთველი,

1 „ვეფხისტყაოსნის» ზოგიერთი საკითხისათვის, პ. ინგოროყვას ოხზულებათა პირველ ტომიან დაკავშირებათ. ჟურ. „ესკარი“, 1965, №2, გვ. 126-127.

2 მილიანი „ვეფხისტყაოსნის» პრობლემა. ჟურ. „ესკარი“ 1966, №5, გვ. 99. გადაბეჭდილია ავტორისაკენ წიგნში: კრიტიკული ნარეყულება, ლიტერატურა და ფილოლოგია. ობ., 1969, გვ. 7.

3 ვეფხისტყაოსნის ერთი გამოცემის გამო, ჟურ. „მწიობა“, 1968, №11, გვ. 134.

როცა პოემის წინასიტყვაობას წერდა. აპირებდა დაეწერა „მიჯნურ-
თა“ მთელი სიცოცხლის («სიკვდიმდე») ამბავი, მაგრამ მან ეს, თით-
ქოს, ვერ მოასწრო და მისი დანართები სხვათ შუაშეღწეო. მაგრამ
ასეთ განცხადებას საბუთი ესაჭიროება, რაც ძნელი მოსაპოვებელია¹.

შ. ნუცუბიძე ამგვარ წინააღმდეგობას იმითაც უპასუხებს, რომ
მისი კონცეფციით, აღნიშნული სტროფი პროლოგს კი არ განეკუთ-
ვნება, არამედ – თხზულების ბოლო ნაწილს, სადაც გმირთა გარ-
დაცვალების ამბავი სრულდება. ხელნაწერებში ამის შემდეგ არის
ეპილოგი, პირველი საიუბილეო (1937 წ.) და მისგან მომდინარე
გამოცემათა სათვალავის მიხედვით, 1665-ე სტროფი, რაც იგივეა,
ჩანართ-დანართებიანი გამოცემის (1956 წ.) 2121-ე სტროფი („გას-
რულდა მათი ამბავი...“).

წინააღმდეგ რუსთველოლოგიაში შემუშავებული შეხედულები-
სა, შ. ნუცუბიძეს ეპილოგის ეს სტროფიც რუსთველისეულად
მიაჩნია, რომლის დასაბუთებაც იგი ბოლო ნაშრომებშიაც საკმაო
ადგილს უთმობს². შოთასეული პოემის მთლიანი მოცულობა მას
ასე ესახება: „მას შემდეგ, რაც მიჯნურებმა სოფლის ვაღის გა-
დახდით „განელეს სოფელი“, ჟამის სიმუხთელემ თავისი გაიტანა
და რუსთველმა დაასრულა „ვეფხისტყაოსანი“. „გასრულდა მათი
ამბავი“ და სხვა (სტროფი 2121-ე). ამდენად, მთლიანი „ვეფხის-
ტყაოსნის“ პრობლემა არ უნდა იყოს სადავო საკითხი. ამრიგად,
პოემის ყოფილი სტროფი (რომელიც ვეულა გამოცემის მიხედვით
1665-ე სტროფის ადგილზე გადადის) და ყოფილი 1665-ე სტრო-
ფის 2121-ე სტროფის ადგილზე გადასვლით, მოხაზულია საერ-
თო ჩარჩოები სრული „ვეფხისტყაოსნისა“, რომელიც მიახლოებით
2000 ჰწკარზე მეტი უნდა იყოს“³.

თუმცა მეცნიერი ერთგან ფრთხილად შენიშნავს: „რა თქმა
უნდა, მთლიანი „ვეფხისტყაოსნის“ პრობლემა არ შეიძლება წა-
მოყენებულ იქნას, როგორც დღეს-ხვალ გადასაწყვეტი ამოცანა,
ის დიდ დაკვირვებასა და შრომას მოითხოვს“-ო⁴, მაგრამ მას

1 იქვე გვ. 135.

2 „ცისკარი“, 1965, №2, გვ. 128-129; „მთაბა“, 1968, №11, გვ. 135-139.

3 კრატეული ნარკვევები, გვ. 13-14.

4 იქვე გვ. 17.

(„მთლიან ვეფხისტყაოსანს“ – ბ.დ.) სხვაგან, ვეღვან, მტკიცედ და ბევრითად გამოთქვამს და იმეორებს.

შ. ნუცუბიძემ შემუშავებული შეხედულებისამებრ „მთლიანი ვეფხისტყაოსანი“ რუსულ ენაზე შეადგინა: ამავე ენაზე გადმოიღო და თავის თარგმანს დაუმატა ზვარაზმელთა და გმირთა ანდერძებისა და გარდაცვალების ამბები, ტექსტი ალ. ბარამიძემ და ს. სერებრიაკოვმა სასტამბოდ მოამზადეს¹, მაგრამ მისი დაბეჭდვა ვერ განხორციელდა.

ვეელა ზემოთ აღნიშნული შეხედულება მხოლოდ ვარაუდთა სფეროს განეკუთვნება, სხვა, უფრო ანგარიშგასაწევი მონაცემები კი საწინააღმდეგოს გვიჩვენებს.

ზვარაზმელთა ამბის პროლოგი და ეპილოგი არაერთხელ და გარკვევით გვაუწყებს, რომ ეს ეპიზოდი ვინმე სარგისს გაუღექსაუი დარჩენია, რომელიც მისი ანდერძისა და სხვისი დავალებით უცნობ ავტორს ლექსად გაუქმართავს. პროლოგში ვკითხულობთ:

„ესე ამბავი ნარჩოში მათ ღომთა შორჳშით მგონეთა,
გაღექსვა აკლდა ზვარაზმთა, მტჳად ვერ მოეგონეთა,
მწელა პოუნა, გული ჰკრთა, დაეჳარდა, დავეღონეთა,
კვლავე ვოქვი, ლექსი გავქმართე, მოსმენით გაიგონეთა.“

აწ. გონიერო. სიტყვანი თქვენ ჩემნი შეიწყნარენით:
ქველნი ნარჩოშნი ამბავნი ლექსად ვოქვენ, გაიხარენით!
სარგისს დაურჩა უთქმელად, მას ესე დავაბარენით.
ლექსნი მიქენით, ამისთვის ენანი მოახხარენით“ (1869-1870).

პოეტი ამ თხზულების დაუსრულებლობას, გაუღექსავად დარჩენას თმოგვში მომხდარ რაღაც უბედურებას, თმოგველთა აყრასა და გადასახლებას უკავშირებს:

„ეს ამბავი დარჩომოდა სარგისს ლექსთა შეუწყობლად,
აგრეუ თმოგვი თმოგველთაგან შესავლითურთ დარჩა ოზლად;
ესე სიტყვა მოახხენეს, ვინ ჩანს გმირთა რაზმთა მწყობლად,
მიბრძანა, თუ: ლექსად თქვიო, მტვერ-ქართულად,
დაუშრობლად“ (2024).

აქედან გამოძინარე, მიღებულია, რომ სარგისი უნდა იყოს

¹ ალ. ბარამიძე, რედაქტორისაგან, წაგზმა: შალვა ნუცუბიძე, შრომები, VII, რუსთაველის შემოქმედება, თბ., 1980, გვ. 573.

თმოგველი. საქართველოს ისტორიაში რამდენიმე სარგის თმოგველია ცნობილი. მათგან თუ რომელია აქ ნახსენები მწერალი. ამაზე რაიმე ხელშეახებები საბუთი არ მოგვეპოვება.

რუსთველოლოგიაში ბევრნაირი აზრია გამოთქმული, თუ რა წვლილი მიუძღვის ამ სარგის „ვეფხისტყაოსნის“ თუ მისი გაგრძელებების ჩამოყალიბებაში.

ს. კაკაბაძის შეხედულებით, სარგის თმოგველს შეუთხზავს თუ სპარსულიდან გადმოუთარგმნია „ვეფხისტყაოსანი“ პროზაული სახით, რომელიც შემდეგ გაულექსავს შოთა რუსთველს¹.

ერთ დროს კ. კეკელიძე სარგის თმოგველს „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორად მიიჩნევდა², თუმცა ძალევე უარყო ეს აზრი.

კ. ჭიჭინაძის ვარაუდით, აღნიშნულ პროლოგ-ეპილოგში სარგის თმოგველი მოხსენიებულია როგორც „დილარიანის“ ავტორი. „დილარიანში“ მოთხრობილი ამბავი ძალიან ჰგავდა ტარიელის თავგადასავალს და რუსთველს „სრული პოეტური უფლება ჰქონდა“ ასე ეთქვა თავისი სიუჟეტის შესახებო³.

პ. ინგოროვჯას აზრით, სარგის თმოგველს ეკუთვნის ინდო-ხატაელთა და ხვარაზმეღთა ამბები, ოღონდ პირველი დაწერილია ლექსად, მეორე – პროზად⁴.

ეს შეხედულებანი, ისე როგორც ზემოთ აღნიშნული ჰიპოთეზები, თავ-თავის დროზე სათანადოდ იქნა გაკრიტიკებული და უარყოფილი თვით ამ ავტორების მიერ⁵.

ბოლო დროს გამოითქვა კიდევ ერთი ჰიპოთეზა. ვინაიდან ხვარაზმეღთა ამბავში ერთი და იგივე ამბავი ხშირად გამეორებებით არის მოთხრობილი, რაც ტექსტს აბუნდოვანებს, დაფენებულია საკითხი:

1 ვეფხისტყაოსანი, ტყ. 1913, გვ. 38-39, 58-61, 68; ეგრ. „სახსტორიო შობაზე“, I, 1924, გვ. 137-166; ეგრ. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1961, №1, გვ. 45-56; ს. კაკაბაძე, რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი, თბ., 1966, გვ. 21-26, 162-186.

2 ეგრ. „შინაობი“, 1931, №9-10, გვ. 224-225.

3 აღატურაძე ქართულ შარში და „ვეფხისტყაოსნის“ პრობლემა, გვ. 59-64; მისივე, რუსთაველის გარეშე, გვ. 138-142; ვეფხისტყაოსანი, 1934, გვ. XXVI.

4 რუსთაველიანი, I, 1926, გვ. 33; მისივე თხზულებათა კრებული, I, 1963, გვ. 32-34.

5 კ. კეკელიძე, ეროვნება, IX, თბ., 1963, გვ. 212-214, 238-240; მისივე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, გვ. 110 (სქოლიო); კ. ჭიჭინაძე, რუსთაველის გარეშე, გვ. 134-136; მისივე, რუსთაველი და მისი პოემა, თბ., 1960, გვ. 21-54; აუსტ. აბულაძე, რუსთაველოლოგიური ნაშრომები, თბ., 1967, გვ. 195-196; ალ. ბარამაძე, შოთა რუსთაველი, თბ., 1975, გვ. 429-435 და სხვა.

ხომ არ არის ეს გამოწვეული იმ დედნის თავისებურებით, რომლი-
თაც გამლექსავს უსარგებლია? კერძოდ, ხვარაზმელთა ამბის სარგის
თმოგველისეული თხზულება ხომ არ იყო გამართული ნარევი ტექ-
სტიით. პროზითა და ლექსით, თანახმად არჩილისეული გამოთქმისა,
„შეგ ჩართვის“ პრინციპით, როგორცაა, მაგალითად, „ქილილა და
ღამანა“ და თვით „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებათა გაგრძელება
„ომიანიანი“? რადგან ამგვარ თხზულებაში ხშირად ის, რაც ჯერ
პროზითაა მოთხრობილი, იგივე შემდეგ გამოორებულია ლექსად ან
პირიქით, იქნებ პოეტმა პროზაული ნაწილის გალექსევისას დედნისად-
მი ზედმეტი მორჩილება გამოიჩინა, უცვლელად ან სათანადო შეს-
წორებით გამოიყენა და აღვილზევე დატოვა დედნისეული ლექსები
და ამან გამოიწვია აღნიშნული გამოორებები და უცნაური თხრობა?¹
სამწუხაროდ, „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებათა ჩამოყალიბე-
ბაში სარგისის წვლილის განსაზღვრისათვის სხვა რაიმე უფრო
მყარი და მნიშვნელოვანი მონაცემები არ გავკანია.

იგივე ვითარებაა ხვარაზმელთა ამბის (ლექსითი ვერსიის) ავ-
ტორის მიმართაც.

აღმურაანთ ბაღდასარაშვილის გასპარას მიერ 1671 წელს გა-
დაწერილ „ვეფხისტყაოსანში“ (H-757) ხვარაზმელთა ამბის სტრო-
ფებს, ისე როგორც წინა და მომდევნო ეპიზოდებს, მოგვიანოდ ხე-
ლით მიწერილი აქვს „ნა“ (სხვაგან: „ნან“, „ნანუქ“, ერთგან სრუ-
ლადაც არის აღნიშნული „ნანუქა“). ჩანს, ამ ცნობას ეყრდნობოდა
ა. შანიძე, როცა გაკვრით უწერია: „ინდო-ხვარაზმელთა ამბავი...
ნანუქა ციციშვილს უნდა ეკუთვნოდეს“². ეს ცნობა კი, რომელიც
ყველა გაგრძელებას ნანუქას მიაწერს, სანდო არ არის.

რაკი ხვარაზმელთა ამბის შექმნა თმოგვს უკავშირდება, რასაც
ემატება ინდო-ხატაელთა ამბავში „მაწვეერელის“, ხოლო ეპილოგ-
ში „ეინმე მესხი მელექის“ ხსენება, იმის მანიჭებელი უნდა იყოს,
რომ „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებების ძირითადი ეპიზოდები, მათ
შორის, ხვარაზმელთა ამბავი, შეიქმნა მესხეთში, მათი ავტორები
მესხები არიან. მკვლევრები არც იმას გამოირიცხავენ, რომ რომე-

1 ბ. დარჩია, ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა რედაქციები გაგრძელებების მიხედვით.
მ: 153-165.

2 ა. შანიძე, თხზულებანი. II. ვეფხისტყაოსნის საკითხები. I. თბ., 1966. გვ. 201.

ლომე სხვა გაგრძელებასთან ერთად ხვარაზმელთა ამბავი სწორედ ამ „ვინმე მესხ მელექსეს“ ეკუთვნოდეს¹, მაგრამ ამასვე რაიმე მიმანიშნებელი რამ არ არსებობს. ასე რომ, დანამდვილებით არც ხვარაზმელთა ამბის ავტორი ვიცით.

ხერხდება მიახლოებით განისაზღვროს ხვარაზმელთა და მომდევნო ამბების დაწერის დრო. „ვეფხისტყაოსნის“ უძველეს ხელნაწერებში, რომლებიც XVII საუკუნეს განეკუთვნება, ყველა რედაქციაში შესულია პოემის გაგრძელებების ბოლო თავები. ზემოთ ითქვა, ხვარაზმელთა ამბავს იცნობს „ომანინიანი“. ტარიელის ტექსტის გაელენა ემჩნევა თეიმურაზ პირველის „იოსებ-ზილხიანიანს“². ყოველივე ეს იმის მანერებელია, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებების ბოლო ეპიზოდები XVII საუკუნის დასაწყისში უკვე ჩამოყალიბებულია.

„რუსთველიანას“ პირველ გამოცემაში (1926 წ.) პ. ინგოროყვაამ გამოთქვა მოსაზრება, თითქოს ინდო-ხატაელთა, ხვარაზმელთა და გმირთა გარდაცვალების ამბები შეთხზული იყოს XIV საუკუნეში. იგივეა გამეორებული ამ წიგნის მეორე გამოცემაში³. თუ რატომ? – დასაბუთებული არ არის.

აღ. ბარამიძემ აჩვენა, რომ ხვარაზმელთა ამბავი სერაპიონ საბამვილის „როსტომიანის“ გაკლენას განიცდის⁴. სამეცნიერო ლიტერატურაში დაძვივრებული შეხედულებით, „როსტომიანი“ გაღეჭილი უნდა იყოს დაახლოებით XV საუკუნის მიწურულსა და XVI საუკუნის პირველ მესამედში⁵. ამის მიხედვით, ხვარაზმელთა ამბის გაღეჭვა XVI საუკუნის პირველ მესამედზე ადრე სავარაუდებელი არაა.

ხვარაზმელთა ამბის შექმნას იმავე ლიტერატურულმა გარემომცემმა და მიზეზებმა შეუწყვეს ხელი, რამაც, საერთოდ, „ვეფხისტყაოსნის“

1 კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, II. თბ., 1981, გვ. 366-367; აღ. ბარამიძე, შოთა რუსთველი, გვ. 435.

2 ს. ცაიშვილი, წიგნები და გამოკვლევები, I. თბ., 1984, გვ. 19, 248.

3 პ. ინგოროყვა, თხზულებათა კრებული, I. თბ., 1963, გვ. 32-41.

4 აღ. ბარამიძე, ვეფხისტყაოსნის „პლასტების“ დათარიღებისათვის, თბილისის უნივერსიტეტის შობაზე, IX, 1929, გვ. 120-130; შესულია ავტორის წიგნში: ნარკვევები... IX. თბ., 1997, გვ. 152-164.

5 კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, გვ. 326-330; აღ. ბარამიძე, ნარკვევები, II, გვ. 69-74.

ჩანართ-დანართების შეთხზვა გამოიწვია. ერთია ძირითადი ტექსტი-დან მიღებული ერთგვარი უკმარისობის გრძნობა, სახელდობრ: ჩანს პლაგიატორი ყურადღებას აქცევს ნესტან-დარეჯანის საქმროდ მოსული. ერთი შეხედვით. უდანამაულო ხვარაზშმაჰის შვილის მკვლელობას და მისგან საპასუხო ქმედებას ელის. ხვარაზშმაჰი, როგორც კი გაიგებს ტარიელის დასწეულებას. თავისიანებს მოუწოდებს: „აწ ჩვენ გემართებს სისხლთა ძებნა“ (1877.2), თავდასხმისას „ეტყვის ტარიელს: ძე ჩემი შენ მუხთლად მოჰკალ შინარე“ (1979.1).

როდესაც დამარცხებულ და დატყვევებულ ხვარაზშმაჰს მიუთითებენ თავის დანაშაულზე, რომ ინდოეთის სამეფოს ტახტის მემკვიდრე ტარიელი იყო და მეფის ერთადერთი ასულის შერთვისას მისი თანხმობა უნდა მიეღო -

„თუ გასძიოდა ტარიელ ნახეთა ანუ სმენითა
მემკვიდრე სადმე არისო, რად არა მოიხსენითა?“ (2001.1-2).

- ხვარაზშმაჰი ასე იმართლებს თავს:

„ოდეს ძე ჩემი ეთხოვა სასიძოთ ძინდით მეფესა,
მამან არსადით ვაცნობდა ტარიელს. სასხლთა მქექვესა;
უმკვიდროდ ყოფა ვწერა მას წიგნსა მათსა სეფესა,
და ამაღ ვერ მიხუდი, მიგმობდით ჭკუასა დანაყეფესა.

მართებდა, თუცა ტარიელს ებრძანა ჩემთვის კაცითა...
„ძე ვარ მემკვიდრე პატრონა, მე შმართებს ღმრთითა და ცათა,
ნუ მოსცემ შეალსა, თვარ დაუხევე რაზმითა ცქმა-ტკაცათა“.
თუ მამინ არ დამეშალა, თქვენ უმართლე ხართ მღურეასა...“
(2003-2005.1).

თუცა ხვარაზშმაჰი ტარიელისა და ძმადნათეცების ტყვეა, ის ერთპიროვნულად მაინც ვერ წვეკტს სისხლის აღებაზე, ანუ „სისხლის გაშეებაზე“. უარის თქმის საკითხს და ამისათვის ბრძენ თარა ვახარს ეთათბირება.

მეორე ხელშემწყობი გარემო „ვეფხისტყაოსნის“ დანართთა წარმომობისა უნდა იყოს ეპოქის ლიტერატურული გემოვნება და მოთხოვნილება. ე. წ. ქართული ლიტერატურის აღორძინების პერიოდში განსაკუთრებით გაკვრცელებული და პოპულარულია სათაკვადასა-

ლო ჟანრის თხზულებანი. აშკარაა, ამავე თვალთ უყურებენ და აფასებენ „ვეფხისტყაოსანს“ და აინტერესებთ მისი, როგორც ამბის, გაგრძელება – როგორ იცხოვრეს და რა ბედი ეწიათ მის გმირებს.

სიუჟეტურად ხვარაზმელთა ამბავი წარმატებით ებმის შოთასეულ პოემას და, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ზემოთ აღნიშნულ ცალკეულ გამეორებებსა და სტილისტურ შეუსაბამისობას, რაც ვრცელი რედაქციის ნუსხებში შეინიშნება, კომპოზიციურად იგი კარგად არის განვითარებული და შერული.

ხვარაზმელთა ამბის ავტორი ეპიგონი მწერალია და საყუთარი მხატვრული ხელწერით არ გამოირჩევა. მისი პოეტური სახეები, ფრაზები უმეტესად ცნობილი და გავრცელებულია, საკმაო ნაწილი – „ვეფხისტყაოსნიდან“ მომდინარე. აი, ამ უკანასკნელთა ნიმუშები:

ხვარაზმელთა ამბავი:

„ვეფხისტყაოსანი“¹:

ფლენდა და თამაშობდა, წამწამთაგან უქრის ქარი (1874.1).

ერემლს სეტყვს და ვარდა აზრობს, წამწამთაგან მოქრის ბუქი (1143.4).

ამოსწვრივით, დაკარბოვით, ცხოცდით, ვსცეკვით დეთ, ვითა ხიდთა (1877.3)

პერპერასა დაფინჯელსა ზელა სცეკოენ ვითა ხიდსა (143.4).

ჭადრეს ეხზირათ: შეულო, ვართ დედის მუცლით მონანი (1879.1).

ვართ მუცლითგანეუ დედისათ თქუნად სამონოდ შობილი (1475.3).

ღმერთსა სწადს, ასრე სუბუქ კქაით, ვითა ღრამისა წონანი (1879.4).

მისნი უერა ვერა ამბანი ვერცა ღრამისა წონანი (593.3).

მას მიჰკეცს, ევაკლინი დაქნეს, ფურცელნი შთამოსცევიოდეს (189.4).

ზამთარი ვარდა გაანძობს, ფურცელნი შთამოსცივიან (1347.1).

მით სპათა ვერა ნახვიდი ღიმილით ვარდთა მკრფეთთა (1896.4).

ღალრუჯით კოფე ვერ მპოვეს კეროლეს ვარდასა მკრფეთით (624.3).

ნესტან-დარეჯნის წამწამთათ ბუქისა ფიქქმან დაძმზრომმან (1908.1).

მონაქრელმან კარდი ღაზრა, წამწამთაგან ბუქი ბუქდა (986.3).

ერემლსა სეტყვს და ვარდა აზრობს, წამწამთაგან მოქრის ბუქი (1143.4).

1 კომოქმბთ ა. შანიძისა და ა. ბარამიძის მიერ 1966 წელს გამოცემული ვარიანტებიანი ტექსტის მიხედვით.

ერთად სვლიან ტაბატა ზედან. მათ ბა-
გეთად ვარდი ვარდის (1916.4).

რა ავიანდილს მოახსენეს. ატირდა და
უთქვნა/უქნა ზნენი (1918.4).

აწ ტარიელს ვმსახურეთო, ერთი მო-
ნანი ყმათა ყმისნი (1922.4).

მისის ასრუ ყოყისათვის შეგვარისხეს
ხედათ ღმერთი (1932.4).

წინ მოუგებნეს. აწრენეს მათ მარგა-
ლიტთა წყობილთა (1963.4).

მართ წინარად აღვამოლ იყვნეს. ჰკენ-
დეს ვარდისა მკრეფეთა (1980.2).

ტანისა აცხილეს აბჯარსა. მართ შუქთა
მოიყვებთა (1980.3).

უთუოდ „ვეფხისტყაოსნიდან“ იღებს სათავეს
ხლის ცრემლი“ (1934.3; 1935.1).

ინდო-ხატაელთა ამბიდან უნდა მოდიოდეს ეს მსგავსებაც:

„ომ-გარდახილანი მჟეწოდეს. ჩამოჰხდეს უდილაღოსა“ (1956.4).

„ვეფხისტყაოსანი“:

„მნღორსა შუგან სადილად გარდახდეს უდილაღოსა“ (1577.3)

და სხვა.

„ვეფხისტყაოსანიში“ ეს გამოთქმები და სახეები ყველგან მყარია
და კონტექსტს კარგად ესადაგება. ხვარაზმელთა ამბავში ზოგჯერ
ეს სიხუსტე დარღვეულია.

ხვარაზმელთა ამბავი თავის ეპოქას ეხმიანება იმითაც, რომ
მასში ვეროვანი ყურადღება ეთმობა სოფლის გმობის მოტივს და
არ იგრძნობა მაკამური რითმებისკენ სწრაფვა¹. რაც ეგზომ დამა-
ხასიათებელი და ნიშანდობლივია თეიმურაზ პირველის პოეზიისა
და მომდევნო ხანის ქართული მწერლობისათვის.

გამოილო რიდე. მისცა. ვინ ბაგეთა
ვარდი ვარდა (1339.4).

მოახსენეს სოტბა სრული. დალოცა და
უქნა ზნენი (1030.2).

ხამს მუყეთა ერთგულება. ყოცა გემარ-
თებს ყმასა ყმურად (155.2).

ღაზოცეს და ამოწვეტეს. ცათათ
ღმერთი შევარისხეს (78.2).

აქამდის ამხედ ნათქვამი. აწ მარგალი-
ტი წყობილი (7.4).

ვა. წახდა ვარდი პობლი. ვა. მარგა-
ლიტი წყობილი (920.4).

ღაღრეჯელ ვაჟა. ვერ მხოვეს ვეროდეს
ვარდსა მკრეფობით (624.3).

ლომისა მსგავსი ძალ-გულად. მზერ
შუქ-მოიყვებო (1318.2).

იღებს სათავეს გამოთქმა „სის-

1 აქ სრული მაკამურა (ომონიმურ-ტაკეოლოგიური) რითმისანი, ორა სტროფი (1934, 1971). ათიოდე სტროფის ამგვარია ცალკეული სტრაქონები.

გმირთა ანდერძებისა და გარდაცვალების ამბები

„ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერებში ხვარაზმელთა ამბის შემდეგ იწყება ახალი თავები, სადაც გადმოცემულია პოემის გმირების – ტარიელ-ნესტანის, აეთანდილ-თინათინისა და ფრიდონის მოხუცებულობა. გარდაცვალება და დაკრძალვა. გარდაცვალების წინ ტარიელი და აეთანდილი ტოვებენ ანდერძებს, რომლებშიც მოთხრობილია მათი საგმირო საქმეები.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, კ. ჭიჭინაძისა და შ. ნუცუბიძის ნაშრომებში ამ ამბავთა რუსთველურობის შესახებაცაა საუბარი.

ხელნაწერთა უმრავლესობაში ჯერ არის ტარიელის ანდერძი („ანდერძი ტარიელისა, ოდეს მიიცვალებოდა“ – სტრ. 2025-2049, 2057-2063), შემდეგ – ტარიელისა და ნესტანის გარდაცვალების ამბავი („სიკვდილი ტარიელისა და ცოლისა მისისა“ – სტრ. 2064-2069).

ეს ეპიზოდები ხელნაწერებში სამგვარი – ვრცელი, მოკლე და უმოკლესი – შედგენილობით არის წარმოდგენილი. ვრცელ რედაქციაში ამბავი თვალმისაცემი გამჟღავნებებითა და წინააღმდეგობებითაა გადმოცემული. ორივეგან მოვლი რიგი სტროფებისა ეთმობა სოფლის სამღურავს. გაუგებარ შეუსაბამობას ქმნის გამჟღავნებანი ტარიელისა და ნესტანის გარდაცვალების შესახებ. ტარიელის ანდერძის მიხედვით ტარიელსა და ნესტანს დასტირიან „ძენი და ქალანი“ (2061.1). შვილები ასევე მრავლობითის ფორმით არის მოხსენიებული წინა სტროფშიაც:

„ოყსნო ტომწო, და-ძმანო და შვილწო – ძენო და ასულწო“ (2048.2).

ტარიელისა და ნესტანის გარდაცვალების ამბის მიხედვით კი მათ ჰყავთ „ერთი ყმა და ერთი ქალი“ (2066.1).

მოკლე და უმოკლეს ხელნაწერებში გამჟღავნებანი და შეუსაბამობანი მნიშვნელოვნად ნაკლებია, მაგრამ ვრცელი რედაქციის კვალი მათში მაინც ხელშესახებად ჩანს. რაც იმაზე მიუთითებს, რომ მოკლე ტექსტები პირველადი არაა და ისინი აღნიშნული ნაკლის გამოსწორების მიზნით საგანგებო შემოკლებისა და სწორების შედეგად მიღებული რედაქციებია. ხსენებული შეუსაბამისობა და წინააღმდეგობა

კი იმის მანქნებელი უნდა იყოს, რომ ეს ეპიზოდები ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად შექმნილი, სხვადასხვა ავტორის თხზულებანია¹.

ამის შემდეგ, რაც ხელნაწერთა უძრავი ძეგლების საერთოა, მოდის ავთანდილისა და თინათინის გარდაცვალების ამბავი („სიყვდილი ავთანდილისა და ცოლისა მისისა“ – სტრ. 2106-2110), შერმე – ფრიდონისაგან მეგობართა დატირების ამბავი („აქა ფრიდონისაგან ორგანვე მისვლა და ტირილი და მოთქმა“ – სტრ. 2111-2120), ბოლოს – ეპილოგი (სტრ. 2121-2126).

თუ როდის შეიქმნა ეს ეპიზოდები ან ვინ არიან მათი ავტორები, უცნობია. ყველა მათგანი შესულია H-2074 ხელნაწერში, რომელიც XVII საუკუნის პირველი ნახევრით თარიღდება².

თეიმურაზ პირველის „იოსებ-ზილიხანიანი“ განიცდის პირველი ეპიზოდის, ტარიელის ანდერძის, გავლენას. „იოსებ-ზილიხანიანი“:

„ძლიომღე გაულეს საწურო, სოფლის საქმენი არესა,
იგ უხახონი ქალ-ყმანი მიწახა მიაბარესა“ (16).

ტარიელის ანდერძი:

„იგ უხახონი მიჯნურნი თაბუთისაყენ წაიღეს“ (2060.2).

„მადარებლისა მუხლისა სოფლისა წესი ბარესა...“

იგი სოფლისა ჯავარნი საფლავთა მიაბარესა“ (2063. 1.3).

ვინაიდან „იოსებ-ზილიხანიანი“ 1629 წლამდეა დაწერილი³, ცხადია, ტარიელის ანდერძი, კიდევ უფრო ადრინდელია. იგივე უნდა ითქვას მოძღვენო ეპიზოდებზედაც. ზემოთ აღნიშნულ ამბავ თარიღს მხარს უჭერს აგრეთვე ისიც, რომ არც ერთ ამ ეპიზოდში ტარიელის შვილი სახელით არ არის მოხსენიებული, მაშინ როდესაც „ომიანიანში“ მას პაპის სახელი სარიდანი ჰქვია და ამგვარადვე იგი წარმოდგენილი მოგვიანებით დაწერილ იოსებ თბილელისა და მ. ნაკაშიძისეული ხელნაწერის ტიპის ნუსხებისეულ ანდერძებში.

1 ამ საკითხზე ვრცელად იხ.: ბ. დარჩია, „ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა რედაქციები გავრცელების მიხედვით“, გვ. 165-273.

2 რ. პატარაძე, „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა კორნაშენი, კრებულში: შრავალთა, ფილოლოგიური-ისტორიული ძეგლები, V, თბ., 1975, გვ. 70; ს. ცაიშვილი, წერილები და გამოცემები, I, 1984, გვ. 183, 397-399.

3 კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, გვ. 379.

დანართთა ავტორობის თაობაზე ალ. ბარამიძე წერს: „ხვარაზმელთა ამბისა და გმირთა სიკვდილის ავტორის ვინაობაზე დაბეჯითებით რამის თქმა ძნელია“ და იქვე გამოთქვამს ვარაუდს, რომ „გმირთა სიკვდილის ამბავი უნდა შეუთხზა ხვარაზმელთა ამბის გამლექსავს“, რომელიც შესაძლებელია იყოს ეპილოგში ნახსენები ვინმე მესხი მელექსე. მეცნიერი ასე მსჯელობს: „ვეფხისტყაოსნის ერთ-ერთი აღრინდელი ინტერპოლატორია ვინმე მესხი მელექსე. ის იცნობს გმირთა სიკვდილის ამბავს (შესაძლებელია, მანვე შეთხზა ეს ამბავი, აგრეთვე ხვარაზმელთა ამბავიც)“¹.

თავისთავად გამორიცხული არ არის, ამ მესხ მელექსეს, რომელიც გმირთა გარდაცვალებას აღნიშნავს, მართლაც, შეუთხზა გმირთა სიკვდილის ამბებიც, თუ ყველა არა, რომელიმე მათგანი მაინც, მაგრამ ის, რომ ხვარაზმელთა ამბის ავტორიც იყოს, ნაკლებადაა მოსალოდნელი. სახელდობრ, ასეთ ვარაუდს არ ესადაგება ის გარემოება, რომ ხვარაზმელთა ამბავს ავტორზე მიმანიშნებელი პროლოგი და ეპილოგი აქვს. გმირთა სიკვდილის ამბებს ამგვარი რამ არ გააჩნია.

„ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერებში მოიპოვება აგრეთვე გმირთა ანდერძებისა და გარდაცვალების სხვა ამბები, რომელთა უმეტესობის ავტორი ცნობილია და დაწერის დროს განსაზღვრა ხერხდება.

იოსებ თბილელის მიერ გადაწერილი ე. წ. ზაზასეული ნუსხისა (Q-1082) და მისი მიმყოფი ხელნაწერების მიხედვით ნანუჩას, ანუ მანუჩარ ციციშვილს, შეუთხზავს და ავთანდილისა და თინათინის გარდაცვალების ამბის წინ ჩაუმატებია ავთანდილის ანდერძი² („ანდერძი ავთანდილისა, რომელიც თქვა სიკვდილისასა, ნანუჩას ჩამატებული მას უკან“ – სტრ. 2070-2078, 2050-2056). H – 2074 ნუსხაში ამ და ზოგიერთ სხვა სტროფებს მიწერილი აქვს „თ“ ასო. თუ რას ნიშნავს ან რამდენად ანგარიშგასაწეია იგი, არსაიდან ჩანს.

ზაზასეულ და მისი ჯგუფის ნუსხებში, აგრეთვე ზოგიერთ სხვა ხელნაწერში არის კიდევ ორი ანდერძი, რომლებიც იმავე ზაზასეული ნუსხის გადამწერის იოსებ თბილელისა და ამ ხელნაწერთან

¹ ალ. ბარამიძე, შოთა რუხიუელი, გვ. 435.

² ნანუჩას პიროვნებისა და „ვეფხისტყაოსანში“ მისი ჩანარი-დანართების შესახებ იხ.: გ. არაბული, ნარკვევები „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის შესახებ, თბ., გვ. 6-31.

მდგომი ნუსხების ცნობითაც, ეკუთვნის თავად იოსებ თბილელს. ესენია: ერთი, **ტარიელისა და ნესტანის ანდერძი** („აქა კიდევ სხვა ანდერძი და სოფლის გმობა ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანისა ტფილელის იოსების ნათქვამი“ – სტრ. 2063¹-2063²⁴), რომელიც უშუალოდ მიჰყვება ტარიელის ანდერძს და, მეორე, **ავთანდილის ანდერძი** („კიდევ სხვა ანდერძი ავთანდილისა“ რომელ თქვა ჟამსა სიკვდილისა, ტფილელის იოსების გამოთქმული“ – სტრ. 2078-2105).

ამ ანდერძებში ტარიელი და ავთანდილი იგონებენ თავიანთ ძლევაშილ წარსულს და გულდაწყვეტით ჩივიან სიბერით დაუძღურებასა და სიკვდილის მოახლოებაზე. გმობენ სოფლის წარმატულობასა და მუხანათობას.

იყო დრო, კ. ჭიჭინაძე იოსებ თბილელის ამ ანდერძებსაც შოთა რუსთველის პოემის პირველი ვარიანტის „ნამსხვერუეებად“ ასახელებდა. მკვლევარს ასეთი არგუმენტი მოჰყავდა: „ტარიელი თავისი სიკვდილის წინ ანდერძში იგონებს თავის წარსულს და ერთ ადგილას ამბობს: „როსტენს უნდოდა შეპყრობა. ყრმა მწიკა ოცდარვანია“. ჩვენ ვიცით, და არ იქნებოდა «ვეფხისტყაოსანის» ისეთი გადამწერი. ვისაც ეს არ ეცოდნებოდა, რომ როსტევეანმა თორმეტი ყმა დაადევნა ტარიელს შესაპყრობლად:

„გაგზავნა მონა თორმეტი მისა წინაშე მდგომია“.

ნუთუ ასეთი ტლანქი შეცდომა დაუშვა ყალბისმქმნელმა?

ჩვენ არ შეგვიძლია ამის დაშვება: გარეგნული ნიშნების გადმოცემაში ყალბისმქმნელი უფრო პედანტური უნდა იქნეს, ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით, ვიდრე თვითონ ავტორი. ასეთ შეუსაბამობას არც რუსთაველი დაუშვებდა.

მაშ, ვინ დასწერა ეს თავები? ცხადია, რომ ეს დასწერა რუსთაველმა, მაგრამ გაცილებით უფრო ადრე, ვიდრე „ვეფხისტყაოსანის“ ის ტექსტი, რომელიც დღეს ჩვენში საერთოდ არის მიღებული“¹.

აღ. ბარამიძემ მიუთითა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ზახასელის ხელნაწერის აღმოჩენით დოკუმენტურად გაირკვა, რომ ის ტექსტი

¹ ალიტერაცია ქართულ შაირში... გვ. 59-60.

(«როსტენს უნდოდა შეპყრობა...»), რომელსაც კ. ჭიჭინაძე ასეთი დაბეჯითებით მიაწერს რუსთველის კალამს, შეუთხზავს XVII საუკუნის ძეგრე ნახევრის მოღვაწეს, ვეფხისტყაოსნის ერთ-ერთ გამგრძელებელს, იოსებ თბილელს (სტრ. 2063²)¹.

მ. ნაკაშიძისეულ (S-4499) და მის მიმყოლ ნუსხებში ტარიელის ანდერძის წინ ჩამატებულია კიდევ ტარიელის პირველი ანდერძი (აქა პირველი ანდერძი ტარიელისაგან თავის შვილს თანა“ – სტრ. 2024¹-2024¹⁸). აქ ტარიელი თავის ვაჟს, სარიდანს, ინდოეთის სახელმწიფოს აბარებს და დარაგებას აძლევს, როგორ მოუაროს მას.

ამ ანდერძის ავტორობაზე არცერთ ხელნაწერში რაიმე მინიშნება არ არის და არც სხვაგან მოიპოვება. ვინაიდან, ერთი მხრივ, მ. ნაკაშიძისეული და მისი მიმყოლი რ. დათუშიძისეული (K-205) ნუსხები ქალაქისა და ხელის მიხედვით გადაწერილი უნდა იყოს XVII საუკუნის ბოლოს, ხოლო, მეორე მხრივ, ამ ნუსხებში შესული იოსებ თბილელისეული ტარიელისა და ნესტანის ანდერძი (2063¹⁻³⁴) აქ გარკვეულ რედაქციულ თავისებურებებს ქმნის, ყოველივე ეს იმის მაჩვენებელი უნდა იყოს, რომ მ. ნაკაშიძისეული ხელნაწერის ტიპის ნუსხათა რედაქციული თავისებურებანი და მისეული ანდერძი XVII საუკუნის ძეგრე ნახევარს, უფრო 70-90-იან წლებს, განეკუთვნება².

თუმცა მ. ნუცუბიძის თვალსაზრისით, „ვეფხისტყაოსნის ბედნიერების აღმავლობის შეჩერება ეწინააღმდეგება რუსთველის მსოფლმხედველობას და ის შეიძლება გათავდეს მხოლოდ იქ, სადაც ძალაში შედის სიმუხთლე უამისა“³, ამიტომაც გმირთა ანდერძებისა და გარდაცვალების ამბები მას რუსთველისეულად მიაჩნდა, ამავე დროს, ანდერძთა ასეთი სიმრავლის გამო ის ზოგიერთი მათგანის დანართობასაც აღიარებდა. მკვლევარი წერს: „ამრიგად, აუთანდისლ – პირველი ანდერძის ავტორს – სიკვდილის წინ ძეგრე ანდერძი უნდა დაეწერა. ამის გამო ინტერპოლატორ-გადამწერლებმა მას შესაძენ ანდერძიც დააწერინეს, რაც, ცხადია, შეცდომა იყო.

1 შოთა რუსთველა, გვ. 430.

2 ამ საკითხზე კრელად იხ.: ბ. დარჩია, ვეფხისტყაოსნის ნაკაშიძისეული ხელნაწერის ტიპის რედაქციის თავისებურებანი და მისი შექმნის დრო, „მაცნე“ (ელს), 1975, №3, გვ. 42-52.

3 კრიტიკული ნარკვევები, გვ. 19.

რადგან ანდერძი ამ ქვეყანაზე ერთია, როგორც სიკვდილი“¹.

მხატვრული თვალსაზრისით არც გმირთა ანდერძებისა და გარდაცვალების ამბები გამოირჩევა. ისინი ამ მხრივ დაახლოებით ერთი დონისანი არიან და მათ მეტ-ნაკლებად იგივე ნიშნები მოეპოვებათ, რაც ხვარაზმელთა ამბავს. ზოგიერთ მათგანში მეტი ადგილი უჭირავს სოფლის გმობის მოტივს. ომონიმურითმიან სტროფებს, რაც უფრო XVII (და მომდევნო) საუკუნის ქართული პოეზიისათვის არის დამახასიათებელი. ამ ეპიზოდებშიაც ნაწილობრივ შეიმჩნევა რუსთაველისეული მხატვრული სახეები – ბადახში, გიშქერი, ღალი, ღოძი, მელანი, მელნის ტბა, მემავანი, მინა-ვარდი, სისხლის რუ, სისხლის ცრემლი, ტანი მჭკვერი, ძოწი, ცხელი ცრემლი და ა. შ.

აი. კიდევე ზოგიერთი გამოთქმა, რომლებიც შოთას პოემათ უნდა იყოს შთაგონებული. ტარიელის ანდერძსა და „ვეფხისტყაოსანში“ იყოსთება:

სივლადი სრად და საწოლად, სუდა-
რი მიზუნარენით (2045.4).

ყოლნი მტიროდეთ საბრალოდ, ნემ-
თის ცრემლისა მჩქევენო (2047.4).

ვა საწოთო ბოლოდ თავსა ასუდა-
რებს, ახუნარებს (718.4).

კლაცა ვაწყინეთ, ატირდა მჩქე-
ვრად ცრემლისა ღწინთა (1159.4).

ტარიელისა და ნესტანის გარდაცვალების ამბავი და „ვეფხისტყაოსანი“:

მსგავსი მსგავსსა წარმოშობენ
ცაერნი და მიწიერი (2066.4).

მსგავსი ველაი მსგავსსა შობს,
ესუ ბრძენთაგან თქმულა (1323.4).

აუთანდილისა და თინათინის გარდაცვალების ამბავში „ვეფხისტყაოსნის“ რემინისცენცია უნდა იყოს:

არ ამოჰკრეფენ სწავლულნი,
შით მათგან გამოცდილია (2106.3).

მე იგი ვარ, ვან სოფელსა არა
მოჰკრეფ კატრად ბერად (788.1).

ფრიდონისაგან მეგობართა დატირების ამბავი და „ვეფხისტყაოსანი“:

ივლეჯდა თუორსა თმა-წვერსა, გა-
წის ბროლისა ჭერითა (2112.2).

ცოცხალი მე არ ვაქნები გაკიცხუ-
ლი, გაბასრულად (2115.4).

ჯორანსა გაჰგლეჯს ხშირ-ხშირად, აფ-
რთხობს ბძოლისა ჭერითა (1342.2).

სხვა მოვევარე თვალსა წყმსა გაკიცხ-
ულა, გაბასრულა (863.4).

ნანუჩასეული ავთანდილის ანდერძი და „ვეფხისტყაოსანი“:

აწ. მარგალიტო მჭვირვალო, ნუ
მტარ და ბავე ღაიყე (2050.4).
მისთა ეღვათა შაკერთობდეს, არ
მცხინეარე ვოს, ნელია (2052.4).

შუა ძიწსა და ავესა ჭვირს მარგა-
ლიტი ტყუბები (1146.4).
ცრემლისა ღვარსა შოეცვა პირი, ელ-
ვათა შერთომელი (524.4).
მას რომე ეღვა ჭკრთებოდა, უურ-
ნიმცა ჰკანდეს რისანი (629.2).
ბაგეთა გასჭვირს ბროლ-ღალი და
კბლთა ეღვა ჭკრთებოდა (725.2).

ისიც აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთი გვიანდელი დანართი ად-
რინდელი დანართის გავლენას განიცდის. იოსებ თბილელის კუთ-
ვნილ ავთანდილის ანდერძში ვკითხულობთ:

„მე საულაუკეუშ მამაქცეუ, მიწა ნინზით შიაბარე“ (2104.4).

ეს უნდა იყოს ტარეელის პირველი ანდერძის გამოძახილი:

„ზედა მიწანი შიყარეს, შინინზეს, შიაბარესა“ (2063.4).

ამ და სხვა ლიტერატურული მახასიათებლებით გმირთა ანდერ-
ძებისა და გარდაცვალების აძებთ. ისე როგორც „ვეფხისტყაოს-
ნის“ სხვა ინტერპოლაციები. გვერდში უდგას XVI-XVII საუკუნე-
თა ქართულ ჰოზიას.

ლალი ოსაფაშვილი

ქრისტე-მეგანუელის გამოსახულება ბასილი დიდის ლიტურგიკული ბრაზნილის პროსკომიდის რიტუალიდან

ილუსტრირებული ლიტურგიკული გრაგნილები XI საუკუნის ინოვაციას წარმოადგენენ (1:65). ტექსტი შედგება ლოცვანთა მონაცვლეობისაგან და ლიტურგიკული რიტუალისაგან, რომელთა ავტორობა ან იოანე ოქროპირს ეკუთვნის, ან ბასილი დიდს. როგორც ქ. ვალტერი წერს, უადრესი ნიმუშების მოხატვა აფსიდის მოხატულობის პროგრამას შეესაბამება, სადაც ეპისკოპოსები მოწიწებით დგანან გრაგნილებით ხელში, რომლებზეც ლიტურგიკული ტექსტებია (2:65). უმეტესად გრაგნილთა თავფურცლებზე გამოსახულია ლიტურგიის ავტორი. გაფორმების პროგრამაში ჩართულია გამოსახულებანი ან ილუმინირებული (სიუჟეტური) საზედაო ასოები. ამ პროგრამებს საერთო ელემენტები აქვთ. მაგრამ შესაძლებელია სხვადასხვა გრაგნილთა დეფინიცირება.

საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია XII საუკუნით დათარიღებული ბასილი დიდის ლიტურგიკული გრაგნილი (S-4980). ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოსცა ნ. ქაჯავიამ (3).

ჩვენი ნაშრომის თემას წარმოადგენს ბასილი დიდის ლიტურგიკული გრაგნილის პროსკომიდის ტექსტთან თანდართული პირველი სიუჟეტური საზედაო ასოს განხილვა, სადაც უფლის გამოსახულებაა ჩართული.

ცნობილია, რომ ლიტურგია შედგება სამი ნაწილისაგან: 1. კვეთა ანუ პროსკომიდა - შესაწირეთა წინადაგება; 2. კათაქმეკელთა ლიტურგია; 3. მართალთა ლიტურგია.

ჩვენს მიერ განსახილველ გრაგნილზე უფლისადმი მიმართულ ლოცვებს თან ახლავს იესოს გამოსახულებანი სამი სხვადასხვა ისტორიული ტიპით. პირველი - პროსკომიდის დასაწყისშია - ევმანუელი, მეორე - მღვდლის მიერ დაგების ლოცვაში - ქრისტე პანტოკრატორი და მესამე - მღვდლის ლოცვაში, პირველ გალობაში, რომელსაც მოდრეკით ამბობს.

ჩვენ შევისწავლეთ ამ სიუჟეტურ საზედაო ასოთა მხატვრულ-დეკორატიული მორთულობა (4:160, 169). ამჟამად გვსურს წარმოვადგინოთ ამ გამოსახულებებსა და ტექსტში ჩადებული საღმრთისმეტყველო-თეოლოგიური საზრისი და ამასთან აფსიდურ პროგრამებთან ურთიერთმიმართება. ამჯერად შევჩერდებით ქრისტე-ევმანუელის გამოსახულებაზე.

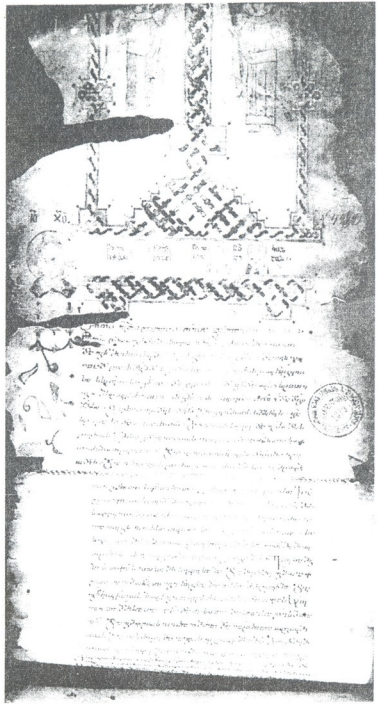
ხელნაწერი ჩვენს მიერ შესწავლის შედეგად სვეტიცხოვლის საკუთრებას წარმოადგენდა (5:84). ქრისტე პანტიკრატიორის ხატისებრ გამოსახულებასთან ასომთავრულითაა დაჭარაგმებული „სცზზზა“. ჭარაგმების გახსნით ს[სვეტი]ც[ხო]ვ[ქ]ე და შემდეგ „აჲ“ „ჲა“.

რამდენადაც სვეტიცხოველი ქართველთა უდიდესი ეროვნული სიწმიდეა. თავფურცელზე გამოსახულია ანგელოზთა მიერ „სვეტის თაყვანისცემის“ სცენა. ქვემოთ წმ. მამათა გამოსახულებანი იონოსტასის. ანუ ტემპლონზე დაბრძანებული ხატების შთაბეჭდილებას სტოვებენ და გარკვეულად უკავშირდებიან ქრისტე-ევმანუელის გამოსახულებას. ტაძარში ისინი ლიტურგიული ტექსტიანი გრაგნილებით ხელში თაყვანისცემის პიზაში არიან მსხვერპლის მიმართ. ვფიქრობთ, აქ იგივე იდეაა გამოვლენილი. თუმცა, გათვალისწინებულია გრაგნილის მორთულობის სპეციფიკა.

ლიტურგიის დასაწყისში პირველი ლოცვა უფალს უკავშირდება. საზედაო ასო Q-ონთან აღბეჭდილია ქრისტე-ევმანუელის შეერდამდე გამოსახულება. როგორც ცნობილია, მაცხოვრის იონოგრაფიულ ტიპებს შორის ევმანუელი უკავშირდება ლოგოსის ცნებას. ვითარცა „შობილი უწინარეს ყოველთა საუკუნეთა“ და განკაცებადი ლოგოსის განსახიერება (6:73). წინასწარმეტყველი ესაია ამბობს: „...აჲ ქალწულმან მუცლად-ილოს და შეეს ძე და უწოდონ სახელი მისი ემანუელი“ (7:14).

წმ. ათანასე ალექსანდრიელის ვრცელ ტრაქტატში სიტყვის განკაცებაზე ძინებულია ლოგოსის შესახებ ქრისტიანული სწავლების პირველ ყველაზე სრულ და ჩამოყალიბებულ მოძღვრებად. ლოგოსის ცნება პირდაპირაა დაკავშირებული ხსნის მთელ დოქტრინასთან (7:177-182).

ბახილი დივის ლექსებიანი ძეგლის I ანთ. ქობულაძისგან.

„მსხვერპლის თავყანისცემის“ კომპოზიცია ეკლესიათა აფსიდის მოხატულობის პროგრამაში XII საუკუნიდან შევიდრდება. მხედველობაში გვაქვს ამნოსი ანუ მელისმოსი. მელისმოსი – melismos პროსკომიდიის ხატოვან გამოსახულებას წარმოადგენს. ზმნა meliso ნიშნავს განკვეთას, დანაწევრებას. V საუკუნიდან ეს სახელწოდება გამოიყენება ლიტურგიული პურის, სეფეს კვეთის აღსანიშნავად. ჯერ კიდევ ევსებიოს ალექსანდრიელი წერდა ღმერთზე განკვეთილზე და დარსებულზე (8:205-206).

აფსიდის მოხატულობაში ბოლო რეგისტრზე გამოსახულია ხოლმე ფეშხუმზე დასვენებული გარდაცვლილი ყრმა ქრისტე, რომელსაც თავყანს სცემენ მოციქულები და წმიდა მამები. ზოგჯერ ამნოსი ანუ მწილიარე იესოს ფიგურა დასვენებულია ბარძიმზე, როგორც ცნობილია, იგი ექპარისტოული მსხვერპლის ერთ-ერთი სიმბოლოა და აღმოსავლეთ საქრისტიანოს ხელოვნებაში ჩნდება და პროსკომიდიის (კვეთის) რიტუალს ასახავს. პირველად მსგავსი გამოსახულება ჩნდება მელნიკის წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის მოხატულობაში (ბულგარეთი) (9:691). მოგვიანებით იგი ტრადიციად იქცა (10:26-27).

ჩვენს მთავრ განსახილველ გრაფიკულ მოხატულობაში ამნოსს ენაცვლება კვამლეული, რაც „მსხვერპლის თავყანისცემის“ თავისებურ ვარიანტს წარმოადგენს და უშუალოდ კავშირშია პროსკომიდიის რიტუალის დასაწყისთან. პირველ ლიტურგიულ ქმედებასთან.

წირვის დაწყების წინ მღვდელი იკეთებს ოლარს. დადგება დახურულ აღსავლის კარის წინ ამბიონზე და კითხულობს ე.წ. „შემთხვევის ლიტურგიას“. შემდეგ შედის საკურთხეველში, იმოსება სრული სამღვდელი შესამოსელით. იბანს ხელებს, რაც მის სულიერ სიწმიდესა და მზადყოფნას გამოხატავს წმ. საიდუმლოს შესასრულებლად. ამის შემდეგ მღვდელი მიუახლოვდება სამკვეთლოს და კვეთისთვის გამზადებული ხუთი სეფისკვერიდან ამოარჩევს საუკეთესოს, რომლიდანაც გარკვეული წესით ამზადებს ტარიგს – შესაწირავ ძღვენს. ასამაღლებლის შემდეგ აღნიშნულ სეფისკვერზე ლაზერით სამჯერ გამოსახავს ჯვარს და შემდეგ წარმოთქვამს სიტყვებს: „მოსახსენებლად უფლისა ღვთისა და მაცხოვრისა ჩვენისა იესო ქრისტესა“. შემდეგ ლაზერით ამოკვეთს სეფისკვერიდან

ოთხეუთხედ ნაწილს და დებს ფეშუმის შუაგულში (ეს ნაწილი წარმოადგენს იესო ქრისტეს სხეულს, რომელიც წინადასაგებელია). როდესაც მღვდელი ლაზერით ჩაატრის სეფისკვერის გვერდებს, ამბობს იმ სიტყვებს, რომელიც ესაია წინასწარმეტყველმა წარმოთქვა ქრისტეშობამდე 700 წლით ადრე მაცხოვრის შესახებ: „ვითარცა ცხოვარი კლვად მიიგვარა...“ „და ვითარცა ტარიგი წინაშე მრისხველის თვისისა უხმობლად ესრეთ არა ადაღებს პირსა თვისსა...“ „ხოლო თესლტომი მისი ვინმე მიუთხრას“, „რამეთუ აღებულ არს ქუეყანით ცხორება მისი“ (ესაია, 53, 7-8). შემდეგ ტარიგს ქვემოდან ჯვრის სახით ჩაატრის სიტყვებით: „დაივლის ტარიგი ღმრთისაი, აღმღებელი ცოდვათა სოფლისაითა...“ დაასვენებს ფეშუმზე და მარჯვნიდან ლაზერით უკმირავს და ამბობს: „ერთმან მხედართაგანმა, ლაზერთა განაღო გვერდი მისი და მუყუსეულად გარდამოხდა სისხლი და წყალი“ (იოანე, 19, 34-35). ამ სიტყვებით მღვდელი ბარძიშში ღვინოსა და წყალს ჩაასხამს და მათ შეერთებას აუერთებს (11:117-118; 47).

„ძველი აღთქმის მახარებლის“ სიტყვები მიუთითებს ტარიგი ღმრთისას ნებაყოფლობით მსხვერპლს, რომელმაც თავისთავზე აიღო კაცობრიობის ცოდვები.

ამრიგად, პროსკომიდია იწყება მსხვერპლშეწირვის სიტყვებით, რადგან ლიტურგია არ არის მხოლოდ საიდუმლო, არამედ აგრეთვე მსხვერპლია შეწირული ყველასათვის და ყველაფრისათვის (12:121).

ჩვენს მიერ განსახილველ გრაგნილზე პროსკომიდია შემდეგი სიტყვებით იწყება: „უფალო ღმერთო ჩემო, გარდამომივლინე მე ძალი მადლით და განმამლიერე მე მსახურებასა ამას შენსა დაუხველად წარდგომად საშინელსა და შესადრწუნებელსა საკურთხეველსა შენსა და შეწირვად შენდა უსისხლოი იგი მსხვერპლი, რამეთუ შენი არს სუფევაი, ძალი და დიდებაი მამისა...“

ამდენად, უსისხლო მსხვერპლშეწირვის რიტუალში მღვდელი უფალს მიმართავს ვედრებით, რათა აღასრულოს რიტუალი.

თუ კედლის მხატვრობაში აფსიდში ზიარება წინ უსწრებს ამნოსს, გრაგნილი ეს არის გაბმული თანამიმდევრული თხრობა ლიტურგიული ქმედებისა. ამდენად, აქ საქმე გვაქვს ტექსტისა და

გამოსახულების მჭიდრო ურთიერთკავშირთან. თუმცა, რასაკვირველია, ყოველი სიუჟეტი ერთმანეთთან მჭიდროდაა დაკავშირებული და ღრმა თეოლოგიური საზრისითაა გაჯერებული, თანაც სრულ თანხვედრაშია აფხიდალური პროგრამის გააზრებასთან.

მსხვერპლის თემატიკას უშუალოდ უკავშირდება „ზიარება“, რომელიც ტექსტის. ლოცვანთა შესაბამის ადგილას. მართალია ლიტურგიის ნაწილშია მოთავსებული; მოცემულია ჯერ ქრისტე მოციქულებთან ერთად და შემდეგ ქრისტეს მიერ მოციქულთა ცალ-ცალკე ზიარება პურითა და ზედაშეთი (13:52-58).

ინტერესმოკლებული როდი უნდა იყოს XII საუკუნის გელათის სახარების ერთ-ერთი კამარის მორთულობაში ფ. 10r-ზე ჩართული ქრისტე-ევმანუელის გამოსახულება ღმრთისმშობელთან და იოანე ნათლისმცემელთან ერთად. სადაც აგრეთვე ანგლოზები არიან ვნების იარაღებითა და ექპარისტული ძღვენით – სეფისკეპრითა და ღვინიანი ბარძიმით.

ევმანუელი ანუ ამ შემთხვევაში მსხვერპლი – წინარეარსებული ყრმა ქრისტე და ექპარისტული ძღვენი – სეფე და ზედაშე – ღრმა ურთიერთკავშირშია. ეს უკანასკნელი ხომ ექპარისტული მსხვერპლის სახელითაცაა ცნობილი. ევმანუელი ამ შემთხვევაში გოლგოთის მსხვერპლზე მიგვითითებს. ღმრთისმეტყველთა აზრით, გოლგოთის მსხვერპლი და ექპარისტული მსხვერპლი უშუალოდ არიან დაკავშირებულნი როგორც დასაწყისი და გაგრძელება (მაგრამ არა განშორება) ერთადერთი საყოველთაო ხსნისთვის გაღებული მსხვერპლშეწირვა. გოლგოთის მსხვერპლი ის საწყისი მსხვერპლია, რომელიც სათავეს უდებს და გრძელდება ექპარისტულ მსხვერპლში. „უსისხლო მსხვერპლის“ რიტუალში (14:63, 66).

ამრიგად, სეკტიცხოვლისეულ ლიტურგიული გრაგნილის I კუფის მინიატურაზე პროსკომიდის დასაწყისში გამოსახული ქრისტე-ევმანუელი ლოგიურ ურთიერთკავშირს ამჟღავნებს ტაძართა აფხიდალურ პროგრამაში ჩართულ ამნოსის თემასთან, რომელიც „მსხვერპლის თავიანისცემის“ ნაწილია და ამ შემთხვევაში ქრისტე-ევმანუელი-ლარგოსი, ანუ წინარეარსებული ქრისტე, მსხვერპლის თავიანისცემის თავისებურ ვარიანტს წარმოადგენს.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. Chr. dalter. Art and Ritual in Byzantine Church. London. 1982. p. 65.
2. იქვე.
3. ნ. ქაჯაია. ბასილი დიდის თხზულებათა ძველი ქართული თარგმანები. თბ., 1992.
4. ლ. ოსეფაშვილი. ტექსტისა და სიუჟეტური საზღვაო ასოთა ურთი-
ვორმამართების საკითხისათვის ბასილი დიდის ქამსწირვის გრაგნილზე. თსუ.
სამეცნიერო შრომების კრებული, თბ., 2000. გვ. 160-169.
5. ლ. ოსეფაშვილი. სასწაულომოქმედი სვეტის გამოსახულება სვეტიცხ-
ოელისეული ბასილი დიდის ლიტურგიული გრაგნილიდან (S-4980, XIII.). შვიგ-
ნობარი - 05. თბ., 2005. გვ. 84-100.
6. K. Onasch. Liturgie und Kunst der Ostkirche in dtichworten. Leipzig.
1981. s. 73.
7. H.A.Wolfso. the Philosophy of the Church Fathers, London. 1976.
p.p. 177-182.
8. Chr. dalter. დაახ. ნაშრომი. გვ. 205-206.
9. Lexikon der christlichen Jeonographie. Bd. I. 1968. s. 691.
10. d. Dufrenne. Les Programmes iconographiques des L'eglises byzantines
de Mistra. Paris, 1970. p.p. 26-27.
11. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი. თბ., 1991. გვ. 117-118; მწუხრისა
და ცისკრის ღვთაობა და წირვის განმარტება. თბ., 2000. გვ. 47.
12. Проф. Архимандрит Кириан (Керн), Евхаристия, М., 1999. с. 121.
13. ლ. ოსეფაშვილი. „მოციქულთა ზაარებას“ კომპოზიცია სვეტიცხო-
ელისეული ბასილი დიდის ქამსწირვის გრაგნილიდან, „რელიგია“, №7-8-9, 2002.
გვ. 52-58.
14. Проф.-прот. Л. Воронов. Евхаристия, „богословские труды“, 21(1980).
с. 63, 66.

ი ა ბ ა რ ი ლ ა მ

არქიმანდრიტი ტარასი ალექსი-მესხიშვილი

ტარასი არქიმანდრიტი გახლდათ შთამომავალი XVII საუკუნის ცნობილი მწიგნობარ-კალიგრაფის, ბიბლიოფილისა და ჩვენი წარსულის პოლიტიკურ სარბიელზე მოღვაწე პიროვნების – ალექსი მესხიშვილისა.

ალექსი მესხიშვილის ვაჟს, სოლომონს, ოთხი ვაჟი ჰყავდა: ტარასი, დიმიტრი, იოველ და იერონიძე. ოთხივე დიდად განსწავლული, მთარგმნელობაში დახელოვნებული და კალიგრაფიაში გაწაფული ყოფილა. იოანე ბაგრატიონი აფასებდა მათ, როგორც საუკეთესო კალიგრაფებს: „პირველნი მწერალნი მხედრულსა ხელისა“¹.

სოლომონის ვაჟებიდან ყველაზე გამოჩენილი თავისი საქმიანობითა და მოღვაწეობით იყო ტარასი მესხიშვილი. ანუ როგორც მას ხშირად უწოდებდნენ – ტარასი არქიმანდრიტი – მწერალი, კალიგრაფი, ბიბლიოფილი, იგი, ამავე დროს, ცნობილი ყოფილა, როგორც „შესანიშნავი სახარების მკითხველი... ბევრი, ძალიან ბევრი ქართველი მღვდელი და მთავარ-დიაკვანი ცდილობდა მიბაძვასა, მისი კილოთი სახარების კითხვასა“².

ტარასის დაბადების თარიღი დადგენილი არ არის. იგი გარდაცვლილა 1876 წელს ქუთაისევის მონასტერში: „ამ ძველი ხელთნაწერი წიგნების შეგროვება... არხიმანდრიტს ტარასის ეკუთვნის. რომელიც შარშან გარდაიცვალა ამავე ქუთაისევის მონასტერში“³, – წერდა ზაქარია ჭიჭინაძე¹.

ტარასი ალექსი-მესხიშვილი ორჯერ ყოფილა რუსეთში:

1 იოანე ბაგრატიონი, კალმასობა, ტ. II, 1948, გვ. 200.

2 პ. კარბელაშვილი, ძველი ანჩისხატის ტაძარი ქ. ტფილისში, 1902, გვ. 27.

3 ზ. ჭიჭინაძე, ქუთაისევის ბიბლიოფია, დროება, 1877, №190, გვ. 3.

პირველად - 1817 წელს: „1817 წელსა, სეკდებრის 8-სა დღე-სა, წარვედით რუსეთს ტფილისიდაჲ“ (A-343, ქვედა ფლის შიდა მხარე). რამდენ ხანს დაჰყო მან რუსეთში - არ ვიცით. მაგრამ 1819 წელს ტარასი ძესხიშვილი ისევე პეტერბურგშია. ამ წელს მას თეიმურაზ ბაგრატიონის დავალებით გადაუწერია ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნები¹. პეტერბურგში იმყოფება ტარასი 1824 წლის დასაწყისშიც. რადგან ჩვენს ხელთ არის ტარასის მიერ ამ წელს პეტერბურგში გადაწერილი ანდრია კრიტელის დიდნი გალობანი: „გარდაიწერა ძუწლის მარხუნისაგან სანკტპეტერბურღს, ლავრასა შინა ალექსანდრე ნეველისსა, წელსა 1824, მ-მ.ტ.“ (A-354.43v).

მეორედ ტარასი რუსეთში გამგზავრებულია 1825 წელს: „წელსა 1825, ფებერვლის 15 წაკედით მოსკოვს. ამავე წელს წამოველ პეტერბურღს, დეკემბრის 15.1830, მაისის 9-ს წამოველ პეტერბურ-ხიდაჲ და მოველ ტფილისს 4 სეკდემბერს“ (A-1448).

მამსადაძე, 1825 წლის 15 დეკემბერს ტარასი ალექსი-მესხიშვილი მოსკოვიდან გაემგზავრა პეტერბურგს. სავარაუდებელია, რომ პეტერბურგში იგი ჩავიდა და დეკემბრის დასასრულს ან იანვრის დასაწყისს - 1826 წლისათვის. პეტერბურგში იგი დარჩენილა 1830 წლამდე. მეორედ ჩასვლისას ტარასის ოთხი წელი დაუყვია პეტერბურგში. სწორედ ამ წლებში იგი თეიმურაზ ბაგრატიონის კარის ეკლესიის მღვდელი იყო: „მე ამის მეფის ძის თეიმურაზისა-გან ვიჩუქე წიგნაკი ესე, რომელსა ემსახურე ოთხ წელს სასახლის ეკლესიასა შინა მღუდელად“ (A-349.63v).

რუსეთში ყოფნისას ტარასი არქიმანდრიტი დაუახლოვდა ქართველ ემიგრანტებს და მათთან ერთად ჩაება კულტურულ-ლიტერატურულ საქმიანობაში. ამ პერიოდში იგი ინტენსიურ მთარგმნელობით მოღვაწეობას ეწეოდა². ტარასის მიერ თარგმნილ ნაშრომს „წიგნი თანამდებობათათჳს სამრველოთა მღვდელთასა“ (H-1213) მაღალ შეფასებას აძლევდა დოსითეოს არქიეპისკოპოსი: „ყოვლად უპატიოსნესო მამო ტარასი! დიახ უცხოთ არის გარდმოღებული და მოსაწონადა... ვთხოვ, რომ წირვის თარგმანიც გარდმოიღოთ

1 P. Орбе.тн. Гр.з. рукописи ИВ АНСССР, М-Л., 1956, с.106.

2 ტ. რუსაძე, ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან. XVI-XVII ს.ს., 1960, გვ. 199, 224.

1828 წელს დაბეჭდილი მოსკოვის სინოდის კანტორის ტიპოდრავიაშია, რომელიც დიდად სასარგებლო და უცხოც რამ არის. მაშინ ყოველსავე თქუქნს შრომას მით დააკრგუნებთ. ა- დოსითოის¹.

ამ დარგში მისი პირველი ცდა ყოფილა „გეოგრაფიული ლექსიკონი ახლისა აღთქმისა“ (S-4968). „...კითხოვ მოეტყოს პირველსა კვლახებასა ჩემსა“ - აღნიშნავს იგი ხელნაწერისათვის დართული მინაწერის 2r-v-ზე.

მთარგმნელობით მოღვაწეობას ტარასი მთელი სიცოცხლის განმავლობაში ეწეოდა. მან თავისივე ნათარგმნ ერთ-ერთ ავტორულ ნუსხას დაურთო მის მიერ თარგმნილი წიგნების სია (A-1438. 1858 წ.) -

- „ჩემგან ნათარგმნი წიგნება რუსულისაგან:
1. შემოკლებული კატეხისმო. ზნეობითი სწავლათ და სამღვდლო ისტორიით;
  2. დიოდორაიული ლექსიკონი ახლისა აღთქმისა. პეტერბურღს თარგმნილი და დაბეჭდილი 1824წ.
  3. კრცელა კატეხისმო სასწავლებლად ყრმათა. მოსკოვს თარგმნილა და დაბეჭდილი 1827 წელს.
  4. სიტყუა მღვდელობისათვის წმინდისა იოანე ოქროპირისა. მოსკოვს დაბეჭდილი 1845 წელს.
  5. წიგნი თანამღებობისათვის სამრევლოთა მღვდლთასა. მოსკოვს დაბეჭდილი 1861 წელსა.
  6. კანონნი წმინდასა გენადისსა. პეტერბურღს დაბეჭდილა 1847 წელს (შავალ ნათარგმნი).
  7. იოანე ოქროპირის ქადაგება ანტიოხიის ერთადმი.
  8. ცხოვრება წმინდისა და მართლისა იოსებ შენიერისა.
  9. ცხოვრება წმინდისა და ღირსისა ფილარეტ მოწყლისა.
  10. ცხოვრება ღირსისა დედისა ჩუქნისა აპოლინარაა ქალწულისა.
  11. ცხოვრება ღირსთა მამთა, ვარლამისა და იოსებ ინდოელთა.
  12. თუთ ეს წიგნი: სწავლანი ეფრემ ასურისა და დედის ვახილისნი (A-1438).
  13. ქრისტეანუ. კეთილგონიერად მსჯელი შუურაცხებისათვის სოფლის ამო-
ქებასა“ (A-1438. I r).

A-1438 ხელნაწერი მთარგმნელის - ტარასი არქიმანდრიტის ავტოგრაფიული ნუსხაა. ეს არის ეფრემ ასურის თხზულება „წერილინი ყოფაქცევითნი“.

ტარასის მიერ თარგმნილ ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერებით ჩვენ ვეცნობით მის შემოქმედებითს ლაბორატორიას. ირვეუვა, რომ

1 ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. H კოლექცია. ტ. III. 1948. გვ. 163.

ტარასი არქიმანდრიტი თარგმნილ ტექსტს კვლავ უდარებდა დედანს. გადაათურებდა და მხოლოდ ამის შემდეგ თვლიდა სამუშაოს დასრულებულად. მაგრამ, თუ მოუცვლელია, ან, როგორც თვითონ აღნიშნავს. „ხედვას მოკლებულობის“ მიზეზით ამას ვერ ახერხებდა, მიტყეებას ითხოვდა მკითხველისა ან გადაშურისაგან მოსალოდნელი შეცდომის გამო.

ამის მაგალითად შეიძლება დავიმოწმოთ ანდერძის ტექსტი: „უწყოდეთ ყოველთა მხილველთა წმიდისა ამის წერილისათა, რომელ შავად არის ნათარგმნი ჩემგან წერილი ესე რუსულისაგან ქართულად და აღარ შემიწამებთეს დედნებთა თვისთა ზედა, უცალოებისა გამო. ა. ტარასი. და უკეთუ ცთობა რიმე ჰპოვით შრომასა ამას შინა ჩემსა, ქუჲ შევრდომით ვითხოვ მოტყეებასა. რუსეკითარისა ღრმისა წერილისა ხელხება მაკადნიერა უგუნურობამან ჩემმან“ (A-1438,257v).

ტარასი არქიმანდრიტის მიერ ნათარგმნ ავტოგრაფულ ნუსხებში სხვაგანაც ვხვდებით ანალოგიურ შემთხვევას: „უკეთუ ვინმე ინებოს თეთრად გარდაწერა ნაშრომისა ამის ჩემისა. ზედმიწევნით მან რუსულისა და ქართულის ფრაზისამან. ეცადოს სიმართლით უძლე თეთრად გარდაწერა მის. ხედვას მოკლებულმან. ა. ტარასი“ (A-312, ავტოგრაფიული კრებული). ტარასი ტექსტს ასწორებს, მართავეს. მითითებული წყაროები ჩააქვს სქოლიოში. ასრულებს რედაქტორ-გამმართავის რთულ და საპასუხისმგებლო სამუშაოს.

ტარასი არქიმანდრიტი ღრმად განსწავლული, ქართული კულტურის საკითხებით დაინტერესებული პიროვნება იყო. ამას მოწმობს თუნდაც ის ფაქტი, რომ მის ხელში გაუკვლია იერუსალიმიდან გიორგი ავალიშვილის მიერ ჩამოტანილ შვიდ ხელნაწერს. ცნობილია, რომ ავალიშვილი ერეკლე II-მ 1784 წელს საქართველოს წარმომადგენლად პეტერბურგს გააგზავნა. იგი სიცოცხლის ბოლომდე რუსეთში დიპლომატიურ საქმიანობას ეწეოდა. ამასთან ერთად ფართო კულტურულ-ლიტერატურულ მუშაობაშიც იყო ჩაბმული. 1819 წელს კაკასიის მთავარსარდლის ერმოლოვის შუამდგომლობით ალექსანდრე პირველმა გ. ავალიშვილს ეგვიპტე-პალესტინაში გამგზავრების ნება დართო. გ. ავალიშვილმა ჯერის

მონასტრის ხელნაწერთა კოლექციიდან წამოიღო 11 ხელნაწერი (9 ქართული, 2 არაქართული) და 4 ნაბეჭდი წიგნი¹. ამ პერიოდში ტარასი არქიმანდრიტი იყო რუსეთში და. ჩანს. გ. ავალიშვილთან გარკვეული სიახლოვე ჰქონდა, როგორც კულტურულ-ლიტერატურულ სფეროში მოღვაწე პირთან.

ტარასი არქიმანდრიტი გაეცნო გ. ავალიშვილის მიერ იერუსალიმიდან ჩამოტანილ 7 ხელნაწერს და, როგორც განსწავლულმა მეცნიერმა, ამ ხელნაწერებიდან ამოწერა 15 ანდერძი, რომლებიც აღნიშნულ ხელნაწერებს დაერთვის. ესენია მკაზმველთა, გადამწერთა, მთარგმნელთა და მკითხველთა ანდერძები. ტარასი არქიმანდრიტის მიერ ამოწერილი ანდერძები მოთავსებულია ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ხელნაწერ კრებულში (A-1767. 48r-50v). ანდერძები ჩაწერილია ტარასის ხელით.

ერთ-ერთ ხელნაწერში ტარასი აღნიშნავს, თუ რა გზით გახდა ხელნაწერ A-349-ის (ამბავი მაჰმადის თარგმანთა შინა ფსალმუნთასა, 1821 წ., შემდგენელ-გადამწერია ტარასი არქიმანდრიტი) ძველობელი: „ხოლო მე, ამის მეფის ძის თეიმურაზისაგან ვიპოუქ წიგნაკი ესე...“ (63v).

უაღრესად საინტერესო კრებული შეუდგენია ტარასი არქიმანდრიტს. (A-1448), რომელშიაც, სხვა საინტერესო ცნობებთან ერთად, მოთავსებულია შესხიშვილთა ოჯახის წევრების დაბადება-გარდაცვალების თარიღები.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 1830 წლის სექტემბერში ტარასი შესხიშვილი საქართველოში დაბრუნდა (პეტერბურგის ჰავა ვერ აიტანა). 1832 წელს იგი დააპატიმრეს ქართველ თავად-აზნაურთა შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის. მაგრამ, როგორც ჩანს, უდანაშაულოდ ცნეს და გაათავისუფლეს.

ამის შემდეგ იგი დასახლდა ქვათახევის მონასტერში, სადაც ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა გარდაცვალებამდე (1876 წ.)².

ქვათახევის მონასტერი, მიუხედავად მტერთაგან არაერთგზის დარბევისა, ძლიერ საეკლესიო სენიორიასა და მნიშვნელოვან

1 ე. შერტკევილი, გ. ავალიშვილი - ბიბლიოფილი და კოლექციონერი, კ. კვიციანიძის საკუთრებაში, 1959, გვ. 255-382.

2 ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ახტორიული დოკუმენტების ფონდი: Ad-1026, Ad-1027, Ad-2138, Ad-2146, Ad-2147, Ad-2148, Ad-2150.

კულტურულ კერას წარმოადგენდა: „ქვათახევის მონასტერი გან-
თქმული იყო მამულით, ყმით და აგრეთვე ეკკლესიურის წესითა
და ტიბიკონით“ („ივერია“, 1902 წ., №129, ქვათახევის გუჯარი).
მონასტრის აღსადგენად და გასაძლიერებლად ქართველ მეფეებს
დახმარება-შეწირულობანი არ დაუხოჯაუთ¹. მონასტერში მოღვაწე-
ობდნენ: რომანოზი, იოანე კანდელაკი, ნიკოლოზ მგალობელი, იო-
ნა ხელაშვილი, ნიკონ ჯობინაშვილი, ლუარსაბ მელენიეთუხუცესი,
გიორგი კანდელაკი (მორჩილი) და სხვანი.

მონასტრის აღსადგენად ენერგიულად იღვწოდა ტარა-
სი მესხიშვილი: „მე, ქვემოთე ამისა ხელისმომწერი, ქვა-
თახევის მონასტრის მაშენებელი, იერომონახი ტა-
რასი...“ – ეკითხულობთ ერთ საბუთში². ქვათახევის მო-
ნასტრის მზრუნველად ჩანს ტარასი სხვა დოკუმენტითაც³.

ქვათახევის მონასტერში მოღვაწეობისას ტარასი მესხიშ-
ვილს დიდი წვლილი შეუტანია სამონასტრო მშენებლობა-
ში. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ქართულ ხელნაწერ-
თა ფონდში დაცულია ხელწერილი ფულის მიცემის შესა-
ხებ ტრაპიზონელი ბერძენი კონსტანტინე იოროლი კამშირო-
ვის მიერ ტარასი მესხიშვილისათვის ქვათახევის მონას-
ტერში ხუთსვეტიანი სამრეკლოს აშენების გამო⁴.

დიდი წვლილი შეუტანია მას სამონასტრო წიგნსაცავის შევსე-
ბა-გამდიდრებაში.

ცნობილია, რომ ქვათახევის მონასტერს საკმაოდ მდიდარი წიგ-
ნსაცავი ჰქონდა, რომლისთვისაც ტარასი მესხიშვილს მრავალი
ხელნაწერი შეუწირავს: „ამ ძველი ხელთნაწერი წიგნების შეგრო-
ვება და მთლად ამ ბიბლიოთეკის დაარსება ღირს-სახისო-
ვარ არხიმანდრიტს ტარასის ეკუთვნის. რომელიც შარშან
გარდაიცვალა ამავე ქვათახევის მონასტერში. ამან შეაგროვა ეს
ძველი წიგნები და თვითონაც ბეერსა სწერდა“⁵.

1 ლ. შენაბღე. ძველი ქართული მწერლობის კრები. ტ. I. ნაკვ. I. 1962. გვ. 237.

2 ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ისტორიული დოკუმენტების ფონდი Ad-2145.
Ad-2170.

3 იქვე.

4 იქვე.

5 ნ. შავეჩინაძე. ქვათახევის ბიბლიოთეკა. „დროება“, № 190, 1877.

ქვათახევის სამონასტრო წიგნსაცავის შესახებ ჟურნალ „ივერიაში“ მოთავსებულია ცნობა: „არქიმანდრიტმა კირიონმა ქვათახევიდან ჩამოიტანა და თბილისის საეკლესიო მუზეუმს ჩააბარა 26 ხელნაწერი, ამათგან ბევრი ტყავზე ნაწერიც. ამათგან უმეტესობა ტარასი არქიმანდრიტისა ყოფილა“¹.

ტარასი ალექსი-მესხიშვილს მონასტრის ბიბლიოთეკისათვის შეუწირავს არა მხოლოდ თავის მიერ, არამედ მამის – სოლომონისა და ბიძის – დავით რექტორის გადაწერილი ხელნაწერები:

1. იოანე სინელი. კლემქსი (A-285. XI ს.). ეტრატი. ხელნაწერი აღუდგენია დავით რექტორს 1818 წლის 12 იანვარს. ხელნაწერის მინაწერში ვკითხულობთ: „ესე წმინდა კლემქსი, მამაპაპეული ჩემი. მივტაცე ჭორციელსა ძმასა ჩემსა და შევწირე ქუათკევის მონასტრის ვლადიმერისა ღვთის მშობელსა და დავდევი ბიბლიოტეკასა შინა მისსა...1865... წინამძღვარი ტარასი“:

2. პატარა ტანის ტყავის სამოციქულო, გადაწერილი 1083 წელს გიორგი მონაზონის მიერ, რომელიც მუდამ თან ახლდა გიორგი მთაწმიდელს და მისი ცხოვრებაც აღწერა. ხელნაწერი პირია თვით გიორგი ათონელის მიერ გასწორებული სამოციქულოსი. ტარასი მესხიშვილს იგი ქვათახევის მონასტრისათვის შეუწირავს 1864 წელს²:

3. მარხვის მეტაფერასი (A-276), გადაწერილია 1788 წელს სოლომონ მესხიშვილის მიერ. ხელნაწერის 01r-ზე წერია: „შემიწირავს ქვათახევის დ-თისმშობლის ბიბლიოტეკისათვის. ვინც იხმართო ფრთხილად იხმარეთ, ნუ დახვით და ნურც ფურცლებს ამოჰკრით, შრომა არის დადებული. არხიმანდრიტი ტარასი. 1870 წელსა“:

4. თენი, გალექსილი (A-1427), გადაწერილი დავით ალექსი-მესხიშვილის (რექტორის) მიერ 1799 წელს. თელავში. მინაწერიდან ირკვევა, რომ აღნიშნული ხელნაწერი ჯერ ერონიმეს კუთვნილი იყო (იხ. მინ. 2v, 3r). შემდგომ მას ეს ხელნაწერი მიუძღვნია ტარასისათვის, მას კი შეუწირავს ქვათახევის მონასტრი-

1 „ივერია“, 21. VIII. 1898.

2 თ. კორდანიას კრონიკები. ტ. I. 1892. გვ. 231. აღნიშნულ ხელნაწერს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის საცავში ვერ მოვაველეოთ.

სათვის: „საყვარელო ძმად იერონიმე! შენგან ნაჩუქარი წიგნი ესე, ძიას ნაწერი, რადგან ახლა მე ძეკუთენის. შემეწირავს ქვათახევის ლ-თისმშობლისათვის, საოხად და სახსენებლად შენდა და ჩემთვის. 1864 წელს. არხიმანდრიტი ტარასი“:

5. საგალობელთა კრებული (A-1430). XIX საუკუნის ხელნაწერი: „წიგნი ესე ეკუთუნის [!] ქვათახევის მონასტრის ბიბლიოტიკას. აღწერილია 1855-ის წლისათა. არხიმანდრიტი ტარასი“ (207r). ტარასის ხელწერა ჩართულად: ხელნაწერის გადამწერია ტარასი მესხიშვილი:

6. ეფრემ ასური. წერილი სულიერ-ყოფაქცევითი (A-1438). თარგმნილი და გადაწერილი 1858 წელს ტარასის მიერ: „წმიდათა შორის მამისა ჩუწნისა ეფრემ ასურისა წერილი სულიერ-ყოფაქცევითი. წელსა 1858, ქვათახევის მონასტერსა შინა ითარგმნა რუსულსაგან წინამძღუარის ტარასისაგან, მუნ შეკრუბილთათვის ძმათა ზოგად-ცხოვრების თანჯმათა“ (1r):

7. ანტონ I, გამოყრებილი ქართლის ცხოვრება (H-182). გადაწერილი სვიმონ ტაბიძის მიერ 1834 წელს: „სანატრელის უწმიდესის საქართუშლოს კათალიკონ პატრიარხის მეფის იასეს ძის ანტონისგან აღწერილი ესე გამოყრებული ქართლის ცხოვრება. ქვათახევის მონასტრისაა ისტორია ესე, არხიმანდრიტი ტარასი“ (1r).

ქვათახევის მონასტერში მყოფი ბერ-მონაზვნები რუღუნებით უკლიდნენ სამონასტრო წიგნსაცავის ხელნაწერებს. ამასთან, მათ ხელნაწერზე მუშაობის სათანადო გამოცდილებაც ჰქონდათ. ამის ნიმუშად დავასახელებთ ერთ ხელნაწერს:

ორბელიშვილი ბესარიონ, გრდემლი, გადაწერილი ანჩისხატის დეკანოზის გიორგის მიერ. 1773 წ. ხელნაწერი შესრულებულია ნუსხურით. სათაური ასოები მთავრული ხვეული დაწერილობით არის გამოყვანილი. ხვეული დაწერილობანი ამოციხულია ტარასი არქიმანდრიტის, ქვათახევის მონასტრის მორჩილის გიორგი იაკობის ძე კანდელაკისა და ქვათახევის მონასტრის ბერ-მონაზონის ნიკონ ჯობინაშვილის მიერ.

ტარასისეული მინაწერებიდან ირკვევა, თუ როგორი მონაწილეობით ავსებდა და ამდიდრებდა იგი ქვათახევის სამონასტრო წიგნსა-

ცავს: „ეს პარაკლისები ჩემგან სიერძესა შინა აღწერილნი, ვაჩუქე პეტერბურღში იოანე თარხანოვს. 1823 წელში და შემდგომად გარდაცვალებისა მისისა, ჩემდავე მოიქცა და მე დავსდეუ ამას ქვათახევის მონასტერსა შინა, სახმარად და მოსახსენებელად. წელსა 1867. ა. ტარასი“ (პარაკლისნი და სავედრებელნი, A-343, 1813 წ., 123 v).

ან კიდევ: „წიგნი ესე მანიჭა სანკტპეტერბურღის უფალმა გიორგი ჩუგუნოვმან თვითად სახსოვრად მღუდელმონაზონს ტარასი სოლომონის ძეს ალექსიშვილს წელსა 1828“, „შემიწირავს ქვათახევის მონასტრის ბიბლიოტეკისათვის 1868 წელსა“. მინაწერის ბოლოს დასმულია ტარასის ბეჭედი (მხითარ სევასტიელი, რიტორიკა, A-338, 1784, 2r).

საინტერესო ცნობას გვაწვდის ტარასი არქიმანდრიტის ერთი მინაწერი სამონასტრო წიგნსაცავის ხელნაწერებთან დაკავშირებით: „წიგნი ესე ეკუთუნის წმიდის დავით-გარეჯის უდაბნოს, რომელიცა მაქუნდა მე ნათხოვრად და ნაცულად ამისა აქუსთ ჭელმოწერილი ბარათი ჩემი მისევე უდაბნოს ძმათა. აწ უკანვე მიმიქცევია წიგნი ესე, ამა უდაბნოს ნაიბის მღუდელ-მონაზონის თეოფანესოვს. რომლითაცა გაუქმების ბარათი ჩემი, და თუ დაკარგეს სადმე ეს წიგნი, მე ნუ მომეკითხების. წელსა 1835, მაისის 19. მღუდელ-მონაზონი ტარასი (ასკეტური კრებულები, A-154, 366r. ნუსხური, გადამწერი: პავლე).

მაშასადამე. ის ვინც სამონასტრო წიგნსაცავიდან ხელნაწერ წიგნს გაიტანდა, ტოვებდა ბარათს, რომელიც წიგნის დაბრუნების შემდეგ უქმდებოდა. გარდა ამისა, ეს მინაწერი დავით-გარეჯისა და ქვათახევის მონასტრებს შორის არსებულ სიახლოვესაც ასახავს.

ტარასი არქიმანდრიტის ფართო და ძრავალმხრივ განათლებამუ და ინტერესებზე მიგვიითითებს მის მიერ შედგენილ ხელნაწერ კრებულში (A-1448, 92rv) მოთავსებული სია მისი საკუთარი ბიბლიოთეკის წიგნებისა. სიაში არის წიგნები ქართულ და რუსულ ენებზე, სასულიერო და საერო ხასიათისა: რუსულ-ფრანგული სასაუბრო, გეოგრაფიული ლექსიკონი, ისტორიული ლექსიკონი, ლომონოსოვის რიტორიკა, ბერძნული სასაუბრო, დავითნი, ქადაგებანი ოქრო-

პირისა, რუსულ-ქართული სასაუბრო, ლომონოსოვის თხზულებათა სრული კრებული (რუსულად). დოდაშვილის ლოლიკა. სამოთხის კარი და სხვ. სულ 101 წიგნია დასახელებული.

საინტერესოა ტარასი არქიმანდრიტის მოღვაწეობის კიდევ ერთი სფერო. მას გამოუქვეყნებია ცნობები ქართულ მონასტერთა შესახებ:

1. უდაბნო ღირსისა მამისა ჩუჩნისა დავით გარესჯელისა¹.
2. უდაბნო წმიდისა წინამორბედისა იოანე ნათლისმცემელისა².
3. მონასტერი ქუათახევის ღუთისმშობლის მიძინებისა³.
4. მიკელე აღწერა საქართველოს მონასტერთა⁴.

ერთმა ხელნაწერმა შემოგვინახა ტარასი არქიმანდრიტის აკროსტიხი იამბიკოდ, რომლის კიდურწერილობაში იკითხება „ტარასი“:

„ტაძრად ბრწენულად და პალატად ზეცისად
ამეჲ აერცელე გონება შენი. ბრძენო.
რომელსა შინა დაუტყვევებს ასაფრებ.
ბრძთა მარსა. ზეშთა ღმერთმადეობასა
საბრძნისა შენდა უხუად მომნიჭებელსა“.

(A-163. 01r).

ტარასის თავისი კალამი ბელეტრისტიკაშიც უცდია. მისი ნაწარმოებები „ქუეყნიერი სამოთხე“ მხატვრული ნაწარმოების შექმნის ცდას წარმოადგენს. იგი ავტორისაკუ სიცოცხლეში დაიბეჭდა⁵.

ცალკე განხილვას იმსახურებს ტარასი არქიმანდრიტის მოღვაწეობის კიდევ ერთი მხარე – ტარასი, როგორც კალიგრაფი. იგი ალექსი-მესხიშვილთა კალიგრაფიული სკოლის ერთ-ერთი საუკეთესო წარმომადგენელია. ზ. ჭიჭინაძე წერდა: „...შესანიშნავი წერა სცოდნია ამ ბერსა (იგულისხმება ტარასი – ი.გ.). მე აქ მანუეხეს ორი ხელთნაწერი, რომლებიც შეედგინა: პირველი, ქართული პროპისი იყო და მეორეც, კიდევ პროპისის მინაგვარად იყო ნაწერი ქართული ასოები და თითო ასოში ცხოველები იყვნენ გამოხატულ-

1 საქართველოს სასულიერო მახარებელი. 1864. VIII. გვ. 39.

2 საქართველოს სასულიერო მახარებელი. 1864. IX. გვ. 73-74.

3 საქართველოს სასულიერო მახარებელი. 1864. III. გვ. 85.

4 საქართველოს სასულიერო მახარებელი. 1864. VII. გვ. 36.

5 ამის შესახებ იხ. ს. ბარნაუელი, ტარასი ალექსიშვილის „ქუეყნიერი სამოთხე“. საქართველოს მუზეუმის მოამბე. XVII-B. 1953. გვ. 251-260.

ნი¹. და იქვე სინანულით დასძენდა, რომ „...ამ პატივცემულს მამა ტარასისზე ჩვენს ლიტერატურაში სრულიად არა თქმულა-რა“.

ზ. ჭიჭინაძის მიერ დასახელებული ქართული წერის დედანი, ორივე ცალი, დაცულია ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის საცავში (S-3398, d-5127).

ტარასი არქიმანდრიტს მშვენივრად ჰქონდა დამუშავებული ხელრთვა, სათაური ასოების გაფორმება, თავის სახელს იგი ხშირად მონოგრამულად წერს. ეს ხელოვნება მან ალექსი მესხიშვილისაგან შეითვისა.

ტარასი მესხიშვილის მიერ ლამაზად მოხატული, ცხოველებისა თუ ფრინველების გამოსახულებებით გაფორმებული ნახატი ასოები გრიგოლ ტატიშვილმა გამოაქვეყნა 1892 წელს ალბომში „ქართული ანბანის თაიგული“².

ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია ტარასი არქიმანდრიტის მიერ გადაწერილი 35 ხელნაწერი.

ამ ხელნაწერებში ხშირად გვხვდება საიდუმლო ანუ სამალავადი დაწერილობით შესრულებული სხვადასხვა სახის ჩანაწერები ანუ კრიპტოგრამები. ტარასი არქიმანდრიტი ამ დაწერილობასაც კარგად ფლობდა. მის მიერ შედგენილი ხელნაწერი კრებულის (A-1448) ქვედა ფდის შიდა მხარეს ტარასის ჩაუწერია კრიპტოგრამა, რომელიც გვი მიჩაქემ შემდეგნაირად გამოიფრა: „მღვდელმონაზონი ტარასი ვწერ“³.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ ტარასი არქიმანდრიტის, როგორც მართლმადიდებლური ეკლესიის მესვეურის, მტკიცე და მყარი დამოკიდებულება რელიგიურ მცნებათა მიმართ.

როგორც ცნობილია, საქართველოს ბედუკუღმართობისა და ძრავალთა შეჭირვებათა გამო, სულხან-საბა ორბელიანი დიალომატიური მისიით ეწვია საფრანგეთის მეფეს ლუდვიკო XIV-ს და რომის პაპს კლიმენტი XI-ს. გარკვეული პოლიტიკური მოსახზებებით

1 ზ. ჭიჭინაძე, ქვათახევის ბიბლიოთეკა. „დროება“, 1877, № 190, გვ. 3.

2 მ. ურუშაძე, პირველი ქართული გრაფიკის გრ. ტრამუჟია, 1958, გვ. 167-169.

3 ვ. შიქაძე, ძველი ქართული საიდუმლო დაწერილობის უცნობი ნიმუშები, საიუბილეო კრებულად - „კ. კეკელიძის დაბადების 80 წლისთავის აღხანიშნავად“, 1959, გვ. 277-286.

სულხან-საბა ორბელიანმა მიიღო კათოლიკური აღმსარებლობა. ეს ნაბიჯი მას სამღვდელოებამ არ აპატია. თუმცა სულხან-საბა ორბელიანი შემდგომ კვლავ დაუბრუნდა მართლმადიდებლობას. ტარასი არქიმანდრიტის მინაწერი სულხან-საბა ორბელიანის ერთ-ერთ ავტოგრაფულ ნუსხაზე, სწორედ ამ ნაბიჯისადმი მისი განწყობის ამსახველია. ეს არის სულხან-საბა ორბელიანის „სამოთხის კარის“ (A-303.1701) ავტოგრაფული ნუსხა, რომელიც ნასწორებია ავტორისაკვე ხელით. რიგი ადგილებისა ჩასწორებულია იონა ხელაშვილის მიერ. ხელნაწერის 88V-ზე ტარასისეული მინაწერია: „ეს საბა ორბელიანის სამოთხის კარი, რომელსა კათოლიკოსი ანტონი უწოდს ჯოჯოხეთისა ბჭედ, ზოგი შესაწყნარებელია და ზოგი არა, ვინაიდგან ფრანგულის წვალეპაებით შერეუნილია. არხ[იმანდრიტი] ტარასი“. ამ პატარა მინაწერით გადმოცემულია ტარასი არქიმანდრიტის დამოკიდებულება კათოლიკური აღმსარებლობის მიმართ.

მთარგმნელი, ბიბლიოფილი და კოლექციონერი, ქვათახევის სამონასტრო წიგნსაცავის დამაარსებელი, ქვათახევის მონასტრის აღმშენებელ-აღმდგენი, ხელნაწერთა გადამწერ-გამმართავი – ასეთი იყო ტარასი არქიმანდრიტის მრავალმხრივი და უაღრესად საინტერესო მოღვაწეობა.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. ა. ს. ბარნაველი, ტარასი ალექსიშვილის „ქუეწიერა სამოთხე“. საქართველო. მოამბე, XVII-B. 1953.
2. იოანე ბაკრატიონი, კალმასობა. ტ. II. 1948.
3. ი. გაჩეჩილაძე, ტარასი ალექსი-მესხიშვილი – ქვათახევის სამონასტრო წიგნსაცავის ერთ-ერთი დამაარსებელი, ისტორიულ-ფილოლოგიური კრებული. მიძღვნილი ივანე ჯავახიშვილის დაბადებიდან 120 წლისთავისადმი, 1997.
4. ჰ. კარბელაშვილი, ძველი ანისხატის ტაძარი ქ. ტფილისში, 1902.
5. ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კრები. ტ. I. ნაკვ. I. 1962.
6. ე. მეტრეველი, გავლიშვილი-ბიბლიოფილი და კოლექციონერი. ქ. ქვეკლაძეს საბაბულო კრებული. 1953.
7. გ. შაქაძე, ძველი ქართული საღვთისმეტყველო დამწერლობის უცნობა ნამუშებო. კრებულიდან. „ქ. ქვეკლაძეს დაბადების 80 წლისთავის აღსანიშნავად“. 1959.
8. თ. ფორდანია, ქრონიკები. ტ. I. 1892.
9. ტ. რუხაძე, ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან. XVI-XVII ს.ს., 1960.

10. შ. ურუშაძე, პირველი ქართველი გრაფიკოსი ვრ. ტატიშვილი. 1958.
11. ლ. ქუთათელაძე, იოანე ბაგრატიონი-მხატვარი, საბჭოთა ხელოვნება, №1, 1960 წ.
12. ზ. ჭიჭინაძე, ქვათახევის ბიბლიოთეკა, დროება, 1877, №190.
13. საქართველოს სახელაურო მხარუბელა, 1864, III, VII, VIII, IX.
14. ქართულ ხელნაწერთა აღწერალობა, II კოლექცია, ტ. III, 1948.
15. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ისტორიული დოკუმენტების ფონდი:
16. „ივერია“, 1898, 21, VIII.
17. Р. Орбели, Груз. рукописи ИВ АНСССР М.-Л., 1956.
18. ბ. ვ. ბერიძე, ძველი ქართველი ოსტატები, გამოც. „საბჭოთა საქართველო“, 1967.

ნიმუხსაპეპი

ელენე ცაბარაიშვილი

აღმოსავლურ ხელნაწერთა ფონდი: სომხური ხელნაწერები

აღმანახ „მწიგნობრის“ წინა ნომერში აღვნიშნეთ, რომ კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (ამჟამად, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი) დაცულია არა მარტო ქართული, არამედ უცხოენოვანი (ბერძნული, სპარსული, არაბული, თურქული, სომხური, რუსული, ლათინური, ეთიოპური) ხელნაწერები, რომელთა ქრონოლოგიური საზღვრები V-XIX საუკუნეებით შემოიფარგლება. აღსანიშნავია, რომ აქ თავმოყრილია მსოფლიო ლიტერატურის ისეთი უძველესი ნიმუშებიც, რომელთა დედნები დაკარგულია და რომლებიც მხოლოდ ქართული თარგმანების წყალობითაა დღემდე მოღწეული.

საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის აღმოსავლურ ხელნაწერთა ფონდში თავმოყრილია 309 სომხური ხელნაწერი, ესენია ჰაგიოგრაფიული, აპოკრიფიული, ასკეტურ-პოშილეტიკური, დოგმატიკურ-საღვთისმეტყველო, ფილოსოფიური, პოლემიკური, ეგზეგეტიკური, პიძნოგრაფიული, ისტორიული, ასტრონომიულ-კოსმოგენიური, საბუნებისმეტყველო, სამედიცინო, გრამატიკული, მითოლოგიური, მხატვრულ-ლიტერატურული, სამართლის, პალეოგრაფიული, ლექსიკოგრაფიული, ბიბლიოლოგიური, ლიტურგიკული და სხვა ხასიათის ნაშრომები.

ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში სომხური ხელნაწერების ფონდი 1930 წელს შეიქმნა. აღნიშნული ხელნაწერების დიდი რაოდენობა შემოსულია ყოფილ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S), საეკლესიო (A), საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო (H) მუზეუმების კოლექციებიდან, ნაწილი კი გადმოცემულია 1942 წელს რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტიდან. დანარჩენი ხელნაწერები კი კერძო პირებისა-

გან არის შექმნილი. სომხურ ხელნაწერ ფრაგმენტთა ერთი ნაწილი ხელნაწერთა ყდების საცავი ფურცლების სახით არის შემორჩენილი.

ჯერ კიდევ პროფ. ილია აბულაძის ხელმძღვანელობით ხელნაწერთა ინსტიტუტის (ამჟამად ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი), დაარსებისთანავე ფართოდ გაიშალა სამუშაოები სომხეთის ისტორიის, ლიტერატურის და საერთოდ, ფილოლოგიის ძიელი რიგი საკითხების კვლევის სფეროში.

სომხურ ხელნაწერთა უძრავლესობა დაწერილია ძველი სომხურით (გრაბარით). არის აგრეთვე. ახალი სომხურით (ამხარაბარით) შესრულებული ტექსტებიც. საწერ მასალად გამოყენებულია ეტრატის და ქაღალდი.

ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული სომხური ხელნაწერების ქრონოლოგიური საზღვრები ძირითადად XV-XIX საუკუნეებში თავსდება, მაგრამ არის უფრო ადრეული ხანის რამდენიმე ხელნაწერი. მაგალითად. მიქაელ ასურის მოკლე ფაოთაღმწერლობის შემკველი ნუსხა. XIV საუკუნით დათარიღებული (№122). ეტრატის ასომთავრული ფრაგმენტი IX-X საუკუნისა (№135). რომელზეც შემონახულია გრიგოლ ნოსელის „განმარტება ქებისა ქებათასისა“ მე-10 თავის ნაწილი. 1328 წლის იადგარი (№173), XIV საუკუნეში გადაწერილი სადღესასწაულო (№197). XIV საუკუნის საგალობლები (№216). 1385 წ. ეტრატზე გადაწერილი ოთხთავი და სხვ.

ხელნაწერთა ცენტრში დაცულ სომხურ ხელნაწერთა ფონდში განსაკუთრებით ჭარბობს სვინაქსარები, ლექციონარები, კურთხევანი. სადღესასწაულოები. საუნჯეები. ქადაგებანი. იადგარები. ავგაროზები. კალენდრები, ფსალმუნები, სახარებები, კარაბადინები, საგალობლები. სახელმძღვანელოები. ლექსიონები.

სომხურ ხელნაწერთა ფონდში დაცულია სომხური საისტორიო მწერლობის რამდენიმე საფურადღებო ძეგლი. მაგალითად. XI საუკუნის ცნობილი სომეხი ისტორიკოსის სტეფანოს ტარონეცის, ასოღივად წოდებულის, თხზულებას „მსოფლიო ისტორიის“ XVIII საუკუნის ნუსხა (№7). აგრეთვე. რამდენიმე ნუსხა „1795 წ. აღა მაჰმად ხანის ძიერ თბილისის აოხრების მოკლე ისტორიისა“ (№22, 98), ვაჰან მამიკონიანის თავგადასავლი (№69). სომეხ ისტორიკოსთა ცნობები საქართველოსა და მებობელი ქვეყნების შესახებ (№267) – (XX ს.) და სხვ.

სომხეთში სამედიცინო მეცნიერების განვითარებამ საკმაოდ მაღალ დონეს მიაღწია XII-XV საუკუნეებში. ამ დარგის ერთ-ერთ თვალსაჩინო წარმომადგენლად XV საუკუნის ცნობილი მოღვაწე ამირ დოვლათ ამასიელი ითვლება. მისი თხზულების „მკურნალობის მოძღვრების“ რამდენიმე ნუსხა (H№6, 52, 80, 88) ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის სომხურ ფონდში არის დაცული.

სომხურ ხელნაწერთა შორის გვხვდება სამედიცინო ლექსიკონები, ქიმიისა და ალქიმის სახელმძღვანელოები (№№ 30, 72, 126, 153), კარაბადინები (№№ 214, 217, 255).

საყურადღებოა XII საუკუნის ცნობილი სომეხი მეცნიერის მხითარ გომის „სომხური სამართლის წიგნი“ (№14). მნიშვნელოვანია სომხური საეკლესიო მწერლობის ცნობილი წამომადგენლების გრიგოლ ნარეკაცი (X ს.) თხზულების „სიტყვების“ (№34) შემცველი 1358 წლისა და გრიგოლ ტათევაცი „სილომონის იაკობა მოკლე კრებულის“ (№19) XIV საუკუნის ხელნაწერები.

ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულ სომხურ ხელნაწერთაგან 75-მდე ხელნაწერი მინიატურებით არის შემკული. ეს ხელნაწერებია:

№1. სვინაქსარი. თავფურცელი გაფორმებულია. მოვარდისფრო ფერის მელანი, არმოიბზე სამკაულები;

№8. ლექციონარი. გაფორმებულია თავების დასაწყისები. არის ორნამენტები;

№9. ორნამენტები (ვაზი. ფარშევეანი) XVI ს.

№16. „ფსალმუნის თარგმანება“. XVII ს. (მინიატურა);

№17. სახარება. 1417 წ. ორნამენტებით;

№15. კრებული. 1782 წ. (კოსმოსური წრეები);

№14. მხითარ გომის სამართლის წიგნი. 1862 წ.;

№23. სახარება. 1426 წ. (ორნამენტებით);

№24. სახარება. 1568 წ. (მოხატული);

№25. სახარება. XIV ს. (საზედაო ასოები, ორნამენტები);

№26. ლექციონარი. XVI ს. (საზედაო ასოები, ორნამენტები);

№27. სახარება. XIV ს. (პატარა მინიატურა; ორნამენტებით);

№28. სახარება. XVI ს. (ორნამენტები);

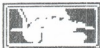
№32. გრიგოლ ტათეველი. XIV ს. (ორნამენტი);

№33. სახარება. 1595 წ. (მინიატურები);

- №34. გრიგოლ ნარეკაცი. 1358 წ. (საზედაო ასოები);
 №40. სახარება. 1312 წ. (თავფურცელი. შეკმული);
 №42. სახარება. 1564 წ. (მინიატურა);
 №44. სახარება. XV-XVI ს.ს. (მინიატურები);
 №54. ქადაგებანი. XVII ს. (პატარა ორნამენტები);
 №73. ლოცვანი. 1689 წ. (პატარა ორნამენტები);
 №74. სახარება. 1596 წ. (ორნამენტები);
 №78. საუნჯე. XV ს. (პატარა ორნამენტები);
 №82. კრებული. XVIII ს. (მოხატული თავფურცელი);
 №83. კუროთხევანი. XVIII ს. (მინიატურები);
 №85. კუროთხევანი. XVII ს. (პატარა ორნამენტები);
 №91. სახარება. XVI ს. (თავფურცელი მოხატული);
 №107. სეინაქსარი. XVI ს. (ორნამენტები);
 №108. სახარება. 1715 წ. (მოჭედილი ფა. მინიატურები);
 №109. სახარება. 1681 წ. (მოჭედილი ფა. მინიატურები. ორნამენტები);
 №110. სახარება. 1773 წ. (მოჭედილი, მინიატურები);
 №111. სახარება. 1627 წ. (მოჭედილი, მინიატურები);
 №112. სახარება. 1495 წ. (მოჭედილი, მინიატურები);
 №113. სახარება. 1709 წ. (მოჭედილი, მინიატურები);
 №114. სახარება. 1747 წ. (მოჭედილი ფა. ორნამენტები);
 №115. გრიგოლ ნარეკაცი XVI ს. (ორნამენტები);
 №153. აღქიმიის სახელმძღვანელო. XVII ს. (თავფურცელი მოხატული);
 №164. საგალობლები. XVII ს. (მოხატული);
 №171. საგალობლები. 1687 წ. (მოხატული);
 №173. იადგარი. 1328 წ. (მოხატული);
 №180. გრიგოლ ტათეველის ქადაგებანი. XVII ს. (მოხატული);
 №184. იადგარი. 1659 წ. (მოხატული);
 №185. იადგარი. 1556 წ. (მოხატული);
 №187. იადგარი. XVII ს. (მოხატული);
 №189. კრებული. XVII ს. (მოხატული);
 №190. იადგარი. XVI ს. (მოხატული);
 №191. იადგარი. 1596 წ. (მოხატული);
 №192. ფსალმუნი. XVI-XVII ს.ს. (მოხატული);

- №199. ლოცვანი. 1640 წ. (მოხატული);
- №201. ლოცვანი. 1589 წ. (თაფურცელი მოხატული);
- №204. ფსალმუნი. XVII ს. (მოხატული);
- №208. სახარება. 1766 წ. (მოჭედილი ყდა. მინიატურები);
- №211. ასტროლოგიური წიგნი ჩანახატებით. XVIII ს.;
- №213. სახარება. (მინიატურები);
- №215. ოთხთავი. 1695 წ. (მინიატურები, ოქრო მელნით);
- №216. საგალობლები. XIV-XV ს.ს. (მოხატული);
- №220. ხელთაი. XVII ს. (მოჭედილი ყდა, თელებით, მინიატურები);
- №223. შნორპალი. XVI-XVII ს.ს. (ორნამენტები, მინიატურა);
- №224. სახარება. (მოჭედილი. მინიატურები);
- №225. სახარება. 1589 წ. (მინიატურები);
- №241. შარაკანი. XV ს. (მინიატურები);
- №242. სადღესასწაულო. 1673 წ. (სამკაულები);
- №244. სახარება. 1654 წ. (მინიატურა);
- №247. სახარება. 1536 წ. (მოხატული);
- №250. საგალობლები. XVI ს. (მოხატული);
- №266. სახარება. XIV ს. (მოხატული);
- №297. საუნჯე. XV ს. (მოხატული);
- №299. სილომონის ქებაი ქებათაი. XIV ს. (მოხატული, ფორ-ზაცად ქართული ეტრათი);
- №301. სახარება. 1673 წ. (მინიატურები);
- №308. ოთხთავი. XVI ს. (მოხატული);
- №309. ოთხთავი. ეტრათი. 1385 წ. (მინიატურები, მოჭედილი ყდა);

ზემოთ მოკლედ მიმოხილული სომხური ხელნაწერების ფონ-დი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილია უმდიდრესი და მსოფლიო მნიშვნელობის საგანძურისა. რომელიც ჩვენს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრშია დაცული. მას, ისევე როგორც ყველა აქ დაცულ ქართულ და სხვა უცხოენოვან და მრავალდარგოვან მასალებს, სათანადო ყურადღება ექცევა მისი დაცვის, მეცნიერული შესწავ-ლისა და გამოქვეყნების უზრუნველსაყოფად.

აპტობრაფი

გიორგი ჯავახიშვილი

გიორგი ლეონიძის ერთი ლექსის აპტობრაფი

ქართული თეატრის ისტორიაში გამორჩეული ადგილი უკავია საქართველოს სახალხო არტისტს თამარ ჭავჭავაძეს.

თამარ ჭავჭავაძე სცენაზე პირველად ლექსის კითხვით გამოჩნდა. 8 წლისამ თელავის წმინდა ნინოს სასწავლებელში ლიტერატურულ საღამოზე წაიკითხა ილია ჭავჭავაძის „ყვარლის მთებს“.

ლექსის ყოველი სიტყვა ისე გამოპირვით იყო გამოთქმული და ისეთი გრძნობით, რომ მსმენელებს ჟრუანტელმა დაუარა და ააცრემლა. მხოლოდ სასწავლებლის „ნაჩაღნიცი“ – ფონეტიკის გულისწერომა დაიმსახურა ისე, რომ მოსწავლის გარიცხვაც კი გადაწვეიტა. მაგრამ მალევე გააზსენდა: ჭავჭავაძეების გოგონებს – მერისა და თამარს – დანიშნული ჰქონდათ ე. წ. „ჭავჭავაძის სტიპენდია“. ეს იყო დიმიტრი სულხანის ძე ჭავჭავაძის მიერ დაწესებული სტიპენდია, რომელმაც მომგებიანი ბილეთით 200 000 მანეთი ოქროს მონეტა და ამ თანხიდან გარკვეული ნაწილი ჭავჭავაძეების გვარის ახალგაზრდების განათლებისათვის გადაღო. თამარ ჭავჭავაძის გარიცხვისათვის კი სასწავლებელი გარკვეულ თანხას კარგავდა.

თამარ ჭავჭავაძეს, ბავშვობიდან დაწყებული სიცოცხლის ბოლო წუთამდე, თან სდევდა ქართული ლექსის ხიბლი. იტყოდა ხოლმე, ერთი ლექსის დეკლამაციაზე ისე ვმუშაობ. როგორც თეატრალური როლის შესრულებაზე.

1936 წლის 19 მარტს ი. სტალინმა მოსკოვში, კრემლში, მიიღო საქართველოს ხელოვნებისა და ლიტერატურის მოღვაწეები. მათ შორის იმყოფებოდა თამარ ჭავჭავაძეც. რომელიც ასე იგონებდა ამ შეხვედრას: „ჩემი გამოსვლის ჯერს უკცდი. გასაგებია, რომ არაჩვეულებრივ ვლელავ. გული ივსება მოხლვავებული მალალი

გრძნობებით. ვუახლოვდები მაგიდას... ვგრძნობ ალერსით სახსე მზერას. სითამამე შექმნატა... მაშ. მოზღვავედით, გრძნობებო! ახმა-ურდით, ბგერებო... დღეს მე ხომ მსახიობი არა ვარ, დღეს ხომ პირადი განცდა. საკუთარი გრძნობა უნდა ავამეტყველო.

უდიდესი აღფრთოვანებით დავიწყე ჩემი სიტყვა. ჩემი ხმა თავადვე ვერ ვიცანი... საიდანღაც, გულის სიღრმიდან ამოვარდა დიდი, პათოსიანი, გულწრფელი ხმა. მისალმების შემდეგ წავეითებე გიორგი ლეონიძის ლექსი ისეთი გრძნობითა და ალტაცებით, ისე-

ბ. ლეონიძის ლექსს ჟიონულობს საქართველოს სახალხო ახიისტი თამაჰ ქაქვაჯაძე.
ყვახუი, 1957 წ.

თი შთავგონებით, რომლის მსგავსი რამ ჯერ არ განმეცადა ჩემი სასცენო მოღვაწეობის სარბიელზე”.

ამ სახოტბო ლექსის სტრიქონები ასე იწყებოდა:

„რა ქარმა გზარდა, რა ღვარმა,
რა ძალამ შეკრა ძაღვად...
აფეულეს ხალხს აფანი
და მანა ქრთა კალთა, -
შენს სახელდა ქიხიდან
ხმელეთი ვადაწათა“.

„სტალინი დიდი ყურადღებითა და ინტერესით უსმენდა ლექსს. ოთხჯერ მქუხარე ტაშითა და ვაშის ძახილით შემაწვევტინეს“, - ვეუბოდა თამარ ჭავჭავაძე.

როგორც ჩანს, ასე გადაეჯავჭვა ერთმანეთს ლექსის ავტორისა და მსახიობის შემოქმედებითა გზები. თამარ ჭავჭავაძე გიორგი ლეონიძის ლექსების საუკეთესო წამყობივლელად აღიარეს. როცა საქართველოს ამერ-სიმერში პოეტს შეხვედრებს უწყობდნენ, მასთან ერთად იწყევდნენ მსახიობსაც.

გადიოდა წლები. ახალ სიმაღლეებს იპყრობდა ქართული თეატრი და მწერლობა. მაგრამ შეიცვალა პიროვნებითა შეფასების კრიტერიუმები... გადაივსდა ბევრი რამ...

ჩვენმა ხალხმა ღოპე დე ვეკას „ცხერის წყაროს“ ლაურეანსიას, ალექსანდრე სუქბათაშვილ-ოუქსიას „დაღატის“ რეჟიას, ალექსანდრე ვაზბეგის „ქეთევან ღელაფლის“ ქეთევანის როლების შემსრულებელს, საქართველოს სახალხო არტისტ თამარ ჭავჭავაძეს არაერთხელ მოუწყო შეხვედრები, საიუბილეო საღამოები, რომლებსაც ამშვენებდა მსხი მძანაფიცი პოეტი გიორგი ლეონიძე.

1954 წლის 12 თენსს საქართველოს თეატრალურმა საზოგადოებამ შოთა რუსთაფელის სახელობის თეატრში ჩაატარა თამარ ჭავჭავაძის საიუბილეო საღამო. საღაც გიორგი ლეონიძე იუბილარს ასეთი ლექსით შეეხმანა:

ՁՈՐԱ ՓՈՒԿՆԵՐ

Չեմք այնքան կար շնորհիւ,
Փայտաբան կար. փայտ,
ձիւղ, երկր, ձիւղ (պիւղ),
Կշտակ զան զՅՐ յայտնա
Դ. - հոգաւ, Դ. - ինչեւ,
Կային զայն և յիւր,
Կային անիւր յայտնա,
Դ զայնքէն ինչ ինչ!

Այլապէս զայն, յար. ինչեւ,
Կար զայն զայն զայն,
Զայն զայն, և զայն զայն
Կար զայն, զայն զայն!

Այլապէս, անիւր զայն,
Զայն, զայն զայն զայն զայն,
Կար զայն, և զայն զայն,
Կար զայն զայն զայն զայն!

Այլապէս զայն,
Կար զայն զայն զայն,
Զայն զայն,
Կար զայն զայն զայն!

12. 4-54
Կար.

Կար զայն զայն զայն

თამარ ჭავჭავაძის

ქართულ თეატრის ქალი ვეფხვეურო.
ჭავჭავაძეთა ქალი, ქებულო.
მთელუძარე ცეცხლო, მაგრამ სცენაზე
ვეარლის შიის ელვად აფეთქებულო!

შენ, - ქეთევანო, შენ, - ზეინაბო,
სატყუერით მტარვალს რომ გაუნაზუ-
ლაურენსიას ცეცხლი პირველმა.
შენ გადაფანტე ქართულ სცენაზე!

მიფეარხარ მისთვის, ქალი ქართველი,
ქალი მებრძოლი შენში მიცენია,
მადლიობელი ვარ, რომ სტალანისთვის
ჩემი მყოფობა გადავიცა!

ილიას სისხლის, ნიჭის ნაშუქო,
გესურს, შენი წვითაც ბუერჯერ გვეხაროს,
ახე დააწეა, რომ დაიფერფლო,
და ფერფლად სცენას გადაეყარო!

იცოცხლე დაო, არ დაგვიბერდე,
და თვით სიბერეც გქონდეს იოლი,
მანდა ვეოცო, როგორც ალაზნის
ჩაკოცინის მშური კოცნით იორი!

პოეტმა ამ ლექსის ავტოგრაფი გადასცა თამარ ჭავჭავაძეს და დღეს იგი სახელოვანი მსახიობის არქივშია დაცული. ტექსტი თეატრმცოდნე ნინო შეანგირაძემ მსახიობის ცხოვრება-მოღვაწეობის ამსახველ მონოგრაფიაში გამოაქვეყნა (თბ., 1973, გვ. 147). მაგრამ ის გიორგი ლეონიძის ლექსების დღემდე გამოცემულ არცერთ კრებულში არ არის შეტანილი.

ხალხით და ფუნჯით

დემურ ბაშელაიშვილი

ფერთა მომხიბვლელი მარულა

2005 წლის იანვარი იდგა. თბილისის მხატვართა კავშირში მოკამათე გამგეობის წევრებს უჭირდათ ღირსეულთა შორის ღირსეულის დასახლება, - არაა იოლი საქმე, რუდუნებით მოფუსფუსე ხელოვანებში ერთი განსაკუთრებული გამოარჩიო... მაგრამ იგი მაინც გამოარჩიეს და „წლის საუკეთესო მხატვრის“ საპატიო წოდებაც მიანიჭეს. ეს რჩეული მხატვარი-გრაფიკოსი ანზორ თოდრია გახლავთ. მისი შემოქმედება დიდი ხანია გვხვბლავს მკვეთრად გამოხატული აუთენტური იერსახით.

მხატვრის გარეგნობა და ხასიათი ხშირად ჰგავს ხოლმე მის ქმნილებებს. უფრო ზუსტად კი, მხატვარი ქმნის მისივე ხასიათის მსგავს ნაწარმოებებს. არც საკვირველია. შენს ნახელავში შენივე სული რომ ჩაასახლო. ანზორ თოდრიას ნამუშევრებში ყურადღებიანი და დაკვირვებული მნახველი უმალ ამოიცნობს მის ავტორს: ფერთა რბილი და ფაქიზი ტონები, პოეტური და მელოდირი კომპოზიციები და, საერთოდ, ზომიერად მშვიდი და მრავალფეროვანი პალიტრა. ავტორის ასევე მშვიდ და ფაქიზ სულს რომ ირეკლავს. თოდრიასეული ნაწარმოებები გეწერხელებიან, გიმღერიან და, ისე დაგარჩენია, ჰარმონიულად ჩაერთო ფერთა მომხიბვლელ მარულაში და იქმნე მის ნაწილად. სწორედ ესაა მხატვრის ოსტატობა - მან მოეხიბლა, მოგაჯადოვა და მისივე ქმნილების ნაწილად გაქცია. აბა, გულგრილი როგორ დარჩები და მხოლოდ თვალის შევლება როდი დაგაკმაყოფილებს, როცა ა. თოდრიას ფერწერული ტილოების წინ აღმოჩნდები. ემოციურია მისი „ჯვარი“ - ზეთის ფერებით ნაძერწი და ანტიურაჟით შემკული ნაწარმოები: ნათელი პეიზაჟის ფონზე ქართველისათვის უპირველეს კერპთან - ვაზ-

ეს ვეტიანა

DBA
BEKA
djiamemba

ლელ სულაზიანი

სიყ
აღი

სიყ

სიყ
აღი

სიყ
აღი

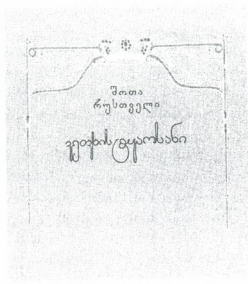

თან ერთად დედამიწიდან, მშობელი მიწის უბიდან ამოხიდიული მართლმადიდებლური ჯვარი საქართველოს უგვირგვინო მეფის, წმინდა ილია მართლის გამოსახულებით ჩურჩულით ვიხმობს, ემთხვიო და საქართველოს გადარჩენა შევევედრო უფალს. „ჯვარი“ ჭეშმარიტად ქართული ნაწარმოებია.

განა ღვარცოფივით მიუარდნილი და თითქოსდა ერთი ამოსუნთქვით შექმნილი ფერწერული ტრიპტიქი „ქართველი გლეხი“ იმავე ემოციებით არ გვტვირთავს? ტილოს მნახველს გიწინდება სურვილი, იმ გლეხს, ბედის ბორბალივით მბრუნავ ურმის ბორბალზე რომ შემოუსკუპებია მხატვარს, გვერდით მიუჯდეს! ხელოვანი იოლად ახერხებს, გაქციოს ამ ემოციური კომპოზიციის ნაწილად, იმავეს განიცდი, როცა ფერით ამღერებულ „ფირფიტას“ უცქერ, სადაც ძველი ქალაქის (ალბათ, თბილისის) ფონზე მორცხვად მდგარი ნიკალა თავის შედეურს ისე გაჩვენებს, თითქოსდა იგი მხოლოდ შენთვის დაეხატოს.

ანზორ თოდრიას შემოქმედება მხოლოდ ემოციური ფერწერული ტილოები როდია. იგი, როგორც უკვე გამოცდილი მხატვარი, მკვეთრად გამოხატული საკუთარი ხელწერითა და პროფესიული პასუხისმგებლობით დაძვირდა ქართულ გრაფიკაში. მის მიერ გაფორმებული ქართველ მწერალთა ლიტერატურული ნაწარმოებები. მათ შორის ბევრი რომ მართლაც შედეურია. მომხიბვლელ და მიძხიდეულ წიგნებად იქცნენ. სწორედ წიგნების მაღალმხატვრული გაფორმებისათვის დაიმსახურა მან არაერთი პრესტიჟული ჯილდო.

ა. თოდრიას ყალამს ეკუთვნის ისეთი მნიშვნელოვანი გამოცემების გაფორმება. როგორებიც არის: „ქართული პოეზიის ანთოლოგია“ (1978). „ვეფხისტყაოსანი“ (1983, 1986), იაკობ ხუცესის „შუშანიის წამება“ (1981). „სიბრძნე ხულხან-საბასის“. „ნოდარ ღუმბაძე“ (1998) და სხვა მრავალი. უნდა აღინიშნოს ა. თოდრიას წვლილი მწიგნობართა ასოციაციის მინიატურული თუ სხვა გამოცემების გაფორმებაში: „წმინდა ოთხთავი“ (შრიფტი). „წამება შუშანიისი“ (ღიზინი), ალმანახი „მწიგნობარი“, „ახალი აღთქმა“, პლაკატები – „შოთა რუსთაველის ვეფხისტყაოსანი“, „ქართველთა შორის წ.-კ. გამაერცვლებელი საზოგადოების დაარსების 100

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნიგნობახი სასოციალის მიუ გამოსცემული ვეფხისტყაოსანი. ყდა, თავსახითანი გვეჯი, ჯონტიტრული და ტრული მხატვარი ა. თოფჩია.

წლისთავი“ და ა. შ. მხატვარმა ამჟამად დაასრულა მუშაობა ვეფხისტყაოსნის ფერად მინიატურულ გამოცემაზე.

საყურადღებოა: მხატვრულ წიგნებში იგი მხოლოდ მის მიერვე შექმნილ შრიფტს იყენებს. მან შექმნა 30-მდე შრიფტის გარნიტური და ისედაც ულამაზესი და სამებასავით სამსახოვანი (მრგლოვანი, ნუსხური, მხედრული) ქართული ანბანი კიდევ მეტად გაამდიდრა და გაალამაზა.

თბილისის სამხატვრო აკადემიის გრაფიკის ფაკულტეტზე სწავლისას იგი ჩეხოსლოვაკიასა და გერმანიაში მიაკვლინეს, სამრეწველო გრაფიკის საიდუმლოებებს უკეთ რომ ჩასწვლიმოდა. პროფესიული ცოდნით გამდიდრებულმა, სწავლა უკვე სამრეწველო გრაფიკის ფაკულტეტზე განაგრძო.

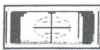
უცხოეთში მიღებულმა გამოცდილებამ და მშობლიურმა საუკეთესო პროფესიულმა სკოლამ ჩამოაყალიბა ანზორ თოდრია მაღალი რანგის მხატვრად, ამიტომაც იყო, რომ სამხატვრო აკადემიის დამთავრებისთანავე საქართველოს კვების მრეწველობის სამინისტროში მხატვარ-დისაინერად მიიწვიეს. ამ დროიდანაა, რომ ათასობით ქართული სამრეწველო პროდუქცია ეხოტეკურად გაკეთილშობილებული თოდრიასეული სავაჭრო ნიშნებით აწონებს თავს: არყის ეტიკეტები, ქართული ჩაი, კონიაკები - „აფხაზეთი“, „ვარციხე“ (II პრემია, I პრემია). განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მისი როლი ღვინის მაღალმხატვრული ეტიკეტების შექმნაში.

ანზორ თოდრია მუხლჩაუკეცავე კაცია, და ამიტომაც შეძლო მრავალფეროვნებით გამორჩეული ნაწარმოებების შექმნა. მათი დიდი ნაწილი 2002 წელს თბილისელთა სამსჯავროზე გამოიტანა. სწორედ ამ პერსონალური გამოფენით გამოჩნდა მისი მრავალმხრივი ნიჭიერება: ფერწერა, დანზგური და სამრეწველო გრაფიკა, შრიფტი, ილუსტრაცია... იგი სხვადასხვა დროს მუშაობდა გამოცემლობა „მერნის“ მთავარ მხატვრად, საქართველოს მწერალთა კავშირთან არსებული მთარგმნელობითი ლიტერატურის სარედაქციო კოლეგიის მთავარ მხატვრად, ჟურნალ „საუნჯის“ მთავარ მხატვრად...

ანზორ თოდრია საქართველოში და მის გარეთ გამართული ყველა მნიშვნელოვანი სამხატვრო გამოფენის აქტიური მონაწილეა.

მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი ხელწერით შექმნილ ემოციურ ტილოებსა და ლირიკულ გრაფიკულ ფურცლებს სთავაზობს მნახველს და ადასტურებს, რომ იგი ოსტატია, ჩამოყალიბებული ოსტატი. მხატვარი კვლავაც რუდუნებითა და შემართებით ქმნის ახალ ნაწარმოებებს - პოეტურსა და მელოდიურს, ემოციურსა და ფსიქოლოგიურს. რომლებიც აუცილებლად ღირსეულ ადგილს დაიმკვიდრებენ ქართულ კულტურაში.

ანზორ თოდრიას შემოქმედებითი გზა ერთი ნათელი სხივია იმ თვალისმომკრელი ბრწყინვალეებისა, რომლითაც თვითმყოფადი ქართული კულტურა მსოფლიო კულტურათა თანაპარსკვლავედში გამოირჩევა.

მსოფლიოს მერიდიანებზე

ბურამ თაყნიაშვილი

ბრიტანეთის გაერთიანებული სამეფოს ბიბლიოთეკა

ბრიტანეთის პარლამენტის 1972 წლის 1 ივლისის აქტის საფუძველზე 1973 წელს შეიქმნა ბრიტანეთის სამეფოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, რომელიც ქვეყნის უმსხვილეს საბიბლიოთეკო გაერთიანებად იქცა. პარლამენტის გადაწყვეტილებას წინ უძღოდა ბრიტანეთის ეროვნული ბიბლიოთეკის კომიტეტის ანგარიში, რომელიც მთავრობას წარედგინა 1969 წელს ლორდ დეინტონის ხელმძღვანელობით. ანგარიშს თან ახლდა რეკომენდაციები. თანამედროვე ეტაპზე ბრიტანეთის გაერთიანებული სამეფოს ბიბლიოთეკა აერთიანებს შემდეგ საბიბლიოთეკო დაწესებულებებს:

ბრიტანეთის მუზეუმის ბიბლიოთეკა ლონდონში. მსოფლიოში ცნობილი სიძველეთსაცავი. დაარსებული 1753 წელს. მუზეუმის სტრუქტურაში იგი განყოფილების სახით არსებობდა. თითქმის ორნახევარი საუკუნის მანძილზე მუზეუმის ბიბლიოთეკა გადაიქცა უმდიდრეს წიგნსაცავად. პრივილეგიურ მდგომარეობას ბიბლიოთეკა ინარჩუნებდა თავისი ფონდების სისტემატური შევსების წყალობით, რომელსაც საფუძვლად ედო დიდ ბრიტანეთში 1663 წელს მიღებული კანონი სავალდებულო ცალეების შესახებ. ბიბლიოთეკა დებულობდა ყველა სახის ბეჭდურ პროდუქციას.

ბიბლიოთეკის შიდა ინტერიერი მოწყობილია 1850-იანი წლების პროექტის მიხედვით, რომლის ავტორი იყო მთავარი ბიბლიოთეკარი ს. ე. პანიზი. სამკითხველო დარბაზი, რომელიც 1857 წელს გაიხსნა, პირდაპირ მუზეუმის მთავარ მოედანზეა განთავსებული. ფონდებთან დაშვება შესაძლებელი იყო სპეციალური საშვით:

ბრიტანეთის პატენტების ბიბლიოთეკა, იგი 1962 წლიდან ასრულებდა მეცნიერებისა და აღმოჩენების ეროვნული ბიბლიოთე-

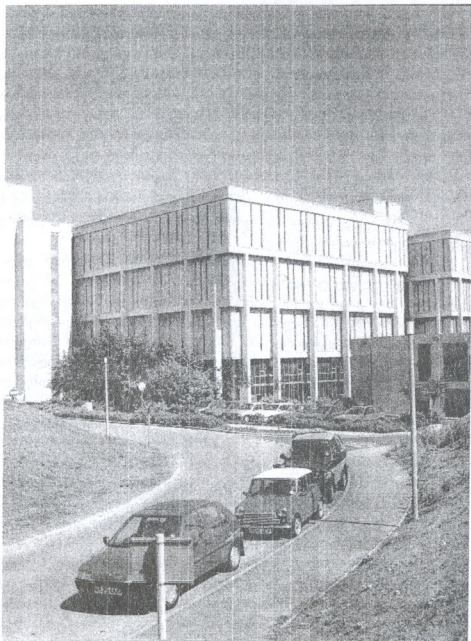
კის ფუნქციას. ამ ბიბლიოთეკის ისტორია იწყება 1851 წლიდან. როდესაც ბრიტანეთის მთავრობამ პატენტების შესახებ არსებულ კანონში სათანადო ცვლილებები შეიტანა. 1855 წლიდან ვველა სახის პატენტი ბიბლიოთეკის მკითხველთათვის ხელმისაწვდომი გახდა. ბიბლიოთეკას ოფიციალურად ეწოდებოდა პატენტების ოფისის ბიბლიოთეკა. 1902 წლიდან იგი გადაიტანეს ახალ შენობაში. მალე პატენტების დინამიური შევსების შედეგად, ეს შენობაც საკმარისი არ აღმოჩნდა. 1940-50-იან წლებში ისევ დაისვა საკითხი ახალი საცავის მშენებლობის შესახებ. 1959 წელს გადაწყდა ახალ ბიბლიოთეკას საფუძვლად დასდებოდა პატენტების ბიბლიოთეკისა და მუზეუმის ბიბლიოთეკის ფონდები. 1962 წელს ჩამოყალიბდა დიდი ბრიტანეთის მეცნიერებისა და აღმოჩენების ეროვნული საცნობარო ბიბლიოთეკა. ბიბლიოთეკის ადმინისტრაცია ექვემდებარებოდა ბრიტანეთის მუზეუმის ბიბლიოთეკას.

ცენტრალური ეროვნული ბიბლიოთეკა დაარსდა 1916 წელს, ლონდონში. ამავე ბიბლიოთეკაში შედიოდა 1961 წელს დაარსებული მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების ეროვნული აბონემენტის ბიბლიოთეკა. ორივე ეს ბიბლიოთეკა 1973 წელს გაერთიანდა და ბრიტანეთის ეროვნულ ბიბლიოთეკას აბონემენტის განყოფილების სახით შეუერთდა. მის ფუნქციებში შედიოდა გაერთიანებული სამეფო საბიბლიოთეკო სისტემის დახმარება და მართვა. ფოტომასალებით აბონენტთა მომსახურება მიეღო ქვეყნის მასშტაბით. აბონემენტის სპეციალურ საცავში დაცულია მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების დარგის 25 ათასზე მეტი მონოგრაფია, ხელნაწერები ჰუმანიტარული და სოციალური მეცნიერებიდან. აბონემენტის მომსახურების სფერო გაფართოვდა საზღვარგარეთის სპეციალისტთა მომსახურების ხარჯზე და ფუნქციონირებდა თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენებით: ავტომატიზებული რეჟიმით აბონენტთა მოთხოვნილება გაიზარდა 40 პროცენტით; აბონემენტი ემსახურება აკადემიურ და სამეცნიერო პარტნიორებს ფაქსისა და თანამგზავრით კავშირის საშუალებით. 1985 წლიდან აბონემენტის განყოფილება ბრიტანეთის ბიბლიოთეკის დოკუმენტური უზრუნველყოფის ცენტრად გადაკეთდა, რაც განპირობებული იყო მკითხველთა მოთხოვნილებებით.

ამჟამად აღნიშნული წიგნსაცავი აერთიანებს 13 მლნ წიგნს, 920 ათას ჟურნალსა და გაზეთს, 47 მლნ ესტამპს, 3 მლნ-ზე მეტ ხმოვან ჩანაწერს, 4,9 მლნ კონფერენციების თეზისებსა და მოხსენებების თემატიკას, 100 ათას ხელნაწერს, 1.5 მლნ სხვადასხვა სახის ცალკეულ მუსიკალურ ნაბეჭდ ერთეულს, 8 მლნ-ზე მეტ მარკასა და ფილატელიის სხვა ნიმუშებს. ყოველწლიური დაკვეთების საშუალო რაოდენობა აჭარბებს 4 მილიონს, ინფორმაციის მოძიებარებელთა რაოდენობა მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნიებიდან ყოველწლიურად 20 ათასს შეადგენს. ბიბლიოთეკაში ინტერნეტზე დანერგილმა მსოფლიო ქსელმა უზომოდ გაზარდა ინფორმაციის მოძიებარებელთა რაოდენობა.

1974 წლიდან ბრიტანეთის ბიბლიოთეკას შეუერთდა კიდევ 2 დაწესებულება: ბრიტანეთის ეროვნული ბიბლიოგრაფია და მეცნიერულ-ტექნიკური ინფორმაციის ცენტრი. ეროვნული ბიბლიოგრაფია მანამდე არსებობდა, როგორც კომერციული კომპანია, რომლის ფუნქციებში შედიოდა ბრიტანეთში გამოქვეყნებული ყველა მასალის ყოველწლიური სიების ბეჭდვა. ეროვნული ბიბლიოგრაფიის ცენტრი ქმნიდა ბიბლიოგრაფიული ინფორმაციის კომპიუტერულ სისტემებს, რომლებიც ხელმისაწვდომი იყო ბიბლიოთეკებისა და წიგნის მალაზიებისათვის. სამეცნიერო და ტექნიკური ინფორმაციის ცენტრი ბრიტანეთის ბიბლიოთეკას შეურთდა კვლევითი განყოფილების სახით; ამჟამად იგი წარმოადგენს მუზეუმების, არქივებისა და ბიბლიოთეკების რესურსების ბაზას.

1982 წელს ბრიტანეთის ბიბლიოთეკას გადაეცა ასევე ინდოეთის კვლევითი ცენტრის ბიბლიოთეკა და არქივი, რომელიც მანამდე ექვემდებარებოდა საგარეო საქმეთა სამინისტროს. ეს არქივი შეიცავდა ბრიტანეთის ინდოეთის ყველა არქივს აღმოსავლეთ ინდოეთის კომპანიის დაარსებიდან (1600 წ.) ინდოეთის დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე. 1983 წელს ბრიტანეთის ბიბლიოთეკას გადაეცა ბრიტანეთის ხმოვანი ჩანაწერების ინსტიტუტის ფონდი. ამჟამად იგი წარმოადგენს ხმოვანი ჩანაწერების ეროვნულ არქივს, რომელიც ყველაზე უდიდესი და უმდიდრესია მსოფლიოში.

ბიბლიოთეკის გაერთიანებული სამუშაოს ბიბლიოთეკა.

ამჟამად ბრიტანეთის ბიბლიოთეკა, იგივე ბრიტანეთის გაერთიანებული სამეფოს ეროვნული ბიბლიოთეკა ერთ-ერთი ცნობილი ბიბლიოთეკათაგანია მსოფლიოში. მისი უნიკალური კოლექციები მსოფლიოში ინტელექტუალურ, მეცნიერულ და კულტურულ მემკვიდრეობად ითვლება. ბიბლიოთეკა ყოველდღიურად ღებულობს ინგლისსა და ირლანდიაში გამოქვეყნებული ყველანაირი მასალების ასლებს. ბიბლიოთეკის დოკუმენტები წარმოდგენილია მსოფლიოს ყველაზე უფრო გავრცელებულ ენებზე. აქ ინახება მანუსკრიპტები, რუკები, გაზეთები, ჟურნალები, მუსიკალური ჩანაწერები, პატენტები; ხმოვანი ჩანაწერების არქივში შენახულია მასალები მე-19 საუკუნიდან – ცილინდრის ფორმიდან დაწყებული, თანამედროვე მინიდისკებით დამთავრებული.

ბიბლიოთეკის წიგნის თაროების სიგრძე შეადგენს 625 კილომეტრს. ყოველწლიურად თაროების სიგრძე მატულობს 12 კილომეტრით. თუ კაცი დღეში საშუალოდ 5 გამოცემას გადაათვალიერებს, ბიბლიოთეკის მთლიანი კოლექციების გადასათვალიერებლად 80 წელი მაინც დასჭირდება. სამკითხველო დარბაზის ჩათვლით მკითხველისათვის განკუთვნილია 1200 ადგილი. ყოველდღიურად მისი დოკუმენტების ფონდებით სარგებლობს 16 000 მკითხველი. ვებ-გვერდზე სისტემატურად ქვეყნდება ინფორმაციები კატალოგებისა და გამოფენების შესახებ; ონლაინის კატალოგი შეიცავს 6 მლნ-ზე მეტ ჩანაწერს. ბიბლიოთეკის სამკითხველო დარბაზები ყოველწლიურად ემსახურება ნახევარ მილიონზე მეტ მკითხველს. მის კოლექციებში წარმოდგენილია უძველესი ეგზემპლარები: სახარება, ლეონარდო და ვინჩის უბის წიგნაკი. ძველი ბეჭდური წიგნი. გაზეთ „ტიამისის“ პირველი გამოცემა 1788 წლის 18 მარტით დათარიღებული და სხვა უნიკალური მასალები.

როგორც ეროვნული ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელობა ირწმუნება, 2020 წლისათვის ბრიტანეთის სწავლულთა ნაშრომების 90 პროცენტი ხელმისაწვდომი იქნება ელექტრონული საშუალებებით. ბოლო პერიოდში გამოქვეყნებული გამოკვლევების ნახევარზე მეტი დაცული იქნება როგორც ბეჭდური, ისე ციფრული ფორმატით.

სამეცნიერო ნაშრომების პარალელურად დაგეგმილია ბრიტანე-

თის ბიბლიოთეკის მთლიანი ფონდის გაციფრება; ეს ითვლის 160 მლნ წიგნს. მანუსკრიპტებს. აუდიოჩანაწერებს. რუკებს, ხელნაწერებსა და გაზეთებს. ბიბლიოთეკაში ტრადიციული ინფორმაციის წყაროების გარდა თავმოყრილია სხვადასხვა სახისა და დანიშნულების სპეციალური მასალები, დაწეებული კონსერვის ქილების ეტყვეტებიდან – დამთავრებული ძველი თეატრის ბილეთებით.

ბრიტანეთის ეროვნული ბიბლიოთეკის ფონდი ყოველდღიურად იზრდება სავალდებულო ეგზემპლარების კანონის შემოღების შედეგად. 2003 წლიდან სავალდებულო ცალების კანონი ვრცელდება მასობრივი ინფორმაციის არაბეჭდურ საშუალებებზე, ელექტრონულ ჟურნალებსა და გაზეთებზე. ინფორმაციის პირველადი წყაროების გადატანა ელექტრონულ ფორმაში, რა თქმა უნდა, ძვირი ჯდება, სანაცვლოდ დიდხანს და დაუზიანებლად ინახება. თუ ადრე ძვირფასი და უნიკალური მასალები ხელმისაწვდომი იყო მხოლოდ ბიბლიოთეკის თანამშრომელთათვის და ე. წ. „რჩეული მკითხველისათვის.“ დღეს ისინი უკვე ინტერნეტშია განთავსებული.

მკითხველმა ვირტუალურად შეიძლება გადაფურცლოს უძველესი გამოცემები, საშუალო საუკუნეების მანუსკრიპტები, 1500 წელს შედგენილი ანატომიის სახელმძღვანელო 28 წლის პროფესორის პ. ა. კუზალიუსის მიერ, და ძველი არაბული წიგნი „ყურანი“ 1306 წლისა.

ძველი ნაბეჭდი წიგნებიდან ყურადღებას იპყრობს „აღმასის სუტრა“. იგი დათარიღებულია 868 წლით. ეს გამოცემა აღმოაჩინეს ჩინეთის დასავლეთით, დაახლოებით 1900 წელს. იგი წარმოადგენს პირველ ცნობილ გამოცემას, რომელზედაც მითითებულია გამოცემის თარიღი. მისი შესწავლა ადასტურებს, რომ „აღმასის სუტრამდე“ ქალაქი და ბეჭდვა ჩინეთში უკვე გამოყენებული იყო. ბრიტანეთის ბიბლიოთეკამ უზრუნველყო შექსპირის თხზულებათა წარმოდგენა ციფრული ბიბლიოთეკის სახით. ინტერნეტში განთავსებულია დიდი დრამატურგის 21 ნაწარმოების 93 ციფრული სახის ასლები. ინტერნეტ-კოლექციაში შესულია შექსპირის ისეთი თხზულებები, როგორებიცაა: „რომეო და ჯულიეტა“, „მეფე ლირი“, „კამლეტი“, „ოტელო“, „აურზაური არაფრის გამო“, „კე-

ნეციელი ვაჭარი“. აგრეთვე ისტორიული ქრონიკები. შექსპირის საიტზე შესაძლებელია მკითხველმა ნახოს მისი ბიოგრაფიული მასალები, ესეები, კომენტარები, ილუსტრაციები, ხმოვანი ფრაგმენტები და სხვ.

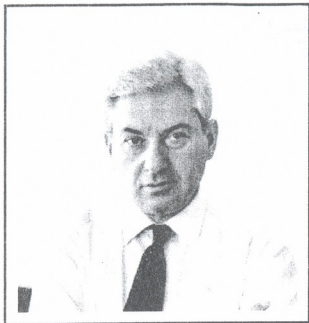
ბრიტანეთის ბიბლიოთეკაში შემუშავებულია სტანდარტები ამ ქვეყნის 3600 საჯარო ბიბლიოთეკისათვის. სპეციალისტების აზრით, 21-ე საუკუნეს ბრიტანეთის საჯარო ბიბლიოთეკები შეხვდნენ მოწესრიგებული და მუდმივად განახლებადი უნივერსალური შინაარსის ფონდებით. ყველა ეს ბიბლიოთეკა ინტერნეტის მომსახურებით სარგებლობს.

დიდი ბრიტანეთის საბიბლიოთეკო ქსელის მოწესრიგების, იურიდიული და ნორმატიული აქტების შემუშავებისა და ახალი სტანდარტების დანერგვის თვალსაზრისით დიდ სამუშაოებს ატარებს ქვეყნის მთავარი ბიბლიოთეკა. თავისი უნიკალური საბიბლიოთეკო დოკუმენტების ფონდებით იგი იპყრობს მილიონობით მომხმარებლის ყურადღებას. მსოფლიო ინტერნეტქსელის საშუალებით ამ ფონდების გამოყენებისათვის გეოგრაფიული საზღვრები წამლილია. ბიბლიოთეკას დიდი წვლილი შეაქვს მსოფლიო კულტურის, მეცნიერებისა და ცივილიზაციის განვითარებაში. თანამედროვე ეტაპზე იგი ითვლება ერთ-ერთ ყველაზე უფრო მოდერნიზებულ ბიბლიოთეკად მსოფლიოში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ა. ლორია. შ. სურმაჯა. საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია, თბ., 2006, გვ. 182.
2. Библиотека Британского музея, БСЭ, 1970, т.3, с. 304.
3. Библиотечное дело в зарубежных странах. М., 1965, с. 334.
4. О. Талалакина. История библиотечного дела за рубежом. М., 1982, с. 272.
5. Б. Володин, всемирная история библиотек. С-Пб., 2002, с. 425.
6. The British Library 1994-95. 1972, s. 96.

გამოსათხოვარი

გურამ შარამი

ამა წლის 20 მაისს ვერაგულად გამოასაღმეს სიცოცხლეს გურამ შარამი – მეცნიერი-ფილოლოგი, საზოგადო მოღვაწე და პოლიტიკოსი. ფრიად პოპულარული პიროვნება საქართველოში.

შესაშური ენერგია და შრომისმოყვარეობა, ინტერესთა მრავალფეროვნება ხელს უწყობდა მას. მდგარიყო მოვლენათა შუაგულში.

როგორც თვითონ თვლიდა, ჟურნალისტიკისადმი მიდრეკილება იქცა მის წარმართველ ძალად. აკი გეიყვებოდა, რომ საშუალო სკოლაში სწავლის ბოლო წლებში მეტიხმეტად იტაცებდა ეს პროფესია. მაგრამ დედამ ურჩია. ყველა ფილოლოგისაგან შეიძლება ჟურნალისტი გამოვიდეს, ხოლო ყველა ჟურნალისტისაგან ფილოლოგი ვერ გამოვაო.

ამ სიტყვებმა გადაწყვიტეს მისი პროფესიის არჩევანი. 1958 წელს გურამ შარაძე უკვე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტია. მომავალ ფილოლოგს ფილოსოფიაც იტაცებდა და ხშირად ესწრებოდა ქართული ფილოსოფიური სკოლის ღირსეული წარმომადგენლების: კოტე ბაქრაძის, სავლე წერეთლის, შალვა ნუცუბიძის, სიმონ ყაუხჩიძის და სერგი დანელიას ლექციებს. იმდენად დიდ ინტერესს იჩენდა, რომ ასეთი კურიოზიც შეემთხვა: ერთხელ კ. ბაქრაძემ სერიოზულად უსაყვედურა, აქამდე რატომ გამოცდას არ მაბარებო და ძლიერ გაუკვირდა, როცა გაირკვა, რომ ეს ემაწვილი ფილოსოფიის ფაკულტეტზე არ სწავლობდა.

ბატონი გურამ შარაძე იყო სრულიად საქართველოს ივანე მაჩაბლის საზოგადოების თავმჯდომარე, საქართველო-უნგრეთის მეგობრობის საზოგადოების პრეზიდენტი. შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ფილოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი. იყო პოლიტიკური მოღვაწე. ბოლო წლებში ხელმძღვანელობდა მის მიერვე შექმნილ პარტიას „ენა. მამული. სარწმუნოება“. იგი 30-მდე წიგნის ავტორია. მათ შორის მონოგრაფიებისა თეიმურაზ ბაგრატიონის, ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ, წიგნებისა ქართულ-უნგრული, ქართულ-ინგლისური, ქართულ-ფრანგული, ქართულ-რუსული ლიტერატურულ-კულტურული ურთიერთობების შესახებ, აგრეთვე ქართველი ემიგრანტების შესახებ.

გურამ ხვეწრიანეს ძე შარაძე დაიბადა ოზურგეთის მახლობლად, სოფელ გურიანთაში. აქ იყო ნაქაშიძეების ძველი სასახლე და სხვა ღირსშესანიშნავი ადგილები, რომელიც რაღაც იდუმალ შთაბეჭდილებას ახდენდა ბავშვზე. აინტერესებდა სოფლის ყველა კუთხე, მისი ისტორია, სოფელს და ბავშვობის წლებს შემდგომშიც გულთბილად იგონებდა. რეწლედის დამთავრების შემდეგ სწავლა განაგრძო ოზურგეთის სამუალო სკოლაში.

რამ შეაყვარა წიგნები?

მისი დიდი პაპა, მაქსიმე შარაძე, ილია ჭავჭავაძის მოურავი თბილისში. ცნობილი მესტამბე იყო. 1886 წლიდან მის სტამბაში იბეჭდებოდა ყოველდღიური გაზეთი „ივერია“, ამავე სტამბაში დაბეჭდილა ილიას საპოლემიო წერილი „ქვათა დაღადი“.

მაქსიმე შარაძემ საფუძველი ჩაუყარა საქართველოში მუსიკალური ნაწარმოებების ბეჭდვის კულტურას.

ოჯახის რელიგიად ითვლება გიგა ყიფშიძის ავტორობით გამოცემული ბროშურა „მონა ღვთისა მაქსიმე შარაძე“.

უაღრესად საინტერესო და მდიდარი პირადი ბიბლიოთეკა დარჩა ბატონ გურამს. მისი წიგნსაცავი რამდენიმე ათას ვეზემპლარს ითვლის. აქ ჭარბობს წიგნები ქართული ლიტერატურის შესახებ, ქართველოლოგიური გამოკვლევები ინგლისურ, რუსულ და სხვა უცხო ენებზე, ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა, ვეფხისტყაოსნის ყველა ქართული გამოცემა, აგრეთვე უცხოური გამოცემები.

ენთუხიანით მოღვაწეობდა ბატონი გურამი საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მწიგნობართა ასოციაციაში. იყო წიგნის ზეპირი პროპაგანდის მეთოდსაბჭოს წევრი. მისი წერილები ხშირად იბეჭდებოდა „მწიგნობარში“, მრავალფეროვანი იყო მისი კონტაქტები ამავე ასოციაციის პირველად ორგანიზაციებთან. იგი მოიცავდა დიალოგს, კითხვა-პასუხს, შეხვედრებს და წიგნის ზეპირი პროპაგანდის სხვა ფორმებს; ფართოდ აცნობდა დამსწრეთ ძველ ქართულ მწერლობას, სხვა ქვეყნებთან საქართველოს ლიტერატურულ-კულტურული ურთიერთობის საკითხებს, ქართულ ემიგრანტულ ლიტერატურას. ბატონი გურამის, როგორც წიგნის პროპაგანდისტის, უპირველესი მიზანი იყო ქართული მწერლობის დრამა სიყვარული ჩაუნერგა წიგნის მოყვარულებისათვის, განვეითარებინა მათი გემოვნება, მიეწოდებინა მეცნიერული ცოდნის მიღწევები. გავლევებინა ინტერესი ლიტერატურული წყაროების შესწავლისადმი.

მძიმეა მისი დანაკლისი როგორც ჩვენთვის, ისე ქართული საზოგადოებისათვის.

*საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მწიგნობართა ასოციაცია,
ალმანახ „მწიგნობრის“ სარედაქციო საბჭო.*

წიგნი... წიგნი... წიგნი...

ვაჟა კეშელავა

სამშობლოსადმი პრეტულუბა

„უკეთესი მოძავალი, ისევე როგორც შეილება,
ურთიერთანხმობის ნაყოფი უნდა იყოს“.

ბაგრატ შინკუბა

2007 წლის 26 იანვარს საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მწიგნობართა ასოციაციაში გაიმართა ცნობილი მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწის ლორე მარშანიას წიგნის „Абхазия. Пути к миру и возрождению“ პრეზენტაცია. წიგნი გამოიცა თბილისში, 2006 წელს, გამოცემლობა „ეროვნული მწერლობის“ მიერ.

ნაშრომი წარმოადგენს ერთი დიდი თემით გაერთიანებულ კრებულს, რომელშიც თავმოყრილია წიგნის ავტორის სტატიები, გამოსვლები, განცხადებები, მიმართვები. ეს თემა არის აფხაზეთი: სეპარატიზმი, ეთნო-პოლიტიკური კონფლიქტი, ქართველებისა და აფხაზების დაპირისპირება, რომელიც გადაიხარდა უკიდურესად მძიმე სამოქალაქო ომში.

ბატონი ლ. მარშანია, ყოველგვარი გადამეტების გარეშე, სრულიად სამართლიანად უწოდებს დატრიალებულ ტრაგედიას ძმთა შორის ომს, რომელმაც მრავალსაუკუნოვან ქართულ-აფხაზურ მჭიდრო ნათესაურ ურთიერთობას მიაყენა ზიანი, რაც პირადად მისთვის და ბევრი სხვა ოჯახისათვის კატასტროფის ტოლფასია. მკითხველი ადვილად დარწმუნდება ნათქვამის ჭეშმარიტებაში, რადგან კრებული იძლევა იმის საშუალებას, რომ ღტლოვნილებთან ერთად, ხელახლა განვიცადოთ უძძიმესი თხუთმეტწლიანი გზის, მშობლიური მიწისაგან, კუთხისაგან, მამა-პაპური კერიისაგან დაშორების ყოველი დღე, ამ გზას, რომელიც ორი ისტორიულად უახლოესი ხალხის ურთიერთგაუცხოების რეალურ საფრთხეს შეიცავს, არ

შეუძინებია. ავტორი, არ ჩაუგდია სასოწარკვეთილებაში. ის კვლავინდებურად ოპტიმისტურად არის განწყობილი. მისი აზრით, აფხაზური ეთნოსის გადარჩენას, ქართველებთან ერთობლივი სახელმწიფოებრივი თანაცხოვრების გარდა, სხვა ალტერნატივა არა აქვს.

უჭველია, რომ ისტორიული გამოცდილება, რომელიც მრავალ საუკუნეს ითვლის, უტყუარ პასუხს სცემს კითხვას, თუ რამ გადაარჩინა მცირერიცხოვანი აფხაზები, რამ შეუნარჩუნა მათ თვითმყოფადობა და დღემდე არ წაშალა მათი სახელი მსოფლიო რუკაზე ზოგი უფრო დიდი ეთნოსებისგან განსხვავებით, რომელთა არსებობის შესახებაც, ვიწრო სპეციალისტების წრის გარდა, არავის სმენია.

აფხაზების, როგორც თავისთავადი ეთნიკური ჯგუფის, არსებობა განპირობებულია იმ გარემოებით, რომ მათ გამოიმუშავეს, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ქართველებთან ურთიერთობისა და თანამეგობრობის ენა. განვლილმა დრომ დააახლოვა ეს ორი ხალხი, სახელმწიფოებრივად შეამჭიდროვა და სწორედ ამაში იყო მათი ხსნა.

ქართულ-აფხაზური ურთიერთობების შენარჩუნების აუცილებლობა თანამედროვე რეალობაშიც არსებობს. პოლიტიკოსებს, რომლებსაც გადაწყვეტილების მიღების დროს უხდებათ რეალურ ძალთა განლაგების გათვალისწინება, ბუნებრივია, წარსულზე მეტად დღევანდელია აინტერესებთ. ისინი მოვალენი არიან. პირველ რიგში, ანგარიში გაუწიონ სინამდვილეს, არსებულ პოლიტიკურ ვითარებას. მოქმედი პოლიტიკური ძალების „წონით კატეგორიებს“.

ცხადია, ისტორიას თავისი ადგილი უკავია, წარსულს ვერ გაექცევი... და მაინც, ისტორია რჩება გარდასულ დღეთა ექოდ და თავისთავად ვერ გადაწონის თანამედროვე გამოწვევებს; პოლიტიკა კი გამოხატავს სინამდვილეს. აქ და ამჟამად არსებულ ძალთა განლაგებას, მოითხოვს მომავლის პროექტში დღევანდელი ინტერესების გათვალისწინებას.

მოკლედ რომ ითქვას, პოლიტიკა თანამედროვეობის მსახურია. ეს მისი ბუნებრივი თვისება საყურადღებოა. კერძოდ, ჩვენს შემთხვევაში, როდესაც ვეძებთ პასუხს კითხვაზე: თუ რა სარწმუნო არგუმენტები არსებობს აფხაზეთის ირგვლივ შექმნილ ამჟამინ-

დელ ვითარებაში ქართულ-აფხაზური ურთიერთობების შენარჩუნების აუცილებლობის დასასაბუთებლად?

აფხაზი სეპარატისტების სტრატეგიული ხაზი და აფხაზეთის დე-ფაქტო ხელისუფლების პოზიცია ნათლად შეტყვევებს იმაზე, რომ ისინი აფხაზეთის საქართველოს წიაღში დაბრუნების კატეგორიული მოწინააღმდეგენი არიან.

განსაკუთრებულად უნდა გაესეას ხაზი იმ პრინციპულ გარემოებას, რომ ზღვარგადასული ამბიციებით დაბრმავებულმა სეპარატისტებმა რეალობის შეგრძნება დაკარგეს. ან უკვე არ უნდათ თვალს გაუსწორონ იმ ფაქტს, რომ თავისი საქმიანობით აფხაზი ხალხი დაპირებული თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის ნაცვლად, განადგურებისაკენ მიჰყავთ. ძალაუფლების ხელში ჩაგდებადან მოვიდებული დღემდე მათი პოლიტიკური კურსი უცვლელი რჩება. ახლაც, ისევე, როგორც წინა წლებში, სოხუმის დე-ფაქტო ხელისუფლების ლიდერებს მოსკოვი რეგულარულად მასპინძლობს, იმართება ოფიციალური შეხვედრები, უმეტესწილად სახელმწიფო დუმიის კომიტეტებში, თუმცა მათ არც რუსეთის პირველი პირების „ფურადღება“ აკლიათ. მიზანი საყოველთაოდ ცნობილია: ხელშეკრულების დადება. რომლის დედააზრი აფხაზეთის რუსეთის შემადგენლობაში შესვლაა. „დუმაში“ როლებიც განაწილებულია: სოხუმის ხელისუფლება „თავს ელავს და აძალებს მოსკოვს“, ხოლო მოსკოვი კი „ეწინააღმდეგება“ აფხაზეთის მიერთებას! სცენარი არაერთხელ შეორდება. რათა შეიქმნას თავისუფალი არჩევანის ილუზია, ილუზია იმისა, რომ აფხაზმა ხალხმა თავის გადასარჩენად და „ქართული ექსპანსიზმისგან“ თავდასაცავად, ყოველგვარი ძალდატანების გარეშე სრული ნებაყოფლობით გადაწყვიტა რუსეთის მფარველობის ქვეშ ყოფნა.

ლ. მარშანიას ყოველთვის კარგად ესმოდა, მათ შორის, ღია დაპირისპირებამდეც, რომ მოვლენები მოსკოვის სცენარით განვითარდებოდა რომელიც საზიანო იქნებოდა, როგორც ქართველების, ისე აფხაზებისათვისაც. ამ ვითარების გაცნობიერებამ შეძატა მას ძალა და გამბედაობა – ჩაბმულიყო უშეღავათო ბრძოლაში სეპარატისტების წინააღმდეგ. იმ ფაქტმა, რომ მოვლენებმა მიყლე დროში ძალზე სწრაფად მიიღეს ტრაგიკული ხასიათი, ლ. მარშანია დაარწმუნა

იმამი, რომ ანტიქართულ ქურქში შემოსილია არა იმდენად ეთნიკური, არამედ სამოქალაქო კონფლიქტი. რომლის კერები იმ წლებში საქართველოს სხვა რეგიონებშიც (და არა მხოლოდ შიდა ქართლში) არსებობდა. მთელს საქართველოში არსებული პოლიტიკური კონფლიქტების კომპლექსური ხედვა ცხადყოფდა, რომ აფხაზეთში განვითარებული მოვლენები ავლენდნენ არა მხოლოდ ანტიქართულ განზომილებას, არამედ ამკარად შეიცავდნენ ანტიაფხაზურ მუხტსაც.

დაბოლოს, ამასთან დაკავშირებით უკრიანი იქნება ლ. მარშანიას წიგნში აღწერილი ვ. არძინბასთან შეხვედრის სცენის გახსენება, რომელიც კონფლიქტის დაწყებამდე, 1991 წელს შედგა. მათ შორის გამართულმა საუბარმა კულმინაციას მიაღწია იმ მომენტში, როდესაც ვ. არძინბამ, როგორც წიგნის ავტორი გადმოგვცემს, გაცხარებულმა განაცხადა: „საკმაოდ ვითმინეთ ქართველების უღელნი, მათ მონობაში ვოფნა, დროა გამოვეყოთ მათ და ავაშენოთ ჩვენი აფხაზეთის სახელმწიფო!“ არც ლ. მარშანიას დაუყოვნებლივ არანაკლებ პირდაპირი პასუხი, რომელიც ამ სიტყვებით მთავრდება: „ამ გზით აფხაზურ სახელმწიფოს კი არ ააშენებ. არამედ გაანადგურებ ისედაც მცირერიცხოვან, მრავალტანჯულ აფხაზ ხალხს და აფხაზეთის მთელ მოსახლეობას შოუტან უბედურებას... სანამ ცოცხალი ვარ, ვიბრძოლებ ამ ავანტიურის წინააღმდეგ აფხაზი ხალხის გადასარჩენად!“ ეს სიტყვები მართლაც საპროგრამო გახდა მისთვის: მას შეძლე, 15 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში ლ. მარშანია პირნათლად ასრულებს დანაპირებს. ცდილობს, აფხაზეთის მიწაზე, ლტოლვილებთან ერთად, დაბრუნდეს მშვიდობა, აღდგეს საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობა, რაც შექმნის ამ რეგიონის აღორძინების აუცილებელ საწინდარს. ამამი მძიმე, ხშირად უძძიმეს პირობებშიც კი, ეჭვი არასოდეს შეპარვია.

საყურადღებოა, რომ ბატონ ლორიკს მომზადებული აქვს აფხაზეთის აღდგენისა და განვითარების კონკრეტული გეგმა. მკითხველს ამ გეგმის ზოგადი მონახაზების გაცნობა წიგნის მეორე ნაწილში შეუძლია.

ლალი ავალიანი

ქველი ქართული მწიგნობრობის მემკვიდრე

დღევანდელი თვალსაწიერიდან კიდევ უფრო თვალნათლივ ინაკეთება ე. წ. „საბჭოთა მეცნიერების“ უდიდესი ძალისხმევა ქართული სულიერების შენარჩუნებისათვის: ახლა, როცა ბიბლია და ახალი აღთქმა ვეელასათვის ხელმისაწვდომია, ხოლო ეკლესიამონასტრების შენება-აღორძინება, ღვთის შეწვევითა და სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია მეორის ლოცვა-კურთხევით – ჩვენი თანამედროვეობის უდიდესი მონაპოვარი, მწელი წარმოსადგენია, რომ იმ დროს სწავლულები და გამომცემლები იძულებით „ინიღებოდნენ“, რათა ნეიტრალური სათაურები გამოენახათ ბიბლიური ტექსტებისათვის („მცხეთური ხელნაწერი“, „ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია“ და მისთანანი).

სწორედ ასეთ გამოკვლევათა რიცხვს განეკუთვნება შესანიშნავი მეცნიერისა და პედაგოგის ლევან მენაბდის (1924-2002) ფუნდამენტური ნაშრომი „ქველი ქართული მწიგნობრობის კერები“ (1962-1980).

აღნიშნული ნაშრომი ეკლესია-მონასტრების „ფიზიკური“ თუ სულიერი ისტორიაც გახლავთ: იგი შეიცავს უნიკალურ ცნობებს მრავალრიცხოვანი ქართული წმინდა ადგილების (ისტორიულ საქართველოშიც და საზღვარგარეთაც – სირია-პალესტინაში, ბიზანტიაში, კვიპროსზე, ბულგარეთში და ა. შ.) ისტორიულ-გეოგრაფიულ რეალებსა და სასულიერო, მწიგნობრულ თუ საგანმანათლებლო მისიაზე. დღემდე აქტუალურია აკადემიკოს კ. კეკელიძის სიტყვები: „შესრულებულია შრომა, რომელიც ავსებს ერთ-ერთ ხარვეზს ჩვენი ლიტერატურის ისტორიისა და რომელიც არასოდეს არ დაკარგავს მნიშვნელობას...“

სწორედ ამ თემას მიეძღვნა ლევან მენაბდის სადოქტორო დისერტაცია (1963). ისტორიკოსმა, შემდეგში აკადემიკოსმა შოთა მესხიამ, რომელიც ერთ-ერთი ოპონენტი გახლდათ, უპრეცედენტო რამ განაცხადა: შესაძლებელი რომ იყოს, დისერტანტისათვის არა მხოლოდ ფილოლოგიის, არამედ ისტორიულ მეცნიერებათა

დოქტორის ხარისხის მინიჭებასაც მოვითხოვდიო. სწორედ ფართო თვალსაწიერისა და რაგინდარა საკითხის მონოგრაფიული წვდომის უნარის წყალობით, ბატონი ლეო ახლად დაარსებული ქართული ენციკლოპედიის ერთ-ერთი უცვლელი და შეუცვლელი ავტორი. მოგვიანებით, სამეცნიერო საბჭოს წევრი, დაბოლოს, ამავე საბჭოს თავმჯდომარე იყო. ენციკლოპედიის 11-ტომულის გამოცემის გარდა, უაღრესად ფასეულია მისი წელიწადი „რუსთაველის ენციკლოპედიისა“ და ენციკლოპედია „თბილისის“ მომზადებაშიც.

პარადოქსია, რომ ენციკლოპედიის შესაბამის ტომში ვერ მოხვდა სტატია ასეთ ღვაწლმოსილ, ამაგდარ, უანგარო და დაუზარელ მოღვაწეზე.

უაღრესად ნაყოფიერი მეცნიერი (500-მდე ნაშრომის, მათ შორის, 15 წიგნის ავტორი) ბევრი სამეცნიერო კრებულის ხელმძღვანელი და რედაქტორიც იყო. ამასთან, ძველი ქართული მწერლობის ძველკუართა თაობების აღმზრდელიც: 1966-1999 წლებში ხელმძღვანელობდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თსუ ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრას, იყო შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის რუსთველოლოგიის განყოფილების ხელმძღვანელი, საქართველოს ლიტერატურათმცოდნეობის აკადემიის პრეზიდენტი, სამეცნიერო წიგნებისა და გამოცემების, აგრეთვე მწიგნობართა ასოციაციის აღმანახ „მწიგნობრის“ მთავარი რედაქტორი... სიცოცხლის ბოლო წლებშიც აქტიურად და ნაყოფიერად იღვწოდა. თუძცა წიგნის გამოცემა მაშინ უსამშველოდ იყო გაძნელებული, მისი სტატიები მაინც სისტემატურად ქვეყნდებოდა. სწორედ 1993-1999 წლებში გამოქვეყნებული წერილები დაუღო საფუძვლად ლევან მენაბდის უაღრესად საჭირო წიგნს „ძველი ქართული ლიტერატურის შესწავლის ისტორია და თანამედროვე მდგომარეობა“ (თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2005; შეადგინა. გამოსაცემად მოამზადა და საძიებლები დაურთო მისმა ქალიშვილმა დარეჯან მენაბდეძემ. რედაქტორი ელგუჯა ხინთიბიძე. რეცენზენტები – ლაურა გრიგოლაშვილი, ოლეგ გოლიაძე).

არ არის შეთმხვევითი, რომ ბატონმა ლეომ, უაღრესად ობიექტურმა მეცნიერმა და გაწონასწორებულმა პოლემისტმა, პატივი მი-

აგო ძველი ქართული მწერლობის შესწავლელ ძველ და ახალ ქართველ და უცხოელ სხვადასხვა თაობის თანამედროვე მკვლევრებს. როგორც ანოტაცია გვამცნობს, „ნაშრომში სისტემური სახით განხილულია ძველი ქართული ლიტერატურის შესწავლის ისტორია და თანამედროვე მდგომარეობა, ნაჩვენებია, თუ რა დამსახურება მიუძღვით მკვლევართა თაობებს ძველ ხელნაწერთა მოპოვებასა და შეფასებაში, ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხების დამუშავებაში; წარმოჩენილია ქართველ თუ უცხოელ მეცნიერთა წვლილი ძველი ქართული ლიტერატურის ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობის შესწავლა-დადგენასა და პოპულარიზაციაში“.

მიუხედავად ლაქონიურობისა, ნაშრომმა ვერ მოიცვა თანამედროვე მკვლევართა მრავალრიცხოვანი სპექტრი. ამას თავად ავტორი შენიშნავდა დანახებით: „ყველა მკვლევრის ნაღვანის შეფასება ამჯერად შეუძლებელია“ (გვ. 51). „ჩვენ დავასახელებთ წიგნების მხოლოდ მცირე ნაწილს. თითქმის არაფერი გვითქვამს წერილებზე“ (გვ. 53) და ა. შ. სამაგიეროდ, ავტორი ჩამოთვლის ძველი ქართული მწერლობის შესწავლის თანამედროვე კვრებს და იქ მოღვაწე მეცნიერებს: თბილისის ი. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (ახალციხისა და სოხუმის ფილიალებითურთ), შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ვიორგი წერეთლის სახელობის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი, სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი, ფილოსოფიის ინსტიტუტი, „კეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისია, გელათის მეცნიერებათა აკადემია (გვ. 51).

ლევან მენაბდე ღირსებისამებრ წარმოაჩენს ი. ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტის განსაკუთრებულ როლს: „ამჟამად ძველი ქართული მწერლობის პრობლემატიკის შესწავლა-დამუშავება მრავალ დაწესებულებაშია გაჩაღებული (ეს მუშაობა არსებითად დაკავშირებულია თბილისის უნივერსიტეტთან არა მხოლოდ მემკვიდრეობით, არამედ საერთო მეთოდოლოგიით. მიზანდასახულობითა და მიმართულებითაც)“ (გვ. 50). სამწუხაროდ, დღევანდელი რეალები გათვალისწინებით, ძველი ქართული მწერლობის შესწავლის ცენტრთა რაოდენობა ამკარად შემცირებულია.

ქრონოლოგიური თვალსაზრისით, ძველი ქართული ლიტერატურის შესწავლის ისტორია II საუკუნეს მოიცავს (სინის მთის ქართული წიგნსაცავის X საუკუნის კატალოგის ფრაგმენტთან მოყოლებული XX საუკუნის დასასრულამდე).

ნაშრომის პირველი თავი – „პირველი ნაბიჯები დიდ გზაზე“ – ძირითადად XI-XVIII საუკუნეებს მოიცავს; მეორე ნაკვეთი – „თემურაზ ბაგრატიონიდან ივანე ჯავახიშვილამდე“ – პეტერბურგის ქართველოლოგიური სკოლის საქმიანობას მიმოიხილავს; ზოლო მესამე თავი – „ივანე ჯავახიშვილიდან თანამედროვეობამდე“, ფაქტობრივად, მთელს XX საუკუნეს სწვდება: „ეს გახლავთ უმნიშვნელოვანესი პერიოდი, როდესაც „ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში ახალი ეტაპი დაიწყო მას შემდეგ, რაც სამეცნიერო ასპარეზზე გამოვიდნენ ივანე ჯავახიშვილი და კორნელი კეკელიძე“ (გვ. 33).

ნაშრომის ბოლო ნაწილი – „ძველი ქართული ლიტერატურის შესწავლა საზღვარგარეთ“ – უაღრესად ტეკადია და, ძირითადად, XIX-XX საუკუნეებით იფარგლება. მასში გადმოცემულია უცხოელ მკვლევართა და მთარგმნელობითი აგრეთვე უცხოეთში მცხოვრებ ქართველ მეცნიერთა დიდი ნაღვეაწი. წიგნის დასასრული ოპტიმისტურია: „ერთი რამ ცხადია – ძველი ქართული ლიტერატურის მკვლევარნი სწორ გზაზე დგანან და სწორი მიმართულებით განაგრძობენ მუშაობას. თავიანთ ნაკლსაც კარგად ამხნევენ და ენერგიულად იღვწიან მისი აღმოფხვრისა და ახალ წარმატებათა მოპოვების უზრუნველსაყოფად“ (გვ. 86). აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ავტორი მიუთითებს წინამდებარე ნაშრომის იტულებით შეზღუდულობასა და სქემატურობაზე და სამომავლოდ აუცილებლობად მიიჩნევს საკითხის მონოგრაფიული სრულყოფილებით შესწავლას: „დროა დაიწეროს საკვანძო წიგნი – „ძველი ქართული ლიტერატურის შესწავლის ისტორია“ – მონოგრაფია, რომელიც სრულად წარმოაჩენს ქართველოლოგთა დამსახურებას ეროვნული კულტურისა და მეცნიერების წინაშე“ (იქვე).

უთუოდ მაღლობის ღირსია ყველა, ვისაც წვლილი მიუძღვის აღნიშნული ნაშრომის გამოცემაში. ის თითქოს „თაობათა გადახილია“, ოსტატ-შევირდთა ერთიანი ძალისხმევით ნაყოფი.

გამოცემათა მეცნიერული გზაგაკვლევი

2006 წელს გამოცემილია „ცოდნამ“ დასტამბა შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტში მომზადებული წიგნი-სახელმძღვანელო „ქართული ტექსტოლოგია“, რომელიც ერთგვარი შეჯამება და თეორიული განზოგადებაა ინსტიტუტის ტექსტოლოგიის განყოფილების თანამშრომელთა 50-წლიანი სამეცნიერო-პრაქტიკული კვლევა-ძიებისა. ამგვარი კრებულის დირებულება დღეს, საგამომცემლო საქმიანობის აღძვარების ხანაში, განსაკუთრებულია, რადგან ბევრი თანამედროვე პუბლიკაცია აღიარებულ სტანდარტებს ვერ კიდევ ვერ პასუხობს. ვფიქრობთ, გამოცდილ მეცნიერ-ტექსტოლოგთა კვლევის შედეგები გამოცემულებს დიდ დახმარებას გაუწევს.

„ქართული ტექსტოლოგია“ პროფესორ ზურაბ ჭუმბურიძის „შესავლით“ იხსნება. სადაც ბერძნული ტერმინი „ტექსტი“ განმარტებულია, უწინარესად, როგორც დაწერილი თუ დაბეჭდილი თხზულება. ავტორი მოკლედ წარმოადგენს ტექსტოლოგიური კვლევა-ძიების მრავალსაუკუნოვან ისტორიას. თუმცა ეს მეცნიერება ცალკე დარგად მხოლოდ გასული საუკუნის 30-იან წლებში ჩამოყალიბდა (ტერმინი „ტექსტოლოგია“ პირველად გვხვდება ბ. ტომაშევსკის წიგნში „მწერალი და წიგნი“). ამჟამად ტექსტებს შეისწავლის როგორც ტექსტოლოგია, ისე პალეოგრაფია და კოდიკოლოგია. მათგან ყველაზე ადრეული, პალეოგრაფია, მე-17-18 საუკუნეთა მიჯნაზე ჩამოყალიბდა, როგორც „ბერძნული და ლათინური დამწერლობის შემსწავლელი დარგი, რომელიც თანდათანობით იქცა საერთოდ წერისა და დამწერლობის შემსწავლელ მეცნიერებად“, – წერს ზ. ჭუმბურიძე. გამოკვლევაში მიმოიხილულია ივანე ჯავახიშვილის „ქართული დამწერლობათმცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია“ (1926), სადაც სამეცნიერო ტერმინებს თავად ი. ჯავახიშვილი ქმნის, მოხსენიებულია ფრანგი მეცნიერის ალფონს დენის წიგნი „ხელნაწერები“ (1949), სადაც ხელნაწერი წიგნების

შემსწავლელ მეცნიერებას კოდეოლოგია ეწოდება (ლათინურიდან codex - წიგნი). წერილში დასახელებულია გერმანული ტერმინი „Handschriftenkunde“ (ხელნაწერთმცოდნეობა), რომელიც პალეოგრაფიისაგან ცალკე არ გამოუყვიათ. ნაშრომში საუბარია. ასევე უძველეს დროში პომპროსის პომეების ტექსტების დასადგენად შექმნილ კომისიებზე. ხელნაწერ თხზულებებზე მუშაობის ტრადიციანზე შუა საუკუნეების ევროპასა თუ საქართველოში, ნახსენებია ძველი ქართული გადამწერები, შეფასებულია მე-10 საუკუნეში სინის მთაზე მოღვაწე იოანე ზოსიმეს ღვაწლი, შატბერდის ლავრაში გადაწერილი მიქაელ მოდრეკილის პიმნოგრაფიული კრებული.

ზ. ჭუმბურიძე ჩამოთვლის იტალიაში გამოცემულ პირველ ქართულ ნაბეჭდ წიგნებს: ქართულ ანბანს ლოცვებითურთ, ქართულ-იტალიურ ლექსიკონს და კათოლიკეთა ლოცვის ქართულ თარგმანს, „ქართული ენის გრამატიკას“, განსაკუთრებით კი ნიციფორე ირბახის „ქართულ-იტალიურ ლექსიკონს“ გამოყოფს, რომელიც 3064 სიტყვას მოიცავს. მკვლევარი იხსენებს 1705 წელს არჩილ მეფის მიერ მოსკოვში დაარსებულ ქართულ სტამბაში გამოცემულ „დავითის“, რომლითაც საფუძველი ჩაეყარა ქართული წიგნის ბეჭდვას რუსეთში, ასევე, ვახტანგ მეექვსის მიერ თბილისში 1709 წელს დაფუძნებულ სტამბას, სადაც 1712 წელს დაბეჭდილი „კეფხისტყაოსანი“ სწორედ საფუძვლიანი ტექსტოლოგიური მუშაობის შედეგია. ქართული ტექსტოლოგიის ისტორიაში უმნიშვნელოვანესია მოსკოვში 1743 წელს ბიბლიის მთლიანი ტექსტის ბეჭდური გამოცემა, რომელზე ზრუნვას ჯერ კიდევ არჩილ მეფე შედგომა, საქმე ბოლომდე ვახტანგ მეექვსის შვილებს: ბაქარსა და ვახუშტის მიუყვანიათ. სტატიაში მოხსენიებულია ქართული ტექსტების მე-19 საუკუნისა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის ცნობილი პუბლიკატორები. აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდის მკვლევარ-გამომცემელთა ყურადღება ძირითადად ძველი ქართული მწერლობისაკენ იყო მიმართული.

1912 წელს ი. ჭავჭავაძის თხზულებათა გამოსაცემად შედგა სარედაქციო კომისია, რომლის მუშაობა 1914 წელს ი. ჭავჭავაძის თხზულებათა პირველი ტომის გამოცემით დაგვირგვინდა.

ციების ჩამოყალიბების ტრადიცია 1712 წლის ვეფხისტყაოსნის ვახტანგ მეექვსისეული პირველი გამოცემიდან დღემდე.

გამოკვლევის მეორე ნაწილი არააკადემიურ, მეცნიერულ გამოცემას ეძღვნება. სადაც კრიტიკული ტექსტი გამოკვლევებთან ერთად იბეჭდება. დოკუმენტური გამოცემის დახასიათებისას მკვლევარი მიუთითებს: „გამოცემის ეს სახე მეცნიერულია, თუმცა მისი სპეციფიკური ნიშანია ორიგინალის ზუსტი გადმოცემა“. მისი მიზანია უნიკალური ხელნაწერებისა და ნაბეჭდოა დაცვა და განადგურებისაგან გადარჩენა. ამგვარ გამოცემათაგან ნაშრომში მოხსენიებულია „ხანძრის ლექციონარი“, ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემა, ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა ავტოგრაფები და სხვ. აქვე დახასიათებულია ტექსტის ფოტოტიპური ან ავტოგრაფული გამოცემა და სტამბური წესით განხორციელებული დიპლომატიური გამოცემა, რომელიც ძეგლის ღრმად შესწავლის შედეგია. ჯ. გაბოძის შენიშვნით, აქ დაუშვებელია ვოკვლევარი ჩარევა, ის ტექსტის ორეულს უნდა წარმოადგენდეს (მაგალითად ა. შანიძის მიერ აღდგენილი რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ 1712 წლის გამოცემა სახელდება).

წერილში განხილულია საარქივო და მასობრივი გამოცემები. რჩეული ერთობეულები. პოპულარული გამოცემები. „ქართული პრინცი“. „ქართული მწერლობის“ ძრავალტომეულები. სასკოლო ბიბლიოთეკის, ელექტრონული გამოცემები, შენიშნულია თითოეული მათგანის დირსება-ნაგლოვანებები.

ცნობილი ტექსტოლოგის, რუსუდან კუსრაშვილის გამოკვლევის სათაურია „ხელნაწერი და ნაბეჭდი წყაროები აკადემიურ გამოცემებში“. რომელშიც ხაზგასმულია, რომ მეცნიერულ-კრიტიკულ გამოცემებში გათვალისწინებული უნდა იყოს კლასიკოსი მწერლის ბოლო ნება, რაც რედაქტორ-გამომცემელთა მიერ ხშირად ირღვევა. აკადემიური გამოცემის ძირითადი ტექსტის შერჩევა-დადგენისას ტექსტოლოგი იკვლევს და აანალიზებს თხზულების ხელნაწერ და ნაბეჭდ წყაროებს, რაც ორ ეტაპადაა წარმოდგენილი: 1. ამ წყაროების შესწავლა და 2. კანონიერი (ძირითადი) ტექსტის შერჩევა და დადგენა. „ტექსტოლოგიურ მეცნიერებაში წყაროდ მიიჩ-

ნევა ხელნაწერები. ავტორისეული გეგმები, ჩანაწერები, მანქანაზე ნაბეჭდი ტექსტი. ასლი. გადაწერილი. ავტორის მიერ გაკეთებული კორექტურა, ავტორისეული გამოცემა, დღიურები, პირადი მიმოწერა კერძო პირებთან და მრავალი სხვა დოკუმენტური მასალა. ზოგ შემთხვევაში წყაროდ შეიძლება გამოდგეს ავტორის სიკვდილის შემდეგდროინდელი გამოცემა. თუ სხვა მასალა არ არსებობს. ასევე, მწერლის თანამედროვეთა მოვონებები და სხვ. - წერს რ. კუსრაშვილი. ის საფუძვლიანად განიხილავს ხელნაწერ წყაროებს. კერძოდ, თეთრ და შავ ავტოგრაფებს, ჩანაწერებს, გეგმებს. ავტორისეულ შესწორებებს შემოქმედებითი მუშაობის პროცესში, ახასიათებს მის კონკრეტულ გამოვლინებებს ი. ჭავჭავაძისა და გ. ტაბიძის შემთხვევებში. მკვლევარი სათანადოდ აფასებს ჩანაწერების მნიშვნელობას, გადაწერილ ტექსტებს, ასლებს. ავტორის კარნახით ჩაწერილ ტექსტებს. აქვე გამოკვეთილია ავტორისეული კორექტურის მნიშვნელობა. რ. კუსრაშვილი მართებულად მიუთითებს, რომ ხელნაწერი წყაროები ერთადერთი საფუძველია ძირითადი ტექსტის სწორად შერჩევისა და დადგენისათვის: ამასთან, ხელნაწერთა შესწავლის გზით, ხშირად კვლინდება ნაწარმოების დაწერის ზუსტი თარიღი. ნაბეჭდ წყაროდ ითვლება ყველა ის ნაწარმოები, მწერლის სიცოცხლეში რომ გამოიცემა. მასში ავტორი თავად მონაწილეობს (ი. ჭავჭავაძის 1892 წლის გამოცემა. გ. ლეონიძის ტომეულები და სხვ.). საყურადღებოა რ. კუსრაშვილის მოსაზრებანი გამოცემისას ცენზურის, რედაქტორებისა და კორექტორების როლზე. ძალზე ღირებულია დაკვირვებანი ი. ჭავჭავაძის თხზულებათა ათტომეულის პ. ინგოროვასეულ გამოცემაზე და შეცდომების სწორებები.

ინტერესით იყითხება მარიამ ნინიძის სამეცნიერო გამოკვლევა „ატრიბუცია“, რომელიც კონკრეტული პირისადმი თხზულების მიკუთვნების. ანუ ავტორის იდენტიფიკაციის საკითხებს ეძღვნება. მკვლევრის შენიშვნით, ავტორი ზეპირსიტყვიერად გაკრცვლებულ ფოლკლორულ შედეგებსაც ჰყავს, მაგრამ ხშირად ის უცნობია. ძველ წერილობით წყაროებში ავტორი ზოგჯერ ტექსტშია ნახსენები, პოეზიაში - კიდურადწერილობაში, ხშირია ინტერპოლაციები.

მ. ნინიძე შენიშნავს, რომ თუ ფოლკლორული ნიმუშების ავტორთა დადგენა თითქმის შეუძლებელია. ლიტერატურულ ტექსტებში ეს სხვადასხვა მეთოდებით მიიღწევა. „შეიძლება ითქვას, რომ ავტორის იდენტიფიკაცია და მის შესახებ დამატებითი ინფორმაციის მოპოვება ტექსტოლოგიური და ზოგადად ფილოლოგიური კვლევის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საყრდენი და საფუძველია“, – წერს მ. ნინიძე, ის არგუმენტირებულად მსჯელობს ანონიმურობის მიზეზებზე, ფსევდონიმების გამოყენების შემთხვევებზე, თვით ფსევდონიმთა სახეებზე და ძრავალი მაგალითი მოყავს. საინტერესოა ნაშრომის ის ნაწილი, რომელიც მე-19 საუკუნის 70-იან წლებში ანონიმურობის დაცვის თაობაზე ს. მესხსა და კ. ლორთქიფანიძეს შორის გამართულ კამათს ეძღვნება. ვფიქრობთ, საინტერესოა შრომის ის ნაწილი, სადაც ავტორის იდენტიფიკაციის მეთოდებია წარმოდგენილი. აქ, დოკუმენტურ, ბიოგრაფიულ, ენობრივ, სტილისტურ და სხვა მეთოდებთან ერთად, მწერლის არქივის საფუძვლიანი შესწავლაც იგულისხმება. მკვლევრის აზრით, ავტოგრაფებს გარდა, ატრიბუციისათვის დასაყრდენი შეიძლება აღმოჩნდეს ნუსხები, საცენზურო კომიტეტის ძასალები, ჟურნალ-გაზეთების ავტორისეული კოლექცია და სხვ. საყურადღებოა მწერლის თანამედროვეთა მოგონებები, თხზულების ტექსტის მიხედვით დადგენილი ბიოგრაფიული დეტალების დამთხვევა საკარაულო ავტორის ცხოვრებისეულ ფაქტებთან, მწერლის თვითადიარება. თხზულების იდეური ანალიზი, დაკვირვება ენობრივ თავისებურებებზე, ლექსიკაზე, ორთოგრაფიასა და პუნქტუაციაზე, დიდი მნიშვნელობისაა ლიტერატურული სტილი. მ. ნინიძე სათანადოდ მსჯელობს ატრიბუციის სანდოობის ხარისხზე, ნაშრომის ბოლოს დახასიათებულია ატრიბუციის დარგში ტექსტოლოგიური კვლევის განვითარების პერსპექტივები.

ეთერ შარაშენიძისა და ჯულია გაბოძის ერთობლივი გამოკვლევა „ძირითადი ტექსტის შერჩევისა და დადგენის საკითხი აკადემიურ გამოცემაში“ ერთ-ერთ კარდინალურ პრობლემას ეძღვნება. ამ დროს განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა „ავტორის შემოქმედებითი ნების“ განსაზღვრა. ხელნაწერი და ნაბეჭდი წყაროები

მრავალ საიდუმლოს ინახავს, ამიტომ აკადემიური გამოცემისას აუცილებელია მათი მეცნიერული ანალიზი, ყოველი მათგანის ისტორიის, მწერლის შემოქმედების საფუძვლიანი შესწავლა. „ეს კი ცხადყოფს, რომ კლასიკოსის თხზულებათა გამოცემა უნდა მომზადდეს კომპლექსური კვლევის შედეგად, ნაწარმოების შინაარსობრივი, მხატვრული, ლიტერატურულ-თეორიული და ენობრივ-ტექსტოლოგიური შესწავლის შემდეგ. მხოლოდ ამგვარად მომზადებული გამოცემები შეიძლება ჩაითვალოს მეცნიერულ, მით უფრო, აკადემიურ გამოცემებად“, – ვკითხულობთ გამოკვლევაში. ძირითადი ტექსტი ავტოგრაფებითა და ავტორის სიცოცხლისდროინდელი ბოლო გამოცემებით დგინდება. ავტორის შემოქმედებითი ნების გამოსავლენად კი აუცილებელია ტექსტის კრიტიკული შესწავლა. ე. შარაშენიძე და ჯ. გაბოძე დასაბუთებულად მსჯელობენ ძირითადი ტექსტის წყაროს არჩევაზე, ავტორისეულ, ავტორიზებულ გამოცემებზე, ავტორიზებულ ტექსტებსა და ხელნაწერებზე. მათ მხედველობიდან არ რჩებათ საცენზურო ეგზემპლარებისა და ხელნაწერების მნიშვნელობა, ასევე, ჟურნალ-გაზეთების პუბლიკაციები, როგორც ტექსტის ძირითადი წყარო.

აკადემიური გამოცემისას დაუთარილებელი თხზულების თარიღის დადგენის საკითხია განხილული *ნიკოლოზ კვლანავასა და ლამარა მეგრელიშვილის* ერთობლივ ნაშრომში „დათარილება“. ეს ასევე აუცილებელია მწერლის თუ მისი კონკრეტული თხზულების ადგილისა და მნიშვნელობის გასააზრებლად მის თანადროულ ლიტერატურულ სივრცეში. ზუსტი დათარილება ძირითადი ტექსტის დადგენასაც ესაჭიროება. – მიუთითებენ მკვლევრები. „თხზულების დათარიღებისათვის ძირითად წყაროს წარმოადგენს მწერლის ავტოგრაფები და ნაბეჭდი გამოცემები. დათარიღებისთვის უნდა გამოვიყენოთ აგრეთვე მწერლის პირადი არქივი, სიძველეთა საცავებში დაცული საჭირო მასალა; შესწავლილ უნდა იქნეს ტექსტის იდეურ-შინაარსობრივი მონაცემები, თხზულების ენა, სტილი. ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი მასალის გათვალისწინებით უნდა დათარიღდეს ნაწარმოები ან დაზუსტდეს არსებული თარიღი“, – ვკითხულობთ ნაშრომში. ავტორები ვრცლად ჩერდებიან ამ

მიმართულებით კვლევის პრინციპებსა და მეთოდებზე, ახასიათებენ თხზულების თარიღსა და დათარიღების სახეებს. უთითებენ დათარიღების წყაროებსა და საშუალებებს, ვრცლად მსჯელობენ დათარიღების გამოსახვის ფორმებზე: ზუსტ, ორმაგ, ფართო. მი-ახლოებით თარიღებზე. ამასთან, გაანალიზებულია მდიდარი ტექ-სტოლოგიური მასალა.

რუსულან კუსრაშვილს ეკუთვნის წიგნში დაბეჭდილი მეორე სტატია „თხზულებათა განლაგება აკადემიურ გამოცემაში“. თუ მასობრივ და პოპულარულ გამოცემებში ავტორი ან გამომცემელი თხზულებებს ნებისმიერად განალაგებენ, ამ მხრივ უფრო რთულია მეცნიერული და აკადემიური გამოცემები. მათ მკაცრი, ზუსტი, დაკანონებული წესები აქვთ (განსაკუთრებით, აკადემიურს), რის გამო შეზღუდულია მათ მიმართ ნებისმიერი, თუნდაც სუბიექტუ-რი, მიდგომა. რ. კუსრაშვილის მითითებით, „ტექსტოლოგიაში სამი პრინციპია ნაწარმოებთა გამოცემაში მიღებული: ჟანრობრი-ვი, თემატური და ქრონოლოგიური“. აკადემიურ და მეცნიერულ გამოცემებში გამომცემელმა შეიძლება გამოიყენოს თითოეული მათგანი, ან მათი სინთეტური ვარიანტი. „გამოცემა გაცილებით მოიგებს, თუ ამავე დროს ქრონოლოგიურ პრინციპსაც მიუყვებით ჟანრობრივ თუ თემატურ დალაგებას“. – დასძენს მკვლევარი. ის საფუძვლიანად განიხილავს ქართულ გამოცემებს და მათ ღირსე-ბა-საკლოვანებებზეც მიუთითებს.

ლუბა მეფარიშვილისა და ლამარა შვეკულაძის სტატია „სხვა რედაქციები და ვარიანტები“ ეძღვნება ტექსტის წყაროებს შორის არსებულ დიდ თუ მცირე განსხვავებებს. ნაირ-წყითხვები რომ ეწოდებათ. „ნაირ-წყითხვებს, რომლებიც ავტორის ტექსტზე მუ-შაობის შედეგად გაჩნდა. ტექსტოლოგიაში ვარიანტებს“. გარეშე პირთა შესწორებებს კი დამახინჯებებს უწოდებენ, – აღნიშნავენ ავტორები. ხოლო თუ წყაროები ერთმანეთისაგან ავტორისეული კონცეფციით, ჩანაფიქრით, იდეით, სტილით, ჟანრით განსხვავდე-ბა, ერთ-ერთი მათგანი ძირითადი ტექსტია, მეორე – რედაქცია. მწერლის შემოქმედებითი პროცესის შესასწავლად მნიშვნელოვა-ნია ტექსტის სხვაობები, ვარიანტები, სადაც ამ პროცესის თან-

მიმდევრობაა წარმოდგენილი. მათგან ნაწილი ასახავს მწერლის საკუთარ ნაწარმოებზე მუშაობის ეტაპს. ნაწილი კი - უცხოთა ჩარევას. მათგან უფრო ღირებული ავტორისეული ვარიანტებია. ამ დროს ქრონოლოგიაცაა გასათვალისწინებელი. სტატია მნიშვნელოვანია იმიტაც, რომ ის მკითხველს აცნობს ქართულ ტექსტოლოგიაში ვარიანტული ჩვენებებისათვის მიღებულ პირობით ნიშნებს და მათი წარმოდგენის ტექნიკურ მხარეს.

აწ გარდაცვლილი ღვაწლმოსილი ძველვერის ლეილა სანაძის ნაშრომი „ეპისტოლური მემკვიდრეობის გამოსაცემად მომზადება“ ეხება იმ თავისებურებებს, ეპისტოლური მასალის გამოცემას რომ უკავშირდება. ლ. სანაძის განმარტებით. ავადმძურ გამოცემაში, რომელიც ხშირად მწერლის გარდაცვალების შემდეგ ხორციელდება, „უნდა შევიდეს მწერლის ხელიდან გამოსული ყოველი სიტყვა“, შესაბამისად, ეპისტოლური მემკვიდრეობაც, რომლის გამოცემას წინ უსწრებს მასალის ძიებისა და შეგროვების პროცესი, რაც მხატვრული ტექსტის მოპოვებაზე გაცილებით რთულია. ამის შემდეგ დგინდება წერილების უცნობ ადრესატთა ვინაობა, ბოლოს კი დგება ეპისტოლეთა დათარიღების საკითხი. ლ. სანაძე უპირატესობას ქრონოლოგიური განლაგების პრინციპს ანიჭებს. თუმცა მხედველობიდან არ რჩება წერილების ადრესატთა მიხედვით დალაგების ხშირი შემთხვევები. რაც მკითხველს აჩვენებს ავტორის სხვადასხვა პირთან დამოკიდებულებას, მაგრამ „მასალის ასეთი განლაგების შემთხვევაში ძნელდება იმის წარმოდგენა, თუ როგორ იზრდებოდა წერილების ავტორი, როგორც შემოქმედი და მოქალაქე“.

ავტორისეული ტექსტის დადგენის ბოლო ეტაპია ორთოგრაფიისა და პუნქტუაციის მოწესრიგება. რასაც ეძღვნება იზა დობოჯგინიძისა და ნორა კოტინიუის გამოკვლევა „ორთოგრაფია და პუნქტუაცია“. „მართლწერის საკითხებზე ყურადღებას ვამახვილებთ მას შემდეგ, რაც უკვე შესწავლილია ტექსტის ისტორია ყველა არსებული წყაროს შეჯერების საფუძველზე“, - ვკითხულობთ გამოკვლევაში. ავტორთა შენიშვნით, ამ საკითხზე არსებული აზრთა სხვადასხვაობა საკითხის სირთულესა და აქტუალობაზე

მეტყველებს. თუ რამდენადაა გამართლებული ტექსტოლოგის ჩარევა ავტორის მართლწერაში, ეს გამოცემის ტიპზეა დამოკიდებული. მკვლევართა აზრით, „უნდა შევინარჩუნოთ ავტორისეული გრამატიკული ფორმები, რომელიც მწერლის ენისა და სტილის თავისებურებებზე მიუთითებს და ამავე დროს წარმოადგენას გვამლევს ენის განვითარების პროცესზე ისტორიულ ასპექტში“. სწორება ტექსტოლოგმა ავტორის ნების შესაბამისად უნდა ჩაატაროს. თხზულების ზუსტი და სწორი აღქმისათვის საჭიროა ტექსტი თანამედროვე პუნქტუაციის წესების შესაბამისად გაიმართოს, თუმცა „ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ პირობითი ანუ ფორმალურ-გრამატიკული მნიშვნელობის მქონე პუნქტუაცია და ემოციური დანიშნულების მქონე სასუნენი ნიშნები, რომლებიც გამოხატავენ მწერლის ინდივიდუალურ მანერას“. ამ მხრივ ნაშრომში რამდენიმე მაგალითია მოხმობილი, რომელთაგან ყურადღებას იმეორებს გრ. რობაქიძის „გველის პერანგი“, სადაც ფრაზის ექსპრესიულობის გამოხატვის ერთ-ერთ საშუალებად მწერალი იყენებს ორწერტილს, მრავალწერტილს, კითხვა-ძახილის ნიშნებს და სხვ. ამგვარი სასუნენი ნიშნები თხზულებათა გამოცემისას უცვლელი რჩება.

აწ გარდაცვლილ ამაგდარ ტექსტოლოგს. ლეეან კრელაშვილს ეკუთვნის სტატია „*Dubia*“ („სადავონი“) (ლათინური *dubirare* - საეჭვოს, საყოყმანოს, ამოუხსნელს ნიშნავს). ეს ის შემთხვევაა, როცა მოცემულ ეტაპზე ავტორობის ზუსტი დადგენა არ ხერხდება. ამის მაგალითად მკვლევარი ბესიკის თხზულებათა სრული კრებულის 1963 წლის გამოცემას თვლის. პოეტის მიმბამველებისა და ეპიგონების მრავალრიცხოვნობის გამო აუცილებელი გახდა, ბესიკის ლექსების კრებულს სპეციალური განყოფილება – სადავონი – დართოდა. თანამედროვე ტექსტოლოგები კი ამ განყოფილებას „*Dubia*“-ს უწოდებენ. „ამ განყოფილებაში უნდა შევიტანოთ მხოლოდ ის მასალა, რომელიც გარკვეული მიზეზით დაკავშირებული არის ამა თუ იმ მწერალთან. ოღონდ დოკუმენტები საკმარისი არ არის ატრიბუციის დასადგენად“, – განმარტავს ლ. კრელაშვილი. მკვლევარი იხსენებს მრავალ მაგალითს, როცა ავტორის ზუსტი განსაზღვრა ვერ ხერხდება. ამავე დროს, მისივე

მითითებით, „Dubia“-ში შესულ ყოველ ნაწარმოებს უნდა ერთვოდეს ვრცელი კომენტარი-განმარტება იმისა, თუ რით უკავშირდება ავტორდაუდგენელი თხზულება კონკრეტულ მწერალს, ასევე ისიც, თუ რა ხდის საეჭვოს მის ზუსტ ატრიბუციას (ამგვარი მასალა შეტანილია ი. ჭავჭავაძის თხზულებათა ახალი აკადემიური გამოცემის მე-15 ტომში).

აწ განსვენებულ შესანიშნავ მეცნიერ-ტექსტოლოგს თეიმურაზ ჩაველიძეებს ეკუთვნის „ქართული ტექსტოლოგიის“ საყურადღებო გამოკვლევა „კონიექტურა“: რაც ტექსტში წყაროების გარეშე, მიხედვრის საშუალებით სწორებებს გულისხმობს. ეს ის შემთხვევაა, როცა ხელნაწერებში ტექსტის ამოციხვა ვერ ხერხდება და მკვლევარი ბუნდოვან ადგილს კონიექტურით – მიხვედრით ასწორებს. თ. ჩაველიძეების შენიშვნით, აქ საჭიროა „მივემსგავსოთ ავტორს“, წარმოვიდგინოთ მისი სული, ძანერა. ამასთან, ისიც უნდა გარკვევს ვინ შეცვალა ტექსტი: გადამწერმა თუ რედაქტორმა. ტექსტოლოგმა არა მხოლოდ უნდა აღადგინოს შეცვლილი ტექსტი, არამედ დაასაბუთოს კიდეც ეს ცვლილება. თუშცა ზოგი ტექსტოლოგი კონიექტურის წინააღმდეგია, აღნიშნავს ავტორი და მაგალითად მ. პოფმანს ასახელებს. თ. ჩაველიძეები იმასაც მითითებენ, რომ „ყოველგვარი კონიექტურული შესწორება, მათ შორის, ავტორის დაუშთავრებელი სიტყვებისა, აუცილებელია ტექსტში აღნიშნულ იქნეს რედაქტორული (სწორკუთხოვანი) ფრჩხილებით“. აქვე ხაზგასმულია, რომ კონიექტურული შესწორებების რიცხვს განეკუთვნება შეცდომების გასწორებანი პერსონაჟთა დასახელებებში. მაგალითად კი აღ. ყაზბეგის „მამის მკვლელია“ მოტანილი. ასეთ შემთხვევებში სახელების უნიფიცირება ხდება. კონიექტურის კერძო შემთხვევად თელის სტატიის ავტორი ნამდვილი სახელისა და გვარის აღდგენას, რაც ტექსტში ან ხელნაწერში ინიციალებით, ვარსკვლავებით ან სხვა პირობითი ნიშნებით გამოისახება (ზოგჯერ ეს ცენზურული თუ სხვა მოსაზრებებით კეთდება). საყურადღებოა თ. ჩაველიძეების შენიშვნა: „კონიექტურა შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც შეუსაბამობაა მოცემულ ტექსტში და არა მაშინ, როდესაც ერთი ადგილი არ ეთანხმება ნაწარმოების სხვა ადგილებს“.

„ქართულ ტექსტოლოგიას“ ასრულებს გამოცდილი ტექსტოლოგის, ლამარა გვარამაძის ორი ვრცელი სტატია: „საძიებელი“ და „კომენტარი“. სამეცნიერო-საცნობარო აპარატს მკვლევარი ავტორსა და მკითხველს შორის შუამავალს უწოდებს. ტექსტოლოგი პასუხისმგებელია ერთი მხრივ, ავტორის, მეორე მხრივ, მკითხველის წინაშე. „...ალბათ სწორი იქნება, თუ ვიტყვით, რომ საძიებლები... ყველაზე ხანიერია საცნობარო აპარატის სხვა მნიშვნელოვან სფეროებს შორის“, - წერს ლ. გვარამაძე. მისი მითითებით, როგორც კი დაისვა წიგნის მეცნიერული გამოცემის პრობლემა, საძიებლები მის აუცილებელ კომპონენტად იქნა აღიარებული და რაც უფრო წინ მიდის საგამომცემლო საქმე, მათი სრულყოფაც ხდება: თუ ადრე ძირითადად სახელთა ან სისტემატური საძიებლები არსებობდა, დღეს მათი რაოდენობა უკვე ორ ათეულამდეა. მკვლევარი ახასიათებს საძიებელ ცნობარსა და საძიებელ განმარტებას, რომლებიც სხვადასხვა დროისა და მიმართულების გამოცემაში განსხვავებული ოდენობისაა. დღეს სამეცნიერო-საცნობარო აპარატის არაფრისმოქმედი კომენტარებისაგან განტვირთვის ტენდენციაც ფეხვითა. საძიებლის ყველაზე მარტივ ფორმად ლ. გვარამაძე წიგნის ბოლოს დართულ სარჩევს თვლის. რომელიც გამოცემის ტიპის შესაბამისად ასევე განსხვავებულია. სახელთა ანბანური საძიებელი ყველაზე ხანგრძლივი ისტორიის მქონეა. მისი სრულყოფილი სახე კი ანოტირებული საძიებელია. მკვლევარი არგუმენტირებულად მსჯელობს ასევე საგნობრივ, ანუ თემატურ და სხვა სახის საძიებლებზე (განსაკუთრებულ სახელთა, შეცვლილი სათაურების, მოხსენიებულ ნაწარმოებთა და პერსონაჟთა და სხვ.).

ლამარა გვარამაძის მეორე სტატია „კომენტარი“ გვამცნობს: ტექსტოლოგიაში „კომენტარს უწოდებენ გამოცემის განმარტებას ტექსტთან დაკავშირებულ ყველა საკითხზე, რაც მკითხველისათვის ბუნდოვანი და გაუგებარი შეიძლება იყოს და რაც დაეხმარება მკითხველს ტექსტის ღრმა და სწორ გაგებაში“. ქართულ გამოცემათა ანალიზის საფუძველზე ის მსჯელობს ტექსტოლოგიურ, ისტორიულ-ლიტერატურულ, რეალურ და ლინგვისტურ კომენტარებზე, რაც სპეციალისტების თუ დაინტერესებული მკითხვე-

ლისათვის მეტად ღირებულია. ამასთან, ლ. გვარამაძე იძონებს ამ საკითხებზე არსებულ ძრავალფეროვან თეორიულ ლიტერატურას.

დასასრულ, გვინდა აღვნიშნოთ, რომ „ქართული ტექსტოლოგიის“ სახით მეთხველმა მიიღო შესანიშნავი წიგნი-სახელმძღვანელო, რომელიც კარგი გზამკვლევი იქნება როგორც გამომცემლების, ისე მომავალი ტექსტოლოგებისათვის. სასურველია მისი ხელახალი გამოცემა. რადგან ეს საყურადღებო სამეცნიერო კრებული ავტორთა ხარჯით, ძალზე მცირე ტირაჟით დაიბეჭდა.

ქრონიკა

მზიგნობართა ასოციაცია: ფაქტები, მოვლენები, ღონისძიებები...

2006 წლის განმავლობაში და 2007 წლის პირველ ნახევარში საქართველოს მწიგნობართა ასოციაციის გამგეობამ გამართა შემდეგი ღონისძიებები:

2006 წალი

31 იანვარი, მოეწყო თეიმურაზ ფანჯიკიძის წიგნის - „უა-ში სიკვდილისა“ - განხილვა. წიგნი წარადგინა რევაზ ბალანჩივაძემ. განხილვაში მონაწილეობა მიიღეს ე. კვიციანიძემ, ჯ. თითქერაძემ, ვ. ამირხანაშვილმა, დ. ფანჯიკიძემ, ნ. ტაბიძემ, ჯ. ჩარკვიანმა, რ. მიშველაძემ, გ. შახნაზარმა და ა. ბურჯანაძემ.

1 თებერვალი, შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტთან ერთობლივად - შეხვედრა პოეტ მანანა ცქიტიშვილთან და მწერალ თამარ ფხაკაძესთან. სიტყვით გამოვიდნენ ე. კვიციანიძე, ნ. საღირაშვილი, მ. კვაჭანტირაძე, მ. გიორგიშვილი, ზ. აბზიანიძე, ზ. გოგია, ლ. კარიჭაშვილი, შ. ბოსტანაშვილი.

5 აპრილი, წარდგენა ნანა ხაზარაძის წიგნისა „სამხრეთ კავკასია და ახლო აღმოსავლეთი“. აზრი გამოთქვეს დ. მუსხელიშვილმა, მ. ლორთქიფანიძემ, ჯ. რუხაძემ, რ. მეტრეველმა, თ. ჯაფარიძემ, თ. ცაგარეიშვილმა, ნ. მინდაძემ, ლ. მელიქიშვილმა, ვ. გოლიაძემ, მ. ქურდიანმა.

26 აპრილი, მწიგნობართა ასოციაციის დარბაზში მოეწყო თანამედროვე ქართული ექსლიბრისის გამოფენა. გამოფენაზე წარმოდგენილი იყო 23 მხატვრის, მათ შორის თბილისის სამხატვრო აკადემიის 4 სტუდენტის ნამუშევარი. გამოფენა გახსნა ასოციაციის თავმჯდომარემ ლ. ნადარეიშვილმა. წარმოდგენილი ექსლიბრისების შესახებ და ექსლიბრისის მნიშვნელობის შესახებ ისაუბრეს ნ. ზაალაშვილმა (საქართველოს მხატვართა კავშირის თანათავმჯდომარე). მ. გაჩეჩილაძემ, ლ. ლომთაძემ და სხვებმა.

18 მაისი. წარდგენა რეკაზ თვარაძის წიგნისა „მოგონება-თა წიგნი“ (პირველი ნაწილი). წიგნი წარადგინა გაზეთ „კალმასობის“ რედაქტორმა შარლოტა კვანტალიანმა. გამომსვლელები გ. ბენაშვილი. ნ. ებრაღიძე. თ. ჩხენკელი. ე. კვიციანიშვილი. ნ. სულავა. მ. კვაჭანტირაძე. მ. ასათიანი, რ. კალანდია, რ. ბალანჩივაძე.

29 მაისი. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიასთან და თბილისის ი. ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტთან ერთობლივად პრეზენტაცია-განხილვა როზეტა ასათიანის წიგნისა „პატარა ქვეყანას დიდი შეცდომების უფლება არა აქვს“.

30 მაისი. წარდგენა ივერი ფრანგიშვილის წიგნისა „სისტემური მიდგომა და საზოგადოებრივი კანონზომიერებანი“. წარადგინეს ზ. გოსიტაშვილმა და ს. ხუციშვილმა. აზრი გამოთქვეს: კ. კამკაშიძემ, გ. აბღუმელიშვილმა, ი. გორგაძემ, პ. კერვალიშვილმა, რ. ჩიქოვანმა, მ. ლორთქიფანიძემ, მ. სალუქიაძემ და ა. ფრანგიშვილმა.

10 ოქტომბერი. წარდგენა საქართველოს საწარმოო ძალებისა და ბუნებრივი რესურსების შემსწავლელი ცენტრის მიერ „საქართველოს ბუნებრივი რესურსების“ სერიით გამოცემული წიგნებისა (რევიზიების მიხედვით). წარადგინეს გ. მალალაშვილმა და გ. გობეჩიამ. აზრი გამოთქვეს ლ. მახვილაძემ, რ. ჩიქოვანმა, ნ. ხაზარაძემ, კ. ბეთანელმა, ქ. ვეზირიშვილმა, თ. ებანიძემ, ა. სულაძემ.

25 ოქტომბერი. წარდგენა ვიქტორ რცხილაძის წიგნისა „ბოროტება. მისი ნიღბები და მისი გამოვლინება საქართველოში“. წიგნი წარადგინა ე. კვიციანიშვილმა. აზრი გამოთქვეს: ნ. სულავამ, ჯ. ჩარკვიანმა, რ. ამაშუკელმა, თ. კვაჭანტირაძემ, ს. ავალიანმა, ნ. ლომოურმა, ფ. ხალვაშმა, ლ. მალაზონიამ, თ. ჩხაიძემ.

9 ნოემბერი. წარდგენა მარიამ ცაცანაშვილის წიგნისა „ინფორმაციული სამართალი“. წარადგინა მიხეილ ქურდიანმა. ისაუბრეს ო. მელქაძემ, გ. გობეჩიამ, ნ. ტაბიძემ, გ. ჩაჩანიძემ, ლ. კუტუბიძემ, პ. გეგამი.

7 დეკემბერი. წარდგენა ბონდო არველადის წიგნებისა: „როცა უდავო სადავო ხდება“ და „ქართული ეკლესია-

ების მისაკუთრება სომეხი მეცნიერების მიერ გრძელდება“. წარადგინა ზეზვა მეშანიშვილმა. სიტყვით გამოვიდნენ: შ. კვანტალიანი, ზ. თორია, ვ. მაისურაძე, თ. ფანჯგიძე, მ. ლორთქიფანიძე, ც. არდაშელაია, მ. ქურდიანი, ც. გენძეხაძე, ვ. რცხილაძე, მ. მაგომატოვა, ა. თოთაძე.

2007 წლის პირველი ნახევარი

26 იანვარი. აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლეს საბჭოსთან ერთობლივად, წარდგენა საზოგადოებრივი მოძრაობის „აფხაზეთში მშვიდობისა და აღორძინებისათვის“ კოორდინატორის ლორიკ ძარშანიას წიგნისა „Абхазия – пути к миру и возрождению“. წიგნი წარადგინა ვაჟა კეშელავამ. აზრი გამოთქვეს ლ. მატარაძემ, გ. ჟორჯოლიანმა, ზ. პაპასკირმა, მ. ლორთქიფანიძემ, ნ. მესხიამ, ო. ჟორდანიამ, გ. გუნავამ, ი. ძაგანიამ, ბ. კვარაცხელიამ.

21 თებერვალი. წარდგენა მაკა გოგუაძის რომანისა „ერ-ზაცი ისევ ხუმრობს“. წარადგინა ემზარ კვიციანიშვილმა. აზრი გამოთქვეს გ. ბენაშვილმა, ბ. ბრეგვაძემ, შ. ბოსტანაშვილმა, ც. გენძეხაძემ, ე. ცხადაძემ, ვ. ასათიანმა, გ. იაშვილმა.

30 მარტი. წარდგენა ვახტანგ გოგუაძის წიგნისა „სტალინი და საშინელი სამსჯავრო“. წიგნი წარადგინა რევაზ ბალანჩივაძემ. აზრი გამოთქვეს ვ. კვარაცხელიამ, რ. მიშველაძემ, ლ. ჩიქანაიამ, გ. ბიჭაშვილმა, გ. საითიძემ, თ. ფანჯგიძემ, ნ. ზაქარიაძემ, ჯ. ბურჯანაძემ, ვ. მახარაძემ, ნ. კეკვაძემ, ჯ. ჯიქიამ, ი. წერეთელმა.

25 აპრილი. წარდგენა გიორგი ანჩაბაძის წიგნისა „ქართულ-აფხაზური ურთიერთობის საკითხები“. წიგნი წარადგინა ვაჟა კეშელავამ. სიტყვით გამოვიდნენ ნ. ლომოური, ნ. კეკვაძე, დ. ბერძენიშვილი, ო. ჯანელიძე, ბ. კვარაცხელია, ო. ჟორდანია, ლ. მარშანია, ლ. მატარაძე.

22 ივნისი. შეხვედრა გამოჩენილ რეჟისორთან და საზოგადო მოღვაწესთან გიგა ლორთქიფანიძესთან, დაბადების 80 წელთან დაკავშირებით. გ. ლორთქიფანიძის მოღვაწეობის შესახებ

ისაუბრა რევაზ ბალანჩივაძემ, იუბილარს ძესალმუნ ნ. ურუშაძე, გ. ქავთარაძე, ლ. ოჩიაური, მ. კოკოჩაშვილი, ო. მეღვინეთუხუცესი, გ. ბენაშვილი, ჯ. ჩარკვიანი, ს. მრეველიშვილი, თ. ელბაქიძე, რ. ჩხეიძე, დ. ჭიჭინაძე. შეხვედრაში მონაწილეობდა შოთა რუსთაველის სახელობის თეატრისა და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტთან არსებული მოძღვრალ ქალთა ანსამბლი „ქალგული“ გომარ სიხარულიძის ხელმძღვანელობით.

ლელია ბარაბაძე.

მწიგნობართა ასოციაციის პროპაგანდის განყოფილების გამგე.

შინაარსი

ნიკოლოზ ბარათაშვილი - 190	
იუზა ევგენიძე, ნინასწარმეტყველი განთიადისა	3
ილია ჭავჭავაძე - 170	
ლადო შინაშვილი, მარად თანამდევნი, უკვდავი	23
ნოდარ ტაბიძე, ილია ჭავჭავაძის სტატიითა კომპოზიცია.	35
რუსუდან კუსრაშვილი, ილიას ზოგიერთი ლექსის	
აკადემიური ტექსტის დადგენისათვის.	53
დრო და ადგიანობა	
მიხეილ ქავთარიძე, საქართველოს ეკლესიის	
ავტოკეფალიის აღდგენის 90 წელი.	62
დოკუმენტი კალისტრატე ცინცაძის არქივიდან	69
თეიმურაზ (თათული) ღვინიაშვილი,	
მოყმე საქართველოში - გიორგი შარვაშიძე	75
გივი შიქაძე, თედო უთურგაძე, კაატა ცხადია	
ხელხვაგვიანი მეცნიერი	95
წიგნი და ცხოვრება	
მარიამ კარბალაშვილი, ვეფხისტყაოსნის	
საეტაპო გამოცემა	103
თეიმურაზ ჯაგოღანიშვილი, ქართული ფოლკლორული	
ტექსტების ძირითადი გამოცემები	125
წიგნის მოამბენი	
ციური ბერიძე, ლადო აღნიაშვილი -	
პუბლიცისტი და გამომცემელი	140
ძიებანი	
გორის დარჩია, „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებები	152
ლალი ოსაფაშვილი, ქრისტე-ევმანუელის გამოსახულება	
ბასილი დიდის ლიტურგიული გრაფიკის პროსკომიდიის	
რიტუალიდან	173
	245

წარსულის ფურცლები	
ია ბაჩაჩილაძე , არქიმანდრიტი ტარასი ალექსი-მესხიშვილი	180
წიგნსაცავები	
ელენე ცაგარეიშვილი , აღმოსავლურ ხელნაწერთა ფონდი: სომხური ხელნაწერები	194
ავტობიოგრაფიები	
გიორგი ჯავახიშვილი , გიორგი ლეონიძის ერთი ლექსის ავტობიოგრაფი	199
ყალბით და ფუფუნით	
დემურ გაგაიანი , ფურთა მომხიბვლელი მარულა	204
მსოფლიოს მერიდიანებზე	
გურამ თაყნაიანი , ბრიტანეთის გაერთიანებული სამეფოს ბიბლიოთეკა	210
ბავშვთათმხრობა	
გურამ შარაძე	217
წიგნი... წიგნი... წიგნი...	
ვაჟა კეჭელაძე , სამშობლოსადმი ერთგულება	220
ლალი ავალიანი , ძველი ქართული მნიგნობრობის მემკვიდრე	224
მანანა კვატიანი , გამოცემათა მეცნიერული გზამკვლევი	228
ქრონიკა	
მნიგნობართა ასოციაცია: ფაქტები, მოვლენები, ლონისძიებები... (შეადგინა ლეილა ბარაბაძემ)	241

გეოგრაფიული სახეების

საგამომცემლო განყოფილების
გამგე შოთა კობიაშვილი
რედაქტორი დარეჯან კაციტაძე
კორექტორი რუსუდან ბუღისკერია

ტექსტი ააწერეს ლიანა ბუხელიაძე და
ირინა ოთარაშვილმა
დაკაბადონა გიორგი წიქარიშვილმა

ხელმოწერილია დასაბუკლად: 4.XII.2007 წ.
ფორმატი 60X84 1/16.

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის
მწიგნობართა ასოციაცია.
თბილისი, რუსთაველის გამზ., 40/1. ტ.: 93-29-12, 93-31-79

აიწყო და დაკაბადონდა „პოლიგრაფინტაო“
დაიბეჭდა შპს „ოტაში“

n¹⁵/8

MTSIGNOBARI

'07

An annual Almanac of Bibliophiles has been issued since 1980 year, which us on books and book's authors, libraries and Bibliophiles, researches in the world of books, old books and on Bibliophiles of different countries and dides.

Editor-in-chief: NODAR TABIDZE

Painter: ANZOR TODRIA

Ilia Chavchavadze Georgian Association Of Book-Lovers.
Tbilisi-2007

5-80